

T. BERRY BRAZELTON
STANLEY I. GREENSPAN

NEVOILE ESEŢIALE ALE CŢPIILOR

TRADUCERE DIN ENGLEZĂ DE
Mihaela Negrilă

PSIHOLOGIA
PENTRU
TOŢI
APT

3
TREI

EDITORI

Silviu Dragomir
Vasile Dem. Zamfirescu

DIRECTOR EDITORIAL

Magdalena Mărculescu

REDACTOR

Raluca Hurduc

DESIGN

Alexe Popescu

DIRECTOR PRODUCȚIE

Cristian Claudiu Coban

DTP

Corina Rezai

CORECTURĂ

Lorina Chițan
Elena Bițu

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a
României**

BRAZELTON, BERRY T.

Nevoile esențiale ale copiilor /

T. Berry Brazelton și Stanley I. Greenspan ;
trad.: Mihaela Negrilă. - București : Editura
Trei, 2013

Bibliogr.

ISBN 978-973-707-709-7

I. Greenspan, Stanley I

II. Negrilă, Mihaela (trad.)

159.922.7

ISBN 978-973-707-709-7

Titlul original: The Irreducible Needs
of Children

Autori: T. Berry Brazelton, M.D. și
Stanley I. Greenspan, M.D.

Copyright © 2000 by T.Berry Brazelton,
M.D. and Stanley I. Greenspan, M.D.

Copyright © Editura Trei, 2013
pentru prezenta ediție

C.P. 27-0490, București
Tel./Fax: +4 021 300 60 90
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

*Pentru Christina Lowell Brazelton
și
Nancy Thorndike Greenspan*

*Autorii doresc să îi mulțumească lui Merloyd Lawrence,
ale cărui intuiție și devotament au făcut ca totul
să devină realitate*

INTRODUCERE

În calitatea noastră de medic pediatru și, respectiv, de psihiatru de copii care avem grijă de familiile care vin la cabinetele noastre și angajați fiind în studii de dezvoltare a copilului pe o scară mai largă, am ajuns să fim profund preocupați de nevoile nesatisfăcute ale copiilor din SUA și din lume în general. Deși au existat inițiative admirabile în sistemul de sănătate publică, în educație, în medicina pediatrică și în sistemul legislativ pentru a se îmbunătăți destinul copiilor, puține au încercat să identifice cerințele esențiale pentru o copilărie sănătoasă. În această carte, ne propunem să identificăm nevoile cele mai elementare, tipurile de îngrijire fără de care copiii nu pot să crească, să învețe și să se dezvolte. Odată cunoscute aceste nevoi, vor putea fi concepute și evaluate mai ușor planurile care să asigure satisfacerea acestora.

De asemenea, am devenit conștienți de faptul că pe parcursul vieții noastre a crescut semnificativ stresul de un anumit tip asupra familiilor tinere. Din această cauză, mamelor și taților li se pare greu să satisfacă nevoile copiilor lor. Puține familii pot face față, fără ajutor din afară, acestui tip de stres și tensiunilor pe care

acestea le provoacă. Cu toții am permis acestor tensiuni și condiții să se multiplice, fără să asigurăm suporturile culturale la care s-ar putea apela. În anchetele întreprinse de National Commission for Children (Comisia Națională pentru Copii)¹ în perioada 1989–1991, s-a evidențiat faptul că SUA se află în urma altor culturi în ceea ce privește sprijinirea dezvoltării unor familii puternice. Riscăm să plătim un preț teribil prin comportamentul ulterior al copiilor noștri – consum de droguri și fapte antisociale și violente. După cum întreba un director executiv: „Va costa mult ca Statele Unite să creeze sprijinul necesar pentru a satisface nevoile esențiale ale copiilor?” Mult în comparație cu ce? Nu ne mai putem permite să mai ignorăm neglijarea acestor nevoi pentru dezvoltarea definitivă a copiilor noștri. Nepoții noștri vor conviețui într-o societate alături de copiii familiilor neglijate. La fel și nepoții tăi.

În activitatea noastră ca pediatri și susținători ai copiilor, am văzut amândoi semne de mare speranță: în întreaga țară iau naștere o nouă conștientizare și programe noi care fac din interesele copilului prioritatea numărul unu. Sperăm că efortul nostru de a clarifica nevoile lor esențiale poate ajuta la punctarea unor remedii ulterioare, remedii care vor solicita răspunsul guvernelor federale și statale, al comunităților, al mediului de afaceri și al indivizilor. Nicio sferă a societății noastre nu le poate face față singură.

Copilăria mică este deopotrivă perioada cea mai critică și cea mai vulnerabilă din dezvoltarea oricărui copil. Cercetările noastre și ale altora demonstrează că în primii câțiva ani de viață se pun bazele pentru dezvoltarea intelectuală, emoțională și morală. Este adevărat

1 *Beyond Rhetoric: The New American Agenda for Children and Families.* Raport al Comisiei Naționale pentru Copii, Departamentul de documente, Washington, DC 20402 (1991).

că, dacă nu se pun aceste baze, un copil aflat în creștere le mai poate dobândi, însă prețul crește și șansele de succes scad cu fiecare an care trece. Nu putem să-i neglijăm pe copii în acești primi ani de viață.

„Nevoile esențiale” pe care le vom înfățișa reprezintă experiențele și tipurile de îngrijire la care orice copil are *dreptul*. Într-o societate atât de prosperă ca a noastră, niciunul dintre noi nu are *dreptul* să le ignore. Cu toate acestea, când definim aceste nevoi, devine limpede că, în prezent, societatea noastră își dezamăgește multe familii cu copii mici.

Ca medici profund devotați stării de bine a copiilor, nu mai putem să stăm nepăsători, cu mulțumirea de sine pe care o implică această tăcere.

La Conferința privind sugarul și dezvoltarea copilului organizată la Casa Albă în urmă cu câțiva ani, a existat un consens legat de faptul că experiențele adecvate din primii ani sunt vitale pentru dezvoltarea intelectuală și emoțională. Când a reieșit acest consens, președintele a pus o întrebare esențială: ce tipuri specifice de experiențe sunt cele mai importante și cât anume din ele este necesar? Nimeni nu a încercat să răspundă. Specialiștii din domeniul dezvoltării copilului nu au dat niciodată un răspuns în acest sens. Tații și mamele pun aceeași întrebare. Vor să știe detaliile specifice despre cum să crească niște copii fericiți, siguri de ei, creativi, inteligenți și sănătoși din punct de vedere emoțional. Vor ca, la rândul-le, copiii lor să ajungă adulți care să poată să își crească și să își educe propriii copii și care să fie îndeajuns de chibzuiți încât să ghideze spre viitor o lume diversă și complexă.

În capitolele care urmează vom încerca să răspundem la întrebarea pusă de președinte și de mulți părinți. Evitând generalitățile neclare, vom identifica șapte nevoi esențiale ale sugarilor și copiilor.

Încercarea de a ne ocupa de aceste nevoi esențiale ne va conduce pe toți la o introspectivă a atitudinilor și politicilor noastre privind copilul și familia. Ne va face să ne reevaluăm convingerile și practicile cotidiene cu privire la îngrijirea copilului și funcționarea familiei, educație, sistemul de sănătate, serviciile de asistență socială și sistemul juridic. Pentru a ilustra cât de spinoase sunt aceste chestiuni, am inclus un fragment din dialogul pe care l-am avut între noi doi în timp ce încercam să identificăm fiecare nevoie. Acest dialog își are originea în transcrierile discuțiilor pe care le-am avut în decursul unui interval de timp. Ele oferă o imagine despre colaborarea noastră și, de asemenea, sugerează modul în care ne-am conturat și dezvoltat recomandările.

După cum se va vedea, dialogurile și recomandările se bazează mai mult pe o sinteză a experienței și cercetării noastre clinice decât pe o trecere în revistă, altfel decât foarte selectivă, a studiilor cu privire la subiectele discutate. Din cauza numărului limitat de studii din unele domenii, multora dintre întrebările cele mai importante (cum ar fi cea referitoare la cât de multă îngrijire și educație are nevoie zilnic un copil) trebuie să li se răspundă înglobându-se experiența clinică în cercetarea disponibilă. Acest fapt creează, cel puțin, un cadru de referință pentru stabilirea standardelor prezente, precum și pentru studiile și dezbaterile viitoare. Notele de subsol de la fiecare capitol oferă o prezentare a literaturii de specialitate, precum și a cercetării noastre pe acest subiect.

Cel mai dramatic exemplu recent al rezultatelor neglijării nevoilor copilului mic sunt orfelinele din România și din alte țări, care nu fac mai mult decât să-i adăpostească pe nou-născuți și pe copiii de vârste foarte mici. În aceste așezăminte, fără o îngrijire afectuoasă și o interacțiune socială și intelectuală adecvată, copiii s-au dezvoltat cu grave deficiențe fizice, intelectuale și

sociale. Copii de 4-5 ani erau capabili să comunice doar prin câteva gesturi simple, cum ar fi acela de a se întinde după hrană. Când erau supărați, acești copii adesea se izbeau puternic sau, uneori, își mușcau brațele. Nu aveau un limbaj sau capacitatea de a utiliza imagini pentru a-și comunica nevoile sau dorințele esențiale, darămite comunicări mai rapide, și aveau o capacitate redusă de a primi alinare sau afecțiune atunci când se răneau sau erau supărați. Cu un ajutor intens, acești copii au făcut un progres treptat, dar semnificativ. Au reușit să învețe să manifeste interes pentru comunicare, să fie afectuoși cu alții, să comunice prin gesturi și să-și formeze un început de aptitudini pentru limbaj și gândire. Însă aceste remedii sunt, totuși, un proces lent și îndelungat, care necesită mulți ani, și, adesea, rezultatul privațiunilor suferite de acești copii la vârste fragede nu este niciodată pe de-a-ntregul remediat.

Deși acesta e un exemplu extrem, care trage un semnal de alarmă cu privire la impactul pe care-l are îngrijirea instituționalizată, în Statele Unite și în alte țări industrializate, chiar sub nasul nostru, există și alte forme necorespunzătoare de îngrijire cărora le acordăm prea puțină atenție. Printre acestea se numără situația copiilor care intră în sistemul nostru de plasament familial și care merg din casa unui asistent maternal în casa altui asistent maternal deoarece sunt copii dificil de îngrijit și educat. Există, de asemenea, copii care sunt neglijăți sau abuzați chiar și când locuiesc cu părinții biologici. Abuzul și neglijarea sunt fenomene aflate în creștere, nu în scădere.

Când copiii sunt dați în plasament familial deoarece au fost neglijăți sau abuzați acasă ori fiindcă părinții lor nu pot să aibă grijă de ei sau au renunțat la ei, aceștia au adesea dificultăți de control al impulsurilor și de interacțiune cu alții pe bază de încredere. Au deficiențe în

limbaj, de ordin cognitiv și în privința abilităților sociale, adesea din cauza tiparelor inițiale de abuz sau neglijare, cum ar fi agresiunile biologice prenatale (de exemplu, o mamă care îngerează substanțe toxice). Pe măsură ce sunt mutați dintr-un plasament în altul, problemele copiilor, de regulă, se agravează. Vedem tipare de comportament cu nimic diferite de ce am observat în orfelinele din România – agresivitate și mușcături și loviri impulsive, incapacitatea de a se juca împreună cu alți copii sau de a simți compasiune ori preocupare față de alții.

Copiii care trăiesc alături de părinții biologici și sunt privați de experiențele obișnuite care le-ar da posibilitatea de a fi afectuoși, iubitori și atenți se găsesc, adesea, în familii cu probleme multiple, cum ar fi boli psihice sau comportamente antisociale grave la unul sau la ambii părinți. Copiilor nu li se asigură oportunitatea de a fi îngrijiți, de a interacționa sau de a învăța. Și în acest caz vedem, de asemenea, copii haotici, impulsivi, egocentriți, dezorientați, cu grave dificultăți de limbaj, sociale și emoționale.

Citind aceste lucruri, s-ar putea să suspini cu un sentiment de ușurare, gândindu-te că în comunitatea ta sunt foarte rare astfel de tipare de multiple plasamente în îngrijire, de neglijare sau de abuz. Însă există un alt curent, atât în Statele Unite, cât și în lume – un nou tip de îngrijire instituțională. Acest tip de îngrijire face parte din fiecare comunitate. Circa 50% dintre copiii mici sunt crescuți acum, pe durate semnificative din timpul zilei, de alte persoane decât părinții lor biologici². Nu vorbim, aici, despre programele de tip after-school pentru copiii de vârstă școlară. Vorbim despre sugari și copii aflați în primii trei ani de viață. Din anii 1970 până în anii 1990 a avut loc o transformare

2 Children's Defense Fund. *Child Care Challenge*: Washington, DC, 1998.

a atitudinii familiei față de creșterea propriilor copii. În decursul acestei perioade, a existat o creștere uriașă a numărului de familii care au încredințat altora, pentru 35 de ore pe săptămână sau mai mult, creșterea nou-născuților, bebelușilor și preșcolarilor. Cu alte cuvinte, un mare număr de nou-născuți, bebeluși și preșcolari nu își petrec cea mai mare parte din zi în grija părinților.

Mai importante decât simpla înșiruire de cifre sunt rapoartele privind calitatea acestei îngrijiri. Ele nu sunt încurajatoare. Cel mai cuprinzător studiu despre calitatea îngrijirii nonparentale a copiilor a semnalat că marea majoritate a îngrijirii oferite în creșe și grădinițe nu era de bună calitate (peste 85% nu era de bună calitate pentru preșcolari și peste 90% nu era de bună calitate pentru sugari și copii mici)³. Rapoarte similare s-au realizat cu privire la alte modalități de îngrijire nonparentală a copilului, cum ar fi lăsarea acestuia, peste zi, în grija unui membru al familiei⁴. În plus, majoritatea statelor federale din SUA au reglementări foarte puține privind îngrijirea copilului⁵. Deosebit de alarmante sunt noile descoperiri referitoare la centrele de zi pentru copiii mamelor care trăiesc din ajutorul de șomaj. Aceste „Rezultate din primul val” sunt din *Growing Up in Poverty Project 2000* (Proiectul Crescuți în sărăcie, 2000)⁶. Concluziile acestor cercetări

3 Helburn, S.W. ș.a., „Cost, Quality, and Child Outcomes in Child Care Centers”, Raport public, Catedra de Economie, Centrul de Cercetare în Economie și Politici Sociale al Universității din Colorado, Denver, 1995.

4 Galinsky, E., Howes, C., Kontos, S., Shinn, M., „The Study of Children in Family Child Care and Relative Care: Highlights of Findings.” Institutul pentru familie și muncă, Boston, Ma.

5 Young, K.T., Marsland, K.W., Zigler, E., „The Regulatory Status of Center-Based Infant and Toddler Child Care”, *The American Journal for Orthopsychiatry*, 67(4):535-44, 1997.

6 Fuller, B., Kagan, S.L., *Remember the Children: Mothers Balance Work and Child Care Under Welfare Reform*. Growing Up in Poverty Project

sugerează că îngrijirea de acest tip e de o calitate foarte proastă (de pildă, exemple de copii mici care hoinăreau fără țință). Concluziile despre lipsa generală de îngrijire arată că nivelul calității îngrijirii are o contribuție importantă la dezvoltarea copilului.⁷

Cu toate acestea, discuția cu privire la îngrijirea în centrele de zi devine confuză deoarece se canalizează doar asupra studiilor care susțin că ceea ce contează e calitatea îngrijirii, nu dacă un copil se află în grija unei instituții, în grija familiei sau dacă este îngrijit de către părinți. Studiile reliefează că buna calitate a îngrijirii, interacțiunea și sensibilitatea la nevoile copilului sunt ceea ce se asociază cu gradul lui de dezvoltare. Este adevărat și are logică faptul că îngrijirea de calitate este o variabilă importantă și, cu certitudine, așa cum s-a arătat mai sus, nu există nicio garanție că părinții biologici vor asigura întotdeauna o îngrijire de bună calitate. Însă ceea ce are tendința să devină neclar în aceste discuții academice este faptul că, în prezent, majoritatea îngrijirii nonparentale nu este de o calitate înaltă (așa cum se evidențiază într-un număr însemnat de studii, inclusiv studiul care a dovedit cât de mult contează calitatea îngrijirii).

Noi știm că, într-adevăr, calitatea îngrijirii este esențială pentru dezvoltarea optimă a copilului mic. În situația actuală, așa cum s-a arătat mai sus, numai 10% sau mai puțin dintre sugarii și copiii mici au acces la o îngrijire de înaltă calitate în centrele de zi. Restul ajung să aibă parte de o îngrijire în care cineva cu opțiuni reale nu ar avea încredere. Nici părinții acestor copii nu au încredere în acest tip de îngrijire. Când un părinte

2000. Wave 1 Report, Universitatea din California, Berkeley.

7 National Institute of Child Health and Human Development. *NICHD Study of Early Child Care, Executive Summary*. NIH Pub. Nr. 98-4318, Washington, DC, National Institute of Health, 1998.

e nevoit să își lase copilul mic într-un centru de zi care lasă de dorit, mai mult ca sigur că acel părinte va suferi. Suferința poate lua multe forme: negare, detașare față de copil, mânie și/sau depresie la locul de muncă din cauza căruia s-a impus separarea sa de copil. Dacă dorim angajați motivați, trebuie să le oferim centre de zi bune sau un program de lucru flexibil, care să permită împărțirea între părinți a îngrijirii copilului lor.

Cu mai mult de jumătate dintre copiii țării aflați într-o formă sau alta de îngrijire nonparentală, se pune întrebarea dacă vrem să permitem un tip de îngrijire care nu le oferă copiilor creșterea, educarea și interacțiunea socială și intelectuală de care au nevoie. Trebuie să ne întrebăm dacă această creștere și educație sunt posibile în situații în care cei care oferă îngrijire au în grijă patru sau mai mulți bebeluși (și, mai apoi, șase sau mai mulți copii mici), sunt plătiți cu salariul minim și li se oferă o pregătire sumară și prea puțină motivare pentru a se evita o rată mare a schimbărilor de personal (în rândul celor care pot să obțină locuri de muncă mai bune). În capitolele 1, 3 și 4 vom descrie în detaliu tipul de îngrijire de care au nevoie copiii în orice cadru.

Chiar și atunci când copiii sunt îngrijiți acasă în primii câțiva ani de viață, tot există tendințe îngrijorătoare. A avut loc o mutație către tipuri de îngrijire mai degrabă impersonale decât afectuoase pentru nou-născuți, bebeluși, preșcolari și copii în general. Un raport recent al Fundației Kaiser a dezvăluit că, în medie, copiii își petrec între cinci și șase ore pe zi în fața televizorului și/sau monitorului computerului.⁸ În acest răstimp, copiii nu beneficiază de căldura îngrijirilor sau de interacțiuni sociale și intelectuale potrivite vârstei lor.

8 Kids and the Media in the New Millennium, Kaiser Foundation, Publicația nr. 1536, Menlo Park, California, 2000.

Însă acesta este doar un semn al mutației către o îngrijire impersonală. Multe familii au un program excesiv de încărcat. Ambii părinți lucrează pentru a o scoate la capăt financiar sau pentru a îmbunătăți starea economică a familiei, lăsând prea puțin timp de relaxare în familie. Educația devine încă și mai impersonală, mai tehnologizată, pierzându-și caracterul personal. Familiile, în cadrul relațiilor dintre membrii lor, se îndreaptă, de asemenea, spre moduri de comunicare mai impersonale. E-mailurile înlocuiesc prânzul luat împreună, iar timpul petrecut în fața monitorului înlocuiește multe alte forme de interacțiune personală. Atât recreerea, cât și munca au loc într-o atmosferă mai impersonală, cu mai puțină interacțiune între familii și în interiorul familiei.

Unul dintre noi (SIG) a fost frapat, de curând, de cât de generalizată a devenit această mutație către modalitățile impersonale de îngrijire. O vizită, în cursul aceleiași săptămâni, în două instituții diferite care încercau să ofere îngrijire, a relevat asemănări izbitoare în ceea ce s-ar putea numi „dragostea instituțională”.

În primul loc, o femeie stătea în colțul încăperii, uitându-se în jos. În jurul ei mergeau de-a bușilea patru bebeluși, care păreau să relaționeze doar cu propriul lor corp și cu obiectele pe care le puteau vedea sau atinge. O fetiță și-a prins mâna într-o jucărie. Femeia s-a dus la ea, i-a eliberat mâna, a spus „OK” și apoi s-a întors în tăcere pe scaunul ei. Un alt copil izbea cu biberonul de lapte pe jumătate plin. Femeia l-a luat în brațe, l-a pus în poală cu rigiditate și l-a ținut cu fața spre perete în timp ce bebelușul a supt din biberon laptele rămas. După ce copilul a terminat, femeia l-a pus din nou pe podea, fără un cuvânt. În cameră era liniște. Nu era nici urmă de gesturile, sunetele și expresiile familiare care îi unesc pe oameni.

Era aceasta o mamă copleșită, dezavantajată din punct de vedere economic, aflată într-o situație familială

îngrijorătoare? Sau un centru de zi improvizat într-o locuință dintr-un cartier sărac? Nu, de fapt era o scenă dintr-un centru de zi la care avea acces pătura superioară a clasei mijlocii. Femeia era o îngrijitoare care câștiga salariul minim pe economie. Directorul acestui așezământ privat bine condus și pe deplin acreditat a spus: „Ea este regula“.

Într-o altă încăpere din același centru, o femeie zâmbitoare făcea un schimb animat de cuvinte, mormăieli, zâmbete, râsete și gesturi cu cinci copilași, în timp ce aceștia se jucau cu niște mașinuțe și chicoteau unul la altul. Copiii arătau unii spre alții, se târau de-a bușilea și scoteau sunete unii spre alții și spre femeia care avea grijă de ei. Folosindu-se de mișcări subtile ale mâinii, feței și vocii, ea îi angaja în activitate pe toți cei cinci copilași în același timp.

– Cine este aceea? a întrebat SIG

– A, e asistenta directorului, îi ține locul unei îngrijitoare care e bolnavă, a răspuns directorul.

– Este posibil ca o mai mare parte din personalul care se ocupă direct de copii să aibă căldura și abilitățile ei interactive? a întrebat SIG

– Din când în când, avem îngrijitoare care-i seamănă, dar în general nu avem așa ceva, iar persoanele cu abilitățile ei ajung repede pe poziții mai înalte. Nu ne permitem să plătim pe cineva ca ea să-și petreacă timpul cu copiii, a răspuns directorul.

Peste câteva zile, la al doilea centru, SIG a văzut îngrijitoare la fel de insensibile așezate pe scăunele. Una îi spunea unei femei în vârstă: „Stai jos și încetează cu vorbăria, că altfel nu-ți mai primești înghețata.“ Într-o altă încăpere, șase femei vârstnice stăteau jos și se uitau tăcute în gol, în vreme ce două îngrijitoare stăteau în spatele mesei lor, cu o expresie plictisită și indiferentă. O femeie s-a rugat, fără succes, să i se facă o frecție pe

spate, iar mai târziu a mărturisit: „Pur și simplu am nevoie de un pic de atingere omenească“. O altă femeie s-a înseninat la față când o îngrijitoare i s-a adresat și a fost recunoscătoare peste măsură pentru scurta conversație.

Așezământul cu pricina este una dintre cele mai bune instituții pentru vârstnici din oraș. Și aici hrana, curățenia și asistența medicală sunt excelente.

Aceasta este „dragostea instituțională“. Ea este asigurată fie la începutul, fie la sfârșitul vieții atât pentru săraci, cât și pentru bogați, pentru aceia care, din cauza vârstei și neputinței, au nevoie să depindă de alții pentru a fi îngrijiți. Cu toții știm cum este acest gen de îngrijire. Lucrul la care nu vrem să ne gândim este că aceasta e îngrijirea pe care le-o oferim celor pe care-i iubim.

Cineva s-ar putea gândi că, desigur, cu destui bani, putem avea servicii bune. De fapt, la unele locuri de muncă, implicarea părinților în centrul de zi aflat în același perimetru creează sentimentul de familie extinsă. Creșele în „coparteneriat“ beneficiază de participarea părinților. O asistentă-șefă miloasă dintr-un azil de bătrâni poate să insufle o tentă personală. Însă, din păcate, acestea sunt excepțiile. Ironia e că dacă noi, ca societate, vom continua în acest fel, peste 80 de ani actualii copii se vor întoarce în aceste așezăminte impersonale și li se vor părea ciudat de familiare.

Unul dintre noi (SIG) s-a întrebat dacă suntem pe cale să creăm o nouă viziune despre natura umană, reflectată de politicile noastre privind îngrijirea impersonală a copilului și de tiparele noastre de interacțiune, și anume o viziune concretă, materialistă.⁹ În această viziune, suntem mai preocupați de creier decât de minte și mai mult de genetică și biologie decât de trăire.

9 Greenspan, S.I., *The Growth of the Mind*, Perseus Books, Cambridge, Ma., 1997.

Astfel de viziuni se reflectă în tratamentele pentru bolile mentale. Copiilor li se administrează trei sau patru medicamente pentru a putea gestiona tiparele familiale complicate și stresul. Un studiu recent din *The Journal of the American Medical Association*¹⁰ (*Revista Asociației Medicilor din America*) a dezvăluit că un număr alarmant de preșcolari au primit medicație neaprobată pentru copii foarte mici, trei sferturi dintre aceștia nebeneficiind de psihoterapie sau terapie familială concomitentă, care să-i învețe noi abilități de a face față situației. Din ce în ce mai mulți copii nu sunt ajutați suficient să gestioneze din punct de vedere psihologic stresul din viața lor. Există o explorare nesemnificativă a sentimentelor și puține încercări de a lucra cu familiile, pentru a modifica tiparele de adaptare deficitară.

Când copiii se găsesc în relații și situații familiale stresante, până și încercările de a folosi o medicație adecvată dau rareori rezultate, deoarece stresul este permanent. Deși medicația poate să dea rezultate temporare, rar funcționează pe o perioadă lungă. Acest lucru conduce la o a doua sau o a treia medicație ori la doze mai mari din medicamentul inițial. Recent, unul dintre noi (SIG) a consultat o fetiță care primea patru medicamente diferite, cel de al treilea provocându-i o agitație atât de gravă, încât fusese nevoie să fie internată la spital. S-a tras concluzia că spitalizarea ei a fost cauzată de comportamentul ei impulsiv și agitat. La început, prezentase simptome ușoare de anxietate și neatenție și a sfârșit prin a fi spitalizată de două ori pentru agresiune și agitație. După o evaluare completă și sesizarea schimbării în rău a comportamentului ei

10 Zito, J.M., Safer, D., dos Reis, S., Gardner, J.F., Boles, M. și Lynch, F. (2000). „Trends in the prescribing of psychotropic medications to preschoolers.” *Journal of the American Medical Association*, 283(8), 1025-1030.

cu fiecare suplimentare a medicației, i s-au scos treptat medicamentele și a fost ajutată să intre într-o psihoterapie intensivă împreună cu familia implicată. Existau indicii cu privire la unele tipare conflictuale și anxioase care puteau fi soluționate prin această abordare. Era vorba de o fetiță deșteaptă, coerentă în comunicare, care putea să participe, în avantajul ei, la o combinație de metode terapeutice individuale și familiale. În decurs de opt luni, ea a început să se descurce bine la școală și să își verbalizeze sentimentele. Familia ei învăța metode constructive și de sprijin, în locul celor care o subminau și îi cauzau anxietate. Ea continuă să se descurce bine, atât la școală, cât și printre cei de vârsta ei. Deși ea nu mai ia niciun fel de medicamente, alți copii necesită, uneori, administrarea unui medicament în paralel cu psihoterapia.

Totuși, această fetiță nu e un caz izolat. Tot mai mulți copii sunt tratați cu medicamente sau prin metode inadecvate de psihoterapie pe termen scurt, și asta din cauza unei modificări a modului în care gândesc specialiștii despre natura umană și funcționarea omului. Presiunile venite din partea organizațiilor preocupate de sănătate și a companiilor de asigurări, pentru intervenții de mai scurtă durată și mai „eficiente”, contribuie și ele la această tendință.

Felul în care sistemul de sănătate mentală privește natura umană influențează modul în care noi toți ne percepem pe noi înșine, modul în care ne percepem copiii și familiile. În timpul aceleiași perioade, între anii 1950 și 1990, sistemul de diagnosticare a ajuns să fie orientat mai mult spre cercetare, schimbările majore având loc în anii 1960 și 1970. Țelul era descrierea afecțiunilor mentale care să poată fi stabilite mai ușor. Ceea ce s-a pierdut a fost înțelepciunea acumulată în cei 75 de ani anteriori, cu privire la modul de funcționare internă a

minții. Deși rolul apărărilor, strategiilor de adaptare, al anxietății și conflictului este încă abordat de unii psihoterapeuți, îndepărtarea acestora din sistemul de stabilire a diagnosticului a deschis drumul unei schimbări dramatice în modul în care gândim despre noi înșine. Ne-a făcut să considerăm funcționarea omului ca fiind o serie de comportamente și simptome organizate de căi genetice și biochimice. Trebuie să înțelegem funcționarea organismului uman nu doar la nivelul biologic, ci și la nivelul său psihologic, social și cultural. Mulți specialiști din domeniul sănătății mentale încearcă să restabilească această perspectivă mai echilibrată.

Una dintre justificările acestei definiții biologice deosebit de limitate a funcționării organismului uman este o interpretare greșită a rolului genelor noastre asupra comportamentului. Chiar dacă biologia (natura) unică a unui copil poate să lanseze interacțiunile părinte-copil într-o anumită direcție, modificarea mediului copilului prin ajustarea stilului de parentaj (îngrijirea) poate să influențeze semnificativ rezultatele. La urma urmei, o genă nu poate să se manifeste sau să aibă o influență fără partenerul său apropiat – mediul. În plus, ultimele cercetări despre modul de funcționare a genelor în corpul uman sugerează că manifestarea sau influența lor depinde de interacțiunea lor cu multe medii diferite, inclusiv cele aflate la nivelul celulei, corpului și al lumii sociale și materiale, și că aceste interacțiuni determină, parțial, modul în care funcționăm. Natura și îngrijirea par, astfel, să interacționeze strâns, într-un duet al dezvoltării.

În ciuda dovezilor considerabile cu privire la importanța experienței timpurii, unii susțin că experiențele de mai târziu sunt la fel de importante. Totuși, ei nu disting experiențele timpurii esențiale, care îl ajută pe

copil să relaționeze, să descifreze mesajele sociale și să gândească (și pentru care, mai târziu, sunt necesari mulți ani de terapii pentru a fi recreate chiar și parțial), de atitudinile, valorile și abilitățile de învățare care se dobândesc pe parcursul întregii vieți. O explicație unidimensională, cu priză la public, de genul „Totul ține de gene” sau „Sămânța rea” ori „Biologia reprezintă destinul” ar putea să ne ispitească prin simplitatea lor ademenitoare, însă ele duc adesea la soluții proaste și la încercări dificile când vine vorba despre creșterea și educarea copilului. Fascinația manifestată nu de mult de mass-media față de ideea că influența exercitată asupra personalității copilului de către cei de seama sa este mai mare decât cea a părinților este un alt exemplu de gândire limitată. Deși relațiile cu cei de aceeași vârstă sunt importante, ele se clădesc pe experiențele anterioare pe care un copil le are cu părinții săi. Copilul care nu a beneficiat de timpuriu de interacțiuni educative cu părinții are dificultăți chiar și în legarea prietenilor, darămite în surmontarea urcușurilor și coborâșurilor care sunt de așteptat în cadrul relațiilor cu cei de vârsta sa.

Explicațiile psihologice excesiv de simplificate, precum și cele biologice de aceeași factură îi pot face pe specialiști și pe publicul larg să creadă că se poate controla comportamentul doar prin simpla rearanjare a recompenselor și pedepselor. La rândul său, acest fapt poate să pună accentul mai mult pe disciplină decât pe compasiune, căldură și iubire. Evident, pentru creșterea unui copil sănătos avem nevoie, deopotrivă, de limite călăuzitoare și de îngrijire iubitoare, plină de compasiune. După cum vom vedea în capitolul 5, compasiunea iubitoare îl ajută pe copil să vrea să imite și să mulțumească figurile de autoritate pe care le iubește și le admiră, iar stabilirea de limite și structura

îl ajută să învețe să se înfrâneze atunci când tentațiile sunt puternice. Deși se caută întotdeauna echilibrul adecvat, vedem un dezechilibru îngrijorător: specialiștii și părinții îmbrățișează o etică a întoarcerii la disciplină care este opusul a ceea ce știm despre bebeluși și copiii mici. Unii propovăduiesc măsuri disciplinare extrem de rigide chiar și pentru sugari și copii mici. Abordările simpliste de tip recompensă/pedeapsă aplicate sentimentelor și comportamentelor complexe ale copilului trimit înapoi la vremurile de demult, când „scoteam diavolul din prunci”. Astfel de abordări retrograde au, în general, efectul opus celui scontat, producând unul dintre următoarele două tipare: ori negativism și rebeliune, ori teamă, anxietate și pasivitate. Cu toate acestea, simțindu-se depășită și, uneori, neajutorată, familia este atrasă de soluțiile simpliste, punitive și aspre. Acest lucru este valabil mai ales când, la un nivel profund, e posibil ca familia în cauză să se simtă vinovată pentru oferirea unei îngrijiri insuficiente.

De ce trecem atât de dramatic la metode mai impersonale de a interacționa cu copiii noștri și în viața de familie? După ce în prima jumătate a secolului politicile de îngrijire a copilului au obținut multe câștiguri, de ce ne îndreptăm acum în direcția opusă, spre un tip de îngrijire impersonală care ar putea submina capacitatea generațiilor viitoare de a fi niște părinți buni pentru copiii lor?

Poate că reușim să ne facem cât de cât o idee cu privire la motivul acestei direcții îngrijorătoare pe care a luat-o îngrijirea copilului, examinând două laturi ale evoluției umane. Asociem adesea evoluția umană cu supraviețuirea celui mai adaptat, mai puternic, speciile concurând între ele pentru supraviețuire. Totuși, există și o altă tendință, una care nu este asociată prea des cu evoluția propriu-zisă, dar care poate fi o componentă

foarte importantă a dezvoltării noastre ca ființe umane complexe. Acest aspect al evoluției are legătură cu capacitatea ființei umane de a forma familii și de a coopera în cadrul unor organizații sociale mai mari.

Dacă ne gândim la gradul de organizare socială necesar pentru a avea o economie, armată și guvernare avansate pentru a supraviețui în lumea modernă, acesta e un lucru uimitor. Ființele umane trebuie să fie capabile să lucreze în comun, cu compasiune și empatie, în cadrul unui grup, în toate aspectele vieții. E nevoie de cooperare și organizare pentru ca familia, comunitatea sau grupurile sociale să funcționeze. Asta necesită o capacitate de empatie și compasiune, de înțelegere și de gestionare a emoțiilor într-un mod constructiv și matur. Noile generații de copii vor fi în stare să ducă mai departe aceste funcții numai dacă sunt crescute în familii iubitoare și empaticе. Pentru a putea concura economic și militar prin intermediul unor structuri de guvernare stabile, societățile avansate au nevoie de o îngrijire de calitate a copiilor care vor deveni adulții lor. În esență, în spatele avantajului competitiv în evoluție se află îngrijirea de calitate. Perioada îndelungată de dependență a ființelor umane le oferă acestora oportunitatea de a-și dezvolta capacități psihologice bazate pe emoții în timpul unei copilării lungi, în care sunt protejate și îngrijite. Acest lucru se observă și la alte mamifere, dar mai puțin la alți membri ai regnului animal, unde cei mici sunt pe cont propriu după o perioadă foarte scurtă în care li se asigură îngrijire și protecție.

Deși îngrijirea de calitate și capacitățile competitive sunt cele două fețe ale aceleiași monede, pare să ne fie comod să ne concentrăm atenția asupra laturii competitive și nu pare să ne fie comod să luăm la fel de mult în seamă latura referitoare la îngrijirea de calitate. Tema îngrijirii este asociată cu vulnerabilitatea și neajutorarea.

Vulnerabilitatea, neajutorarea și nevoia de îngrijire iubitoare par a se afla în antiteză cu mult trâmbițata autosuficiență, atât de înrădăcinată în etica competitivă a supraviețuirii. Oare nevoia noastră de a avea o atitudine de negare față de propria vulnerabilitate să însemne că trebuie să negăm că o vedem la copiii noștri?

Se pune atunci întrebarea de ce acum? De ce ar trebui ca acest conflict din prezent să fie mai vizibil și mai periculos pentru politicile noastre de îngrijire a copilului? Poate că progresul economic pe care l-am făcut, astfel încât cei mai mulți dintre noi putem să luăm ca pe ceva de la sine înțeles satisfacerea nevoilor primare, a contribuit la neglijarea nevoilor de îngrijire iubitoare. În trecut, funcția acestei îngrijiri și acceptarea vulnerabilității erau adesea întruchipate de rolul matern. Femeile trebuiau să stea acasă cu copiii și să-și obțină satisfacția din îngrijirea altora, nu din cariere profesionale competitive. Tații și soții trebuiau să ia frâiele laturii competitive a vieții. Pentru că educația și progresul economic au sprijinit o mai mare egalitate și depășirea regulilor clare, ne aflăm într-o perioadă de tranziție. Trebuie găsit un nou echilibru. Nu ar trebui să se aștepte din partea femeilor și mamelor ca ele să îndeplinească rolul de îngrijire iubitoare, în timp ce tații împlinesc rolul competitiv. Cunoaștem acum importanța imensă și beneficiile pe termen lung pe care le are implicarea tatălui în viața unui copil. Numai că încă nu am descoperit o modalitate de a restabili acest echilibru vital într-un fel nou.

La scară istorică, am reușit să gestionăm echilibrul între aceste două tendințe evolutive mai degrabă prin intermediul ritualurilor și regulilor clare, decât prin gândire reflexivă. Într-un anumit sens, s-ar putea ca noi să nu fi integrat niciodată cu adevărat aceste două tendințe ale naturii umane, dar poate că acum este

momentul când trebuie să o facem. O soluție evidentă este ca bărbații și femeile să își împartă sarcinile atât în domeniul îngrijirii, cât și în domeniul competitiv al vieții. Pentru aceasta este necesară o decizie conștientă, bine chibzuită a familiei, prin care să se recunoască nevoile copiilor. Între timp, experimentul de a-i încuraja pe ambii părinți să se implice în competiție și să încredințeze altora îngrijirea propriilor copii, ceea ce s-a întâmplat în ultimii 30 de ani, este un lucru ce trebuie reevaluat acum în lumina a ceea ce știm că au nevoie copiii.

În timpul acestei perioade de tranziție, când gândirea și deciziile conștiente înlocuiesc regulile și ritualurile, este necesar să avem o imagine clară a nevoilor primare ale copilului, în jurul cărora trebuie să se organizeze familia. Dacă nu putem să satisfacem nevoile copiilor, s-ar putea să compromitem capacitatea generațiilor viitoare de a clădi familii trainice și de a asigura stabilitate economică și politică.

În acest scop, am identificat șapte nevoi esențiale ale copiilor mici și familiilor lor. Aceste șapte nevoi primare asigură cărămizile fundamentale pentru capacitățile noastre emoționale, sociale și intelectuale de nivel înalt.

În capitolele care urmează, ne vom ocupa de fiecare dintre aceste nevoi esențiale din perspectiva implicațiilor pe care le au pentru viața de familie, îngrijirea copilului, educație, sistemul de asistență socială, sistemul justiției penale și sistemul de sănătate și de sănătate mentală. Vom încerca să formulăm recomandări de modificare a politicilor noastre cu privire la fiecare dintre aceste nevoi.

În demersul nostru, sperăm să punem sub semnul întrebării starea de fapt și să oferim recomandări pentru adoptarea unor politici „luminate” în secolul XXI.

1

NEVOIA DE RELAȚII DE ÎNGRIJIRE PERMANENTE

Deși relațiile de îngrijire permanente cu una sau câteva persoane de îngrijire sunt considerate de la sine înțeles ca fiind o necesitate pentru bebeluși și copiii mici, adesea nu punem în practică această convingere general împărtășită. Importanța unei asemenea îngrijiri a fost demonstrată de ceva timp. Filmele lui René Spitz și studiile lui Spitz și John Bowlby au dezvăluit lumii importanța îngrijirii iubitoare pentru sănătatea fizică, emoțională, socială și intelectuală a copiilor și consecințele groaznice ale îngrijirii instituționale. Alți pionieri în domeniu, precum Erik Erikson, Anna Freud și Dorothy Burlingham, au arătat că, pentru a parcurge cu succes etapele copilăriei timpurii, copiii au nevoie de mai mult decât lipsa privării; ei au nevoie de îngrijire sensibilă, iubitoare, pentru a-și clădi capacitatea de încredere, empatie și compasiune.

Studii mai recente au descoperit că tiparele familiale care subminează îngrijirea iubitoare pot să ducă la o compromitere semnificativă atât a capacităților cognitive, cât și a celor emoționale. Pe de altă parte,

interacțiunile emoționale suportive, afectuoase, iubitoare cu bebelușii și copiii mici ajută la dezvoltarea corespunzătoare a sistemului nervos central. De exemplu, ascultarea vocii omenești îi ajută pe bebeluși să învețe să distingă sunetele și să își dezvolte limbajul. Experiențele interactive pot duce ca celulele nervoase să fie specializate în anumite scopuri – mai multe celule pentru auz decât pentru vâz, de pildă.¹¹ Schimbul de gesturi afective îi ajută pe bebeluși să sesizeze și să răspundă la indiciile emoționale și să își formeze un sentiment al sinelui. Cercetarea cu mijloace imagistice a creierului indivizilor mai în vârstă arată că experiențele care sunt motivante, interesante și adecvate din punct de vedere emoțional pun la lucru centrul învățării din creier într-un mod diferit de experiențele care sunt fie prea mult, fie prea puțin stimulatoare.

Lipsa sau alterarea experiențelor necesare poate produce o varietate de deficiențe. De exemplu, când există o interferență timpurie cu vâzul, s-au observat dificultăți care merg de la orbirea funcțională la probleme de percepție a grosimii și de înțelegere spațială.¹² Stresul

11 Experiența poate stimula modificări hormonale; de exemplu, atingerea liniștitoare pare să ducă la eliberarea hormonilor de creștere, iar hormoni cum ar fi oxitocina par să stimuleze procese emoționale esențiale, ca afilierea și apropierea. Mai mult, stresul emoțional e asociat cu modificări în fiziologia creierului. S.M. Schanberg și T.M. Field, „Sensory Deprivation Stress and Supplemental Stimulation in the Rat Pup and Preterm Human Neonate”, *Child Development* 58 (1987): 1431-47.

12 Vezi T.N. Wiesel și D.H. Hubel, „Single-Cell Responses in Striate Cortex of Kittens Deprived of Vision in One Eye”, *Journal of Neurophysiology* 26 (1963): 1003-17; W. Singer, „Neuronal Activity as a Shaping Factor in Postnatal Development of Visual Cortex”, *Developmental Neuropsychobiology*, ed. W.T. Greenough și J.M. Juraska (Orlando: Academic Press, 1986): 271-93; A. Hein și R.M. Diamond, „Contribution of Eye Movement to the Representation of Space”, *Spatially Oriented Behavior*, ed. A. Hein și M. Jeannerod (New York: Springer, 1983): 119-34.

emoțional este asociat și cu modificări ale fiziologiei creierului.¹³

În general, există o interacțiune sensibilă între tendințele genetice și experiența oferită de mediul înconjurător. Experiența pare să adapteze biologia copilului la mediul său.¹⁴ În acest proces, însă, nu toate experiențele sunt la fel. Relațiile emoționale de îngrijire sunt fundamentul primar cel mai important atât pentru dezvoltarea intelectuală, cât și pentru cea socială.

La nivelul cel mai elementar, relațiile încurajează afecțiunea, intimitatea și plăcerea, furnizează securitate, siguranță fizică și protecție față de boală și vătămare fizică și satisfac nevoile primare de hrană și adăpost. Aspectele „moderatoare” ale relațiilor (de exemplu, protejarea copiilor de stimulare insuficientă sau excesivă) îi ajută pe copii să rămână calmi și atenți, pentru o nouă învățare.

Cercetările întreprinse de unul dintre noi (TBB) cu nou-născuți arată că un nou-născut încearcă să se autocontroleze pentru a privi și asculta indiciile din jurul său.¹⁵ El va folosi laolaltă patru reflexe necondiționate

13 Vezi, de exemplu, B.D. Perry, „Incubated in Terror: Neurodevelopmental Factors in the «Cycle of Violence», *Children, Youth and Violence: Searching for Solutions*, ed. J. Osofsky (New York: Guilford, 1995).

14 Vezi, de exemplu, M.A. Hofer, „On the Nature and Function of Prenatal Behavior”, *Behavior of the Fetus*, ed. W. Smotherman și S. Robinson (Caldwell, NJ: Telford, 1988); idem, „Hidden Regulators: Implications for a New Understanding of Attachment, Separation and Loss”, *Attachment Theory: Social, Developmental, and Clinical Perspectives*, ed. S. Goldberg, R. Muir și J. Kerr (Hillsdale, NJ: Analytic Press, 1995): 203–30; P. Rakic, J. Bourgeois și P. Goldman-Rakic, „Synaptic Development of the Cerebral Cortex: Implications for Learning, Memory, and Mental Illness”, *The Self-Organizing Brain: From Growth Cones to Functional Networks*, ed. J. van Pelt, M.A. Corner, H.B.M. Uylings și F.H. Lopes da Silva (New York: Elsevier Science, 1994): 227–43.

15 Brazelton, T.B., „Behavioral Competence of the Newborn Infant”, în *Neonatology*, ed. E.B. Avery ș.a., Philadelphia: Lippincott, Williams & Wilkins, 1999.

ale mezencefalului – reflexul poziției de spadassin, reflexul Babkin (mano-bucal), reflexul de întoarcere a capului și reflexul de supt – pentru a rămâne atent. Dacă nu reușește și își pierde controlul, el va folosi vocea sau atingerea umană pentru a-și spori efortul de a-și regla „starea” pe vigilență.

Același studiu arată că, la vârsta de 8 luni, copilul este capabil să distingă și să reacționeze la vocea și chipul mamei diferențiat față de cele ale tatălui sau ale unei persoane străine. El are o atenție calmă față de mamă și este gata de o interacțiune jucăușă cu tatăl. Fiecare dintre acești oameni importanți a învățat de-acum ritmurile și semnalele copilului, iar acesta le-a creat o așteptare de a reacționa adecvat față de ei. Acestea sunt ingredientele pentru un sentiment puternic de stimă de sine în viitor și, mai târziu, pentru motivația de a învăța. În plus, această învățare îi alimentează capacitatea de a păstra controlul impulsurilor și pe viitor. Cea mai importantă învățare în primii ani de viață este oferită de interacțiunea umană. Obiectele și instrumentele de învățare ulterioare nici nu se compară cu aceasta.

Unul dintre noi (SIG) a evidențiat că relațiile și interacțiunile afective îl învață, de asemenea, pe copil comunicarea și gândirea. Inițial, sistemul de comunicare al copilului este nonverbal, implicând gesturi și indicii emoționale (zâmbete, priviri insistente, încruntări, indicări cu degetul, luatul și datul înapoi al unui obiect, negocierea și altele asemenea). Din acestea ia naștere un sistem complex de interacțiuni de rezolvare a problemelor și de adaptare, care continuă pe tot parcursul vieții individului. Chiar dacă acest sistem nonverbal funcționează până la urmă în legătură cu simboluri și cuvinte, el rămâne mai important. (De exemplu, avem tendința să ne încredem mai mult în gesturile nonverbale ale cuiva, cum ar fi înclinarea capului sau privirea

aprobatoare, decât în cuvintele sale de laudă, care pot fi uneori înșelătoare, și ne retragem rezervați din fața unei persoane cu privire ostilă, chiar dacă aceasta ne spune: „Poți să ai încredere în mine“.)

Când există relații de îngrijire empatică și solide, copiii învață să fie apropiați și empatici și, în cele din urmă, să-și comunice sentimentele, să cugete asupra propriilor dorințe și să-și făurească propriile relații cu cei de vârsta lor și cu adulții.¹⁶

De asemenea, relațiile îi învață pe copii ce comportamente sunt adecvate și ce comportamente nu sunt adecvate. Pe măsură ce comportamentul copilului devine mai complex în al doilea an de viață, copiii învață după expresiile faciale, tonul vocii, gesturile și cuvintele celor care îi îngrijesc ce feluri de comportament duc la aprobare sau dezaprobare. Prin schimbul dintre copii și persoanele de îngrijire se creează tipare. Important, împreună cu comportamentul iau naștere însă și emoțiile, dorințele și imaginea de sine. Tonul emoțional și interacțiunile subtile din cadrul relațiilor sunt vitale pentru ceea ce suntem și pentru ceea ce învățăm.

Relațiile îi dau posibilitatea unui copil să învețe să gândească. În interacțiunile sale, copilul trece de la a o dori pe mamă și a se agăța de ea la a spune „mamă“ și a o privi dragăstos. Trece de la „punerea în act“ sau jucarea dorințelor la reprezentarea lor în minte și la etichetarea cu un cuvânt. Această transformare anunță începutul utilizării simbolurilor pentru gândire.

16 Brazelton, T.B. și B. Cramer, *The Earliest Relationship: Parents, Infants and the Drama of Early Attachment* (Cambridge, Mass.: Perseus Publishing, 1990); T.B. Brazelton, *Puncte de cotitură — de la naștere la 3 ani. Dezvoltarea emoțională și a comportamentului copilului tău*, Editura Fundației Generația, București, 2007, și *Puncte de cotitură — de la 3 la 6 ani. Dezvoltarea emoțională și comportamentală a copilului tău*, Editura Fundației Generația, București, 2008.

Jocul simbolic sau imaginativ care utilizează scenarii emoționale umane (de exemplu, păpușile care se îmbrățișează sau se încaieră) îl ajută pe copil să învețe să coreleze o imagine cu o dorință și apoi să folosească această imagine pentru a gândi „Dacă mă port frumos cu mama, o să mă lase să mă culc târziu“. Înțelegerea motivelor unui personaj dintr-o poveste, precum și a diferenței dintre 10 fursecuri și 3 fursecuri va depinde de această capacitate.

Capacitatea de a crea imagini mentale ale relațiilor și, mai târziu, ale altor lucruri duce la o gândire mai avansată. De pildă, un element-cheie esențial pentru învățarea și reușita viitoare este capacitatea copilului de autoobservare. Această capacitate este crucială pentru automonitorizarea unor activități simple, cum ar fi colorarea în interiorul sau în exteriorul conturului ori potrivirea imaginilor cu numere sau cuvinte. De asemenea, autoobservarea ajută o persoană ca mai degrabă să-și numească sentimentele, decât să le dea frâu liber. O ajută să empatizeze cu alții și să se ridice la înălțimea așteptărilor. Capacitatea de autoobservare vine din capacitatea de a se observa pe sine și pe altcineva, în cadrul unei relații.

Am ajuns astfel să înțelegem că interacțiunile afective sunt nu numai fundamentul cunoașterii, ci și al majorității capacităților intelectuale ale copilului, inclusiv al creativității și a abilităților sale de gândire abstractă.¹⁷

Recunoașterea rolului interacțiunilor afective în funcționarea intelectuală nu reprezintă același lucru cu importanta idee a lui Howard Gardner referitoare

17 Pentru o analiză mai amănunțită a relației dintre interacțiunile afective și inteligență și dezvoltare emoțională, vezi S.I. Greenspan, *The Growth of the Mind* (Cambridge, MA.: Perseus Publishing, 1997), și S.I. Greenspan, *Building Healthy Minds* (Cambridge, MA.: Perseus Publishing, 1999).

la inteligențele multiple, distincte, sau a cercetării lui Antonio Damasio cu privire la creier, care sugerează că emoțiile sunt importante pentru judecată, dar oarecum distincte de capacitățile de studiu sau de inteligență per ansamblu. Noi nu le vedem distincte. Jean Piaget, psihologul cognitiv care a făcut muncă de pionierat în domeniu, considera copilul ca fiind un gânditor cauzal atunci când poate să învețe că acționarea unei sfori atrage după sine sunetul soneriei. Însă aceasta nu este prima ocazie a copilului de a învăța despre cauzalitate. Prima lecție a bebelușului despre cauzalitate are loc cu multe luni mai devreme, când învață că un zâmbet atrage ca reacție un zâmbet de încântare pe chipul părintelui său. Copilul generalizează apoi această lecție afectivă asupra lumii fizice. Am reușit să identificăm modul în care interacțiunile afective sau emoționale deschid drumul în fiecare etapă.

Emoțiile reprezintă, de fapt, arhitecții, dirijorii sau organizatorii interni ai minții noastre. Ele ne spun cum și ce să gândim, ce să zicem și când să zicem și ce să facem. „Cunoaștem“ lucrurile prin intermediul interacțiunilor noastre afective și aplicăm apoi această cunoaștere la lumea cognitivă.

De pildă, când un copil mic învață cui să îi spună: „Bună“, el nu face acest lucru memorând liste cu persoanele respective. Experiența îl ghidează să coreleze salutul cu un sentiment cald, prietenos, dinlăuntrul său, care îl face să se întindă spre chipurile bucuroase ale altor oameni cu un „Bună!“ verbalizat. Dacă îi privește pe acești oameni și are un sentiment diferit în interior, precauție, poate, este probabil ca mai degrabă să își întoarcă fața în altă direcție sau să se ascundă după picioarele tale. Noi încurajăm acest gen de „discriminare“ deoarece nu vrem ca micuții noștri să le spună: „Bună!“ persoanelor necunoscute. Vrem ca ei să îi salute

pe oamenii cumsecade, cum ar fi bunicul. Dacă un copil învață să salute aceste persoane astfel, el îi va spune rapid: „Bună!“ unei educatoare prietenoase sau unui nou prieten de joacă. El își poartă emoțiile înăuntrul său, acestea ajutându-l să facă generalizări de la situații cunoscute la unele noi, precum și să discearnă sau să decidă când și ce să spună.

Până și ceva atât de academic și cognitiv, precum conceptul de cantitate, se bazează pe experiențele afective timpurii. „Mult“ pentru un copil de 3 ani înseamnă mai mult decât vrea; „puțin“ înseamnă mai puțin decât își dorește. Mai târziu, numerele pot să sistematizeze acest simț al cantității. În mod similar, conceptele de timp și spațiu se învață prin intermediul experienței afective de așteptare a mamei sau de căutare și găsim a acesteia într-o altă cameră.

Și cuvintele își derivă sensul din interacțiuni afective. Un cuvânt ca *dreptate* dobândește conținut și înțeles cu fiecare nouă experiență afectivă de dreptate și nedreptate. Până și folosirea gramaticii, despre care ilustrul lingvist Noam Chomsky și alții cred că e în mare parte ceva înăscut și necesită doar niște tipuri foarte generale de stimulare socială pentru a o activa, se bazează parțial pe interacțiuni afective timpurii foarte specifice. De exemplu, am descoperit că acei copii autiști care nu utilizau o gramatică adecvată și repetau doar substantive, ca *ușă*, *masă* și *lapte*, puteau să învețe formele gramaticale corecte dacă mai întâi îi ajutam să fie captivați emoțional și atenți. În momentul când au învățat să își perceapă și să își exprime dorința (de exemplu, când ne trăgeau până la o ușă ca să o deschidem), ei au început să ordoneze corect substantivele și verbele („Deschide ușa!“). Bebelușii și copiii mici care nu au deficiențe grave se angajează în mod curent în aceste interacțiuni afective intenționate; poate pentru că

ele sunt atât de obișnuite, nu a fost sesizată importanța lor pentru gramatică și limbaj.

Nu doar gândirea ia naștere din interacțiunile afective timpurii, ci și simțul moral al binelui și răului. Capacitatea de a înțelege sentimentele altei persoane și de a-ți *păsa* de ce simte aceasta poate să se formeze doar din trăirea interacțiunii hrănitoare. Putem simți empatie doar dacă cineva a fost empatic și iubitor cu noi. Copiii pot să învețe comportamente altruiste, să facă „lucrul corect”, însă interesul sincer față de o altă ființă omenească vine numai din trăirea personală a acelui sentiment de compasiune, în cadrul unei relații permanente. Nu putem să simțim emoții pe care nu le-am avut niciodată și nu putem să resimțim consistența și familiaritatea iubirii permanente dacă nu am avut această trăire cu cineva în viața noastră. Pentru unii s-ar putea să fie vorba de o bunică ori de o mătușă sau chiar de o vecină, dar această experiență trebuie să fi avut loc. Nu există scurtături.

O relație permanentă, emoțională, iubitoare cu un bebeluș și un copil mic ne dă posibilitatea să ne angajăm în interacțiuni în care interpretăm semnalele copilului și răspundem la acestea. Această trăsătură elementară a relațiilor de îngrijire dintre un copil și persoana care îl îngrijește și îl cunoaște cu adevărat este răspunzătoare, pe termen lung, de un număr surprinzător de mare de capacități mentale vitale. Aceste „interacțiuni reciproce” îi învață pe copiii mici cum să ia inițiativa. Așa cum s-a evidențiat anterior, ei fac ceva și acest fapt face să se întâmple un lucru. Acesta este, de asemenea, momentul când încep să învețe să gândească deliberat sau cauzal. Un sentiment al sinelui, voinței, scopului, afirmării, ca și începutul unei gândiri cauzale logice, toate au loc prin intermediul acestor minunate interacțiuni reciproce.

În jurul vârstei de 2-3 luni, un bebeluș și părintele său vor fi trecut prin trei niveluri de învățare unul despre

celălalt. În stadiul 1, părintele învață cum să-l ajute pe nou-născut să își mențină starea de atenție (1-3 săptămâni). În stadiul 2 (3-8 săptămâni), în starea de atenție, bebelușul va scoate zâmbete și sunete la care adultul răspunde. În stadiul 3 (8-16 săptămâni), aceste semnale sunt reproduse în „jocuri” (Stern) în care sunetele și/sau zâmbetele sunt reproduse în înșiruiți bruște de 4 sau mai multe, imitate de către adult, într-o serie de înșiruiți sau „jocuri” reciproce. Prin aceste jocuri se învață ritmul și reciprocitatea.

În jurul vârstei de 4 luni, bebelușul a învățat să preia controlul jocului și îl atrage pe părinte în joc (Margaret Mahler a numit acest lucru „ieșirea din găoace” – hatching). Astfel, autonomia își face apariția în cadrul acestor jocuri.

De asemenea, mai are loc ceva. Prin aceste interacțiuni reciproce, copilul învață să își controleze sau să își ajusteze comportamentul și sentimentele. Cu toții ne dorim copii care sunt bine reglați sau bine adaptați, adică niște copii care pot să fie activi și curioși o parte din timp, concentrați și meditativi și prevăzători în alte ocazii, iar alteori, jucăuși și veseli. Ne dorim copii care își pot ajusta atât emoțiile, cât și comportamentul, după cum o cere situația. Îi admirăm pe adulții care sunt capabili să facă acest lucru.

Diferența dintre copiii care își pot autoregla dispoziția, emoțiile și comportamentul și copiii care nu pot face acest lucru – căroră cel mai mic neajuns li se pare o catastrofă și a căror mânie e imensă și explozivă – rezidă în gradul în care copilul stăpânește capacitatea de schimb rapid de emoții și gesturi. Când un copil e capabil de interacțiuni rapide cu părinții sau o altă persoană importantă de îngrijire, el este capabil, într-un anumit sens, să negocieze cum se simte. Dacă e supărat, poate să afișeze o expresie supărată sau să scoată un

sunet supărat ori să facă un gest supărat cu mâna. Tatăl său îi poate răspunde cu un gest care să sugereze: „Înțeleg” sau „OK, o să-ți aduc mâncarea mai repede” ori „Nu poți să mai aștepți o clipă?” Indiferent de răspuns, dacă acesta este adecvat la semnalul său, el primește un feedback imediat, care îi poate ajusta propriul răspuns. Înțelege că își poate regla emoțiile prin reglarea răspunsurilor pe care le primește de la diverse medii. Avem acum de-a face mai degrabă cu un sistem bine reglat decât cu unul general sau extrem. Copilul nu are nevoie să facă o criză de furie pentru a-și exprima supărarea; poate face asta doar cu o simplă privire sau cu o ușoară expresie supărată. Chiar dacă mama și tatăl lui nu sunt de acord cu el sau nu îi pot aduce mâncarea imediat, ei îi transmit un semnal de răspuns care îi oferă copilului ceva la care să se gândească în timp ce cântărește dacă să treacă la o reacție și mai supărată. Chiar dacă își sporește supărarea la o adevărată criză de furie, această secvență extinsă este preferabil să se desfășoare de la 0 la 10 într-o secundă. Toate emoțiile, de la bucurie și fericire la tristețe, mânie și hotărâre, devin o parte din aceste interacțiuni ajustate, fin reglate, mai curând într-un tipar de nuanțe subtile decât într-un tipar totul-sau-nimic.

Dacă un copil nu învață să se angajeze în această interacțiune fin reglată, el nu se așteaptă ca emoțiile sale să atragă o reacție din partea mediului. Emoțiile sale există, prin urmare, oarecum în izolare și pur și simplu se amplifică. Copilul are tendința să folosească reacțiile mai generale de mânie, furie, teamă, evitare, retragere sau cufundare în sine. Copiii foarte mici sunt înclinați spre aceste reacții mai extreme în primele luni de viață. Când plâng, plâng foarte zgomotos deoarece sunt supărați, până când îi ajutăm să se calmeze. Acest fapt prezintă anumite asemănări cu ceea ce a fost descris ca reacția de luptă sau fugă, care este o reacție universală a

creierului uman. Însă copiii nu se limitează la reacții de tipul luptă sau fugă. Ei pot să aibă o varietate de reacții generale: furie, evitare, retragere, cufundare în sine, teamă sau acțiune impulsivă.

La vremea când copilul vorbește, la vârsta de 2 ani-2 ani și jumătate, el ar trebui să aibă deja capacitatea de a fi implicat în lungi lanțuri de interacțiune (interacțiuni reciproce) care să antreneze diferitele sale emoții, sentimente și comportamente. Acestea se construiesc pe tiparele timpurii, create la 2-4 luni. Copiii fără această capacitate acționează într-o manieră catastrofică sau extremă, prezentând accese de furie extreme sau lăsându-se în voia bucuriei, supărării, tristeții sau chiar a depresiei. Adesea, aceste reacții extreme sunt disproporționate față de evenimentele momentului respectiv. Ele sugerează că o parte din sentimentele, dispoziția și comportamentul copilului nu au avut ocazia să ajungă să fie reglate prin interacțiuni reciproce. Familiile au capacitate diferită de a se implica în depășirea unor anumite comportamente și sentimente. Unele interacționează bine în ceea ce privește insistența sau mânia, dar nu la fel de bine când vine vorba de tristețe ori de sentimentul pierderii. Altele sunt tocmai invers.

Primele tipare de comunicare părinte/copil pun temelia pentru tiparele ulterioare. Pe măsură ce copiii învață să își regleze comportamentul și sentimentele, ei pot trece apoi la următorul nivel și să soluționeze probleme cu sentimentele și să încerce efectiv să modifice ceea ce se întâmplă în mediul lor. Dacă ceva li se pare neplăcut, pot face unele lucruri pentru a schimba situația și sentimentul respectiv. Dacă e un sentiment plăcut, își pot modifica mediul pentru a face să apară mai multe astfel de sentimente. Așadar, la vârsta de 18-20 de luni copiii au deja multă experiență în încercarea de a reduce acele situații care îi fac să se simtă

triști sau mânioși și de a spori acele situații care îi fac să se simtă fericiți. Apoi, pe măsură ce înaintează spre vârsta de 2 ani sau 2 ani și jumătate, ei își pot forma imagini în minte – ceea ce numim simboluri sau idei – și să eticheteze efectiv sentimentele care au apărut datorită reglajului fin. Vedem acest lucru în jocul simbolic al copiilor, când creează scene unde există mânie, fericire sau tristețe. Copiii care sunt bine „reglați” au mai multe detalii în scenetele lor. Există mai multă subtilitate în sentimentele lor. Prin comparație, copiii care sunt extremi în reacții folosesc mai multe tipare generale în jocul lor simbolic. La un nivel încă și mai avansat, ei pot să înceapă să raționeze cu privire la sentimentele lor, dându-și seama de ce sunt fericiți, triști sau voioși. Acest lucru se întâmplă în jurul vârstei de 3–4 ani. Pe măsură ce cresc, pot să reflecteze asupra acestor sentimente și să le înțeleagă în contextul mai larg al relațiilor cu cei de o seamă cu ei. Pot să distingă zona de gri a sentimentelor. Cu cât cresc mai mari, cu atât această capacitate de gândire reflexivă devine tot mai puternică.

Prin urmare, relațiile afective interactive sunt importante pentru multe dintre abilitățile noastre intelectuale și sociale esențiale. Acest tip de interacțiune este crucial, de asemenea, atunci când încercăm să îi ajutăm pe copiii cu nevoi speciale. Adesea, crearea oportunităților pentru interacțiuni de îngrijire îndelungate, empatică, în jurul diferitelor sentimente ale copilului, poate să conteze foarte mult în ajutarea copilului să învețe „autoreglarea”, chiar și atunci când aceasta nu există dintr-un început.¹⁸

18 Greenspan, S.I. și Wieder, S., *The Child with Special Needs*, Cambridge, MA.: Perseus Publishing, 1998; S.I. Greenspan și Jacqueline Salmon, *The Challenging Child*, Cambridge, MA.: Perseus Publishing, 1995.

Ideea că relațiile sunt esențiale pentru reglarea comportamentului, dispoziției și sentimentelor noastre, precum și pentru dezvoltarea noastră intelectuală este o idee care necesită o mai mare subliniere când ne gândim la tipurile de instituții și la prioritățile pe care le avem pentru copiii noștri. Interacțiunile care sunt necesare pot să aibă loc pe deplin doar cu o persoană de îngrijire iubitoare, care are mult timp pe care să-l dedice acestuia. O persoană ocupată, care îngrijește pe timpul zilei patru bebeluși sau șase-opt copii mici, nu are timp, de regulă, pentru aceste lungi secvențe de interacțiune. Similar, o mamă deprimată, un tată deprimat sau o îngrijitoare copleșită, cu cinci copii, ori niște părinți prea obosiți la sfârșitul unei zile s-ar putea să nu mai aibă energie pentru aceste lungi tipare de interacțiune și negociere.

Discuție

Relațiile timpurii

TBB: Am aflat prima oară de puterea și importanța relațiilor interactive în timp ce utilizam evaluarea neonatală.¹⁹ Atunci când am început, nimeni nu considera că

- 19 [T.B.B.] Evaluarea neonatală (Neonatal Behavioral Assessment Scale sau NBAS — Scala de evaluare a comportamentului neonatal) a fost creată în 1973 pentru a evalua comportamentele complexe ale copilului nou-născut. Nu numai că nou-născuții văd și aud, dar ei își pot menține atenția și pot manifesta încântare și interes pentru chipuri, voci, o minge roșie, o jucărie zornăitoare moale. Ei pot ignora stimuli auditivi și tactili intruzivi repetați. Scala reprezintă modul în care nou-născuții răspund la acești stimuli și la verificarea reflexelor, făcută asupra sistemului lor neurologic, care oferă observatorului un indiciu despre ce fel de persoană poate fi copilul respectiv. Reacția sa la metodele de calmare când e activ sau plânge îi poate ajuta pe proaspeții părinți să își dea seama de viitoarea lor misiune în îngrijirea copilului. Nu numai că diagnosticul NBAS nu are efecte adverse, dar împărtășirea comportamentului nou-născutului proaspeților părinți dornici de informații este cea mai

ar trebui să interacționăm cu bebelușul. În trecut, lăsam pur și simplu bebelușul să stea întins și îl observam. Asta ne-a permis să credem că „bebelușii nu văd și nu aud” – ce idei prostești. De îndată ce am început să interacționăm cu bebelușul, ținându-l în brațe ca să-l facem atent, îmbrățișându-l ca să-l liniștim, am văzut că îl poți încuraja pe bebeluș să facă lucruri fantastice. Am înțeles „Iată o interacțiune pe care bebelușul o stochează”. Vin apoi mama și tatăl, fiecare tratând diferit bebelușul, și acesta acumulează acele diferențe și le reflectă la vârsta de 6–8 săptămâni, având reacții diferite. Aceste reacții afective se dezvoltă din interacțiuni permanente cu persoanele de îngrijire consecvente și reprezintă cheia dezvoltării viitoare a copilului.

SIG: Putem acum să demonstrăm că tocmai acest dialog cu indicii afective reciproce, și nu vreo stimulare cognitivă, precum fluturarea unor cărți de joc, este cel care conduce la dezvoltarea minții și a creierului și a capacităților de a raționa și de a gândi. Atât dezvoltarea emoțională, cât și cea intelectuală depind de relațiile de îngrijire iubitoare profunde, bogate, din primele luni de viață, iar acum cercetările asidue din domeniul neuroștiințelor confirmă acest proces.²⁰

valoroasă utilizare a evaluării. Avem 48 de studii care demonstrează puterea comportamentului nou-născutului de a-i captiva pe proaspeții părinți pentru a se atașa de copil, dar se poate demonstra, de asemenea, că părinții se atașează mai mult și devin mai cooperanți cu sistemul medical accesibil lor și bebelușului. Faptul că au înțeles extraordinară folosire de către nou-născut a stărilor conștiente (somm, veghe și atenție, plâns) a reprezentat cheia pentru atașamentul în formare al părinților. Pentru mai multe informații, vezi T.B. Brazelton și J.K. Nugent, *Neonatal Behavioral Assessment Scale*, ediția a 3-a (Cambridge University Press, New York, 1996).

- 20 Greenough, W.T. și J.E. Black, „Induction of Brain Structure by Experience: Substrates for Cognitive Development”, *Developmental Behavioral Neuroscience* 24 (1992): 155–299; I.J. Weiler, N. Hawrylak și W.T. Greenough, “Morphogenesis in Memory Formation: Synaptic and Cellular Mechanisms”, *Behavioural Brain Research* 66 (1995):

TBB: Pregătirea pentru acest lucru începe înaintea nașterii. Am studiat fetești de 7 luni, folosind ecograful pentru a le vizualiza comportamentul. Când la circa 45 de centimetri de abdomenul viitoarei mame a fost acționată o sonerie moderat de zgomotoasă, fetusul a tresărit semnificativ. La fiecare zgomot ulterior, tresărirea s-a diminuat. La al patrulea sau al cincilea stimul, fetusul nu s-a mai mișcat și și-a dus mâna la gură, ca pentru a se liniști singur. Această reacție în scădere se numește obișnuire cu un stimul altfel perturbator, intruziv. Apoi am folosit o jucărie zornăitoare moale lângă abdomenul mamei. Fetusul a devenit atent și și-a tras mâna ca să se întoarcă spre jucărie. Am reușit să repetăm această demonstrație a luării unei decizii pentru un stimul ușor în aria vizuală. Am văzut fetusul deprinzându-se cu lumina ciudată dintr-o sală de operație, după 4-5 repetări. Un fascicul de lumină direcționat pe abdomenul mamei

1-6; R.L. Holloway, "Dendritic Branching: Some Preliminary Results of Training and Complexity in Rat Visual Cortex", *Brain Research* 2 (1996): 393-96; A.M. Turner și W.T. Greenough, "Synapses per Neuron and Synaptic Dimensions in Occipital Cortex of Rats Reared in Complex, Social, or Isolation Housing", *Acta Stereologica* 2, supl. 1 (1983): 239-44; idem., "Differential Rearing Effects on Rat Visual Cortex Synapses, I: Synaptic and Neuronal Density and Synapses per Neuron", *Brain Research* 329 (1985); C. Thinus-Blanc, "Volume Discrimination Learning in Golden Hamsters: Effects of the Structure of Complex Rearing Cages", *Developmental Psychobiology* 14 (1981): 397-403; T.N. Wiesel și D.H. Hubel, "Single-Cell Responses in Striate Cortex of Kitten Deprived of Vision in One Eye", *Journal of Neurophysiology* 26 (1963): 1003-17; W. Singer, "Neuronal Activity as a Shaping Factor in Postnatal Development of Visual Cortex", în *Developmental Neuropsychobiology*, editori W.T. Greenough și J.M. Juraska (Orlando: Academic Press, 1986): 271-93; A. Hein și R.M. Diamond, "Contribution of Eye Movement to the Representation of Space", în *Spatially Oriented Behavior*, editori A. Hein și M. Jeannerod (New York: Springer, 1983), 119-34; B.D. Perry, "Incubated in Terror: Neurodevelopmental Factors in the «Cycle of Violence»", în *Children, Youth and Violence: Searching for Solutions*, editor J. Osofsky (New York: Guilford, 1995).

l-a făcut pe fetus să fie atent și să își întoarcă și capul în direcția acestuia. Am considerat că această dovadă a auzului și văzului la fetus este cuplată cu capacitatea de a ignora stimulii supărători și de a fi atent la un stimul atractiv.

Mi-ar plăcea să văd că această dovadă privind reacțiile complexe ale fetoșului în uter este utilizată pentru a distinge între fetoșii stresați și cei nestresați. Dacă fetusul ar fi stresat, reacțiile s-ar putea să fie mai automate și mai puțin dispuse la reglare și alegere. Dacă fetusul ar putea arăta un astfel de comportament, acest fapt ar putea fi folosit ca dovadă că în uter se desfășoară o învățare și o formare importante. Dacă ar exista motive pentru stresul manifestat de făt, cum ar fi subnutriția sau expunerea la substanțe toxice precum alcoolul ori drogurile, concluzia evidentă ar putea fi că această învățare ar putea fi subminată.

SIG: Ieri am consultat un băiețel de 2 luni și l-am observat cum flirta cu tatăl său printr-un mic zâmbet, făcându-l pe acesta să se lumineze la față și să îi zâmbească la rândul său. Noi am studiat, de asemenea, bebeluși care, din cauza tiparelor familiale sau a problemelor biologice, nu sunt capabili să trimită cu ușurință semnale prin emoțiile lor. Adesea, însă, ei pot să învețe asta. Tu ai demonstrat existența acestor semnale bidirecționale timpurii în documentarele și înregistrările tale video. Ceea ce trebuie să subliniem este modul în care acest lucru are loc în primele luni de viață, mult mai devreme de vârsta de circa 8 luni, când un copil dobândește abilități motorii. Atunci poți să tragi de o jucărie, însă poți să exprimi semne de plăcere și tristețe mai devreme. La fiecare stadiu al dezvoltării cognitive, există un stadiu anterior în sfera afectivă, care precede interacțiunile cu lumea fizică. Acest sistem afectiv este primul mod în care copilul reușește să cunoască lumea

și este cel care declanșează momentele de răscruce în plan cognitiv.

Tot aici începe și un sentiment al sinelui. Nu poți avea un sentiment al sinelui fără o graniță între emoțiile proprii și emoțiile care vin înapoi din exterior. Acest aspect depinde strict de relațiile interpersonale. Nu poți să ai o testare a realității fără un sentiment al sinelui. Acesta ia naștere tot în primul an de viață, dar apoi copilul îl „joacă” simbolic în al doilea și al treilea an de viață folosind cuvinte care au înțeles afectiv: „Dă-mi aia” și „Nu, tu nu ai voie cu asta”. Fiecare schimb reciproc de acest fel are un „eu” și un „tu” și creează o graniță simbolică.

TBB: Eu cred că până și intenționalitatea începe încă din pântec. Nou-născuții manifestă intenție. Cu mulți ani în urmă, noi am observat cele patru stadii ale reciprocității afective în primele patru luni de viață.²¹ Primul stadiu este când mama îl învață pe bebeluș să fie calm și să atingă un echilibru interior, pentru a acorda atenție semnalelor din exterior.

Apoi, ea îl învață pe bebeluș să își prelungească atenția și să aștepte semnalele de la un părinte. Urmează schimbul de zâmbete și sunete și apoi începutul reciprocității. Acestea egalează zâmbetele și sunetele bebelușului ca timp, ritm și calitate. Bebelușul simte că i se răspunde cu aceeași măsură. Al patrulea stadiu este când bebelușul trece la ceea ce Margaret Mahler numea „ieșirea din găoace”, îndepărtându-se de mamă și controlând singur situația. Asta îi dă sentimentul că el este stăpân pe situație – un sentiment de stimă de sine. În cadrul acestuia, cred că se văd primele etape ale

21 Brazelton, T.B. și H. Als, “Four Early Stages in the Development of Mother-Infant Interaction”, în A. Solnit ș.a. (editori), *The Psychoanalytic Study of the Child*, vol. 34 (Madison, CT: International Universities Press, 1979).

conștiinței cognitive. De asemenea, pe la 6 săptămâni, când bebelușul recunoaște mirosul, vocea și chipul părinților, ar trebui să se poată sesiza, după orice parte a corpului și după ritmul cardiac, dacă bebelușul interacționează cu mama sau cu tatăl. El știe la ce să se aștepte de la fiecare dintre părinții deja familiari și știe că este ceva diferit. Ei, nu se bazează acest lucru pe o așteptare, pe o conștientizare care este deopotrivă cognitivă și afectivă în același timp? A încerca să faci o distincție între ele, atât de devreme, este imposibil. Între 6 și 8 săptămâni, această conștientizare a diferențelor dintre persoanele importante cu care interacționează sugarul reprezintă primul semn sigur al dezvoltării cognitive.

SIG: Cred că putem spune ceva și mai convingător: emoția nu este doar parte a cunoașterii; din câte ne putem da seama, ea o precede. La început, bebelușul are mult mai mult control asupra sistemului său afectiv. Potrivit tuturor teoriilor cognitive uzuale, bebelușul trebuie să se folosească într-o măsură oarecare de sistemul său motor pentru a explora lumea. Însă sistemul afectiv al copilului se maturizează, probabil, mult mai devreme, iar bebelușul poate face mult mai multe lucruri complicate cu emoțiile. Într-un zâmbet există, desigur, o componentă motorie, însă emoția este cea care dă naștere zâmbetului (punând în mișcare mușchii faciali). Capacitatea de a manipula lumea, folosindu-se de mișcărilor motorii grosiere, spre deosebire de mișcărilor faciale, apare un pic mai târziu. Chiar și un bebeluș cu tonus muscular scăzut poate exprima afecte printr-o clipire din ochi sau printr-o mișcare a limbii. Trebuie să învățăm să le interpretăm. Emoțiile, capacitatea motorie și capacitatea cognitivă fac parte, desigur, din același mare întreg. Însă, în locul modului tradițional de a privi dezvoltarea inteligenței prin intermediul manipulării și explorării lumii, putem spune că mai întâi copilul

utilizează exprimarea emoției ca pe o sondă pentru a înțelege lumea. Primele sale schimburi afective reciproce sunt cele prin care se stabilește sensul cauzalității. Mai târziu, prin joc simbolic și interacțiune cu cuvinte cu înțeles afectiv (spre deosebire de citirea lor într-o carte), copilul capătă un simț al testării realității și devine logic și învață să raționeze.

Starea de veghe la copil

TBB: Să revenim la aceste relații timpurii: părinții întreabă frecvent de cât timp de stat cu părinții au nevoie bebeluși.

SIG: La o conferință din Wisconsin a terapeuților, psihiatrilor, logopezilor și terapeuților ocupaționali, am întrebat audiența dacă ar putea să răspundă la acea întrebare formulată de președinte la o conferință de la Casa Albă: „Cât timp, așadar?” Părerea unanimă a fost că aproximativ jumătate din timpul în care bebelușul este treaz ar trebui să fie clar foarte interactiv, în care să se distreze cu copilul, nu doar să îl hrănească sau să îl alinte. Aș merge mai departe. Majoritatea timpului în care bebelușul e treaz ar trebui petrecut fie în interacțiuni față-în-față cu cei care au grijă de el, fie în prezența foarte apropiată a acestora și facilitându-se frecvent copilului posibilitatea de a explora lumea. Cât timp este treaz, bebelușul nu ar trebui să fie scăpat din ochi.

TBB: Acesta e un aspect care trebuie examinat pe multe planuri diferite. Când mă aflam în Cambodgia, în anumite creșe erau câte 24 și 26 de bebeluși de care aveau grijă doar una sau două supraviețuitoare, la vârsta adolescenței. Erau 2-4 bebeluși care deveneau atenți dacă stăteam în ușa și ziceam: „Bună, ce mai faceți?” sau intram înăuntru ca să vorbesc cu ei. Ceilalți 20-22 nu schițau niciun fel de reacție. Dacă mergeam și încercam

să mă joc cu ei, își întorceau privirea și se îndepărtau. Cei patru, însă, interacționau. Atunci mi se spunea: „A, sunt cei pe care îngrijitoarea îi poartă pe șold“. Nu știu cât timp își petrecea ea interacționând cu bebelușii aceia, dar le era în preajmă. Poate că problema nu este cât timp, ci pur și simplu să fii alături de copii.

SIG: Sunt de acord. Dificultatea este că, în societatea ocupată de azi, este posibil să nu avem suficient contact apropiat, profund, cu bebelușii noștri.

TBB: Însă cireașa de pe tort, în cazul unui bebeluș, este atunci când părintele îi răspunde în propriu-i mod. Când părintele zice: „Gaa“, și bebelușul zice: „Gaa“. Când părintele zâmbește, zâmbește și bebelușul. Dar dacă am spune: „Jumătate din timpul în care bebelușul este treaz“, cred că i-am speria de moarte pe părinți. În intervale de 15 minute, asta ar însemna 16 episoade de câte 15 minute. Asta e mult. Însă ni s-ar părea greu să răspundem că mai puțin, nu? Poate că trebuie să subliniem că există multe tipuri de apropiere și intimitate. Și numai a fi prezent este foarte important. În zonele muntoase din Mexic unde am făcut cercetări, mamele interacționau rareori față-în-față cu un bebeluș, dacă o făceau vreodată. Însă ele își poartă bebelușii într-o eșarfă cât e ziua de lungă. Își alăptează copilul de până la 70-90 de ori pe zi. Asta înseamnă să fii „alături“ de copil!

SIG: Timpul împreună poate fi petrecut, desigur, în felurite moduri. Unul e acela în care copilul și părintele joacă jocuri directe, față-în-față sau interactive, ori se alintă sau se leagănă împreună. Un al doilea mod este când copilul este ajutat să exploreze, părintele fiind prezent. Deși părintele este prezent, copilul poate să se joace uneori de unul singur, iar alteori părintele să faciliteze jocul. Al treilea mod este atunci când copilul se joacă singur, în vreme ce părintele se află în preajmă,

vorbind la telefon, citind ziarul sau gătind. Cât de mult vrem din fiecare? S-ar putea să fie diferit pentru fiecare bebeluș. Copiii care sunt mai „fără griji“ sau activi și independenți din punct de vedere motor au adesea nevoie de mai mult timp petrecut direct, ținuti în brațe într-un mod iubitor, precum și față-în-față.

TBB: Bebelușii sunt foarte diferiți ca indivizi; ei au temperamente diferite. Prima mea carte, *Copii și mame*²², a fost scrisă despre trei bebeluși foarte diferiți: (1) bebelușul liniștit, sensibil; (2) bebelușul mediu și (3) bebelușul foarte activ, aproape insensibil. Fiecare dintre aceștia are nevoi foarte diferite de parentaj și fiecare creează un mediu diferit prin faptul că își afectează părinții într-un mod diferit. Sunt foarte sigur că, atunci când un părinte poate să fie pe aceeași lungime de undă cu temperamentul individual al bebelușului, când există o „bună potrivire“ (à la Winnicott)²³, un părinte simte și chiar descifrează nevoia individualizată a bebelușului pentru un anumit tip de „prezență“ și cât de mult timp este suficient pentru a alimenta stima de sine a bebelușului și motivația acestuia de a învăța. „Prezența“ nu este o cerință rigidă, ea este concepută și organizată din punct de vedere afectiv pentru fiecare copil în parte.

SIG: Când discut cu părinți care nu sunt stresați și care au timp (nu sunt suprasolicitați de muncă), unde un părinte este acasă sau cei doi părinți își împart între ei viața la serviciu și acasă, impresia pe care o capăt în ceea ce privește majoritatea copiilor și familiilor care se descurcă bine este că mare parte din timp e împărțit între joaca reciprocă, interacțiunea directă față-în-față,

22 *Copii și mame. Diferențe în dezvoltare*, Editura Didactică și Pedagogică, 1974.

23 Winnicott, D.W. (1896–1971), influent pediatru și psihanalist britanic.

ținerea în brațe și alintatul, joaca facilitată de părinte, precum și „prezența” părintelui (în timp ce vorbește la telefon, gătește etc.) și disponibilitatea acestuia.

TBB: Dacă părinții vor încerca să folosească asta ca instrument de măsură, oare se vor neliniști sau vor fugi de această responsabilitate? Ar fi interesant să se facă un studiu cu privire la modul de petrecere a timpului părinte-bebeluș, ca să vedem ce se întâmplă în realitate. În anii 1960, William Caudill a studiat în decurs de 24 de ore experiențele copiilor din Japonia. Beatrice și John Whiting au strâns date de acest fel o bună bucată de vreme în Africa, la fel ca Han Us și Mechtilde Papousek. În 1900, în America, Millicent Shinn și-a studiat nepoata oră de oră. Aceste studii au dus la concluzii cu privire la modul în care erau crescuți copiii în diverse culturi. Sunt studiile cunoscute privind timpul pe care se bazează majoritatea ipotezelor despre calitatea parentajului. Totuși, toate aceste studii au arătat cât de puțin timp față-în-față exista de fapt. Poate că acesta nu era la fel de necesar ca simpla „prezență”. Bebelușul știe, după indicii vizuale și auditive, că părintele este disponibil, că se află în preajmă.

SIG: Dolores Norton din Chicago a realizat un studiu folosind o cameră video care era în funcțiune 24 de ore pe zi.²⁴ Printre aspectele pe care ea le-a subliniat e acela că nu existau multe secvențe de interacțiune. Existau mici explozii scurte, dar nici pe departe despre ce discutăm aici. The National Institute of Child Health and Development (Institutul Național pentru Sănătatea și Dezvoltarea Copilului) examinează calitatea îngrijirii acasă și în instituții de tip centre de zi și descoperă că sensibilitatea și calitatea interacțiunilor afective dintre bebeluși și părinți sau persoanele de îngrijire sunt cele

²⁴ Norton, D., "Diversity, Early Socialization and Temporal Development", *Social Work* 38: 82-90.

care prezintă importanță pentru dezvoltarea limbajului și capacităților cognitive și afective.

TBB: În majoritatea culturilor, părinții nu-și lasă copiii pe jos să se joace singuri, la fel de mult cum facem noi. Îi cară cu ei peste tot în timp ce își văd de treburile lor. În Coreea, își poartă bebelușii în spate. Nu interacționează prea mult cu ei în această poziție, însă poate că țelul lor e diferit. În loc să îi facă pe copii să fie indivizi independenți, își doresc cetățeni stabili, liniștiți, informați și fericiți, care sunt conștienți de ceilalți din jurul lor.

SIG: Aici, la noi, ne așteptăm foarte devreme la o oarecare autonomie a copilului. Un bebeluș sănătos de 8 luni care învață să meargă de-a bușilea într-o casă comunicativă va începe să inițieze multe interacțiuni. Aceasta duce la și mai multă interacțiune. El va primi multă interacțiune reciprocă, deoarece el a inițiat-o – cu alți frați din familie, rude sau oricine altcineva. Când vorbim despre interacțiuni reciproce, nu discutăm doar despre îngrijirea pe care o oferă mama. Ne referim la tată, la frați, bone, babysittere și alți membri ai familiei.

Interacțiunile afective

Tocmai acele experiențe vibrante din punct de vedere afectiv sunt cele care fac posibil acest lucru. Bebelușul trebuie să vrea ceva. Mobilizarea acestei intenții și plasarea ei într-o interacțiune oferă o experiență afectivă/cognitivă combinată. Fiecare experiență, prin definiție, are în ea o componentă afectivă și una cognitivă, dar, în termeni de valență, acelea care sunt deosebit de semnificative, din punct de vedere afectiv, pentru copil, sunt cele care îi captează dorințele și îi dezvoltă inteligența.

TBB: Nou-născuții, imediat după naștere, au un set diferit de expresii faciale adresate unui chip uman, în raport cu cele adresate unui obiect, și am ca dovadă înregistrări video. Observatorii care urmăresc doar chipul bebelușului își pot da seama dacă acesta se uită la o persoană sau la un obiect. Acest fapt este inerent la naștere și proaspeții părinți sunt sensibili la această foarte ușoară diferențiere, chiar și atunci când nu sunt conștienți de ea.

SIG: Acesta este un exemplu perfect despre felul în care începe bebelușul să clasifice experiențele bazate pe semnificație afectivă. Însă, dacă nu îi place chipul uman sau dacă fața respectivă nu-i oferă nicio plăcere sau interes, este puțin probabil ca el să formeze această diferențiere.

TBB: Tiffany Field a realizat niște studii care arată modul în care se intensifică zâmbetul bebelușului dacă i se răspunde la zâmbet și felul în care se intensifică vocalizările acestuia dacă i se răspunde la vocalizări.²⁵ Cu alte cuvinte, dacă tu faci ceea ce face bebelușul, mărești semnificativ probabilitățile de reacție. Bebelușul pare să se lumineze la față: „Hei, ei fac cum am făcut eu adineaori“. Am realizat studii în care am examinat acest aspect din direcția opusă: dacă bebelușul zâmbește, care e probabilitatea ca mama să îi zâmbească, la rândul ei? S-a dovedit că se întâmplă așa în circa 80% din timp, față de reacția la atingere, vocalizare sau altceva. Probabilitatea ca o mamă și un tată sensibili să-i răspundă bebelușului făcând și ei ceea ce a făcut acesta este extrem de ridicată.

SIG: Da, acestea sunt ingrediente-cheie ale întregului joc reciproc despre care discutăm. Un bun argument

25 Field, T., "Affective and Interactive Disturbance in Infants", în J.D. Osofsky (editor), *Handbook of Infant Development*, 972-1005, New York: Wiley, 1987.

teoretic suplimentar pentru importanța interacțiunii afective în dezvoltarea cognitivă, socială și emoțională este acela că, atunci când este implicat un afect, el pare să activeze multe părți ale creierului, integrând adesea deopotrivă emisfera stângă și emisfera dreaptă, precum și alte componente diferite. Întregul sistem afectiv este implicat și se extinde în toate părțile cortexului. Există conexiuni cu sistemul vizual, cu cel auditiv, cu cel al orientării în spațiu ș.a.m.d. Așadar, este posibil ca experiențele afective să creeze o mult mai mare sinteză. Pun pariu că, dacă am putea să realizăm tomografii cu emisii de pozitroni în timp ce bebelușii se joacă, atunci când sunt implicați afectiv, am vedea luminându-se multe zone ale creierului.

TBB: Ți amintești schema aceea pe care am folosit-o adesea pentru a arăta alimentarea sistemului nervos central – cele două cercuri, sistemul de feedback extern și cel intern? (Vezi Figura 1.)

Părerea mea este că, atunci când reproduc ceea ce tocmai a făcut bebelușul, alimentezi feedbackul intern, precum și pe cel extern. Ți spui copilului: „Grozav! Ai reușit!” Aș crede că asta se aplică în același fel la obiect și la chipul uman, obiectul alimentând doar un singur sistem, însă nu întreaga mulțime de sisteme pe care le-ai menționat. Nu există nicio reacție de recunoaștere a ceea ce a făcut bebelușul. Următorul pas, după încurajarea realizărilor copilului, este să se aștepte până când bebelușul se exprimă singur și face o solicitare. Mă gândesc din nou la ideea de „ieșire din găoace” și la felul în care, dacă mama adoptă orice inițiativă pe care o ia bebelușul, acest fapt devine un stimul foarte prețios pentru dezvoltarea eului copilului. Dacă mama nu respectă solicitările bebelușului și trece peste încercarea acestuia de a „ieși din găoace” și a se separa, s-ar putea frâna acest tip de dezvoltare. Acum trebuie să vedem cât

de mult se pierde în cazurile în care realizările bebelușului nu sunt prețuite și nu se răspunde în același fel la ceea ce face bebelușul.

SIG: Când descifrezi semnalul bebelușului și ești sensibil, acest semnal devine o adevărată interacțiune reciprocă, încorporând inițiativa bebelușului. Primele jocuri pe care le jucăm sunt, în general, cele care distrează copilul – strâmbături caraghioase sau îndemnarea bebelușului să se uite la noi. Însă, pe măsură ce copilul înaintează în vârstă pe parcursul primului an de viață și sistemul lui motor se organizează, dacă îl lăsăm treptat pe copil să ia inițiativa, putem declanșa o interacțiune. Când facem asta, respectăm unicitatea și individualitatea bebelușului în modalități subtile, nu doar lăsându-l să se îndepărteze târându-se de-a bușilea, în loc să alergăm după el și să-l ridicăm ca să ni-l punem în poală, ci provocându-i inițiativa și declanșând multe cercuri de comunicare.

TBB: Cred că asta începe încă de pe la 2 luni, când mama așteaptă ca bebelușul să facă ceva, iar apoi ea face, la rândul ei, același lucru. Șablonul acesta există deja. Poate că nu este atât de evident. Așteptarea și apoi reproducerea lui pot să-l consolideze.

SIG: Da, acest lucru începe foarte devreme. Cu cât adopți mai mult inițiativa bebelușului și răspunzi la încercările sale de relaționare, mai ales la acele prime exprimări afective – un mic zâmbet sau o privire –, cu atât începe mai devreme acest proces. Asta se petrece în timp ce creezi relația. Individuarea, diferențierea (adică ritmul schimburilor dintre bebeluș și adult) și relaționarea au loc ca parte a aceluiași proces. Bebelușii învață să iubească atunci când sunt respectați pentru că sunt unici.

Maturizarea SNC

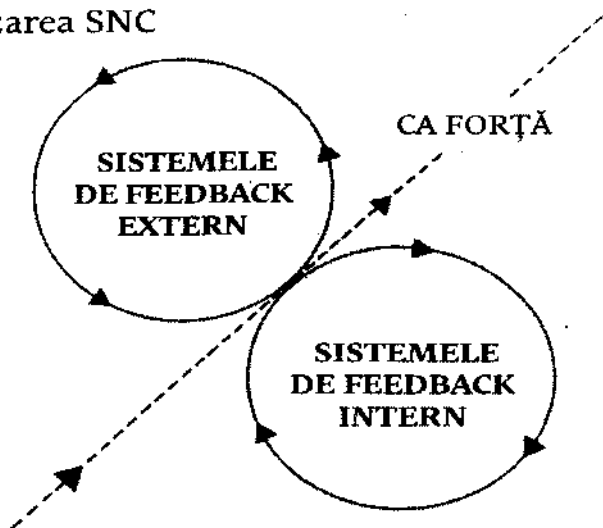

Figura 1 – Trei surse de energie pentru dezvoltare

TBB: În această etapă timpurie, părintele respectă, de asemenea, sistemul homeostatic. Bebelușul avansează până la un punct culminant de excitare și apoi este lăsat să ajungă din nou la un punct minim. A te juca împreună cu un copil foarte mic înseamnă a-i respecta sistemul fiziologic, precum și celelalte sisteme – motor, afectiv și cognitiv.

SIG: Cu alte cuvinte, această relație foarte timpurie trebuie să fie una care să aibă un grad fin de sincronizare între sistemele bebelușului și cele ale persoanei de îngrijire – mama, tatăl sau altă persoană.

TBB: Ceea ce vrem să spunem în definirea acestei nevoi esențiale este că relația dintre bebeluș și persoanele de îngrijire este un sistem unificat. Asta am încercat să demonstrăm în emisiunea noastră de televiziune „What Every Baby Knows” („Ce știe orice bebeluș”).

Încercam să îi învăț pe oameni să fie atenți la comportamentul copilului lor, ca fiind un limbaj, și să respecte acest comportament ca atare. Dacă îi putem determina pe părinți să fie atenți la acest comportament, să îl respecte și să reacționeze adecvat la el, ne vom găsi pe drumul îmbunătățirii dezvoltării timpurii a creierului.

SIG: Un mesaj încă și mai profund pe care-l transmiți este că relația afectivă a părintelui cu bebelușul, în care se întrupează limbajul, este primul pas în dezvoltare. Nu este ceva ce trebuie luat ca de la sine înțeles. Este piatra unghiulară și piesa de temelie. Descifrarea semnalelor bebelușului și clădirea relației necesită multă sincronizare afectivă. Trebuie să te bucuri de copil și să găsești multă delectare în el. Trebuie să te simți parte din el, dar să interacționezi cu el în mod reciproc. Respectarea inițiativei și diferențelor bebelușului reprezintă o sarcină psihologică grea. Nu poți face asta pe fugă. Nu poți face asta dacă nu ești dedicat copilului. Calitatea empatiei și sincronizării nu va fi aceeași.

TBB: Asta mă conduce la o altă întrebare: este trauma mai gravă decât retragerea afectivității sau lipsa ei? Dacă baza de încredere există, se pare că trauma poate fi depășită de copil, dacă aceasta nu este prea puternică. Întotdeauna m-a intrigat faptul că, dată fiind o relație timpurie solidă, o așteptare a reacției, copilul nu se dă bătut. Observăm acest lucru în experimentele noastre cu afișarea unei fețe indifferente,²⁶ în care mama încetează, temporar, să îi răspundă bebelușului. Acesta continuă să încerce să găsească metode de a o determina pe mamă să revină, deoarece are așteptarea că aceasta se va întoarce și că el o poate aduce înapoi. Însă dacă există o mamă

26 Tronick, E., H. Als, L. Adamson, S. Wise și T.B. Brazelton, "The Infant's Response to Entrapment Between Contradictory Messages in Face-to-Face Interaction", *Journal of the Academy of Child Psychiatry* 17, 1-3, 1978.

care e prea deprimată ca să reacționeze, iar bebelușul nu a reușit niciodată cu adevărat să o facă să interacționeze, el se dă bătut mai curând după trei încercări decât, să zicem, după 15. Acest fapt poate fi critic. Este un punct de reper, fundamentul solid pe care îl clădește un părinte. Odată ce acesta e la locul său, copilul poate deveni mai puternic și mai îndrăzneț.

SIG: Cel mai grav lucru pentru un bebeluș este ca în viața sa să nu existe o persoană iubitoare sau ca el să fie nesigur în legătură cu acea persoană. Dacă o astfel de persoană lipsește cu desăvârșire, de exemplu într-o instituție, sau dacă persoana care îngrijește copilul este ambivalentă sau neconsecventă, nevoia pe care o definim aici nu este satisfăcută. Cea mai rea situație este ca bebelușul să nu aibă deloc parte de o relație sau să fie nesigur. Copiii mai degrabă se agață de un părinte abuziv, decât să fie angrenați într-o situație necunoscută. Cea mai mare teamă a unui copil este pierderea unei relații primare. Când vorbim despre această relație pozitivă, de îngrijire, nu ne referim la un tărâm imaginar lipsit de supărare, mânie, enervare, sfidare. De la câteva luni încolo, putem să sesizăm la un copil mic toate aceste emoții. Un părinte care înțelege acest lucru ca parte a relației, care are o concepție realistă despre relații poate fi mai capabil de îngrijire. Când persoana care îngrijește copilul se închide și se retrage dacă bebelușul este necăjit, copilul trăiește sentimentul că acea supărare are ca efect pierderea, detașarea. Dacă părinții sunt capabili să rămână iubitori și să încerce să liniștească bebelușul când este necăjit, deoarece bebelușul va recunoaște schimbarea din tonul vocii lor („Oh, ești supărat pe mami. Ia să văd dacă pot să fac să fie mai bine“), el va primi mesajul că diferitele emoții fac parte din relație. Există plăcere și încredere, dar și supărare, enervare, frustrare, sfidare, negativism. Bebelușul învață

că poate să fie iritat sau sfidător, dar că părinții vor fi totuși acolo.

TBB: Colegul meu Joshua Sparrow are o denumire pentru acest lucru. El îl numește „testarea toleranței la emoțiile negative”. Cred că este interesant faptul că bebelușul testează această toleranță în decursul celui de-al doilea an de viață.

SIG: Copilul are nevoie să se simtă sigur că se poate întoarce cu spatele sau se poate simți rău, iar mama și tata vor fi tot acolo. Dacă poate conta pe acest lucru, el poate experimenta despărțirea, supărarea, sfidarea și bucuria. Dacă trebuie să se uite mereu peste umăr, trebuie să fie mult mai precaut sau să se agațe de tine cu negativismul lui.

TBB: Sindromul „copilului vulnerabil” este tocmai opusul acestei situații. Mama nu-l lasă niciodată pe copil să dețină controlul sau nu-l scapă niciodată din ochi. Protejând excesiv copilul, mama îl lipsește pe acesta de propriul său feedback intern. El devine prea dependent de mamă pentru semnale și pentru control. Nu învață niciodată să aibă încredere în sine însuși.

SIG: Atunci când persoana care îngrijește un copil se ghidează după niște idei fixe, fără să urmeze inițiativa bebelușului, avem un tip de relație, dar nu e o relație echilibrată, în care mama să empatizeze realmente cu copilul.

TBB: Părintele trebuie să audă asta. Trebuie să știe că bebelușul poate să se descurce cu latura negativă și, de asemenea, că și el, părintele, poate face acest lucru. Devine un echilibru al așteptărilor și al încrederii reciproce, în care fiecare membru al diadei părinte-copil îl prețuiește pe celălalt.

SIG: Atunci relația devine o experiență integrată încă de timpuriu. În psihanaliză, vorbim despre clivarea Eului și stări afective polarizate. Înclin să sesizez

acest lucru în al doilea an de viață, când persoanele de îngrijire nu sunt capabile să fie iubitoare în timp ce ajută copilul să depășească stările de mânie. Bebelușul consideră mânia și iubirea ca fiind separate. Când îngrijirea iubitoare intervine chiar și în timpul manifestării mâniei sau altor emoții puternice, bebelușul începe să înțeleagă că aceste emoții diferite, precum iubirea și ura, pot fi legate una de alta.

TBB: În formarea în programul Touchpoints (Puncte de cotitură)²⁷, întotdeauna subliniez că e normal să existe un sentiment de agresivitate negativă la copil și un sentiment de agresivitate negativă la părinte. Toate pasiunile sunt atât pozitive, cât și negative, nu doar pozitive. Fără latura negativă, nu ar fi pasiuni. Cred că acest lucru trebuie să fie adus în discuție.

SIG: Aceste emoții negative trebuie distinse de experiența traumatică. Există cercetări despre traumă, care arată reacțiile fiziologice și emoționale ale copiilor deosebit de stresați. Acest gen de stres extrem se vede la bebelușii care nu au bază de siguranță plăcută. Când o experiență este copleșitor de înspăimântătoare, ca aceea în care copilul a fost abuzat sexual sau fizic, sistemul stresului preia controlul. Bebelușii abuzați pot deveni vigilenți și excesiv de temători. Aceste tipare psihologice nu sunt neapărat ireversibile. Dacă bebelușului i se asigură din nou grijă iubitoare, siguranță și confort, chiar dacă va dura foarte mult, el va integra adesea acele experiențe negative ca parte a relațiilor și se va descurca foarte bine (dacă stresul nu a durat foarte mult și dacă nu a întrerupt dezvoltarea motorie, cogniția sau mai multe

27 Proiectul Puncte de cotitură de la Spitalul de Copii din Boston pregătește specialiști din diverse discipline în intervenția timpurie cu părinții și copiii mici. Scopul este acela de a se îmbunătăți prevenția în domeniul sănătății și al îngrijirii copilului prin implicarea părinților. Pentru o descriere mai detaliată a acestui proiect, vezi Anexa.

etape de dezvoltare). Însă trebuie ca de la început să existe o relație afectuoasă permanentă; acesta e instrumentul care poate fi folosit pentru a ajuta un bebeluș să își revină după un factor de stres. Desigur, când stresul a fost cronic, procesul de recuperare poate dura mulți ani.

Divorțul și custodia

TBB: Cum putem menține această puternică relație primară în cazul unui divorț? Ce se poate spune despre custodia comună și drepturile de vizitare? Sunt întrebat tot timpul despre custodia comună. Trebuie să ne gândim mai mult la drepturile de vizitare, precum și la dreptul de a lua copilul să-și petreacă noaptea la celălalt părinte. Cât de devreme ai lăsa un bebeluș să își petreacă noaptea la celălalt părinte?

SIG: Dacă părinții divorțați locuiesc aproape și amândoi sunt niște părinți buni, recomand ca ei să păstreze relația cu bebelușul cât mai asemănătoare cu puțină cu perioada când erau căsătoriți. Situația ideală e ca ambii părinți să vadă copilul zilnic. Acest fapt ar duce la un sentiment de siguranță și confort al copilului cu ambii părinți. Dacă ambii părinți petrec mult timp cu bebelușul și îl pot ajuta pe acesta să se simtă în siguranță (adică acesta îl lasă pe oricare dintre părinți să îl calmeze când e necăjit), atunci copilul poate fi lăsat peste noapte la celălalt părinte de foarte devreme.

Totuși, e mai obișnuită situația în care bebelușul este cu mama în cea mai mare parte a timpului și își petrece doar foarte puțin timp cu tatăl sau invers. Atunci nu mă simt în largul meu cu ideea de a lăsa copilul peste noapte la celălalt părinte, înainte de împlinirea vârstei de 3 ani. Chiar și atunci, asta ar depinde de situația copilului și de faptul dacă acesta este sau nu pregătit sau se simte în largul său în legătură cu această împrejurare. Deși

trebuie luate întotdeauna în considerare circumstanțele individuale, în general persoana care are grijă în principal de copil ar trebui să-i ceară celui alt părinte să vină frecvent la copil și să se joace cu acesta. Cu cât se joacă mai mult cu copilul cealaltă persoană de îngrijire, cu atât mai repede rămânerea peste noapte la aceasta devine o posibilitate reală. Dacă celălalt părinte îl vede pe copil, să zicem, de patru ori pe săptămână, poate fi o tranziție firească.

Am fost solicitat într-o situație cu un copil de 4 ani, unde tatăl voia să ia copilul pentru două săptămâni într-un concediu. Am sugerat ca el să o ia și pe mamă și să petreacă o vacanță de familie extinsă, dar să nu ia doar copilul de lângă mamă pentru o perioadă atât de lungă. Cea mai lungă perioadă în care acest copil fusese plecat vreodată de acasă era de trei zile. Era prea mult să se treacă de la trei zile la două săptămâni. Puteau să ajungă treptat la această perioadă, dar nu dintr-odată. Am ajuns la un compromis.

TBB: Vârsta de 3 ani mi se pare momentul pentru a începe încercarea de a-l lăsa pe copil să stea peste noapte la celălalt părinte. Dacă respectivul copil este descurcăreț noaptea și este capabil să doarmă singur, acest fapt constituie, de asemenea, un semn că el este pregătit pentru asta. Însă acest lucru ar trebui să fie cuplat cu temperamentul copilului și cu reacția sa la despărțirea de părintele cu care locuiește permanent.

SIG: Le-ai spune judecătorilor, în cazul unui copil de 2 ani sau al unuia de 18 luni, care nu-și prea vede tatăl, dacă tatăl vrea să petreacă weekendul cu copilul și acesta să rămână peste noapte la el, că răspunsul ar fi categoric nu?

TBB: Cel mai probabil.

SIG: Să ia copilul pentru o săptămână pe timpul verii ar primi tot un nu categoric? Cu toate acestea, vedem

nenumărate cazuri în care instanța stabilește despărțirea de principala persoană de îngrijire. Într-un asemenea caz, în practica mea, a fost nevoie de două luni pentru a-l ajuta pe copil să își revină și să se simtă în siguranță cu mama lui, după o vizită deosebit de lungă la tată, înainte ca respectivul copil să fie pregătit pentru așa ceva. Vizitele numeroase pe timpul zilei sunt o modalitate minunată de a pune bazele siguranței cu celălalt părinte.

TBB: În ceea ce privește custodia comună, avem nevoie de reguli mai bune. Principala chestiune în custodia comună este dacă părinții sunt capabili să își gestioneze supărarea și sentimentele competitive într-o manieră care să nu-l implice pe copil. Cel mai bun predictor pentru viitorii copii dintr-o familie divorțată este dacă aceștia sunt scutiți de sentimentele antagoniste ale părinților. Deoarece un copil dintr-o familie divorțată simte întotdeauna că el este de vină pentru această situație, că, dacă el ar fi fost un copil mai cuminte, părinții lui nu s-ar fi despărțit și nu ar fi distrămat familia. Cealaltă teamă este aceea de abandon: „Dacă un părinte mă va părăsi, poate că și celălalt o va face”. Vizitele părintelui care nu are custodia trebuie să fie previzibile și sigure și nu trebuie să perturbe activitățile curente ale copilului. O rutină devine o sursă serioasă de liniștire pentru copil. Rămânerea în vizită peste noapte și despărțirile trebuie luate serios în seamă ca potențiale amenințări la adresa copilului. Și totuși, părintele care nu are custodia trebuie să fie disponibil pentru copil. Trebuie considerate multe aspecte în luarea fiecărei decizii: stadiul dezvoltării copilului, adaptarea copilului la divorț, gradul de respectare de către părinți a promisiunilor făcute copilului. Vizitarea regulată de către părintele care nu deține custodia este ideală atâta timp cât nu tulbură activitățile obișnuite

ale familiei. Ar trebui să primeze binele copilului. În prezent, judecătorii din instanțele de dreptul familiei recunosc importanța deosebită a problemelor legate de părintele absent, dar încă nu și adaptarea copilului.

SIG: O situație adoptată de unii părinți este aceea în care copilul rămâne acasă și părinții stau pe rând cu el. Părinții care fac acest lucru consideră că copilul ar trebui să beneficieze de siguranța propriei camere și a unui singur cămin și că ei sunt cei care ar trebui să se mute. Dacă familiile sunt înstărite și își permit să păstreze casa inițială și să aibă și câte o locuință pentru ei înșiși, fiecare dintre părinți urmează să își petreacă jumătate din săptămână în casa inițială și jumătate în locuința personală. Evident, soluția aceasta este foarte complicată și trebuie rezolvată partea logistică.

TBB: Dacă le oferim părinților idei cu privire la ce să ia în considerare și niște reguli de bază pentru a decide când e prea devreme să mute copilul dintr-o casă în alta sau să îl lase peste noapte la celălalt părinte, despre momentul când aceste situații intervin în dezvoltarea copilului ș.a.m.d., părinții ar putea să ia propriile lor decizii.

SIG: După cum spuneam, va exista încă problema despărțirii copiilor de părintele primar de îngrijire, pe durata unei săptămâni sau două, vara sau în week-enduri prelungite, înainte ca respectivul copil să fie pregătit pentru asta. În mod obișnuit, un copil de 3 sau 4 ani nu e pregătit pentru o vacanță de vară de două săptămâni departe de părintele primar de îngrijire. La 5, 6 sau 7 ani, copiii sunt, adesea, pregătiți pentru asta. Dacă despărțirea se face treptat și celălalt părinte vine în vizită la copil în fiecare zi, tranziția va avea loc mult mai rapid.

Al doilea principiu pe care îl stabilesc în cadrul unui divorț este accesul ușor la ambii părinți. Cel mai

bine este ca părinții să locuiască aproape unul de altul, indiferent dacă împart sau nu aceeași locuință, astfel încât, atunci când copiii ajung la vârsta școlară, ei să poată merge cu bicicleta sau pe jos la o locuință sau la cealaltă. Pot să meargă la aceeași școală, indiferent în ce casă locuiesc, și își pot invita prietenii în vizită la oricare dintre locuințe. Asta îi dă copilului mai mult control cu privire la accesul la mamă sau la tată. Întotdeauna este cel mai bine când copilul poate lua inițiativa de a căuta apropierea. Acest aranjament a dat rezultate foarte bune cu unii copii. Însă este nevoie de părinți foarte maturi, care pun copilul pe primul loc.

Le spun părinților care au divorțat că ce a fost a fost, dar că, acum, din cauza copiilor, au o legătură pe viață. Sunt rude și constituie aceeași familie, indiferent că le place sau nu. Se pune problema dacă au de gând să se înțeleagă bine și să se poarte civilizat, spre binele copiilor, sau dacă vor perturba copiii. Nu pot să nu aibă o legătură între ei. Copiii au nevoie de ambii părinți. Unii părinți au nevoie de terapie. Alții sunt capabili să depășească situația pe cont propriu.

TBB: Plecăm tot de la ipoteza că, de la început, există o persoană de îngrijire primară iubitoare, cineva care își asumă deplina responsabilitate pentru copil.

SIG: La modul ideal, ar exista de la început două persoane iubitoare care să îi ofere îngrijire copilului. Însă acest lucru nu se practică acum pe scară largă. Țelul folosirii împreună a mâinii stângi și a mâinii drepte – având două persoane de îngrijire primare – nu este ceva la care se gândesc cei mai mulți părinți care sunt împreună. Ei se lasă prinși în jocul de a avea o persoană de îngrijire primară și una secundară. Când există două persoane de îngrijire primare, toate aceste decizii vin cu mai multă ușurință, dar asta trebuie să înceapă devreme. În majoritatea situațiilor, nu este

cazul. Cum pot să evalueze instanțele judecătorești situația?

TBB: Instanțele sunt supraîncărcate. Nu au suficient timp. Nu au niciun ajutor pentru evaluarea situației cu părinții și copilul. Dacă ar avea la dispoziție, pregătite, toate aceste informații, atunci poate că, în timpul pe care îl au alocat pentru fiecare copil, ar putea să ia o decizie mai bine avizată.

SIG: Acum, însă, politicile se bazează pe o înțelegere greșită a copiilor; de exemplu, ideea că un copil de 2 ani poate fi despărțit cu ușurință de un părinte iubitor, care îi oferă îngrijire.

TBB: În același timp, există o nevoie de a se recunoaște importanța taților. Asta s-a întâmplat într-o oarecare măsură. Până acum, totul se reducea la mamă, și mama obținea totul. Ea obținea custodia; custodia comună era rară. Mai recent, instanțele au ajuns să își dea seama că ar trebui să îi păstreze și pe tați în ecuație, atât din motive financiare, cât și din alte motive. Așa că au început să facă mari eforturi pentru a păstra implicarea taților. Asta a dus la custodia comună, dar și la unele hotărâri absurde. Părinții unui bebeluș de 7 luni m-au sunat să-mi spună că un judecător a hotărât că bebelușul ar trebui să stea jumătate de săptămână cu fiecare dintre ei. Un părinte locuia în San Francisco, iar celălalt în Chicago. Au venit la centrul nostru câteva zile să ne ceară sfatul. Până la urmă, au reușit să cadă de acord asupra unei decizii mai bune și și-au asumat un rol activ după ce cineva le-a explicat nevoile copilului.

Celălalt lucru care obstrucționează acum luarea de hotărâri bune este accentul prea mare care se pune pe solidaritatea familială – încercarea de a păstra familia împreună. Încercarea de a păstra familia împreună, cu orice preț, poate fi foarte distructivă. Cred că trebuie să luptăm pentru o mai bună examinare a dezvoltării

și nevoilor copilului și a capacităților fiecăruia dintre părinți. Plecând de aici, instanțele ar putea să îi ajute pe părinți să conlucreze în interesul copilului.

Centrul de zi

SIG: Dacă părinții au opțiuni și sunt capabili să asigure ei înșiși o îngrijire de foarte bună calitate, consider că cel mai bine este ca în primii doi ani de viață copilul să nu fie dat la o creșă cu program prelungit (30–40 de ore sau mai mult pe săptămână). Cercetările recente și propriile mele observații clinice sugerează că majoritatea creșelor nu oferă o îngrijire de foarte bună calitate. Adesea, calitatea interacțiunii dintre îngrijitori și bebeluși nu este cea optimă. De asemenea, rata obișnuită de patru bebeluși pentru un îngrijitor în primul an și de șase în al doilea an, asociată cu rata mare de schimbare a personalului, salariile minime, pregătirea insuficientă și schimbarea previzibilă a îngrijitorilor în fiecare an fac dificilă asigurarea unei îngrijiri permanente de foarte bună calitate în acei primi ani de viață.

Întrebarea este: sunt capabili părinții să revină la îngrijirea și creșterea propriilor copii și să utilizeze mai puțin centrele de zi?

TBB: Aș prefera situația în care centrele de zi pentru bebeluși și copii foarte mici să nu fie necesare, dar cred că, în prezent, există un mare segment de populație care nu-și poate asuma îngrijirea permanentă a propriilor copii.

SIG: Oare un motiv pentru care părinții nu pot face asta îl reprezintă o diferență în modul în care evoluează oamenii în prezent?

TBB: Așteptările se schimbă. E la fel cu ce se întâmplă cu instituția căsătoriei într-o societate în care rata divorțului a ajuns la 50%. Așteptările de la căsătorie

s-au schimbat. Cred că același lucru se petrece cu modul în care mamele percep statul acasă. La generațiile din trecut, de la majoritatea mamelor se aștepta ca ele să stea acasă și lor le era mai ușor să facă acest lucru. Acum, am modificat complet această așteptare și este greu să o schimbăm în sensul opus.

SIG: Din punctul de vedere al copilului, însă, hai să examinăm primul an de viață într-o creșă cu program prelungit – 40 de ore sau mai mult pe săptămână. Cum consideri că făuresc și dezvoltă relații bebelușii în această situație?

TBB: Bebelușii pot realiza atașamente multiple, care să fie importante. Cu certitudine, sper că părinții sunt pe primul loc, iar copilul creează atașamente secundare cu restul lumii. Recent, am vizitat o creșă într-un moment când toate mamele erau acolo. După un timp, a mai rămas doar o singură mamă și toți copiii gravitau în jurul ei. M-am întors spre angajații foarte devotați ai creșei și le-am spus: „S-ar părea că vă părăsesc, nu-i așa?” Ei au răspuns: „Când e o mămică aici, noi nici măcar nu existăm pentru ei”. Copiii diferențiau deja între cei care aveau grijă de ei. Nici măcar nu trebuie să fie vorba de propria lor mamă, pur și simplu trebuie să fie o mamă.

SIG: Asta nu e prea grozav. În mai multe creșe, când copiii sunt mobili, am văzut mulți copii însetați de afecțiune. Copiii vin la orice adult nou și stau în preajma lui. O parte din această îndreptare spre orice mamă este pur și simplu îndreptarea către oricine le acordă puțină atenție. Este un pic nediferențiată. Observăm asta în instituții cum ar fi orfelinatele, unde există privare de afectivitate. O clipă, când și când, de interacțiune reciprocă, uneori legată de hrănire sau de schimbarea scutecelor, nu este suficientă pentru a li se asigura copiilor siguranța necesară și sentimentul că există cineva care are grijă de ei.

Dacă este să le oferim părinților opțiuni, trebuie deopotrivă să îmbunătățim creșa și să reducem numărul de ore săptămânale pe care copiii le petrec într-un așezământ de tip creșă.

TBB: Din nou, cred că trebuie să fie o decizie de la caz la caz, să se cântărească diversele aspecte, și nu să li se spună pur și simplu oamenilor ce să facă. Unii părinți sunt niște părinți mai buni dacă există o supapă pentru ei. Însă trebuie, cu adevărat, să asigurăm copilului o persoană de îngrijire secundară optimă.

SIG: Când discut cu studentele, le întreb adesea cum își văd viața în ceea ce privește copiii. Când se gândesc la o carieră și la căsătorie, iau în considerare și creșterea copiilor, și solicitările unei profesii? Sunt logodite cu un neurochirurg sau intenționează să fie ele însele neurochirurghi? Au de gând să aibă mai mulți copii? Existența a doi neurochirurghi în familie, împreună cu patru copii, poate fi ceva mai dificil și mai solicitant decât își pot închipui. Pe de altă parte, dacă doi indivizi se căsătoresc și vor amândoi cariere, iar unul dintre ei e scriitor, iar celălalt psiholog, s-ar putea ca ei să aibă un control mai mare asupra timpului lor. Fiecare dintre ei ar putea lucra două treimi din timp sau unul ar putea lucra cu jumătate de normă și ar putea angaja o persoană de îngrijire pentru numărul restrâns de ore rămase. Însă mulți dintre acești părinți potențiali nu s-au gândit foarte bine la asta. Vor copii și o carieră frumoasă și nu văd nicio problemă în asta. Ceea ce li se induce să creadă în prezent este că un centru de zi cu program prelungit în primii ani de viață este la fel, dacă nu mai bun decât ceea ce pot să ofere ei: „O să fac un copil, îmi voi lua concediu două luni, voi da copilul la creșă și voi fi avocat, iar soțul meu va fi tot avocat. Vom lucra până la opt seara. Vom lua copilul de la creșă, vom veni acasă și ne vom juca o oră“. În familii

ca aceasta, consider că micuților nu li se satisfac nevoile esențiale de îngrijire.

TBB: Când văd o astfel de familie, văd multă suferință. Acest fel de tratare a copilului ignoră interesele acestuia într-o asemenea măsură, încât cu siguranță există multă negare. Ceva este atât de dureros, încât acești părinți trebuie să se ascundă îndărătul pledoariilor.

SIG: Însă sprijinim acest tip de negare sau îi ajutăm pe părinți să o depășească? Când proaspeții părinți iau hotărâri încă de timpuriu, unii dintre ei își planifică intuitiv flexibilitatea de a sta acasă mai mult; uneori, mama este cea care stă acasă, alteori este tatăl. Părinții care sunt mai nesiguri și au tendința să folosească negarea caută adesea îndrumare. Însă ei primesc multe dezinformări. Li se spune că nu contează. Dacă viitorii părinți ar ști mai multe despre această nevoie a copilului de o relație apropiată continuă, poate că și-ar face planurile mai realist. Și-ar da seama cât de greu este să aibă astfel de relații, în condițiile a două servicii cu normă întreagă și un centru de zi cu program prelungit. Dacă părinții ar vedea opțiunile, ar putea să facă alegeri. Dacă au acasă pe cineva care să aibă grijă de copil și aleg bine acea persoană, ei au o mai mare probabilitate, dacă își permit financiar, să aibă aceeași persoană de îngrijire mai mulți ani. În centrele de zi, de regulă, îngrijitoarele se schimbă în fiecare an. Însă rata de schimbare a personalului este atât de ridicată, încât e posibil să intervină încă o schimbare sau două într-un singur an. Până să termine copilul un an de creșă, s-ar putea să fie trei schimbări ale îngrijitoarelor. Salariile minime, lipsa de pregătire etc. contribuie la acest lucru. Îngrijitoarea dintr-o creșă nu este o *meta pelet* dintr-un kibbutz din Israel, o persoană stabilă în viața unui copil, fiind cu acesta patru sau cinci ani. Aceasta nu este nevoie să fie

mama. Poate fi tatăl, bunica sau bunicul. Copilul are nevoie în viața sa de o persoană care să-l îngrijească, să îi fie alături pe termen lung.

TBB: Pentru a îmbunătăți îngrijirea din creșe, consider că trei copii la un adult reprezintă maximum absolut pentru primul an de viață. Însă în prezent norma e de patru copii de o îngrijitoare. Imaginați-vă o mamă cu tripleți și cât de greu îi e să aibă grijă de toți trei bebelușii în același timp.

SIG: Berry, recomandarea ta ar fi ca la un copil să se păstreze aceeași îngrijitoare în primii trei sau patru ani de viață? De exemplu, un grup de îngrijitoare care să însoțească pe tot parcursul perioadei copilăriei timpurii un grup de copii care au venit ca bebeluși.

TBB: Acest lucru ar da rezultate dacă îngrijitoarea ar îndrăgi cu adevărat fiecare copil în parte, dar dacă nu-i place de vreunul? Nu ar putea acesta să fie mutat în grupul altei îngrijitoare? Îngrijitoarele și bebelușii, la fel ca părinții, ar putea fi evaluați în ceea ce privește „buna potrivire” dintre ei. De asemenea, când copiii au doi și trei ani și îngrijirea a patru copii devine posibilă, un al patrulea copil va fi adăugat grupului inițial. Al patrulea copil nu ar avea mereu aceleași îngrijitoare.

SIG: Copiii adăugați grupului ar putea proveni din exterior, poate de acasă. Pentru a se obține rezultate, ar trebui să existe o înscriere la creșă și în al doilea și al treilea an, fiecare grupă fiind mai mare decât cea precedentă. Sunt mai mulți copii în vârstă de trei ani, decât copii mai mici. Apoi trebuie să creăm stimulente pentru personalul centrelor de zi, ca să rămână în continuare, oferindu-le salarii mai mari și o mai bună pregătire.

TBB: Trebuie să mărim salariile până la un nivel decent și trebuie să le îmbunătățim statutul. În prezent, sunt considerate, cu oarecare dispreț, niște simple „babysittere”.

SIG: Asta trebuie să remediem. Trebuie să facem să se înțeleagă tot ce este implicat în îngrijirea cu seriozitate a unui copil: crearea de dialoguri permanente, reflectarea și acceptarea unei întregi serii de emoții. Se găsesc, uneori, oameni calzi și grijulii, care au bune reacții emoționale, deși nu li s-a oferit ocazia să capete o educație. Uneori, se găsesc tineri care vor să dobândească experiență cu copiii și care au o fire sensibilă și flexibilă.

TBB: Personalul creșelor are nevoie de o reîncărcare permanentă a bateriilor. Să ai grijă de copiii altora e o slujbă solicitantă. Dacă părinții și personalul de îngrijire ar putea să își țină în frâu tendința inevitabilă, firească, de a deține puterea de control și decizie, părinții ar putea „alimenta” și ei în egală măsură personalul creșei. Echipa (alcătuită din părinți și îngrijitoare) ar putea să ia parte la dezvoltarea optimă a copilului.

SIG: Trebuie să vedem toate acestea din punctul de vedere al prevenției. E o chestiune de sănătate publică.

TBB: Când Congresul discuta despre acele 22 de miliarde de dolari pentru îmbunătățirea îngrijirii copilului, am avut ocazia să merg la Washington și le-am spus că, dacă dădeau pur și simplu banii guvernelor federale, aceștia aveau să fie înghițiți în totalitate și că era mai bine dacă dădeau banii în mod condiționat de opțiunile bazate pe calitatea îngrijirii copilului, pe care știm cum să o realizăm, și să lase fiecare stat să își aleagă opțiunile. Când a fost vorba să exprime opțiuni care să dea rezultate bune pentru copii, au spus: „Oh, trebuie să facem niște studii”. Le-am spus că există deja o mulțime de studii. Acum trebuie să punem în practică rezultatele cercetărilor. M-au întrebat dacă aș putea să le spun ce programe dau rezultate. Am spus că nu aș putea să fac asta de unul singur, dar că în mod sigur aș putea să strâng câțiva colegi care ar putea să le spună ce programe garantăm că vor da rezultate.

Guvernele federale pot înghiți veniturile pentru îngrijirea copilului la vârf, dacă nu suntem atenți. Singurul sector care ar putea să facă ceva în această direcție, care și-ar permite financiar asta și ar putea să fie motivat în acest sens, dacă am fi suficient de inteligenți, este cel al marilor corporații. Dacă le-am putea face să înființeze un centru la sediul fiecăreia, care să asigure medicină preventivă, creșă, after-school și îngrijirea persoanelor vârstnice, atunci poate că am putea începe să ajungem să ajutăm mai mulți oameni. Nu cred că trebuie să folosim școlile pentru asta, dar Ed Zigler de la Yale are un model pe care îl numește „Școala secolului XXI“, în care toate aceste situații de îngrijire sunt adunate în clădirile școlilor care nu mai sunt utilizate și care sunt transformate în centre pentru familiile din comunitățile lor. În modelul nostru, cel al Punctelor de cotitură, recomandăm să se înființeze centre pentru părinți în fiecare comunitate, unde aceștia ar putea să beneficieze de centre de zi, servicii medicale de prevenție, after-school și îngrijire a persoanelor vârstnice. Centre de resurse pentru părinți, precum Family Support America (Asociația de Sprijinire a Familiei din America), ar putea fi create pentru cei de aceeași vârstă. Părinții ar începe, atunci, să simtă în jurul lor un sentiment de comunitate.

Modelul Punctelor de cotitură a fost creat la Spitalul de Pediatrie din Boston pentru a forma reprezentanți multidisciplinari din comunități care sunt pregătite de schimbare, într-un model relațional, de sprijin. Dorim să îmbunătățim sistemul medical de prevenție și centrele de zi în mai multe scopuri. La fiecare vizită a părinților și copiilor, furnizorul (centrul de zi sau unitatea medicală) identifică punctele forte ale părintelui, în raport cu eșecurile. Dezvoltarea copilului este limbajul dintre specialist și părinte. Părintele este prețuit, ca fiind expertul în dezvoltarea copilului. În acest fel, pasiunea

părintelui este întreținută. Relația este tranzacțională, și nu de sus în jos (ierarhică). Fiecare vizită devine o ocazie de a împărtăși noile realizări ale copilului și de a încuraja dezvoltarea fizică și psihologică a acestuia. Douăzeci și cinci de centre au adoptat ideile noastre și ele schimbă acum comunitățile în care funcționează, în direcția transformării acestora în niște comunități „prietenoase” cu părinții. Țelul nostru este să oferim sprijin preventiv pentru cei 40% dintre cei care nu beneficiază de suficient ajutor. Chiar știm ce să facem. Putem să facem?

Plasamentul familial și adopția

SIG: Pe lângă copiii cu părinți care lucrează, trebuie să ne gândim la copiii dați în plasament familial sau din instituții de orice fel. Am văzut ce se întâmplă în anumite orfelinate din Europa de Est, unde nu există îngrijitori principali pentru fiecare copil. În SUA avem copii care sunt dați dintr-un plasament familial în altul și li se schimbă frecvent persoanele de îngrijire. Avem instituții în care copiii rămân până când sunt dați în plasament familial. Acestea nu sunt conduse, neapărat, de o persoană de îngrijire iubitoare, dedicată cu adevărat bebelușului sau copilului.

TBB: William Weld, fostul guvernator al statului Massachusetts, a numit în 1992 o Comisie pentru Plasamentul Familial, alcătuită din 20 de specialiști aleși dintre noi, pentru a îmbunătăți activitatea Ministerului Serviciilor Sociale.²⁸ Am examinat 100 de cazuri luate la întâmplare, scoțând dosarele aferente. Niciunul dintre acestea nu fusese lucrat temeinic, din start. Nimeni nu știa ce anume urma să aducă respectivul copil în situația

28 Governor's Blue Ribbon Commission on Foster Care, martie 1992.

de plasament familial. Nimeni nu știa de ce anume avea nevoie copilul și nimeni nu dădea atenție potrivirii dintre copil și familia în care urma să fie plasat, astfel încât acest aranjament să dea rezultate bune. Desigur, asta însemna că respectivii copii treceau întruna de la o familie la alta. Indiferent de problemele inițiale ale copilului, acestea erau ulterior intensificate.

SIG: Ce procent din cei 100 de copii fuseseră plasați în mai multe familii?

TBB: Aproape toți. Guvernatorul a acordat atenție raportului nostru. Am primit un manager nou, competent, care a creat sisteme de evidență pentru acești copii. De îndată ce ministerul a început să îi urmărească, a devenit limpede că acești copii erau mutați de colo până colo. S-a reușit reducerea semnificativă a numărului de mutări prin care treceau copiii. Noi am făcut recomandări ca acești copii să primească o evaluare inițială, astfel încât toată lumea să știe, din capul locului, ce e cu ei – indiferent că erau abuzați, neglijați sau proveneau din familii care nu le acordau niciodată vreo atenție. În felul acesta, se știa din start unde se aflau ei din punct de vedere psihologic și afectiv. De îndată ce am făcut acest lucru, copiii au început să fie dați în plasamente familiale care li se potriveau și în care rămâneau. În anii care au trecut de atunci, am schimbat semnificativ imaginea plasamentului familial în Massachusetts.

SIG: Odată analizat dosarul cuiva, care a fost apoi soluția practică ce a ajutat statul să ia decizii de plasament familial mai bune?

TBB: Până la acea dată, tot ce se făcea era să se aplice plasturi. Am început să știm mai multe despre familiile de plasament, deoarece acestea avuseseră grijă de alți copii și se strânseseră informații despre ele. Identificând felul în care era copilul, instituția putea să meargă, de exemplu, la o mamă care avea în plasament doi copii și

voia un al treilea și să îi explice că acest copil avea un temperament așa și pe dincolo și că e într-un fel sau altul. Atunci, ea putea să își asume responsabilitatea pentru decizie. Un alt lucru pe care l-a realizat activitatea noastră a fost să încurajeze instituțiile de resort să se concentreze asupra încredințării spre adopție a acestor copii. Visul că aveau să reconstituie cândva familiile inițiale era mult prea adesea doar atât, un vis. Adopția era amânată an după an, în speranța vană că părinții ar putea fi reabilitați. Copiii aveau de suferit.

SIG: Ar trebui să existe o modificare a legilor statale și naționale care impun tergiversarea adopției copiilor? Dat fiind ceea ce știm despre importanța unor relații timpurii permanente, așteptarea îndelungată a adopției nu e cel mai bun lucru pentru copil.

TBB: În Massachusetts, trebuie să aștepti cel puțin un an să vezi dacă mama vrea să își ia sau nu copilul înapoi.

SIG: Asta acolo unde părinții vor copilul înapoi sau își închipuie că-l vor înapoi. Dar dacă părintele dorește să renunțe la copil?

TBB: În acest caz, adopția este acum posibilă. Necesitatea ca bebelușii să fie dați spre adopție cât mai devreme este motivul pentru care am creat NBAS.²⁹ În Massachusetts, nu se putea adopta un copil în vârstă de sub 4 luni deoarece nimeni nu putea stabili dacă acesta era normal din punct de vedere neurologic sau nu. Am început să lucrez la NBAS pentru a identifica acei copii care puteau fi adoptați de timpuriu și pentru a modifica legea de la 4 luni la 0. Acum, un copil poate fi adoptat încă de la naștere, dacă părintele renunță la custodie. Însă nu știu dacă NBAS este folosită foarte mult. Mi-aș dori să fie. În unele cazuri, se poate adopta un copil fără

29 Brazelton, T.B. și J.K. Nugent, *Neonatal Behavioral Assessment Scale* (Scala de Evaluare Comportamentală Neonatală), ediția a 3-a, Cambridge University Press, New York, 1996, pp. 1-4.

ca acesta să fi fost examinat. În Coreea, instituțiile care se ocupă de adopții solicită ca mama de cetățenie străină să meargă în Coreea pentru o lună, ca să reușească să îl cunoască pe copil.

SIG: Pentru că nu colaborează cu mamele, instituțiile prelungesc, cu certitudine, perioada petrecută de copii în plasament familial. Legile acordă prea mult timp pentru revendicarea copilului de către părintele natural, ceea ce, în multe cazuri, întârzie adopția și o împiedică. Acest fapt e contrar recomandărilor noastre cu privire la nevoile copilului. Fiecare copil are nevoie de o relație permanentă solidă. Prelungind plasamentul familial și amânând adopția, creăm copilului un stres inutil. În loc de asta, ar trebui să încercăm să cunoaștem mama și copilul și să încercăm să o ajutăm pe mamă să ia o hotărâre care să fie bună pentru ea. Mama are adesea nevoie de ajutor, indiferent că ia copilul înapoi sau că renunță la el. Statele federale și instanțele trebuie să realizeze că multe legi aflate în vigoare funcționează contrar intereselor copilului. Trebuie să creăm intervale de timp mai scurte din punct de vedere juridic și, în plus, să acordăm sprijin pentru consilierea mamelor, astfel încât acestea să ia o decizie într-o perioadă mai scurtă.

TBB: Există, de asemenea, situații unde părinții care intenționează să adopte reușesc să cunoască mama naturală în timpul sarcinii. Faptul că mama naturală există în această ecuație interferează cu relațiile apropiate?

SIG: Nu cred. În multe cazuri, dacă totul decurge bine, este mai puțin probabil ca mama să conteste adopția. În cazurile la care am lucrat, mama se simte adesea o parte a familiei extinse.

TBB: Poate există însă pericolul ca părinții adoptivi să se simtă oarecum pe locul doi. S-ar putea să-și facă griji că mama va decide brusc că își vrea copilul înapoi. Mai ții minte cazul Baby M, bebelușul care a fost dat

înapoi mamei naturale după ce deja avusese loc adopția? Mama naturală își alăptase copilul în prima lună. Bineînțeles că l-a vrut înapoi.

SIG: Există un interval de timp pe care vrem să-l recomandăm, pentru o adopție, un moment când să spunem că e prea târziu să reunim copilul cu părinții biologici?

TBB: Clar, trebuie să stabilim o perioadă, după care putem să spunem că drepturile copilului au întâietate. Desigur, mama are drepturi, dar oare instanțele recunosc drepturile unui copil?

SIG: Când să spunem că un copil nu ar trebui să fie despărțit de persoana care îi oferă o îngrijire de calitate? Ar trebui să spunem că, după un anumit interval de timp, nu putem să le facem acest lucru copiilor?

TBB: Aș zice că acest lucru se cuvine să se bazeze pe copilul respectiv.

SIG: La 4 luni, am putea să recomandăm ca tranziția să fie făcută treptat. Mama adoptivă trebuie ca mai întâi să viziteze copilul și să restabilească o relație. Apoi, ea trebuie să acorde sprijin, să fie iubitoare și atentă și să o lase pe mama naturală sau pe asistenta maternală să vină în vizită, ca să nu existe prea multă anxietate de separare. O asistentă maternală poate să fie, chiar, ca un fel de bunică sau mătușă și să facă parte din viața copilului. Ar trebui să se creeze o tranziție cu mult contact. Cu cât e mai lung timpul, de exemplu, cu atât e mai dificil pentru copil să se adapteze la schimbare. Dacă un copil este cu cineva șase luni sau mai mult, se vor compromite relațiile și dezvoltarea copilului.

TBB: De ce să se meargă până la 6 luni? Consider că 4 luni ar trebui să fie perioada-limită, deoarece la 4 luni bebelușul arată primele semne de autonomie. M-aș aștepta ca acest lucru să devină nesesizabil, dacă acel copil ar fi traumatizat prin mutarea lui dintr-un anumit

mediu în altul. Așadar, întregul fundament al autonomiei copilului ar fi periclitat. Aș vrea să solicit ca mama naturală, care și-a luat copilul înapoi, să fie atent ținută sub observație, pentru a fi siguri că se descurcă bine cu acel copil. Interesul copilului ar trebui să fie pe primul loc.

Mi-aș dori un sistem de îngrijire care să funcționeze ca o plasă de siguranță pentru mama naturală, atunci când ia copilul înapoi, indiferent de vârsta acestuia. Cred că ar trebui examinate motivele pentru care a renunțat la copil. Era deprimată? A ieșit din depresie? Este nehotărâtă? Evaluarea ei ar fi esențială.

SIG: Ideea de bază este că, pe măsură ce copilul crește și devine tot mai apropiat de persoana de îngrijire, despărțirea de aceasta este tot mai puțin în interesul copilului, chiar dacă părintele biologic vrea să-l ia înapoi. Părintele psihologic este adevăratul părinte. Noi supraestimăm drepturile biologice ale părintelui și subestimăm drepturile copilului. Cu cât mergi mai departe, cu atât devin mai convingătoare motivele pentru a lua copilul înapoi. Piesa lipsă din sistemul juridic este neglijarea drepturilor copilului. Trebuie să fim capabili să le explicăm părinților și judecătorilor ce se petrece cu copilul. Copilul mic își formează o imagine despre cine este ca persoană și un sentiment de încredere și iubire, prin intermediul relației cu persoana care îi oferă îngrijirea de calitate. Distrugerea acestei relații atrage un risc considerabil. Implică multă suferință. Oamenii nu își dau seama prin cât de multă suferință trec copiii atunci când le tragi preșul de sub picioare în felul acesta.

TBB: Trebuie să stabilim ce anume credem că se întâmplă în primii trei ani de viață și să facem în așa fel încât acest lucru să le fie clar părinților și celor care iau decizii cu privire la copii. Există trei achiziții-cheie în dezvoltarea copilului mic. Prima este sentimentul clar

de stimă de sine, a doua este suficiența încredere, pentru a fi altruist și a-i păsa de alți oameni, iar a treia este motivația de a învăța. Acestea trei, cel puțin, sunt puse în pericol atunci când se petrece ceva grav cu principala relație a copilului în primii trei ani de viață.

SIG: Acestea trei sunt absolut periclitate. În plus, copilul mic își formează baza pentru învățarea apropierei. Creându-și un sentiment al sinelui bazat pe apropiere, încredere și relaționare cu alții, el învață afecțiunea și compasiunea. De asemenea, copilul mic învață – prin reciprocitate – cum să fie hotărât și conștient de ce vrea. Asta conduce la învățarea modului de a fi logic și organizat. El învață că poate să aibă un impact și să forțeze lucrurile să se întâmple. În al doilea an de viață, sentimentul tot mai crescut al sinelui îl ajută pe copil să pună cap la cap micile piese, într-o persoană întreagă. Înainte de a putea să vorbească, el învață cum să rezolve probleme științifice. Apoi învață să utilizeze idei și își formează un sentiment al sinelui cu privire la cine este el ca om. Acesta e momentul în care începem să vedem altruismul. De obicei, nu ne gândim suficient la tot ce se petrece în primii trei ani de viață atunci când ne punem copiii în pericol. Periclităm întreaga dezvoltare cognitivă și emoțională a copilului atunci când jucăm ruleta rusească a plasamentului familial, adopției și custodiei. Exprimând clar aceste etape de dezvoltare necesare, am putea să aducem argumente decisive pentru mutarea accentului pe ceea ce este cel mai bine pentru copil.

TBB: Ar trebui, de asemenea, să ne gândim la evaluarea părinților adoptivi și la pregătirea lor. Mulți părinți adoptivi nu au cum să nu fie vulnerabili, mai ales dacă motivul adopției este infertilitatea. Unul dintre părinți se simte un ratat, celălalt a fost nevoit să accepte faptul. Apoi, ei iau hotărârea de a adopta. În perioada de așteptare, nerăbdarea și speranța lor în ce privește copilul se

acumulează. Ei vor să fie părinți ideali pentru acesta. Când copilul vine dintr-un alt mediu sau o altă cultură, este foarte posibil ca el să fie hipersensibil și copleșit de schimbare. Indiferent cât de sărac a fost mediul anterior, deoarece el era adaptat la acesta, nu are cum să nu sufere. La vârsta de 4 luni, m-aș aștepta la o lună de suferință și readaptare. La un an, la cel puțin două luni. Din cauza hipersensibilității sale, copilul îi respinge pe acești părinți adoptivi noi. Nu vrea să se uite la ei. Nu vrea să le accepte avansurile. Nu vrea să mănânce. Este retras sau fragil. Vulnerabilitatea părinților crește. Pe urmă, deoarece știm atât de multe despre influența vieții intrauterine, s-ar putea ca ei să înceapă să perceapă copilul ca fiind deja vătămat de expunerea la un factor intrauterin, cum ar fi lipsurile. Ei încep să se aștepte la eșec. I-am putea pregăti pe părinții adoptivi pentru această perioadă de acomodare. Putem să prevenim astfel de eșecuri în adopții.

Mamele din închisori

TBB: Ce se întâmplă cu mamele din închisori? În primul an de viață, șansele de reabilitare a mamei datorită copilului sunt atât de mari, iar probabilitatea copilului de a avea de suferit din cauză că este cu mama în închisoare este atât de redusă, încât aș recomanda această soluție.

SIG: Acest lucru are sens dacă mama are șansa de a ieși de la închisoare într-un an sau doi. Dacă mama urmează să iasă de la închisoare peste doi ani, conducerea instituției ar trebui să facă un program cu durata de doi ani sau să depună toate eforturile ca mama să intre în regim de liberare condiționată. Nu e de dorit ca, după ce copilul a stat un an cu mama, să fie despărțit de aceasta un an, pentru ca apoi să îi fie încredințat din

nou mamei. Dacă mama este condamnată la închisoare pentru un an, recomand ca acel copil să fie cu mama. S-ar putea ca asta să funcționeze în cazul unei mame care era însărcinată și a născut în închisoare. Nu la fel stă situația în cazul copiilor în vârstă de 5-6 ani.

TBB: Jean Harris a înființat un astfel de program în statul New York (la Sing-Sing) și acesta a mers foarte bine.

SIG: Dacă o mamă a primit o pedeapsă cu detenția de 10 ani pentru o infracțiune gravă, chestiunea e complicată. Poate că s-ar putea ca imediat copilul să îi fie încredințat spre creștere bunicii, care să îl ducă în vizită la mamă tot timpul.

TBB: Totuși, eu aș prefera ca în primul an de viață copilul să stea cu mama. Acest lucru ar fi extrem de terapeutic pentru mamă.

SIG: În mod sigur terapeutic pentru mamă, dar cum rămâne cu copilul?

TBB: Dacă apoi copilul poate să meargă la un bunic, această soluție s-ar putea să dea rezultate. Însă dacă în familie nu există nimeni care să poată prelua copilul după primul an, ar trebui să se decidă chiar de la început ce anume ar fi în interesul copilului, ceea ce, într-adevăr, s-ar putea să nu fie deloc soluția de a sta cu mama. În orice caz, cu cât se ia mai repede decizia, cu atât e mai stabil mediul pe care i l-am putea oferi copilului.

SIG: Dacă mama urmează să fie în detenție un an, doi sau trei, dar ea se comportă foarte bine, poate fi introdusă într-un regim de liberare condiționată, astfel încât să poată fi cu copilul. Un astfel de program ar trebui să depună toate eforturile pentru a-i ține împreună pe mamă și pe copil până când mama iese de la închisoare, nu doar pentru un an. Trebuie să facem lucrurile bine până la capăt, nu doar pe jumătate. Însă dacă mama trebuie să stea în detenție zece ani și nu există o bunică, sunt de acord că e în interesul copilului să fie dat spre

adopte. În situațiile în care există o bunică sau o mătușă care să aibă grijă de copil, se pune problema dacă pentru copil este mai bine să stea cu mama în închisoare în primul an de viață și să își formeze o relație cu mama, iar apoi să își formeze o nouă relație cu bunica, sau dacă e mai bine pentru copil ca de la început să fie încredințat bunicii și apoi doar să o viziteze pe mamă.

TBB: Este mai bine să iubești și să pierzi acea iubire decât să nu iubești deloc.

SIG: Dar copilul ar putea să o îndrăgească pe bunică sau pe mătușă.

TBB: Sunt mari șanse ca un copil să fie bine îngrijit de cineva care e la închisoare. Mai ții minte acel vechi studiu Skeels/Skodak³⁰, în care femeile erau în instituții și se descurcau atât de minunat cu copiii? Erau femei cu probleme grave, însă erau în instituții și nu aveau nimic altceva de făcut decât să se joace cu copilul. Probabil că petreceau cu copilul 50% din timpul cât erau treze. Cred că trebuie să fie avut în vedere acest lucru. Poate fiindcă este în detenție, femeia aceea ar fi o mamă mai bună decât ar fi fost vreodată dacă nu ar fi fost încarcerată. Asta i-ar oferi copilului un început bun. Apoi bunica ar putea să preia copilul. Însă când femeile respective s-au descurcat atât de groaznic în societate, îmi fac griji, de asemenea, la ce fel de bunici încredințăm copiii.

Orfelinatele și serviciile de îngrijire de tip familial (satele copiilor)

SIG: În legătură cu acest lucru există și întrebarea: ce fel de îngrijire instituțională avem acum, pe lângă

30 Skeels, H.M. și H. Skodak, "A Study of the Effects of Environmental Stimulation", în *University of Iowa Studies in Child Welfare*, vol. 15 și 16, University Park, IA, 1939.

plasamentul familial? Există o perioadă de tranziție acolo unde plasamentul familial nu începe imediat. Înainte ca un copil să meargă în plasament familial, există situațiile de grup.

TBB: Însă în țara noastră a existat o adevărată repulsie față de orfeline și nu știu câte au mai rămas.

SIG: Unele sate ale copiilor seamănă cu plasamentul familial. Problema cu instituțiile mari, de genul orfelinatelor, este că acestea au tendința de a practica o îngrijire impersonală. E posibil ca satele copiilor să funcționeze mai bine deoarece sunt mai personale.

TBB: Dacă ne dorim să oferim persoane de îngrijire iubitoare, nu ar trebui să ne gândim mai bine la ce fel de pregătire le putem oferi acestora? Epuizarea este la doar un pas distanță atunci când lucrezi într-o astfel de instituție. Și ea poate lua multe forme, cum ar fi neglijarea copiilor, tratarea lor necorespunzătoare, chiar detestarea lor. Am putea sugera ca persoanelor de îngrijire din instituții să li se asigure grupuri săptămânale de omologi și supervizare, ca ele să fie evaluate periodic cu privire la adaptarea și problemele lor, precum și în ceea ce privește performanța lor?

Ne chinuim cu aceste chestiuni în cazul celor care lucrează cu mamele adolescente dependente de droguri. Aceștia s-au descurcat bine și m-am tot întrebat de ce. Apoi m-am gândit – aceste persoane de îngrijire au o motivație. Au o motivație adevărată: să le facă pe aceste fete să renunțe la droguri. Poate că asta e ceea ce trebuie să facem și cu angajații din instituțiile de îngrijire a copiilor, să le oferim o motivație clară, să exprimăm limpede ce anume încercăm să realizăm cu acești copii. Încercăm să-i facem să se dezvolte într-un anumit mod -- afectiv, cognitiv, motor? Poate că trebuie să fim foarte clari cu privire la scopuri. Nu o să le cerem persoanelor de îngrijire să fie cumsecade, drăguțe și inofensive, pentru

că asta epuizează. Însă le putem spune că vrem să vedem aceste abilități, aceste activități, aceste reacții pe care ele să încerce să le aibă, și atunci vom avea o modalitate de a cuantifica progresul.

SIG: În toate instituțiile de profil, inclusiv în centrele de zi, cunoaștem felurile de interacțiuni în care e necesar să fie implicați copiii. Când încurajăm „joaca” sau „interacțiunile reciproce”, știm ce înseamnă acest lucru. Însă trebuie să investim mult mai mult timp în educație și pregătire profesională. Întreaga orientare și tot sistemul de valori al instituțiilor pentru copii trebuie să fie reconsiderate în lumina a ceea ce știm acum despre importanța îngrijirii permanente și a interacțiunilor afective sensibile. E nevoie de cursuri de pregătire profesională, de sprijinul permanent acordat personalului și de observații regulate ale modului în care se descurcă în contextul standardelor specifice. De fapt, toate nevoile pe care le discutăm în această lucrare ar trebui să facă parte dintr-un program.

TBB: Îmi place să îmi aduc aminte de cele zece asistente medicale pe care le-am pregătit noi atunci când am înființat programul Punctelor de cotitură. Am adus zece asistente medicale din tot Bostonul, care împreună totalizau 180 de ani de asistență și îngrijire. Erau niște femei minunate, niște asistente medicale devotate. La jumătatea săptămânii de pregătire, au spus că nu mai puteau să preia nicio îndatorire în plus. Nu aveau timpul necesar. „Ni se cere să vedem din ce în ce mai mulți pacienți, nu mai puțini, au spus ele. Nu e timp.” Când le-am întrebat cu ce își ocupau timpul în momentul respectiv, au spus că mamele le sileau să asculte toate motivele pentru care viața lor era groaznică și câte necazuri trebuiau să suporte. Am întrebat dacă aveau de gând să schimbe ceva și ele au spus că nu, tot ce puteau să facă era să le ofere sprijin mamelor. Le-am spus că pot

să facă asta, dar că în mâinile lor se află, de asemenea, ceva deosebit: viitorul unui copil. Dacă își petreceau 10-15 minute din timpul lor cu mama discutând despre dezvoltarea copilului și captându-i acesteia pasiunea pentru copilul ei, îi puteau oferi un sentiment de speranță pe care nu i-l puteau insufla altfel. Ei bine, ochii lor s-au luminat. La sfârșitul săptămânii, au spus că nu au știut cât de aproape de epuizare se aflaseră. Unele chiar au plâns. Nu avuseseră niciun fel de principii călăuzitoare. Cred că principiile călăuzitoare sunt lucrul de care au nevoie cel mai mult îngrijitorii copiilor.

SIG: Le ajutai pe asistentele medicale să simtă că fac ceva important. Cum rămâne însă cu orfelinele din toată lumea, unde sunt duși copiii nedoriți, în ceea ce privește importanța relațiilor și îngrijirii de calitate? Ce dorim să spunem acestor instituții?

TBB: Orfelinatul din Seul, în care tocmai am fost săptămâna trecută, are copii foarte mici care au fost lăsați pur și simplu pe pragul instituției. Am întrebat de ce nu pot să dea copiii spre adopție și răspunsul a fost că nu știau cine sunt părinții acestora. Acestor copii le-ar fi mult mai bine dacă ar fi adoptați, în loc să aștepte un an sau doi, însă autoritățile nu puteau să facă acest lucru.

SIG: Sistemul lor juridic prevede că trebuie să se cunoască părinții copilului înainte de a-l putea da spre adopție?

TBB: Autoritățile trebuie să încerce timp de un an să afle cine sunt părinții copilului, înainte de a-l da spre adopție. Existau multe familii care doreau să adopte acești copii.

SIG: Trebuie să conștientizăm ce îi facem copilului respectiv prin faptul că se așteaptă un an.

TBB: Mă îngrijorez cu privire la încercarea de a face lucruri transculturale sau transnaționale deoarece cred că există foarte multe probleme etnice pe care nu le

înțelegem. Când făceam studii interculturale, ne-a luat un an să înțelegem care erau toate variabilele. Tot ce putem face este să exprimăm valorile pe care *noi* le considerăm importante în cultura noastră și apoi să spunem că sperăm că acestea sunt transferabile, adaptabile la alte țări. Nu cred că ar trebui să încercăm să facem noi înșine asta. În unele culturi, copilul probabil că poartă un stigmat dacă mama lui l-a părăsit pe pragul unei uși.

SIG: Provocarea o reprezintă crearea unor instituții care să ofere cu adevărat o îngrijire adecvată, astfel încât copiii să nu fie dezavantajați într-un așezământ instituțional impersonal, și inițierea în cadrul diferitelor culturi a proceselor, inclusiv adopția, care ajută copiii să devină parte a unei familii cât mai curând posibil. În Rusia, s-a încercat un program în care mama, după ce naște în spital, petrece un anumit interval de timp cu bebelușul chiar lângă ea, alăptându-l și creând o legătură ș.a.m.d. Acest program a redus la jumătate numărul de bebeluși care erau abandonați în spital, număr care era inițial foarte mare.³¹

TBB: Când Melvin Konner și soția sa, Marjorie Shostak, au mers în deșertul Kalahari, s-au pregătit cu mine în Evaluarea Comportamentului Neonatal. Când s-au întors de acolo, am fost nerăbdător să aud cum erau nou-născuții boșimanilor. Ei mi-au spus că au văzut doar 50% dintre aceștia. Pare-se că bunica și mama pleacă în tufișuri pentru a naște. Ele decid chiar la naștere pe care urmează să îi aducă înapoi. Aceasta e o cultură nomadă, care trăiește foarte aproape de limita nevoilor nutriționale și de alte tipuri, necesare supraviețuirii. Fiecare nou-născut tulbură echilibrul tribului, astfel încât ei își permit să crească doar câțiva copii nou-născuți în fiecare

31 Lvoff, N.M., U. Lvoff și M.H. Klaus, "Effect of the Baby-Friendly Initiative on Infant Abandonment in a Russian Hospital", *Archive of Pediatric and Adolescent Medicine*, vol. 154, mai 2000, pp. 474-477.

an. Cei pe care îi aduc înapoi sunt bebelușii cei mai promițători, cei mai bine făcuți. Poți să îți dai seama că a face recomandări interculturale e delicat.

SIG: Aici, în Statele Unite, dacă un copil trebuie să trăiască într-o instituție sau un sat al copiilor, deoarece nu există un plasament familial, acesta e locul în care putem stabili principii călăuzitoare. De pildă, ar trebui să existe o persoană de îngrijire iubitoare care este desemnată pentru acel copil și pentru cel mult alți doi copii, iar acea persoană ar trebui să stea cu acel copil, atâta timp cât lucrează în instituția respectivă. De asemenea, ar trebui să se încerce crearea unei tranziții, prin vizite ale persoanei de îngrijire după ce copilul este adoptat sau merge în plasament familial. Avem nevoie, de asemenea, de principii călăuzitoare pentru joaca interactivă, pentru manipularea fizică a copilului și pentru stabilirea perioadei în care ar trebui acesta să fie lăsat singur.

TBB: Cum rămâne cu îngrijirea de către rude?

SIG: Consider că ar trebui să fim flexibili și să oferim cea mai bună îngrijire pentru copil. Trebuie să existe suficientă flexibilitate și oameni care să evalueze dacă sistemul este utilizat sau se abuzează de el. Să zicem că se caută un plasament familial și bunica spune: „Iau eu copilul, dar nu-mi permit financiar fără același ajutor pe care-l dați unei asistente maternale. Eu cunosc mai bine copilul și îl iubesc“. Dacă se descoperă că acest lucru este adevărat, atunci este în interesul copilului. Însă, în alte împrejurări, dacă se poate sesiza că bunica nu va oferi o îngrijire foarte bună și se implică de dragul banilor, copilului s-ar putea să-i fie mai bine cu o asistentă maternală.

Piesa lipsă care străbate toată această cheștiune este binele copilului. Copilul este pe primul loc. După aceea ai o bază pentru a lua unele decizii.

TBB: Cred că le putem oferi instanțelor și instituțiilor principii călăuzitoare și chiar etaloane pentru luarea deciziilor. Multe decizii proaste luate de instanțe privind copiii sunt cauzate de lipsa unei evaluări și de lipsa timpului. Nu te poți aștepta ca judecătorii să aloce acel timp, dar poți să dorești ca ei să aibă atașați pe lângă instanță oamenii care să aloce timpul necesar pentru acele evaluări. Judecătorii din instanțele specializate în dreptul familiei sunt foarte, foarte importanți.

Introducere la recomandări (SIG)

Ziua unui copil

Pentru a corela recomandările care urmează cu contextul discuției, paginile următoare prezintă în linii generale o structură optimă pentru ziua unui copil. Pe parcursul orelor zilei, relația de îngrijire pe care am discutat-o se va derula în modul următor.

Bebeluși și copii mici. Putem să împărțim tipurile de implicare ale persoanelor de îngrijire cu copiii lor, în primii ani de viață, în câteva categorii mari. Un tip (necorespunzător pentru copiii mici sau nou-născuții care sunt treji) ar consta din prezența în casă, dar nu în imediata apropiere a copilului, deoarece persoana respectivă se află în altă încăpere. Un alt tip ar fi prezența în aceeași cameră sau în camera alăturată, dacă există un spațiu deschis mare între camere, unde copilul îl poate vedea pe părinte și părintele îl poate vedea pe copil și unde se pot auzi imediat unul pe altul, dar în care nu sunt neapărat angajați direct într-un joc, o interacțiune sau în utilizarea de jucării ori materiale ș.a.m.d. Părintele și copilul sunt angajați fiecare în propria activitate. Copilul s-ar putea să stea pur și simplu în

scaunul lui special sau să încerce să se distreze singur pe jos, în timp ce părintele gătește, face curățenie sau este ocupat cu altceva. Al treilea tip de implicare ar fi cel în care părintele sau persoana de îngrijire, disponibilă periodic, facilitează interacțiunea copilului cu mediul său. Asta ar putea însemna să se uite împreună la poze, sau ca părintele să ajute bebelușul să cerceteze o jucărie ori să îl ajute pe copilul mic să exploreze împrejurimile. Persoana de îngrijire poate să ajute copilul să privească, să atingă, să examineze, să vocalizeze și în cele din urmă să verbalizeze în legătură cu experiența respectivă. A patra categorie de experiențe se referă la interacțiunea directă a părintelui cu copilul. Aici, părintele adoptă curiozitățile copilului, cum ar fi interesul acestuia pentru producerea de sunete ori de grimase nostime sau pentru înmânarea obiectelor de la unul la altul, iar în cazul unui preșcolar, angajarea împreună într-un joc simbolic, în care părintele se prefacă că este un câine sau o pisică și joacă un rol la alegerea copilului. În această a patra categorie de experiențe, părintele este direct implicat în relația cu copilul și devine, în esență, obiectul de joacă, jucăria sau obiectul lui de interes. Acest lucru ar putea antrena și ținerea în brațe, alintatul, mângâierea liniștitoare pe spate, îmbrățișările și sărutările, mângâiatul, jocul imaginativ ș.a.m.d. Pentru copilul care vorbește, aici ar putea intra conversația sau negocierea directă cu privire la jucării, cărți sau ora de culcare ori deciziile referitoare la mâncare, activități ș.a.m.d. Ceea ce caracterizează acest al patrulea tip de angajare, pe care noi [SIG] îl numim „ora de joacă pe podea”³², este acționarea conform cu inițiativa copilului și comunicarea directă, continuă dintre copil și părinte.

32 Pentru o analiză detaliată, vezi *Building Healthy Minds* (1999) și *Playground Politics* (1993) de S. Greenspan, ambele apărute la Perseus Publishing, Cambridge, Ma.

Multe dintre cele mai prețuite momente cu bebelușii și copiii noștri de vârstă foarte mică fac parte din această categorie.

Când se decide cum să se împartă timpul de veghe al copilului între aceste tipuri de activități, este important să se ia aminte că un bebeluș care doarme 14 ore pe zi ar putea avea 5–6 ore disponibile în afara hrănirii, schimbării scutecelor sau pur și simplu calmării lui. În timpul activităților de hrănire și de schimbare a scutecelor poate și ar trebui să existe multă interacțiune afectuoasă, cu schimburi de vocalizări și gesturi.

În iureșul vieții cotidiene, cele trei tipuri de activități în care persoana de îngrijire se află în apropiere pot să intervină în multe locații diferite: în bucătărie, la locul de joacă, în supermarket, în mașină. De asemenea, aceste activități se întrepătrund. Noi discutăm aici despre proporții aproximative sau principii generale. Deși este ideal să se stabilească separat intervale de timp speciale pentru al treilea tip de interacțiune, în care să nu existe niciun fel de distrageri ale atenției, aceste trei tipuri de implicare pot cu adevărat să varieze. În timpul perioadei de facilitare, de ajutorare, copilul ar putea fi „asistentul” părintelui la supermarket, în bucătărie sau în dormitor. Uneori, copilul îl ajută pe părinte să facă diverse treburi casnice sau pur și simplu învață despre cum își pune tata șosetele în picioare ori despre cum funcționează butoanele de la mașina de spălat când mama bagă hainele la spălat. La supermarket, copilul se uită la sticlele și cutiile cu cereale interesante, ajutând-o pe mamă să ia una de pe raft, învățând cum să se abțină atunci când vrea bomboana viu colorată, dar mama îi spune: „Nu, nu” și altele asemenea. O parte din timp, mama e ocupată cu verificarea listei de cumpărături, asigurându-se că a luat toate articolele de care are nevoie. Însă peste o clipă s-ar putea ca ea să-l ajute pe micuțul

Johnny să ia de pe raft cutia cu cereale preferată. Vom numi acest tip de disponibilitate „facilitare informală”, deoarece părintele e acolo pentru a ajuta, dar acest lucru se petrece intermitent în funcție de interesul, curiozitatea și inițiativa copilului.

Pentru mulți părinți recomandăm această curgere relaxată, lină, care e naturală și afectuoasă. Părinții și persoanele de îngrijire care au tendința de a fi preocupați și ordonați în legătură cu sarcinile lor s-ar putea să trebuiască să planifice tot mai multe ocazii speciale pentru interacțiunile de îngrijire directe sau facilitate. Ar trebui să existe minimum patru ocazii de câte 20 de minute sau mai mult pentru interacțiunea directă, pur și simplu fiindcă aceste tipuri de interacțiuni îi ajută pe bebeluși să învețe să aibă un dialog emoțional și, în cele din urmă, un dialog intelectual cu persoanele care îi îngrijesc pe perioade lungi. Ele facilitează atenția și concentrarea, profunzimea implicării, descifrarea semnalelor preverbale și rezolvarea problemelor și, la nivel preșcolar, utilizarea creativă și, în final, logică a ideilor. Perioadele de 20 de minute sau mai mult sunt cel mai de dorit, însă ele pot fi intercalate cu perioade mai scurte care fac parte din rutina zilei. În timpul schimbării scutecelor, hrănirii, mersului la cumpărături, curățeniei și gătitului putem să luăm pauze pentru a facilita interacțiunea copilului cu mediul său și pentru interacțiunea directă față-în-față. Țelul către care trebuie să tindem este ca intervalul de timp petrecut de copil complet independent să fie mai mic de o treime din timp, iar combinația de interacțiune directă (ora de joacă pe podea) și timpul de facilitare să constituie cel puțin două treimi din timp. Când îți treci în revistă ziua, poți să-ți dai seama dacă ai realizat un echilibru relativ corespunzător. Acest lucru se aplică sub diferite forme, la toate vârstele.

Este important, de asemenea, să se sublinieze că partea cea mai mare din timpul copilului trebuie să fie petrecută cu persoanele care îl îngrijesc, care vor fi o constantă a vieții copilului și se bucură de încrederea acestuia. Profunzimea intimității și sentimentelor cuiva pentru alții depinde, parțial, de profunzimea sentimentului pe care acea persoană îl trăiește în relațiile permanente. Prin urmare, nu este de ajuns să existe orice fel de persoană de îngrijire. Fiecare copil are nevoie de persoane de îngrijire care să facă parte din viața sa pe tot parcursul copilăriei mici, copilăriei și adolescenței. A deveni dependent de îngrijitori principali care dispar nu dă naștere în copil unui sentiment lăuntric de siguranță și permanență. Aranjamentele de tip centru de zi, unde copiii își petrec cea mai mare parte din zi cu îngrijitori vremelnici, nu ar trebui considerate optime sau drept primă opțiune.

Preșcolarii. În timpul perioadei preșcolare, copiii au nevoie de relații afectuoase, de îngrijire și educație iubitoare cu părinții lor, exact așa cum au nevoie în perioada când sunt bebeluși sau copii mici. În această etapă va exista mai mult timp de joacă alături de cei de o seamă cu ei și alte relații care le pot îmbogăți viața. Pot fi folosite și acum cele patru tipuri de disponibilitate, pentru a caracteriza timpul copiilor. Este foarte probabil ca aceștia să participe la un program pentru preșcolari, la alte activități de grup și la joaca alături de cei de vârsta lor. Prin urmare, intervalul de timp de veghe disponibil pentru interacțiunile cu persoanele de îngrijire poate fi oarecum mai mic decât atunci când erau bebeluși sau copii mici.

Pot exista scurte perioade în care copiii să se afle în altă încăpere decât părinții lor, uitându-se într-o carte, jucându-se cu jucăriile lor sau pur și simplu relaxându-se. Totuși, chiar și în timpul perioadei preșcolare, cel

mai bine este să avem copilul suficient de aproape, încât să-l auzim și să-l vedem. Camerele comunicante sunt în regulă, dar nu este de dorit ca ei să fie în altă parte a casei. Prin urmare, în această perioadă, timpul disponibil în afara activităților preșcolare sau de grup ar trebui să fie petrecut tot în cele trei tipuri de disponibilitate discutate anterior, ceea ce include situația în care suntem disponibili, dar angajați în propriile noastre activități (mai puțin de o treime din timp) și cea în care (mai mult de două treimi din timp) suntem disponibili pentru a comenta activitățile copilului sau a-l ajuta la acestea și pentru interacțiuni directe, față în față. În cazul copiilor preșcolari, pe lângă programul de la grădiniță, joaca alături de un copil de aceeași vârstă ar trebui să fie o experiență aproape zilnică (adică de patru ori pe săptămână sau mai mult).

Perioada anilor de școală primară. În acești ani, copilul este, în general, capabil să petreacă mai mult timp nefiind în prezența imediată a persoanei care îl îngrijește, deși este bine, totuși, ca aceasta să se afle suficient de aproape, încât să-l audă și să fie rapid disponibilă pentru el. Acest lucru nu numai că sporește sentimentul de siguranță, dar reduce și probabilitatea comportamentului periculos.

Zilele copilului școlar sunt compuse din orele de școală, joacă alături de cei de-o vârstă cu el și teme, precum și din timpul petrecut cu familia. Pentru majoritatea copiilor, tiparul de timp disponibil petrecut cu familia va fi de la orele târzii ale după-amiezii până seara. Seara este lăsată pentru o combinație de timp petrecut pentru efectuarea temelor, timp petrecut alături de familie, care include joaca alături de frați, și timpul acordat pregătirii pentru culcare. Ar trebui să existe minimum trei ore de timp disponibil cu familia – să

zicem de la 6 la 9 seara -, împărțit în timp petrecut independent, timp disponibil pentru facilitare și timp pentru interacțiunea directă. Asta poate să însemne joc simbolic interactiv direct, pentru școlarii foarte mici, și jocuri și activități interactive, pentru școlarii mai mari. În plus, conversația din timpul cinei sau al perioadelor de tranziție este un alt mod minunat de a stabili o legătură. În această perioadă există multe ocazii de a ne implica în învățarea lucrurilor despre lume. Asta include ajutorul dat la efectuarea temelor și practicarea hobby-urilor, precum și timpul petrecut cu învățarea lucrurilor care sunt importante pentru părinți, de exemplu chestiuni legate de sărbători și valori (inclusiv religioase), sau pur și simplu momentele în care copilul este „ucenic” în atelierul de tâmplărie al tatălui sau își ajută mama să pună masa. Copiii de această vârstă sunt capabili să facă relativ independent multe lucruri, dar cu părinții disponibili. Asta ar putea să însemne efectuarea temelor singuri, fără ajutor, practicarea hobby-urilor, timpul petrecut la computer sau privitul la televizor.

Joaca alături de frați fără implicarea părintelui poate să facă parte din după-amiaza sau seara copilului. Timpul când copiii se joacă cu mama sau tatăl poate fi un punct culminant al unei serii sau al sfârșitului de săptămână.

Acești parametri nu sunt oferiți cu intenția să sugereze că timpul ar trebui divizat în intervale ordonate de X minute pentru teme, X minute pentru învățarea despre lume și X minute pentru joaca directă, fie cu frații, fie cu părinții. Adesea, la fel ca în cazul nou-născuților și al copiilor mici, va exista o graniță fluidă între aceste posibilități, fără limite de timp precise. Copilul s-ar putea să facă teme 20 de minute și apoi să aibă nevoie de o pauză și să se angajeze într-un hobby sau să coboare din camera lui și să-l găsească pe tată meșterind ceva și

să-l ajute sau să meargă la mamă să o ajute în bucătărie ori să facă vreun joc simbolic și apoi să meargă înapoi să-și termine temele. Un copil s-ar putea să se distreze spunând glume în timpul cinei și apoi să treacă pe ne-simțite la discutarea unor lucruri petrecute la școală sau unor evenimente curente ori să examineze niște poze noi care au fost expuse în bucătărie. Aici, interacțiunea directă și învățarea facilitată despre lume ar putea să se petreacă într-o manieră flexibilă fără delimitări precise de timp. Și în acest caz ar trebui ca, pentru acest tip de relaționare, să se acorde mai mult de două treimi din timpul disponibil.

Motivul pentru care este optim să se acopere intervale de 20 de minute sau mai mari pentru joaca interactivă directă, cu copiii mai mici de vârstă școlară, și jocurile interactive cu implicare deplină (de pildă, sporturi, dans, muzică), cu copiii mai mari de vârstă școlară, este acela că aceste ocazii creează o apropiere specială și intimitate cu părinții. Nonformalismul relaxat permite împărtășirea ideilor. În această atmosferă, copilul poate exprima ce are în minte în mod indirect, prin intermediul jocului simbolic sau al jocurilor. Un copil care este agitat și dificil, de exemplu, va cere să se joace doar după regulile lui și va fi refractar la acceptarea regulilor altcuiva. Un copil care e speriat ar putea, în jocurile sale simbolice, să pună în scenă evenimente precum uraganele, calamitățile sau boala. Empatizarea cu perspectiva copilului și oferirea de multă afecțiune și îngrijire, în timp ce încerci să ajuți copilul să își lărgască orizontul, pot fi un lucru foarte prețios.

Disponibilitatea relaxată, „timpul petrecut împreună“

Chiar și atunci când copiii lucrează singuri la proiecte școlare sau se joacă independent, părinții ar trebui să

fie disponibili. Copiii ar trebui să se simtă siguri că pot să plece de lângă părinți, să se ducă în camera lor ori să facă altceva și apoi să se întoarcă și să-și găsească părinții acolo. Prin urmare, este de sperat ca părinții să nu fie complet absorbiți în navigarea pe internet sau în lungi conversații la telefon. Mai degrabă, ei pot citi ziarul, sporovăi unul cu altul și altele asemenea. Copiii simt o disponibilitate calmă, relaxată, care nu trebuie să fie măsurată. Mulți părinți care sunt foarte ocupați se vor plânde: „Ei bine, m-am arătat disponibil și acum copiii nu vor să stea de vorbă cu mine sau să-mi povestească despre școală ori să-mi accepte ajutorul la teme sau să se joace cu mine“. E ca și cum părinții ar măsura fiecare secundă din timpul petrecut departe de computer sau de lucrul pe care-l fac. Ideea este că un copil are nevoie să simtă un sentiment de disponibilitate relaxată. Trebuie să își poată considera părinții ca pe ceva de la sine înțeles. Când copilul face asta, el are siguranța că, atunci când pleacă și revine, există o bază la care să revină.

De asemenea, pe măsură ce copilul crește, părinții trebuie să se priceapă să atragă copilul în activități care vor fi distractive pentru amândoi. În cazul unui copil de 3 ani, jocul simbolic, activitățile și jocurile speciale care îi plac copilului îi vor atrage atenția acestuia de fiecare dată. Însă când copilul are 7, 8, 9 și 10 ani, activitățile respective pot fi un pic mai dificile. Copilul va avea propriile sale interese speciale, iar părintele trebuie să i se alăture, indiferent că este vorba de sport, dans sau jocul cu figurine care reprezintă eroii din emisiunea TV favorită ori despre jocuri speciale pe care copilul și prietenii lui de la școală le îndrăgesc. În anii adolescenței, această interacțiune relaxată devine și mai dificilă. Adesea, a-ți duce copilul adolescent cu mașina în diversele locuri unde are nevoie constituie o ocazie minunată pentru un dialog mai amplu.

Când timpul petrecut singur este în exces

Uneori, copilul este lăsat singur să facă lucruri în mod independent, pe lungi perioade, înainte ca el să fie suficient de mare pentru asta. De exemplu, unii părinți își postează copilul mic în fața televizorului, pentru ca ei să apuce să își facă treburile casnice. Câteva minute în fața unei casete video cu *Sesame Street* pot fi distractive, dar două ore în fața televizorului mai mult dăunează unui copil mic decât îl ajută. În mod similar, unii părinți au senzația că, deoarece copilul lor în vârstă de 8 luni este un „bebeluș cuminte“, care pare mulțumit să stea în scaunul lui și să se uite în jurul său prin bucătărie, acesta poate să facă asta timp de mai multe ore consecutiv, în timp ce ei reușesc să ajungă la zi cu convorbirile telefonice sau alte treburi. Copilul însă nu beneficiază de suficientă interacțiune în aceste ocazii și, doar pentru că el nu solicită implicare, interacțiune și atenție, nu înseamnă că nu ar avea de câștigat de pe urma lor.

Într-un anumit sens, unii copii foarte nepretențioși se pot pierde, deoarece pare să fie foarte ușor să îi lași de capul lor. Uneori, copiii de 18 sau 24 de luni se distrează minunat singuri cu piese de puzzle ori cu mașinuțe sau camioane. Nu rareori, ei ajung să se angajeze în jocuri mai mult repetitive decât creative cu aceste obiecte, dacă nu se joacă nimeni cu ei. Dacă sunt niște copii afectuoși și drăguți și au o bună dezvoltare a limbajului, este posibil ca părinții lor să nu își facă griji că ceva nu este cum trebuie, având sentimentul că au un copil minunat de independent, cuminte și calm. De ce să nu facă treburile casnice, să dea telefoane sau să intre pe internet, să mai lucreze ceva?

Realitatea este că prea mult timp petrecut independent de către copil, în primii trei ani și jumătate de viață, nu constituie modul optim de a avea grijă de un copil.

Ca limită extremă, cel mult de o treime din timpul în care copilul este treaz ar trebui să fie petrecut de acesta în mod complet independent, iar acest timp ar trebui divizat în perioade scurte, de câteva minute când și când (de exemplu, 15 minute). A fi disponibil pentru facilitare informală înseamnă de obicei o fluctuație între timpul petrecut independent și o oarecare interacțiune de facilitare. Un copil care își caută mama, tatăl, frații sau o altă persoană de îngrijire va crea acest ritm de unul singur. Însă mulți copii nu vor să își ghideze părinții și s-ar putea să renunțe.

Până la vârsta de 3 ani, copilul nu ar trebui să petreacă mai mult de jumătate de oră în fața televizorului, iar un copil peste 3 ani nu ar trebui să petreacă mai mult de încă o jumătate de oră la computer. De regulă, însă, părinții vor descoperi că viața se desfășoară cel mai bine atunci când ei se află în acel mod informal de facilitare, fiind disponibili pentru copii pentru a-i ajuta să exploreze și să învețe despre mediul lor în timp ce părinții fac unele dintre lucrurile pe care sunt nevoiți să le facă, precum cumpărăturile, gătitul, curățenia, ori atunci când copiii îi însoțesc în timp ce ei sunt implicați în practicarea unor hobby-uri sau urmărirea unor interese specifice.

În același timp, așa cum am subliniat anterior, părinții trebuie să se acordeze la interesele copilului. Aici, ideal este să existe câteva perioade de 20 de minute sau mai mari, în care părintele să respecte inițiativa copilului. Persoana care îngrijește copilul se alătură acestuia în lumea sa, într-un joc simbolic interactiv față în față. Sau poate copilul vrea să exploreze și părintele îi urmează inițiativa, fie că asta se întâmplă în supermarket, în curte sau pur și simplu ca asistent al copilului în joaca acestuia cu niște oale și cratițe. Principiul de bază este disponibilitatea pentru 20-30 de minute odată, în diferite momente ale zilei.

Relațiile în centrul de zi

Este important, de asemenea, să se aibă în vedere modul în care aceste principii se pot aplica altor contexte în care s-ar putea afla copiii, cum ar fi centrele de zi, soluțiile provizorii de babysitting, precum și instituțiile de îngrijire și îngrijirea de către rude. Aceleași standarde pentru îngrijirea de calitate acordată copiilor care cresc în familii se aplică și în celelalte situații. Cu alte cuvinte, un copil aflat în grija familiei sau într-un centru de zi ar trebui să își petreacă majoritatea timpului în activități facilitate sau în interacțiuni directe față în față. Totuși, din observațiile făcute în centrele de zi, am constatat că rareori există secvențe interactive lungi între îngrijitori și copii.

Cum este foarte greu pentru îngrijitori să aibă interacțiuni îndelungate atunci când au grijă de patru sau mai mulți copii (ceea ce este standardul în majoritatea instituțiilor de acest tip) și din cauza deselor schimbări de personal caracteristice majorității creșelor și grădinițelor, precum și a tendinței de a avea schimbări de personal în fiecare an, pe măsură ce copiii trec dintr-o grupă în alta, considerăm că în primii doi ani de viață creșa cu program prelungit este un context dificil în care să se ofere îngrijirea permanentă iubită de către o singură persoană de îngrijire, așa cum are nevoie copilul. Pe de altă parte, creșa cu program scurt ar putea fi de mare ajutor atunci când le oferă mamelor și taților ocazia de a face alte lucruri și ar putea să nu pună în pericol nici siguranța îngrijirii permanente, nici tipurile de experiențe pe care le-am descris. Însă mai mult de 35 de ore pe săptămână petrecute în creșă, pentru nou-născuți și copii foarte mici, creează imposibilitatea permanentei unei singure persoane de îngrijire și a îngrijirii necesare ori a volumului de interacțiune facilitatoare cu

mediul sau de interacțiune directă pe care le considerăm sănătoase pentru copii.

Deoarece unele familii au nevoie de creșă cu program prelungit în primii ani de viață ai copilului, trebuie să ne străduim să îmbunătățim calitatea ei. Asta înseamnă o proporție copil/îngrijitoare mai mică, o mai bună pregătire profesională și salarii mai mari și păstrarea aceleiași îngrijitoare de la naștere până la vârsta de 3 ani. Deși există un consens cu privire la necesitatea îmbunătățirii calității creșelor, realizările din ultimii 25 de ani sunt modeste. Așa cum am evidențiat anterior, studiile despre calitatea creșelor nu sunt optimiste. S-ar putea să încercăm să explicăm un sistem care pur și simplu nu oferă lucrurile esențiale de care au nevoie copiii. Prin urmare, s-ar putea să fie mai bine să ne reconsiderăm ipotezele. Cea mai bună cale de a face acest lucru este ca fiecare familie să posede informațiile bune și exacte. Credem că, fiind în cunoștință de cauză, majoritatea vor face o alegere înțeleaptă.

Recomandări

Făcând recomandările care urmează, amândoi suntem conștienți de faptul că există multe împrejurări în care îngrijirea nonparentală s-ar putea să fie de dorit sau chiar absolut necesară. Părinții singuri, care lucrează pentru a asigura cele necesare traiului, chiar dacă sunt capabili să ofere o îngrijire de bună calitate, s-ar putea să fie nevoiți să folosească 40 de ore pe săptămână sau mai mult îngrijirea pusă la dispoziție de o creșă. Aici, scopul ar fi să găsească cea mai bună creșă disponibilă și să lucreze ca o echipă cu angajații, pentru a-i oferi copilului o îngrijire integrată. Pot să fie familii unde există stres emoțional la anumite persoane sau stres familial, care face să fie de dorit ca îngrijirea copilului

să fie asigurată 30 de ore pe săptămână sau mai mult de către alții. Oferind un echilibru, se va asigura astfel un sistem de sprijin mult mai puternic pentru copilul în cauză. Fiecare situație trebuie examinată individual, iar părinții trebuie să facă alegeri înțelepte cu privire la circumstanța particulară în care se află.

Relațiile continue

- În primii trei ani de viață, orice copil are nevoie de una sau două persoane de îngrijire principale, care să rămână într-o relație stabilă, apropiată cu acel copil.
- În timpul perioadei copilăriei mici și vârstei preșcolare, copiii ar trebui să fie întotdeauna sub privirile persoanelor care îi îngrijesc. Nu ar trebui să existe niciun interval de timp, în afară de cel în care copiii dorm, în care aceștia să nu se afle sub directa supraveghere a celor care îi îngrijesc.
- În această perioadă, copilul nu ar trebui să petreacă mai mult de o treime din timpul în care e treaz în activități complet independente. Timpul care se petrece în activități complet independente ar trebui să fie de câte 10–15 minute, când și când, și nu o perioadă neîntreruptă mai lungă.
- Celelalte două treimi, sau mai mult, din timp ar trebui petrecute în două tipuri de activități: cele în care persoana de îngrijire facilitează interacțiunile copilului cu mediul și interacțiunea directă, cum ar fi alintarea, luarea în brațe, jocul simbolic împreună și jocurile de grimase caraghioase. Copiii mici au nevoie de cel puțin patru intervale de 20 de minute, sau mai mult, de interacțiune directă. Preșcolarii au nevoie de cel puțin trei astfel de intervale de joacă interactivă, directă. Într-o familie cu doi părinți, ambii părinți ar trebui să ia parte la aceste jocuri voioase spontane.

În timpul de facilitare, persoanele de îngrijire sunt disponibile pentru a comenta, a răspunde și ajuta explorările copilului, chiar dacă sunt angrenate în alte activități, cum ar fi gătitul sau băgarea rufelor în mașina de spălat. Un copil mic ar putea ca, o parte din acest timp, să își însoțească părinții la supermarket sau să fie ajutor de bucătar.

- În timpul anilor de școală, atunci când ne referim la timp disponibil, avem în vedere timpul care rămâne după orele de școală, activitățile de după școală și joaca alături de prietenii de aceeași vârstă. Și aici recomandăm ca, din timpul disponibil, două treimi să fie petrecute cu persoana de îngrijire disponibilă pentru facilitare sau interacțiune directă. Timpul de „facilitare” ar putea fi petrecut ajutând copilul la teme, hobby-uri sau alte activități. Ocaziile de implicare directă, care ar trebui să includă cel puțin două perioade de câte 20 de minute (fiecare părinte ar trebui să participe, acolo unde este posibil), ar putea să însemne joc simbolic, jocuri sau alte activități în care copilul poate prelua inițiativa.
- Recomandăm ca părinții care lucrează să fie amândoi disponibili cel puțin două treimi din orele serii, de la 5:30 sau 6:00 la 9:00, și, în plus, dacă este posibil, ca unul dintre părinți să fie disponibil după-amiaza când copiii sunt acasă, când adesea ei se joacă cu prietenii sau frații ori sunt implicați în activități după școală. De asemenea, părinții ar trebui să fie disponibili suficient de mult, astfel încât ei sau copiii să nu trebuiască să măsoare fiecare interval de timp, iar principiile generale schițate mai sus să poată fi luate ca pe ceva de la sine înțeles.

Concediul parental

Recomandăm concediul pentru unul dintre părinți, pe durata celei mai mari părți din primul an de viață al copilului.³³

Creșa

- Nu recomandăm creșa cu program prelungit, 30 sau mai multe ore de îngrijire nonparentală pentru copiii foarte mici, *dacă* părinții sunt capabili să ofere ei înșiși îngrijire de bună calitate și *dacă* părinții au opțiuni rezonabile. Recomandăm, de asemenea, îmbunătățirea considerabilă a creșei prin scăderea proporției copii/îngrijitor, îmbunătățirea pregătirii profesionale și salariilor și, pentru copiii din creșele cu program prelungit, menținerea aceluiași îngrijitor pentru aceiași copii timp de 3–4 ani. Familiile care au nevoie de creșă cu program prelungit vor avea astfel opțiuni pentru creșe care oferă îngrijire de calitate mai bună decât există în prezent.
- În primii trei ani de viață, ar trebui desemnată o persoană de îngrijire principală fiecărui copil și aceasta ar trebui să rămână aceeași de la un an la altul.
- În primul an nu ar trebui să fie mai mult de trei bebeluși în grija unui singur adult.
- În al doilea an nu ar trebui să fie mai mult de patru copii mici în grija unui singur adult.
- În al treilea și al patrulea an nu ar trebui să fie mai mult de cinci până la opt copii în grija unui singur adult.³⁴

33 Hopper, P. și E.G. Zigler, "The Medical and social science basis for a national infant care leave policy" în *American Journal of Orthopsychiatry* 58: 324–338.

34 Halcomb, B. ș.a., „Childcare: How does your state rate?” în *Working Mother*, iunie/august 1998.

Contextele de grup sau instituționale

- Diversele tipuri de contexte instituționale, inclusiv copiii aflați în situații de grup, trebuie să urmeze aceleași principii generale enunțate anterior pentru familie. Îngrijirea permanentă, cu una sau doar câteva persoane de îngrijire principale constante, ar trebui să includă interacțiuni directe sau „facilitate” cel puțin două treimi din timpul disponibil. Pregătirea profesională la locul de muncă, creșterea stimulentei financiare în funcție de experiență și pregătire și o structură de sprijin, pentru facilitarea atitudinilor de grijă iubitoare, constituie, toate, componente ale satisfacerii acestei cerințe de îngrijire permanentă în contextele de grup sau instituționale.

Televizorul

- În primii trei ani, copiii ar trebui să nu petreacă mai mult de o jumătate de oră pe zi în fața televizorului. După vârsta de 3 ani, ar putea să petreacă o jumătate de oră în plus la televizor sau la computer, împreună cu un părinte.

Mamele din închisori

- Ar trebui să se facă eforturi pentru a se păstra bebelușii alături de mame și a se încuraja această relație, dacă există un motiv să se creadă că mama va putea să revină curând în societate și să aibă grijă ea însăși de acel copil.

Adopția

- Regulile privind adopția trebuie revizuite și trebuie să se acorde mai multă atenție nevoilor copilului. Dezvoltarea copiilor este periclitată de perioadele lungi petrecute în diferite tipuri de îngrijire, cu îngrijitori diferiți. În situațiile contradictorii, când asistentul maternal dorește să adopte un copil, dar părintele biologic e nehotărât, serviciile sociale ar trebui să lucreze în direcția creării unui tip de familie extinsă, ca sistem de sprijin pentru copil, care să satisfacă nevoile tuturor.
- Mamei biologice nu ar trebui să i se acorde mai mult de două luni pentru a lua o decizie finală cu privire la adopție. Mama nehotărâtă cu privire la sarcină ar trebui ca mai întâi să beneficieze de consiliere de specialitate. Dacă decide să ducă sarcina la termen, ar trebui să beneficieze de consiliere pentru a afla despre opțiunile pe care le are și a o ajuta să hotărască dacă să păstreze copilul sau nu.
- Nou-născuților ar trebui să li se facă o evaluare neurologică și comportamentală minuțioasă înainte de adopție. Rezultatele ar trebui să fie puse la dispoziția părintelui adoptiv.

Plasamentul familial

- Fiecărui copil care este candidat la plasamentul familial ar trebui să i se facă o evaluare amănunțită, care ar trebui discutată cu asistenții maternali și explicată acestora, pentru a-i ajuta să ia o decizie.
- Plasamentul familial pentru copii trebuie să se concentreze pe îngrijire, din perspectiva copilului. Asta înseamnă stimulente pentru asistenții maternali, pentru a rămâne cu același copil, chiar dacă e un

copil dificil, inclusiv un mai mare sprijin al serviciilor sociale și oportunități de pregătire profesională. Ar trebui să fie disponibilă o remunerație mai mare pentru asistenții maternali, în funcție de pregătirea și experiența acestora și de abilitatea de a rămâne cu copiii respectivi până la adopție.

Custodia

- Sistemul juridic trebuie să revizuiască regulile generale în cazurile de divorț și separare, pentru a lua în considerare nevoile copiilor de relații permanente de îngrijire. Până la vârsta de 3 ani, copiii nu ar trebui despărțiți peste noapte de părintele care îi îngrijește în principal decât dacă respectivul copil își vede ambii părinți de multe ori pe săptămână și se simte foarte în siguranță cu amândoi. Vizitarea zilnică sau frecventă, cel puțin săptămânal, de către părintele care nu deține custodia ar trebui încurajată, pentru a facilita o relație permanentă de îngrijire iubitoare cu ambii părinți, într-o situație de divorț sau de custodie controversată. Vizitele mai lungi, cum ar fi vacanțele, ar trebui să fie adaptate la vârsta copilului și, de asemenea, la gradul de siguranță pe care îl simte copilul cu părintele care nu deține custodia. Cu excepția cazului în care copilul își vede ambii părinți de multe ori pe săptămână, rămânerea peste noapte la celălalt părinte ar trebui începută treptat între 3 și 7 ani, pornind de la o noapte și apoi, poate după câteva luni, la două nopți și pe urmă vizitele mai lungi, adaptându-se recomandările la nivelul de confort și siguranță al copilului.

2

NEVOIA DE PROTECȚIE FIZICĂ, SIGURANȚĂ ȘI ORDINE

Nevoia esențială de protecție fizică, siguranță și ordine, la fel ca nevoia de relații permanente, este evidentă de la sine pentru mulți părinți și legiuitori. Totuși, s-ar putea ca măsura în care ea nu este satisfăcută să nu fie la fel de evidentă. În multe țări ale lumii, din cauza războaielor, foametei sau sărăciei, multor copii nu le sunt asigurate hrana, locuința și îngrijirea medicală corespunzătoare. În ciuda unui număr impresionant de programe pentru sănătate și nutriție, este limpede că Statele Unite, aliații săi și ONU ar putea, cooperând, să facă semnificativ mai mult pentru a proteja copiii lumii.

Până una alta, în Statele Unite și în multe alte țări, în care există sisteme economice și politice stabile și funcționale, nu ne descurcăm foarte bine, totuși, să asigurăm protecție și îngrijire fizică pentru copiii noștri. Mult prea mulți dintre aceștia sunt expuși unor riscuri inutile și se nasc subponderali și cu dificultăți fizice, de învățare, emoționale și sociale, care ar putea fi prevenite. Rata crescândă de abuz și neglijare timpurie face ca

mulți bebeluși să fie expuși riscului de vătămare a sistemului nervos central. Expunerea prenatală și postnatală la alcool, tutun, plumb, mercur și alte substanțe toxice, precum și consumul de droguri în copilărie și adolescență periclitizează, de asemenea, funcționarea sănătoasă a sistemului nervos central. Și violența tot mai mare față de copii și adolescenți și între aceștia compromise siguranța și protecția fizică. În plus, stresul emoțional și social, precum și impactul încă nestudiat al utilizării în exces a jocurilor video în locul interacțiunii umane reprezintă un risc suplimentar pentru sănătatea copiilor.

În ceea ce privește oferirea protecției și îngrijirii fizice pentru copiii noștri și asigurarea unui mediu protector care să poată garanta dezvoltarea lor sănătoasă, de la concepție și pe tot parcursul copilăriei și adolescenței, trebuie să recunoaștem că nu facem progresul cuvenit. Pentru o țară cu o creștere și sănătate economică remarcabile, Statele Unite nu se compară favorabil cu multe alte țări industrializate. În special în rândul celor săraci și al anumitor grupuri minoritare, s-ar putea face mult mai multe în legătură cu programele de prevenție, testare pentru boli și de îmbunătățire a asistenței medicale prenatale și pediatrie pentru toți, pentru reducerea mortalității infantile și a valorilor subponderale la naștere și pentru protejarea copiilor de violență, abuz și neglijare.

Unul dintre cele mai importante pericole pentru siguranța și protecția fizică a copiilor noștri, care poate fi prevenit, constă în substanțele toxice din mediul lor. Dezbaterile cu privire la cantitatea dintr-o anumită substanță toxică necesară pentru a vătăma un copil (sau adult) au tendința să lase într-un con de umbră două adevăruri care necesită atenția noastră imediată. Multe substanțe toxice care afectează sistemul nervos central (dintre care unele sunt asociate și cu disfuncții

ale sistemului imunitar și ale sistemului reproducător) se găsesc în apa potabilă, sol, aer și în casă. Copiii, din cauza corpului mai mic, a creșterii rapide și a plăcerii firești de a se juca pe pământ, pe pardoseală sau pe covor, în același timp explorând cu mâinile și gura, pot să ingereze multe dintre aceste substanțe toxice, în proporții relativ mai mari. În plus, în cazurile în care produsele sunt testate, autoritățile federale stabilesc standardele de siguranță pe baza greutății și fiziologiei unui adult de sex masculin.

Iminența acestui pericol la adresa protecției fizice a copiilor e ilustrată de studii recente făcute pe laptele matern (unul dintre puținele simboluri de puritate și sănătate care au mai rămas). S-a constatat că laptele matern poate fi contaminat cu niveluri ridicate de dioxină (substanța chimică din Agent Orange)³⁵, niveluri care sunt semnificativ mai mari decât limitele admise pentru laptele de vacă. În Statele Unite, nivelul mediu de dioxină, stabilit la 17, este aproape de trei ori mai mare decât limita maximă stabilită pentru laptele de vacă în țări ca Belgia, Franța și Olanda. Datele provenite de la International Agency for Research on Cancer (Agenția Internațională de Cercetare a Cancerului) arată că aceste limite variază de la 45 în Iordania la 3 în Thailanda, țări industrializate ca Germania și Anglia având niveluri similare cu cel din Statele Unite. Un fapt remarcabil este acela că, în majoritatea țărilor, laptele matern nu s-ar putea vinde legal. Deși s-au strâns mai multe informații doar despre dioxină, laptele matern poate fi contaminat și cu PCB (bifenili policlorurați) și alți compuși clorurați, ca DDT (diclor-difenil-tetracloretan) și clordan.

35 Denumirea de cod pentru ierbicidul puternic folosit de armata americană în Războiul din Vietnam cu scopul de a distruge frunzele în zonele împădurite și agricole. (N.t.)

Deși American Academy of Pediatrics (Academia Americană de Pediatrie) și Organizația Mondială a Sănătății stabilesc că beneficiile alăptării sunt imense și depășesc cu mult riscurile, cu toate acestea este alarmant că se contaminează ceva atât de benefic.

Protejarea copiilor noștri de expunerea la substanțe chimice ca dioxina este o provocare mult mai mare decât am putea să ne imaginăm. Expunerile au loc în perioada prenatală prin ceea ce mama ingerează și respiră și continuă apoi, după ce s-a născut copilul, prin laptele matern sau prin expunerea generală la mediu. Trebuie să luăm în considerare că aceste substanțe ar putea contribui, împreună cu alți factori, la creșterea incidenței problemelor de învățare, atenție și dezvoltare.

Acolo unde se colectează date cu privire la aceste aspecte, acestea arată creșteri alarmante ale numărului de copii cu grave probleme de dezvoltare care se prezintă pentru evaluare și tratament. În California, de pildă, în ultimii 10 ani s-a înregistrat o creștere cu 270% a numărului de copii care suferă de autism.³⁶ În plus, în California se înregistrează o creștere de peste 1 000% (deși unii susțin că acest fapt e rezultatul unor mai bune și mai timpurii identificări și diagnosticări) a numărului de copii ce prezintă afecțiuni din spectrul autist, implicând probleme sociale, de comunicare și gândire ce nu sunt îndeajuns de grave pentru a întruni criteriile pentru autism.³⁷

Există multe categorii de toxine care sunt prezente în mediu în mod obișnuit. În plus, față de riscurile bine

36 California Department of Developmental Services (1999), *A Report to the Legislature: Changes in the Population of Persons with Autism and Pervasive Developmental Disorders in California's Developmental Services System: 1987 through 1998*. Department of Developmental Services, California Health and Human Services Agency, Sacramento, CA, 1 martie 1999, secțiunea IV, *Rates of Occurrence*, p. 5.

37 Ibid.

cunoscute ale produşilor secundari rezultaţi în urma prelucrării plumbului, alcoolului şi tutunului, precum şi faţă de tiparele consumului de droguri, un număr de substanţe toxice pot fi găsite în produsele utilizate pentru îngrijirea peluzelor (de exemplu, ierbicidele), controlul insectelor (de exemplu, pesticidele) şi produsele de curăţenie şi zugrăvit (de exemplu, compuşi organici volatili). Aşa cum s-a spus anterior, copiii, deoarece le place să se joace în iarbă, pe covor sau pe pardoseală şi uneori explorează cu gura, pot asimila prin piele, respiraţie sau mâncând, o cantitate mult mai mare din aceste toxine, faţă de adulţi. Cu toate acestea, nu s-au realizat suficiente studii pentru a se stabili nivelurile acestor substanţe toxice care să fie sigure pentru copii, din perioada prenatală până la sfârşitul copilăriei. The Environmental Protection Agency (Agenţia pentru Protecţia Mediului) a identificat mai mult de douăsprezece categorii, variind de la plumb la dioxidul de azot (provenit de la sobele cu gaz prost ventilate), despre care părinţii trebuie să fie mai bine informaţi.³⁸

Faptul că substanţele toxice au contaminat laptele matern, apa, solul şi aerul ar trebui să fie motiv de îngrijorare şi de acţiune colectivă în vederea îndreptării situaţiei. Deşi părinţii şi copiii pot face provizoriu câteva lucruri, cum ar fi să limiteze cantitatea de grăsimi de origine animală din alimentaţie (grăsimile animale au tendinţa de a stoca aceste substanţe chimice), să nu mănânce peşte şi fructe de mare din ape poluate şi să evite pesticidele, ierbicidele şi alte substanţe toxice (mai ales acolo unde copiii se joacă), un ţel important trebuie

38 Pentru mai multe informaţii, vezi Environmental Protection Agency (1988), *The Inside Story: A Guide to Indoor Air Quality*, Washington, D.C. şi www.CHECnet.org.

să fie reducerea și îndepărtarea acestui risc major pentru sănătate.³⁹

Îngrijorarea cu privire la aceste expuneri toxice și la alte amenințări este sporită de faptul că până și cea mai mică vătămare adusă funcționării sistemului nervos central al omului poate avea ca efect o cascadă de probleme de învățare, intelectuale, emoționale și sociale. De exemplu, copiii care sunt expuși substanțelor toxice (ca alcoolul, tutunul, drogurile, plumbul) în uter au o probabilitate ridicată de a se naște cu un sistem nervos care fie reacționează prea puțin, fie reacționează în exces la stimulii senzoriali elementari, precum atingerea sau sunetul. Ei au, de asemenea, o probabilitate mai mare de dificultăți de procesare auditivă, de limbaj și de gândire vizual-spațială. Au tendința de a avea dificultăți cu planificarea și ordonarea motorie, adică în planificarea acțiunilor și îndeplinirea lor într-o anumită ordine. Oricare dintre acești factori poate mări tendința spre probleme de învățare, impulsivitate, comportament antisocial, dificultăți de formare a relațiilor cu cei de

39 Pentru mai multe informații, vezi următoarele: Center for Health, Environment and Justice (noiembrie 1999), *America's Choice: Children's Health or Corporate Profit, the American People's Dioxin Report*, Falls Church, VA; Myers, J.P. (2000), „Hormon Disruption and the Precautionary Principle”, lucrare prezentată la Delegate Science Briefing de la Negocierile ONU privind POPs (poluanți organici persistenți), INC 4, 22 martie, 2000; Herman-Giddens, M.E., Slora, E.J., Wasserman, R.C., Bourdony, C.J., Bhappur, M.V., Koch, G.G. și Hasemeier, C.M. (1987), „Secondary Sexual Characteristics and Menses in Young Girls Seen in Office Practice: A Study from the Pediatric Research in Office Settings Network”, *Pediatrics*, 99 (4) p. 505-512; Paulozzi, L.J., Erikson, J.D. și Jackson, R.J. (1997), „Hypospadias Trends in Two US Surveillance Systems”, *Pediatrics*, 100(5) p. 831-34; Rothman, N., Cantor, K.P., Blair, A., Bush, D., Brock, L.W., Helzlsouer, K., Zaum, S.H., Needham, L.L., Person, G.R., Hoover, R.N., Comstock, G.W. și Strickland, P.T. (1997), „A Nested Case-Control Study of Non-Hodgkins Lymphoma and Serum Organochlorine Residues”, *Lancet*, 350 (9073), pp. 240-44.

aceeași vârstă, de descifrare a semnalelor sociale și chiar de organizare a gândirii și menținere a unui simț al realității. Efectele se pot vedea de timpuriu, la bebeluși care au dificultăți de a se calma, de orientare și de ducere la bun sfârșit a unor acțiuni simple, cum ar fi să-și ducă mâinile la gură sau să se bucure de un gest de alinare afectuoasă. În situațiile unde aceste vătămări sunt combinate cu grade chiar și foarte scăzute de stres familial sau de stres al mediului, există o probabilitate mult mai mare de apariție a unor probleme grave când copilul e adolescent. Dacă vătămrile timpurii ale sistemului nervos central au ca efect o reacție scăzută la atingere, zgomot și durere și duc, prin urmare, la o „lăcomie“ senzorială, hiperactivitate și asumare de riscuri, iar acest tipar este însoțit de un mediu care îi neglijează, punitiv sau abuziv, există o mare probabilitate a apariției comportamentului antisocial (adesea începând cu probleme de conduită în timpul copilăriei). Eșecurile succesive în fiecare mediu – preșcolar, școlar, grupuri de prieteni și, în cele din urmă, în cel al oportunităților profesionale – nu fac decât să consolideze și mai mult mânia, impulsivitatea și nepăsarea față de alții.

Adesea, în astfel de situații de dublă vulnerabilitate, experiențele corective de mediu – care să ofere îngrijire și educare susținută și empatie, limite blânde, dar ferme și multă muncă în direcția planificării și organizării comportamentului, anticiparea consecințelor acțiunilor și reflectarea asupra sentimentelor – pur și simplu nu sunt disponibile. Astfel de programe necesită o muncă intensă și foarte multă pricepere. Am identificat elementele care pot asigura succesul acestor programe. Dar, dincolo de niște programe demonstrative, societatea nu și-a luat, încă, un angajament față de eforturile necesare. Pentru copiii care se află deja în acest tipar de eșecuri succesive de dezvoltare, astfel de programe sunt cruciale.

Mediile haotice, în sine și prin ele însele, pot de asemenea să afecteze modul în care funcționează sistemul nervos. Într-un studiu, unul dintre noi (SIG) a observat bebeluși care s-au născut cu capacități excelente de a se calma, a se concentra, a participa și a se adapta, dar care se aflau în medii haotice. În decurs de o lună, mulți dintre acești copii erau deja hipersensibili la zgomot și atingere și aveau o slabă planificare motorie și capacități scăzute de secvențialitate motorie. Cei care erau neglijanți au căpătat un tonus muscular scăzut și au devenit apatici și indiferenți. În caz extrem, vedem acest tipar la copiii care s-au îmbolnăvit de sindromul hipotrofie staturo-ponderală. Din cauza neglijării fizice și emoționale, bebelușii pierd în greutate și devin apatici și neatenți, prezentând un tonus muscular scăzut și slabe abilități cognitive și de limbaj. Așa cum am subliniat anterior, aceste extreme se observă, de asemenea, în așezămintele instituționale unde copiii sunt privați de afecțiune umană. Aceste alterări ale modului de funcționare a sistemului nervos par să aibă loc într-un continuum, în trecut atrăgându-ne însă atenția numai variațiile foarte grave, situate la extreme.

Nu toate amenințările din mediul social sunt extreme sau foarte clare. Un studiu recent realizat de Kaiser Foundation a dezvăluit că majoritatea copiilor petrec peste cinci ore pe zi în fața televizorului sau computerului.⁴⁰ Nu am studiat suficient impactul unor astfel de activități perceptuale pasive și repetitive asupra copiilor, dar din ceea ce știm despre sistemul nervos uman există motive întemeiate să ne punem întrebări serioase cu privire la impactul lor asupra atenției, învățării și modului de gestionare a unor situații dificile. Spre deosebire de „timpul petrecut în fața ecranului”,

⁴⁰ Kaiser Foundation, *Kids and the Media*, în *New Millenium*, nr. 1536, Menlo Park, Ca, 2000.

interacțiunile cu alți copii și adulți par să intensifice învățarea și dezvoltarea.

Scopul este ca, din capul locului, să se prevină producerea unor astfel de eșecuri în cascadă. A încerca acest lucru înseamnă să abordăm situația pe două niveluri: să prevenim vătămările fiziologice și să îmbunătățim mediul familial și fizic în care cresc copiii.

În încercarea de a preveni vătămările care îi fac pe copii vulnerabili la probleme comportamentale și intelectuale, trebuie să fim conștienți că sistemul nervos uman, care se dezvoltă rapid în timpul sarcinii, continuă să se dezvolte foarte rapid în decursul primilor cinci ani de viață. Mai mult, noi studii de imagistică a creierului sugerează o altă intensificare bruscă și rapidă a dezvoltării sistemului nervos, în timpul adolescenței. Asta înseamnă că avem un sistem vulnerabil, în dezvoltare rapidă, care poate fi influențat, în orice moment de-a lungul evoluției sale, de factori fizici și de factori care țin de experiențele trăite.

La fel ca o mașină care rulează cu viteză pe o șosea, în cazul căreia chiar și un ușor impact lateral poate duce la modificarea traiectoriei sau la provocarea unui accident grav, și sistemul nervos uman aflat în dezvoltare rapidă poate fi influențat chiar și de cele mai subtile încercări.

Mulți părinți, medici, profesori și legiuitori întreabă: de ce vedem mai mulți copii cu probleme de atenție, de control al impulsurilor, de limbaj, cu dizabilități de învățare, cu stări de dispoziție fluctuantă și cu afecțiuni de dezvoltare care afectează relaționarea, comunicarea și gândirea? Incapacitatea noastră de a identifica un singur factor specific sugerează un model de risc cumulativ. Adică, dacă examinăm posibilitățile, putem să identificăm o listă de factori, fiecare dintre ei putând să contribuie, în combinație cu alții și cu predispoziția

genetică. De exemplu, expunerea la substanțe toxice sau stresul extrem este posibil să îi facă pe copii mai vulnerabili la infecții ale urechii medii sau la reacții alergice ori autoimune, ceea ce ar putea să crească riscul de probleme de dezvoltare, în special la copiii cu o astfel de predispoziție genetică. Mulți dintre acești factori au în comun efectul lor asupra aspectelor legate de adaptarea sistemului nervos central, implicând reacția la stimulii senzoriali (zgomot, atingere, mișcare, durere), capacitatea de a procesa și înțelege acei stimuli (de exemplu, limbajul, gândirea vizual-spațială) și capacitatea de a planifica și duce la îndeplinire acțiuni (de exemplu, rezolvarea de probleme, funcțiile de execuție). Când este compromisă oricare dintre aceste capacități de adaptare, comportamentul copilului ar putea să le streseze pe persoanele sale de îngrijire și să creeze posibilitatea pentru o cascadă de probleme din ce în ce mai grave, așa cum am descris mai sus.

Prin urmare, trebuie să ne gândim cum să ducem cu succes o campanie de sănătate publică și educație cu privire la suspiecții cunoscute, precum și să realizăm mai multe cercetări despre unii dintre suspiecții probabili, mai noi.

Când luăm în considerare care e miza în ceea ce privește viitorul și costul, pentru indivizi și societate, ale fiecărui copil al cărui sistem nervos nu funcționează bine, ne dăm seama că trebuie să adoptăm o abordare mult mai curajoasă decât cea pe care am folosit-o până acum. Protecția fizică și îngrijirea nou-născuților și copiilor mici și ale familiilor nu au constituit o prioritate suficient de mare. Desigur, batem monedă despre acest țel, dar în agendele naționale și internaționale el nu a fost printre primele trei priorități ale noastre. Dreptul fundamental al copilului la protecție și îngrijire fizică trebuie să constituie baza pe care se clădesc toate

celelalte eforturi ale noastre. Faptul că nu facem acest lucru vorbește atât de limpede despre lipsa noastră de preocupare pentru copii, încât continuarea în această direcție cu siguranță va demoraliza orice alte eforturi pe care le-am putea întreprinde.

Primul pas în garantarea protecției și îngrijirii fizice ale unui copil este sprijinirea mamei în timpul sarcinii, în timpul procesului nașterii și pe parcursul primilor ani de viață ai copilului. Sprijin semnificativ înseamnă înțelegerea nevoilor fiecărei familii și colaborarea cu acestea în direcția, de exemplu, creșterii capacității de a găsi ajutor și satisfacție în îngrijirea prenatală, în procesul nașterii și îngrijirea bebelușului sănătos. Familiile care nu se prezintă la medic pentru îngrijire prenatală sunt, adesea, cele mai îngrijorătoare și nu am dat încă dovadă de eforturi serioase pentru a le veni în ajutor. Programele demonstrative selectate au arătat că pot fi utile și eficiente.⁴¹ Trebuie să le transformăm într-o obișnuință. Facultățile de medicină și programele de pregătire profesională în cadrul rezidențiatului, mai ales în obstetrică și pediatrie, trebuie să aloce considerabil mai mult timp factorilor psihosociali care determină, adesea, sănătatea sau boala pacienților.

În plus, există multe modele de îngrijire pentru procesul nașterii, care implică susținere psihologică și fizică. Un astfel de model inovator, care presupune o persoană cu pregătire specială (adică o *doula*) pentru a oferi îndrumare psihologică și sprijin fizic în timpul procesului nașterii, s-a dovedit a îmbunătăți starea multor bebeluși și părinți.⁴²

41 Zigler, E.E. și N.W. Hall, *Child Development and Social Policy: Theory and Applications*, McGraw Hill, New York, 2000.

42 Klaus, M.H., J.H. Kennel și P.H. Klaus, *Mothering the Mother*, Ed. Perseus Publishing, Cambridge, Ma., 1993.

Îngrijirea postnatală este deosebit de importantă din cauza creșterii rapide a copilului și a nevoilor în permanență schimbare ale acestuia. În cazul familiilor cu probleme multiple, provocările dezvoltării timpurii sunt imense, deoarece numeroasele comportamente-problemă din familie împiedică o îngrijire corespunzătoare. Multe programe și-au demonstrat succesul.⁴³ Cu toate acestea, însă, în majoritatea comunităților, aceste familii aflate în cea mai mare dificultate sunt în mare parte neglijate.

Toți părinții vor să știe dacă bebelușul lor se dezvoltă bine și ce să facă dacă există dificultăți. Sunt suficiente vechile repere ajutătoare, precum luarea în greutate, realizările motorii semnificative (statul în șezut, mersul de-a bușilea și mersul) și unele realizări semnificative cognitive și de limbaj (de exemplu, emiterea de sunete și apoi articularea de cuvinte)? În prezent, putem să facem mai mult. Putem să monitorizăm în același timp dezvoltarea intelectuală, socială și emoțională a bebelușului și să depistăm dificultățile de dezvoltare, de învățare și de comportament, mai devreme ca niciodată.

Totuși, pentru a face acest lucru, este nevoie de un concept mai larg cu privire la îngrijirea preventivă a bebelușului sănătos. Modelul Punctelor de cotitură creat de unul dintre autori (TBB) pune la dispoziție un context de sprijinire și îndrumare atente, precum și o monitorizare scrupuloasă a creșterii și dezvoltării bebelușului.⁴⁴ Curba creșterii și dezvoltării creată de celălalt autor (SIG) ne permite să examinăm felul în

43 Greenspan, S.I., *Infants in Multi-Risk Families*, Ed. International Universities Press, New York, 1987.

44 Brazelton, T.B., *Puncte de cotitură – de la naștere la 3 ani. Dezvoltarea emoțională și comportamentală a copilului tău*, Editura Fundației Generația, București, 2007, și Brazelton, T.B., *Puncte de cotitură – de la 3 la 6 ani. Dezvoltarea emoțională și comportamentală a copilului tău*, Editura Fundației Generația, București, 2008.

care utilizează un bebeluș abilitățile motorii, senzoriale, emoționale, sociale, de limbaj și cognitive pentru a-și însuși „capacitățile de dezvoltare funcțională”.⁴⁵ (Pentru graficul de creștere și chestionar, vezi Anexa.)

Telurile sunt promovarea dezvoltării sănătoase și identificarea la timp a problemelor, dacă ele există, și oferirea îndrumării necesare pentru depășirea lor. Cea mai dificilă decizie pentru părinți și pentru furnizorii de asistență medicală primară este să știe când să aștepte să vadă ce se mai întâmplă și când să facă o evaluare completă și, dacă e necesar, să înceapă intervenția. Dificultățile familiale sau parentale semnificative, în orice moment, îndreptățesc o îngrijire suplimentară și, dacă e nevoie, un tratament corespunzător. În recomandările noastre, prezentăm în linii generale semnele din dezvoltarea bebelușilor care justifică o evaluare completă.

Discuție

SIG: Nevoia unui mediu neprimejdios și sigur începe cu mult înainte de naștere. Mulți copii sunt supuși riscului încă dinainte de a se naște. Ei sunt expuși la tot felul de atacuri care periclitează dezvoltarea sistemului lor nervos. Fumatul, alcoolul și alte substanțe toxice împiedică dezvoltarea unui sistem nervos sănătos. Vedem din ce în ce mai multe feluri în care acestea pot să interfereze cu abilitatea ulterioară de a procesa senzațiile (imaginile și sunetele), precum și de a organiza gândurile și a planifica și realiza acțiunile corespunzătoare.

TBB: Cu privire la experiența intrauterină a bebelușilor, cred că educația a avut o puternică influență

⁴⁵ Greenspan, S.I., Lewis, N.B., *Building Healthy Minds: The Six Experiences That Create Intelligence and Emotional Growth in Babies and Young Children*, Perseus Publishing, Cambridge, Mass., 1999.

asupra comportamentului mamelor. Educația nu a ajuns încă până jos, la femeile sărace, stresate sau deprimare, mai ales la cele din anumite metropole ale noastre, însă a avut un puternic efect la clasa de mijloc și, cred eu, chiar și la clasa muncitoare. Mamele știu acum că faptul că fumează sau bea le va afecta bebelușii, astfel că, în general, ele se abțin. E foarte încurajator că educația poate să facă asta – să schimbe obiceiuri.

Știm în prezent foarte multe despre efectul unei serii de substanțe care vatămă fătul. De asemenea, putem să ne dăm seama dacă fătul prezintă semne de stres încă din luna a șasea și a șaptea de sarcină. S-ar putea să vină ziua în care să putem distinge fetușii care sunt supuși la riscuri extreme și să îi scoatem din uter, în cazurile în care le poate fi mai bine născuți prematur decât continuându-și așa viața intrauterină. Aș vrea să văd inventată și pentru fetuși o Scală de evaluare a comportamentului neonatal. Am putea să îi expunem la stimuli externi, precum cei auditivi, sau la semnale vizuale ori de mișcare (legănare, balansare) sau să îi stimulăm și să vedem cât de complexe sau bogate sunt reacțiile lor comportamentale. Cercetătorii francezi J.P. Lecanuet și M. Busnel lucrează la stabilizarea sensibilității vizuale a fătului și există de mult timp cercetări despre sensibilitatea auditivă⁴⁶, dar mai sunt încă multe de aflat. Mi-ar plăcea să urmăresc capacitatea fătului atât de a ignora, cât și de a reacționa pozitiv la un stimul. Am văzut-o la ecograf, în reacțiile fetușilor de șapte luni.

Cu alte cuvinte, la șapte luni putem să ne dăm seama dacă un fătus are nevoie de protecție sau nu. Cred că ne aflăm în pragul inventării a tot mai multe tehnologii care să ne ajute. Japonezii, de pildă, au inventat un ecograf

46 Lecanuet, J.P., C. Granierre-Deferre și M.C. Busnel, "Human Fetal Auditory Perception", *Fetal Development: A Psychological Approach*, Ed. Lawrence Erlbaum, Mahwah, NJ, 1995.

tridimensional, care îți permite să privești tot fătul. Cu acesta, poți să vezi nu doar cât de complexe sunt mișcările fătului, dar și cât de rapid este comportamentul său de reacție și cât de mult poate el să își păstreze atenția, să doarmă, cum utilizează obișnuirea. Toate lucrurile pe care le-am aflat din evaluarea nou-născuților s-ar putea aplica *in utero* și asta ne-ar oferi o mai mare capacitate de a identifica bebelușii care sunt stresați.

În studiile despre obișnuire, realizate la fătul de șapte luni folosindu-se ultrasunetele, menționate anterior, am identificat comportamentul care arată o sensibilitate sănătoasă. Anumite reacții complexe pot fi utilizate pentru a distinge fătul stresat de cei nestresați. Dacă fătul demonstrează un astfel de comportament, este o dovadă că *in utero* are loc un important proces de învățare și formare. Dacă bebelușul ar fi stresat, ne așteptăm ca reacțiile să fie mai automate și mai puțin disponibile la modulare și alegere. Dacă există motive de stres, cum ar fi subnutriția sau expunerea la substanțe toxice ca alcoolul sau drogurile, acesta ar putea fi un mod de a descoperi dacă învățarea este sau nu împiedicată.

Însă există aici o întrebare importantă: cât de devreme ai dreptul să protejezi viitorul copil? Putem să trimitem la închisoare mamele care iau droguri ca să le silim să renunțe la dependența lor? Pentru anumite mame, este avortul soluția? Când oamenii îmi scriu ca să mă întrebe dacă cred în avort, spun că da, nu ca un drept al mamei, ci ca un drept al copilului. Un copil are dreptul de a nu se naște într-un mediu în care nu este dorit și îngrijit cu iubire. Am văzut destui bebeluși care suferă de privare și suficiente abuzuri ale copiilor, ca să nu-mi doresc să mai văd o astfel de viață pentru un copil. Alături de chestiunea avortului se află și problema legată de cât de mult să se monitorizeze sarcina. În orice caz,

este mare nevoie de programe mai bune care să sprijine părinții și să îi ofere copilului o viață lipsită de abuz și neglijare.

SIG: În ceea ce privește ajutarea părinților să își protejeze copiii nenăscuți de consumul de droguri, alcoolism, tutun, există într-adevăr o problemă legată de cât de mult ar trebui să se încredințeze aceasta sistemului juridic. Poate să existe abuzarea copilului în cazul unui fetus? În unele comunități cu grad ridicat de risc, 50% dintre fetuși sunt deja vătămați de consumul de droguri și alcool. Când începi să creezi un impact asupra sistemului nervos al copilului, care va avea repercusiuni toată viața pentru acel copil, este foarte grav. După ce se naște copilul, suntem foarte preocupați de abuzarea copiilor care este relativ ușoară, în comparație cu ce fac alcoolul și alte substanțe toxice, *in utero*, copilului nenăscut.

TBB: Am descoperit acest lucru și în cazul intoxicației cu plumb. Înainte de interzicerea benzinei cu plumb, puteam să ne dăm seama, după comportamentul bebelușului, dacă o mamă locuia sau nu în apropierea unei autostrăzi importante.⁴⁷

SIG: De-abia începem să avem experiența științifică sau clinică necesară pentru a spune cum afectează substanțele chimice, care se găsesc în mod curent în mediu, dezvoltarea sistemului nervos, atât în perioada prenatală, cât și în perioada postnatală. S-au realizat multe studii privind cancerul. Studii mai noi au arătat că riscul, pentru sistemul nervos, cu privire la funcțiile integratoare și riscul pentru sistemul imunitar există la niveluri mai mici ale toxinelor decât nivelurile care presupun riscul de cancer. Trebuie să cercetăm aceste substanțe toxice în ceea ce privește riscul pentru copii.

47 Scanlon, J.W., "Dangers to the human fetus from certain heavy metals in the environment", *Review of Environmental Health* 2(1), 1995, pp. 39-64.

Theo Colburn a făcut munca de pionierat care a evidențiat modul în care sunt afectate de pesticide Marile Lacuri și pericolele potențiale pentru sănătatea omului.⁴⁸

TBB: S-ar părea că asta poate să afecteze nașterea. Peter Nathanielsz a demonstrat că un fetus anesteziat se află deja într-un risc crescut, pentru că nu participă la un travaliu activ⁴⁹. Contractiile uterine depind de un fetus activ. În cazul unui copil cu activitate redusă, contractiile încetează și este mult mai probabilă vătămarea creierului bebelușului. El afirmă că un fetus care a fost afectat de substanțe toxice, droguri sau anestezice intrauterine prezintă deja un risc ridicat de paralizie cerebrală. Evaluarea neonatală concepută de mine este folosită în aceste studii. În 1983, Greta Fein de la Merill Palmer Institute din Detroit a demonstrat că DDT-ul pulverizat pe iarba pe care o pasc vacile și laptele pe care femeile însărcinate îl beau de la acele vaci afectează semnificativ copiii la vârsta școlară, în ceea ce privește coeficientul de inteligență⁵⁰. Trebuie să avem la dispoziție asemenea informații, ca să fie folosite⁵¹.

SIG: Avem nevoie de o mai mare înțelegere a vătămării ce poate fi adusă sistemului nervos de către droguri, alcool și substanțele toxice din mediul înconjurător. Cea mai mare negare există în privința pesticidelor și altor substanțe toxice. Cu toții recunoaștem retardul mental grav și simptomele autiste și problemele

48 Colburn, T., Meyers, J., Dumanowski, D., *Our Stolen Future*, Dutton, New York, 1997.

49 Nathanielsz, P., *Life Before Birth: The Challenges of Fetal Development*, W.H. Freeman, New York, 1998.

50 Fein, G.G., P.M. Schwartz, S.W. Jacobsen și J.L. Jacobson, „Environmental toxins and behavioral development”, *American Psychologist* 38, 1198–1205.

51 Tronick, E.E., „The NBAS as a Biomarker of Environmental Agents on the Newborn”, în G. Lucius (ed.), *Environmental Health Perspectives*, Proceedings of the National Research Council, 74: 185–89, 1987.

pe care le antrenează. Există o mai redusă conștientizare a faptului că, atunci când pui la încercare sistemul nervos într-un mod nesănătos, prin nutriție proastă, substanțe toxice, fumat, alcool ș.a.m.d., majoritatea copiilor nu vor fi retardați mental, ci vor avea probleme mai subtile, dificultatea de a gestiona unele lucruri, ca imaginile și sunetele. La naștere, s-ar putea ca aceste riscuri să nu fie evidente. Copiii vor deveni cu ușurință substimulați. Atenția lor va putea fi distrasă foarte ușor. Vor fi excesiv de activi și vor avea simptomele regăsite în sindromul atenției deficitare. De asemenea, mulți dintre ei vor manifesta „lăcomie” senzorială, vor fi insuficient de sensibili la durere și vor ajunge să aibă afecțiuni ce implică agresivitate și comportament antisocial. Atunci când nu pot să proceseze ceea ce văd sau aud ori când nu pot să înțeleagă ușor ceea ce văd sau aud, mulți dintre ei vor avea probleme la școală. Vor avea dificultăți de înțelegere a matematicii sau de citire. Vor avea dificultăți de pătrundere în lumea tehnologizată a pieței muncii și de câștigare a unui salariu și de a fi un contribuabil. Cel mai important, poate, vor avea dificultăți de reglare a emoțiilor. Aceasta este o funcție de nivel foarte înalt a sistemului nervos. Reglarea emoțiilor este vitală pentru ca să fim părinți și să ne dezvoltăm abilitățile de a lucra în grupuri, astfel încât omenirea să devină din ce în ce mai bună în generațiile viitoare. Acestea sunt unele dintre riscurile pe care ni le asumăm.

TBB: Multe dintre aceste vătămări au loc, într-adevăr, foarte de timpuriu. Șansa noastră de a proteja dezvoltarea emoțională și neurologică este foarte mare. Efectele alcoolului și drogurilor sunt puternice în viața intrauterină, descresc după naștere și dispar când copilul împlinește vârsta de 3-4 ani. Factorii de încărcare, ca să-i numim așa, și factorii care pot fi preveniți

sunt mulți la început și apoi scad. Cu cât începi mai din timp, cu atât poți face mai mult.

SIG: CDC (Center for Disease Control – Centrul pentru controlul bolilor) din Atlanta intenționează să realizeze un studiu epidemiologic al afecțiunilor din spectrul autist. Medicii clinicieni din toată țara raportează că există tot mai mulți copii care prezintă o funcționare atipică a sistemului nervos – unii cu trăsături autiste, unii cu autism în toată regula. În ceea ce privește diferențele individuale, par să existe mult mai mulți copii la extremă, la capătul reprezentând slaba adaptare din scala ta. Cât de departe vrem să mergem în utilizarea sistemului juridic pentru a-i proteja pe copii?

TBB: Pot să anticipez o reacție negativă: îndepărtarea oamenilor, crearea unei împotriviri față de supervizarea îngrijirii prenatale ș.a.m.d. Mă îngrijorează o abordare punitivă. Aș prefera ca acest lucru să se facă prin intermediul educației și prin stimulente pozitive – folosind pasiunea pe care oamenii o manifestă față de sarcină și viitorul copil, pentru a le capta atenția în acel moment.

Însă mai există o problemă. Joshua Sparrow de la Children's Hospital (Spitalul de Pediatrie) din Boston face cercetări cu privire la influența pe care aceste descoperiri tehnologice pe care le-am făcut (ecografia, amniocenteza etc.) o au asupra percepției mamelor asupra bebelușilor lor și asupra lor însele.⁵² Când evaluăm dacă bebelușul nenăscut este OK sau nu, pare că întrebăm dacă părinții sunt sau nu OK. Acest lucru poate fi resimțit ca o judecată, ca un atac asupra intimității oamenilor. Evaluarea fătului pentru a decide dacă acesta este sau nu stresat înseamnă că cineva „judecă” dacă mama duce sau nu sarcina într-un mod acceptabil.

52 Sparrow, J.D., *Psychiatric Research and Prenatal Diagnoses*, American Psychiatric Association, Fédération Française de Psychiatrie, Paris, Franța, iunie 1998.

Am face bine să luăm în serios aceste îngrijorări. Avem obligația de a proteja mama și orgoliul ei, astfel încât ea să poată îngriji cu dragoste copilul atunci când acesta apare. Trebuie să o implicăm în eforturile noastre, ajutând-o să înțeleagă rostul acestei munci de diagnosticare. Putem să facem ca acest lucru să îi fie folositor când învață să îngrijească nou-născutul. Prin modelul Puncte de cotitură, încercăm să creăm o punte de legătură cu oamenii implicați în sarcină, pentru a-i atrage spre munca pe care trebuie să o facă. Este un moment magic pentru mamă și tată.

SIG: În timp ce îi acordăm mamei îngrijire fizică, ar trebui să facem mai multe să îi sprijinim psihologic atât pe mamă, cât și pe tatăl copilului. Fie și numai din punctul de vedere al îngrijirii fizice (luarea tensiunii, analizele de sânge etc.), ajutăm la salvarea unui anumit procent de bebeluși. Latura psihologică a îngrijirii prenatale, care ar putea fi la fel de importantă, este mult mai puțin costisitoare. O asistentă medicală bine pregătită, un specialist în sănătate mentală sau un consilier psihologic ar putea asigura o bună parte din aceasta. Cursurile de pregătire pentru naștere pot fi foarte utile. Ar trebui să luăm în considerare susținerea creării unui program optim pentru acest sprijin social și psihologic în perioada prenatală.

TBB: Scopul este să clădim capacitatea mamei și tatălui de a oferi o îngrijire iubitoare, indiferent de ce fel de copil au parte. În prezent, sistemul este hotărât să optimizeze rezultatul fizic sau genetic reprezentat de acel copil. Descoperim că, atunci când îi demonstrăm mamei comportamentul fetal, aceasta reacționează și se simte mai apropiată de copil. Când îi arăți mamei capacitățile nou-născutului ei, îi vorbești pe limba ei.

Consultațiile prenatale pot să realizeze foarte mult. Întotdeauna le rog pe viitoarele mame să îmi

povestească despre cei doi bebeluși din visele lor – bebelușul perfect și apoi bebelușul imperfect. „Nu visez niciodată la unul imperfect.“ „De ce nu? Majoritatea oamenilor o fac.“ „Chiar așa?“ Atunci mama îmi povestește despre bebelușul la care visează, dar căruia nu-i poate face față. O liniștesc și îi dau asigurări că ne putem ocupa chiar și de acel copil. Acest lucru prezintă o ocazie de a explora împreună cu părinții, într-o manieră lipsită de prejudecăți, întrebările lor și experiențele avute cu bebeluși cu probleme. Dacă ei îmi pot împărtăși îngrijorările lor, eu îi pot ajuta să îngrijească adecvat orice fel de copil ar avea. Am părinți care țin un jurnal al ciclurilor somn/veghe în 24 de ore și îi pun să cronometreze turbulențele peretelui uterin în timpul zilei. Din tiparele pe care le evidențiază, eu le spun că ne putem da seama că bebelușul vede, aude și reacționează diferit la tipuri diferite de stimuli. Atunci, până și cea mai serioasă mamă prinde viață și zice: „Oh, spuneți-mi!“ Încep să îi spun și ea aprobă din cap și recunoaște că, dacă intră într-o cameră zgomotoasă, copilul devine mai activ și că, într-o cameră liniștită, copilul se calmează. Mama știa deja toate aceste lucruri. Tot ceea ce faci de fapt este să îi confirmi ceea ce știe și să o ajuți să creeze acest atașament inițial. Cu cât începi mai devreme, cu atât va fi mai solid fundamentul. În mod ideal, pediatriul, asistenta medicală sau medicul de familie realizează acest consult al viitorilor părinți. Dacă nu, ar trebui să pregătim alte feluri de terapeuți care să li se alăture părinților în acel moment. Un copil merită o mamă și un tată care sunt pregătiți să îl îngrijească și să-l educe cu iubire. Alăturându-ne lor într-o relație de sprijin înainte de naștere, le putem reda ceea ce s-a pierdut din cultura noastră – sentimentul că sunt înconjurați de o familie extinsă protectoare.

SIG: Putem să facem mai mult în ceea ce privește educația ce vizează pregătirea pentru naștere?

TBB: În prezent, curriculumul educației privind pregătirea pentru naștere are ca scop pregătirea mamei pentru travaliu și naștere, nu neapărat ajutarea ei să devină o persoană de îngrijire mai bună. Marshall Klaus și John Kennell au studiat rolul unei *doula*, care stă cu mama în timpul travaliului și nașterii. Ei au evidențiat o reducere semnificativă a nevoii de medicație, a duratei travaliului și a complicațiilor travaliului, toate ca urmare a sprijinului consecvent oferit în travaliu.⁵³ O persoană săritoare (tatăl și/sau *doula*) poate, de asemenea, să ușureze atașarea mamei de copil, indiferent cum este acesta. S-a demonstrat cu certitudine că prezența tatălui la naștere îi crește acestuia capacitatea de a se atașa de nou-născut.

Încercăm, de asemenea, să le arătăm viitoarelor mame o evaluare a nou-născutului, de vreme ce există atât de puțin timp la dispoziție în scurta internare la spital, sperând că ele vor înțelege cum este un nou-născut. Apoi, când își văd propriul bebeluș în timpul acestei scurte spitalizări, ele spun: „Oh, și bebelușul meu face asta“. Este mult mai relevant pentru ele, deoarece au văzut deja abilitățile uimitoare ale unui bebeluș.

SIG: Ce anume să susținem în ceea ce privește educația despre practicile sănătoase, fumat, alcool și, de asemenea, despre cum să îngrijești bine un bebeluș în timpul sarcinii și după aceea, cu privire la oferirea acestei protecții și îngrijiri fizice? Când ar trebui să începem această educație? Ar trebui să începem în gimnaziu, la liceu, la facultate?

TBB: Peste tot. Programul lui Sally Scattergood din Philadelphia, care a adus bebeluși în fața copiilor din clasa întâi, este minunat.⁵⁴ În cadrul acestui program,

53 Klaus, M.H., J.H. Kennell, *Mothering the Mother*, Ed. Perseus Publishing, Cambridge, MA., 1993.

54 Educating Children for Parenting, 211 N 13th St. #701, Philadelphia, PA 19107, www.ecparenting.org

elevii de clasa întâi au ocazia să schimbe scutece, să hrănească și să observe progresul dezvoltării la copiii mici. Cum majoritatea copiilor de astăzi nu fac parte din familii numeroase, asta le oferă ocazia să vadă bebelușul ca „persoană” și să experimenteze un rol în manifestarea și îngrijirea bebelușilor. Din câte știu, încă nu s-a studiat efectul pe termen lung asupra unor urmări cum ar fi sarcina la adolescente sau capacitatea adolescenților elevi de a-și îngriji bine propriii copii. Dar putem să pariem că acest lucru ar putea contribui la schimbarea imaginii pe care o au despre ei înșiși, ca fiind capabili să aibă grijă de altcineva.

SIG: Poate că dezvoltarea omului în toate stadiile sale ar trebui să constituie o parte a curriculei școlare, exact ca istoria, limba maternă și biologia, începând cu clasa întâi. În prezent, copiii învață mai mult despre broaște și alte specii animale decât despre om. Învață despre ființele omenesti numai pe cale indirectă, prin învățarea istoriei și literaturii. Înainte acesta era singurul mod de a învăța despre om, fiindcă nu aveam o știință a dezvoltării umane. Nu cunoșteam multe despre felul în care cresc și se dezvoltă copiii. Însă acum, că știm despre om pe cale directă, de ce să nu oferim, pe lângă istorie și literatură, și un curs despre dezvoltarea omului. Nu văd multă împotrivire aici, alta decât tradiția. Imaginați-vă că, începând din grădiniță sau din clasa întâi, copiii ar avea un curs despre dezvoltarea omului alături de biologie.

TBB: Eu aș include și niște învățare practică. Toate programele despre care știm că au succes folosesc această abordare. În unele programe de prevenire a sarcinilor nedorite de pe Coasta de Vest, adolescenții sunt puși în situația de a manipula bebelușii și de a le schimba scutecele, a-i hrăni și a le urmări stadiile de dezvoltare. De fapt, ocazia de a urmări comportamentul unui copil

mai mic decât tine este un mod minunat de a captiva interesul unui copil, indiferent de vârstă.

SIG: Împotrivirea ar putea să provină din îngrijorarea oamenilor cu privire la amestecul în chestiuni familiale și religioase. Însă, dacă am putea să punem asta în practică, imaginează-ți cum ar fi pentru copii să știe despre dezvoltarea umană la fel cum știi matematică. Copiii obișnuiți din clasele gimnaziale știu adunarea, scăderea, înmulțirea, operațiunile cu zecimale și fracțiile. Dacă ar ști noțiunile elementare despre cum cresc bebelușii și copiii, ei nu numai că ar fi niște babysittere mai bune, dar, atunci când ar sosi vremea să fie părinți, în loc să îl citească pe Brazelton pentru prima oară în timp ce așteaptă venirea copilului pe lume sau după nașterea acestuia, ar avea o cunoaștere intuitivă și multă experiență practică.

TBB: Trebuie să ne aducem aminte că sarcina este o intensă perioadă de învățare. Însă aceste cursuri ar putea fi un prilej de dezvoltare a conceptului de relații, de altruism, de a te gândi și la alți oameni în afară de tine. Le-aș folosi ca pe un mijloc de a încerca să comunice cu copiii și de a-i lăsa să vadă mecanisme din ei înșiși, care se aseamănă cu ce se petrece cu copilul cu care se joacă. Atunci li s-ar putea spune: „Vezi, deoarece ai aflat despre cum ai fost tu ca bebeluș, te descurci atât de bine cu bebelușul acela“. Dacă s-ar proceda în felul acesta, cred că i-ai face pe oameni să fie mai deschiși pentru relații, nu doar să se concentreze asupra parentajului.

SIG: În mod similar, le cer de obicei fraților să vină atunci când consult un copil cu deficiențe și îi ajut pe părinți să îl pregătească să se joace cu acel copil. După ce îl facem pe frate să se implice în relația cu copilul care are dificultăți, există multă bucurie, plăcere și pricepere. De regulă, copiii își evită fratele în cauză deoarece nu știu cum să facă lucrurile să meargă. Consider că, atunci

când au grijă de bebeluș, ei sunt în mod natural intrigati și curioși cu privire la alți copii. Acest lucru îi face să fie deschiși, să apeleze la partea mai blândă, mai vulnerabilă dinăuntrul lor. Această experiență practică dă, într-adevăr, rezultate mai bune decât orice altceva. Deschide acea latură grijulie și iubitoare a umanității. Unii oameni o posedă deja în mod intuitiv, uneori femeile mai mult decât bărbații, dar bărbații au și ei o astfel de latură. Unii o înăbușă și fug de ea. Însă mulți par să vrea să își exprime această latură, dacă li se oferă ocazia.

Desigur, ar putea exista o împotrivire, deoarece se apelează mai mult la latura emoțională a vieții. Dar, dacă, atunci când vor avea vârsta de douăzeci și ceva de ani, ei ar avea o cunoaștere intuitivă despre îngrijirea copilului și dezvoltarea copiilor, ce start minunat ar fi acesta, în comparație cu punctul din care pleacă oamenii acum. Observ că mulți părinți fug de aceste lucruri deoarece sunt ceva nou și îi sperie. Unii dau fuga înapoi la profesia lor. Sunt înspăimântați și nu știu ce să facă.

TBB: Cred că trebuie să separăm cumva această problemă de incursiunile în politica, religia sau autoritatea familiilor. Când mă duc să depun mărturie la Washington, apariția mea este adesea urmată de aceea a unui părinte dintr-o familie intactă care spune: „Dacă faceți ce sugerează dr. Brazelton (cu privire la creșă, îngrijirea preventivă, sistemul de sănătate, concediul parental), nu-i mai lăsați nicio opțiune familiei noastre“. În țara noastră există o prejudecată foarte puternică potrivit căreia s-ar cuveni ca familiile să se descurce singure și să nu permită altora să se amestece în problemele lor. În curriculum, aș pune accentul pe relații și pe învățarea copiilor despre ei înșiși. A-i învăța despre cum să devină părinți mai târziu este prea periculos din punct de vedere politic. Deschiderea lor spre ideea de a fi părinți nu trebuie să fie nici partizană, nici politică.

SIG: Ce fel de schimbări în atitudinea societății vrem să promovăm? Deși dorim să descurajăm sarcina la adolescente, dacă o viitoare mamă simte că a făcut ceva groaznic rămânând însărcinată, ea va încerca să nege sarcina sau să o ascundă, păstrând-o secretă cât mai mult timp posibil. Atunci, s-ar putea ca ea să continue să își ia drogurile cât mai mult timp posibil. Acest lucru este valabil și pentru tați. Care ar fi, în primul rând, o atitudine sănătoasă a societății cu privire la adolescențele care rămân însărcinate?

TBB: Întâi de toate, se pune întrebarea dacă viitoarea mamă dorește măcar să dea naștere copilului sau nu. Dacă decide că da, aș conta pe faptul că mamele doresc să le ofere copiilor lor o șansă mai bună decât au avut ele în viață. Le-am putea spune: „Nu ar fi ceva nemai-pomenit dacă acest copil ar avea cel mai bun creier din lume? Iar singurul mod în care va avea un creier bun este dacă nu mai fumezi sau nu mai bei sau nu mai iei droguri“. Atunci li s-ar putea insufla un sentiment de speranță.

SIG: Trebuie să facem mai mult în legătură cu prevenția. Un curriculum despre dezvoltarea copilului ar putea să abordeze întrebări cum sunt: „Când ești pregătită?“, „De ce fel de sprijin are nevoie un copil?“, „Ar trebui să aștepți până când vei fi mai mare?“ Când cineva a rămas însărcinată, chiar și ca urmare a unui accident, dacă există dorința clară de a duce sarcina la termen, atunci trebuie să transmitem un mesaj lipsit de ambiguitate, conform căruia acel copil ar trebui prețuit și iubit. Ar trebui să promovăm cel mai sănătos copil și cel mai bun sistem nervos posibil. Mama trebuie să se simtă și ea sprijinită – că e frumoasa balului și că poartă în pântec prețiosul viitor președinte al Statelor Unite. Dacă nu, viitoarea mamă nu va avea grijă de ea însăși. Dacă va simți că poartă în pântec această rușine, ea va

fi nehotărâtă – uneori va vrea să-i facă rău copilului, alteori va vrea să îl ajute. Dacă putem să facem ca fiecare mamă să se simtă apreciată și iubită, fără ca, în același timp, să promovăm sarcina la adolescente, asta este ceea ce vrem. Cred că este necesară o schimbare în societate. Trebuie să transmitem mesajul că fiecare copil este un copil al lumii, al societății în ansamblu. Vrem ca tu să aștepti și să faci asta când vei fi pregătită, dar dacă se întâmplă și vrei să păstrezi copilul, faci ceva minunat și noi te vom ajuta cât de mult putem.

TBB: Cred că facem multe în acest sens, chiar dacă s-ar putea să nu o facem la fel de mult în locurile care contează. De exemplu, nu ajungem cu nimic din toate astea la mamele de origine hispanică. Alte minorități s-ar putea să fie la fel de neglijate ca ele, însă aceasta este o nevoie clară. Mortalitatea infantilă în primul an de viață (care reflectă vulnerabilitatea la nou-născuți) este direct corelată cu îngrijirea prenatală și oportunitățile de intervenție pe care aceasta le furnizează. Cifrele privind mortalitatea infantilă par să semnifice faptul că fie nu ajungem la femeia însărcinată de origine hispanică, fie abordarea noastră nu se potrivește cu valorile lor culturale. Sau ambele. Trebuie să organizăm sistemul de ajutorare în așa fel încât să respecte convingerile și obiceiurile culturale pe care minoritățile le adaugă acestei îndeletniciri pasionate care este parentajul.

SIG: Când examinăm atitudinile societății, poate că ar trebui să avem în vedere malnutriția din alte părți ale lumii. Putem spune ceva dincolo de întrebarea evidentă cu privire la motivul pentru care continuă această stare de lucruri? De ce mor atât de mulți bebeluși? Ne considerăm o specie umană ai cărei indivizi au în comun un anumit grad de omenie. Ceea ce spunem aici este relevant pentru majoritatea țărilor industrializate, însă există chestiuni mondiale cu privire la aceste nevoi

esențiale. În prezent, lumea este mai curând asemănătoare, decât diferită.

TBB: În Kenya, unde am vizitat câteva clinici, vedem familii cu prea mulți copii de hrănit, în comparație cu productivitatea pământului pe care îl au. Își folosesc la maximum resursele. Sunt aproape de limită în ceea ce privește mediul și malnutriția. Am văzut același cerc vicios al malnutriției și apoi al eșecului de a se atașa și de a îngriji copiii corespunzător, la părinții împovărați din Guatemala.⁵⁵ Am putut să facem distincția între nou-născuții ale căror mame mâncau doar 1 400 de calorii pe zi și cei ale căror mame mâncau un număr de calorii adecvat (2 000 de calorii pe zi). Nou-născuții din a doua categorie erau mai vioi, reacționau mai bine, își puteau controla comportamentul pentru a fi atenți și a utiliza obișnuirea ca să ignore stimulii nedoriti. La naștere, acești bebeluși erau pregătiți să își joace rolul astfel încât să îi facă pe părinții lor să se atașeze ferm de ei. Copiii subnutriți erau prea rezervați, se retrăgeau din fața stimulării sociale și le prezentau părinților reacții negative. Cât am stat în locuința lor în perioada perinatală, am observat că părinții acestor bebeluși defavorizați îi hrăneau doar la cerere (adesea doar de trei-patru ori pe zi, într-o perioadă în care un nou-născut are nevoie să fie hrănit de șase până la opt ori pe zi). Efectele privării intrauterine erau intensificate de privarea extrauterină, iar ciclul eșecului și sărăciei viitoare era stabilit din pruncie. Acești copii subnutriți aveau cu 10-15 puncte mai puțin la coeficientul de inteligență când atingeau vârsta școlară. Sunt o mulțime de alți factori implicați în sărăcia și malnutriția de pe glob, dar aceștia sunt cei pentru care vom căuta răspunsuri.

55 Brazelton, T.B. ș.a., „The Behavior of Nutritionally Deprived Guatemalan Infants”, *Developmental Medicine and Child Neurology*, vol. 19, Nr. 3, pp. 364-367, 1977.

SIG: Oamenii presupun un anumit grad de civilizație și o omenie împărtășită. Nu există suficientă preocupare mondială cu privire la salvarea bebelușilor. Ce ne permite să închidem ochii la situații existente pe glob pe care nu le-am tolera aici, în Statele Unite? Ne aflăm într-o stare de negare? Nu ne pasă? Sau suntem copleșiți de propriile noastre probleme și se simțim neputincioși? Putem identifica factorul care împiedică o mai mare acțiune colectivă?

TBB: Cred că simțim o lipsă de control. Când discutăm amândoi despre asta, eu simt o lipsă a capacității de a începe, măcar, să mă gândesc la aceste probleme. Când am lucrat noi în Kenya, Guatemala și sudul Mexicului, am aflat și am învățat multe, dar în mod sigur nu am influențat nimic într-un sens sau altul. Poate că am putea să solicităm o instituție internațională care să aibă grijă de drepturile copiilor, exact așa cum avem forțe de menținere a păcii.

SIG: O astfel de instituție ar putea ca măcar să țină o evidență, astfel încât să putem aprecia țările după cât de bine asigură satisfacerea acestor nevoi esențiale. Așa cum există un efort mondial de încurajare a valorilor democratice prin stimulente precum comerțul și împrumuturile, tot așa trebuie să ridicăm îngrijirea copiilor la un nivel mai înalt.

TBB: Sunt foarte multe lucruri care domină felul în care oamenii tratează copiii. De exemplu, unul dintre motivele pentru care Franța, Suedia și alte țări europene sunt cu atât de înaintate este că sunt dornice de mai mulți copii. Ele încearcă să încurajeze oamenii să aibă copii. Nu la fel stau lucrurile în Africa. În insulele japoneze pe care le-am vizitat, oamenii care trăiau la țară voiau mai mulți copii, așa că făceau mai multe lucruri pe care oamenii care trăiau la oraș nu le făceau, pentru a se îngriji de dezvoltarea copiilor lor.

SIG: Creând principiile generale pentru anumite nevoi esențiale ale copiilor – de exemplu, ca aceștia să se nască având un sistem nervos sănătos (cu tot ce impune asta) –, am putea să facem din acestea un criteriu pentru opinia mondială. Există aici un aspect etic, o oportunitate pentru acordul internațional⁵⁶.

TBB: Mai aproape de casă, există niște chestiuni de siguranță de care nu ne-am ocupat. Există ceea ce eu numesc puncte de cotitură în domeniul siguranței, cărora e nevoie să li se acorde atenție. De exemplu, din capul locului, părinții ar trebui să știe despre necesitatea de a reduce temperatura apei calde la un anumit nivel rezonabil, într-o casă în care există copii mici. Când copilul devine mobil în jurul vârstei de 8 luni, fiecare familie ar trebui să aibă o listă cu măsuri de siguranță pe care să le pună în practică, dacă nu le-a pus deja. Recomand ca părinții să meargă ei înșiși de-a bușilea prin casă pentru a vedea ce anume o să vadă copilul, ca să poată fi siguri că totul este protejat. Următorul punct de cotitură este atunci când copilul fuge de lângă mamă în magazinul alimentar sau iese pe stradă ori în grădină. Ce faci în legătură cu asta? Un altul este când, la vârsta de 4-5 ani, copiii încep să fie atractivi pentru pedofili. Când începi să educi copilul să aibă grijă el însuși în fața răpitorilor ș.a.m.d. Personal, cred că vârsta de 4-5 ani nu este momentul potrivit. Aceasta este vârsta la care copilul își face propriile evaluări cu privire la adulți și el merită să folosească toată energia pe care o are ca să se identifice cu adulții importanți din viața lui și să-i imite. Dacă îi iei asta, este posibil să îi faci copilului la fel de mult rău ca și bine, declanșându-i neîncrederea în alți oameni. Depinde cu adevărat de noi să protejăm copiii până la vârsta de 6-7 ani. După aceea, nu mai putem

56 Bok, S., *Common Values*, University of Missouri Press, Columbia, 1995.

controla totul. În acel moment, poți să începi să discuți cu ei despre ce trebuie făcut atunci când îl abordează un necunoscut sau când o persoană necunoscută îi face avansuri și ei nu se simt în largul lor. S-ar cuveni să fie capabil să apeleze la un adult și să spună: „Nu mă simt bine în legătură cu asta” și să obțină ajutorul adultului. Copiii mici nu ar trebui să se găsească în situația de a trebui să fugă de persoanele necunoscute și de a le evita. Ei ar trebui să fie protejați și să întâlnească alți oameni în compania unor adulți de încredere. Pe la 6-7 ani, ei pot fi pregătiți să învețe când să fugă sau cum să procedeze.

SIG: Copiii care au un bun sistem de comunicare nonverbală cu părinții au tendința să reacționeze mai puternic la ordinele verbale și limbajul trupului și adesea stau mai aproape de părinți decât copiii ale căror abilități de comunicare nonverbală nu sunt la fel de bine organizate sau decât copiii hiperactivi. Părinții pot să învețe să își dea seama dacă micuțul lor răspunde bine la indicațiile lor nonverbale și este pregătit să meargă într-un loc aglomerat.

Întregul concept al siguranței fizice, protecției și mediului sigur depinde de conștientizarea diferențelor individuale. Nu ne gândim la asta când trimitem copiii la grădiniță. Aceste diferențe contează foarte mult în diferitele tipuri de pericole în care intră un copil. Vulnerabilitățile individuale ale sistemului nervos central fac parte din nevoia de siguranță și securitate.

TBB: Nepredictibilitatea chestiunilor legate de negativism și autonomie în al doilea an de viață are ca urmare pericole specifice. Unii copii foarte sănătoși pot să o ia din loc ca o rachetă. Totuși, pericolul multor restricții și controlului prea mare ar putea să ducă la suprimarea curiozității naturale și a negativismului copilului. Pedepsa aspră nu constituie o soluție. Un părinte care știe când și cum să stabilească limite sigure îi transmite

rapid acest lucru copilului său. Numim asta *atenționare*. Un copil mic știe când părinții spun „Nu” serios, după tonul vocii acestora sau după comportamentul lor nonverbal. Acesta este primul pas important pentru a feri de primejdii un copil neastâmpărat.

SIG: Da. În primii ani de viață, copiii care sunt atenți din punct de vedere nonverbal pot sesiza că, atunci când ridici vocea, există un pericol. Ei vor fi mai în siguranță.

TBB: Asta dacă nu se petrece altceva, cum ar fi impulsul de a pleca de lângă mamă. Principalul lucru este că părinților trebuie să li se reamintească faptul că această problemă le aparține și că ei trebuie să știe ce anume este nevoie să facă pentru a-și proteja copiii.

SIG: Putem observa un bun exemplu de funcționare a sistemului nonverbal la copiii de 3 ani. Foarte puțini dintre aceștia, dacă în rest se descurcă bine cu comunicarea nonverbală și cu cea verbală abia apărută și sunt bine adaptați, chiar dacă intră în camera de zi, își vor lua acuarelele și le vor vârsa pe covor și pe fotolii. Nu se întâmplă asta. Adesea, când părinții spun: „Nu pot să-l stăpânesc”, observ că nu își modifică prea mult vocea, nu îi dau copilului suficient feedback sau nu sunt foarte implicați în relația cu copilul. Îi întreb:

– Cum de nu varsă acuarelele pe covorul din camera de zi?

– Oh, n-ar face niciodată așa ceva!

– De ce?

– Pentru că știe că nu aș tolera asta!

Atunci le zic:

– Cum se face că nu are aceeași senzație în legătură cu ciupitul surioarei sau frățiorului său?

Adesea, poți să urmărești doi părinți și să observi feedbackul diferit. Unul dintre ei poate fi încordat și dezaprobator prin priviri și clătinări din cap, iar celălalt s-ar putea să scoată un chicotit tainic sau să spună cu

blândețe „Te rog să nu faci asta“. Un copil poate să simtă permisiunea și să continue să facă ce vrea.

TBB: În ceea ce privește siguranța copilului, ar fi util să examinăm genul de lucruri pe care le-am realizat, cum ar fi scaunele speciale pentru mașină și avioane și air-bagurile. Eforturile noastre de aici ar putea fi un model pentru alte probleme în care societatea noastră ar putea să își asume un rol, de exemplu fumatul pasiv și armele.

SIG: Aici intrăm în controverse despre ceea ce este educația, ce e legal, care este dreptul familiei de a decide. Din nou, dacă am putea să le facem parte din procesul educațional, începând cu școala primară, ele ar putea deveni o parte din modul de gândire al unei persoane. Ele devin internalizate. Sistemele de convingeri vor fi primat deja, astfel încât, mai târziu, ca adulți, oamenii nu vor trebui să fie convinși.

Recomandări

Un angajament mondial față de copii

- Este nevoie de un efort internațional, cu mult mai multă implicare și cu o mai mare prioritate politică din partea țărilor industrializate, pentru a li se asigura copiilor și familiilor lumii protecția împotriva foamei, bolilor și violenței.

Expunerea la substanțe toxice

A. Înainte de naștere: un făt trebuie protejat de expunerea la alcool, droguri, tutun și poluanți ai mediului.

B. După naștere: vulnerabilitatea deosebită a copiilor, mai ales a sistemului lor nervos, trebuie să fie luată în considerare în toate reglementările privind siguranța alimentară și a mediului înconjurător. În particular,

mai degrabă nevoile de sănătate ale copiilor ar trebui să constituie baza stabilirii standardelor de siguranță de către reglementările juridice, și nu nevoile unui bărbat adult, a cărui vulnerabilitate este mult mai mică. În acest scop, senatoarea Barbara Boxer a propus în Congres legea protecției copiilor în raport cu factorii de mediu, care însă nu a fost adoptată. Prezența unor substanțe toxice periculoase în laptele matern este o chestiune care ține de drepturile omului și merită o atenție națională imediată.

Campanie publică de informare

A. Pentru a realiza protecția împotriva substanțelor toxice avem nevoie de o campanie sistematică și asiduă de educare a publicului cu privire la efectele diverselor substanțe, ilegale și legale, asupra sistemului nervos uman și a comportamentului sănătos. Această campanie ar trebui, cel puțin, să îi învețe pe părinți cum să reducă expunerea copiilor la substanțele chimice dăunătoare urmând patru principii simple: evitarea cumpărării de substanțe toxice, aerisirea corespunzătoare a casei, păstrarea sub cheie a substanțelor toxice din gospodărie și renovarea cu produse netoxice, mai ales în camera copilului. Părinții trebuie făcuți să conștientizeze faptul că, pe lângă probleme bine cunoscute precum plumbul, produsele obișnuite din gospodărie (cum ar fi pesticidele, produsele pentru curățenie, vopselurile și lacurile) conțin substanțe toxice și că există alternative care îndeplinesc același scop, dar care nu conțin substanțe toxice. Este nevoie de guvernele federale și de o colaborare între guvernul federal, industrie și grupurile cetățenești pentru a îmbunătăți reglementările privind substanțele toxice din mediul înconjurător, indiferent că se infiltrează în sol sau rezervele de apă ori sunt dispersate în atmosferă.

Siguranța elementară

- Bebelușii au nevoie să fie în siguranță în lumea lor, trebuie să se nască în familii care îi doresc. Societatea trebuie să aibă grijă ca nașterile nedorite să fie prevenite. Informațiile despre contracepție și sănătatea reproducerii ar trebui să fie disponibile fiecărei femei care atinge vârsta la care poate face copii.
- În cazul oricărui copil mic, siguranța fizică este în întregime responsabilitatea părintelui. Copiii sub 6-7 ani nu ar trebui să fie speriați spunându-li-se să nu aibă încredere în persoane necunoscute sau să fie preveniți despre pericol și abuz. Totuși, o îndrumare constructivă pozitivă – „Să o ții întotdeauna pe mama de mână în magazin” – poate fi utilă de îndată ce copiii ajung în faza verbală, în care înțeleg motivele de îngrijorare. Această îndrumare ar trebui să fie adaptată gradat la capacitatea copilului de a discuta aceste chestiuni. La vârsta potrivită, aceste amenințări trebuie să îi fie explicate treptat, cu o încurajare calmă.

Sprijinul la naștere

- Pe lângă îngrijirea medicală, mamele aflate în travaliu și tații au nevoie de un sprijin psihologic substanțial în timpul întregului proces al nașterii, indiferent că acesta provine de la o *doula*, de la o moașă sau de la alt specialist.

Îngrijirea pediatrică timpurie

Îngrijirea pediatrică timpurie ar trebui să includă:

- A. Transmiterea regulată a informațiilor și evaluărilor.

- B. Îndrumarea în vederea promovării dezvoltării sănătoase.
- C. Identificarea de la început a dificultăților sau bolilor.
- D. Intervenții timpurii și complete, dacă este necesar.
- Semnele din dezvoltarea bebelușului sau copilului mic, justificând o evaluare amănunțită includ:
- La vârsta de 2 luni, niciun semn că privește sau ascultă (de pildă, întoarcerea în direcția sunetelor sau imaginilor).
 - Între 4 și 5 luni, niciun semn de relaționare cu persoanele de îngrijire, prin zâmbete și sunete de bucurie.
 - Între 8 și 9 luni, niciun semn de comunicare inițiată cu altă persoană (de exemplu, să se întindă după o jucărie zornăitoare din mâna tatălui sau să inițieze și să reacționeze la diverse expresii și sunete cu caracter emoțional).
 - La 12 luni, niciun semn de multiple cercuri de comunicare în serie (de exemplu, schimb de gesturi sau sunete cu caracter emoțional sau chiar de unul-două cuvinte), niciun semn de imitare a expresiilor faciale sau sunetelor emise de mamă sau de tată.
 - La 16 luni, niciun semn de începere a jocului simbolic (de exemplu, îmbrățișarea unei păpuși) sau de înțelegere ori folosire a cuvintelor pentru a obține satisfacerea unor nevoi („Dă suc“).
 - Între 36–48 de luni, niciun semn al utilizării logice a ideilor cu persoanele de îngrijire și cei de o seamă cu el (de exemplu, să răspundă la întrebări care încep cu unde, când și de ce, ca parte unei conversații care să dureze cel puțin câteva minute) sau în jocul simbolic cu păpuși, figurine sau jucării din pluș.
 - Oricând, semne de dificultăți familiale sau emoționale grave la mamă sau tată ori la alți membri ai familiei.

(Vezi, de asemenea, Anexa, pentru Graficul de dezvoltare funcțională și principiile generale ale programului Puncte de cotitură.)

Sprijinirea familiilor cu probleme multiple și a familiilor ce prezintă riscuri multiple

- Programe cuprinzătoare care să includă asigurarea unui sprijin social, postnatal și psihologic pentru familii, mult mai ambițios decât în programele prenatale și postnatale existente în prezent (vezi capitolul 6).

Protecția împotriva utilizării necorespunzătoare de medicație psihiatrică

- A. Medicația nu ar trebui folosită fără o evaluare completă a sănătății psihice, inclusiv o analiză a problemelor prezente și a funcționării curente, o anamneză a dezvoltării, un interviu clinic (care să includă și jocul) cu copilul, observarea interacțiunilor copil-părinte și discuții cu persoanele care îngrijesc copilul despre relațiile și tiparele familiale.
- B. Medicația, dacă este necesară, trebuie să ia în considerare studiile privind siguranța și eficiența pentru grupa de vârstă și problema în cauză și, dacă nu există motive speciale, ar trebui să fie utilizată numai ca o componentă a unui program cuprinzător, care adesea va fi necesar să includă un travaliu clinic cu respectivul copil sau familia lui și o consultare cu școala.
- C. Efectele adverse trebuie avute în vedere cu mare grijă în ceea ce privește efectele lor pe termen lung asupra dezvoltării, învățării și personalității, mai ales cele subtile, cum ar fi agitația ușoară sau agresivitatea

crescută, precum și o scădere a simțului umorului, gamei de emoții și expresivității. Utilizarea mai multor medicamente, în care unul încearcă să compenseze efectele adverse ale altuia, ar trebui analizată cu extremă atenție, din cauza riscurilor potențiale.

- D. Școlile și alte instituții de educație ar trebui, dacă este potrivit, să discute cu părinții indicațiile pentru o evaluare. Totuși, ele nu ar trebui să facă recomandări cu privire la utilizarea unei medicații. Există multe cauze pentru deficiențele specifice. Acestea pot fi cel mai bine înțelese – și tratate, dacă se consideră necesar – în urma unei evaluări clinice minuțioase.

Educația publică și alfabetizarea în domeniul dezvoltării umane

- Este necesar un efort educațional organizat, la nivel federal, care să promoveze educația cu privire la creșterea și dezvoltarea umane în școala primară, gimnaziu, liceu și facultate.
- Un curriculum al creșterii și dezvoltării umane ar trebui să aibă același grad de importanță ca istoria, limba maternă, chimia, fizica, biologia sau matematica și să cuprindă lecturi, experiență practică și discuții potrivite vârstei copilului și corespunzătoare chestiunilor relevante pentru acea vârstă. Ar trebui să se aibă în vedere factorii fizici, psihologici și sociali, precum și capacitățile în formare și dificultățile probabile. Scopul este alfabetizarea în domeniul dezvoltării umane.

Trei niveluri de programe comunitare

Programele comunitare ar trebui să cuprindă

- O campanie publică de educație cu privire la dezvoltarea copilului, inclusiv programe școlare.
- Îndrumarea și sprijinirea familiei, inclusiv sprijinul din partea celor aflați în aceeași situație.
- Intervenția timpurie în cazul copiilor expuși riscului, sub supravegherea unui specialist și cu evaluări comunicate părintelui.

3

NEVOIA DE EXPERIENȚE ADAPTATE DIFERENȚELOR INDIVIDUALE

Ce-ar fi dacă am putea să înțelegem modul în care genele și influențele fizice din timpul vieții intrauterine se manifestă la începutul vieții? Ce-ar fi dacă am putea identifica punctele forte și punctele slabe ale fiecărui copil și modul său special de a se descurca în lume? Am putea atunci să ajutăm un bebeluș sau un copil mic să depășească dificultățile de a fi atent, a-și ajusta dispoziția, a învăța să vorbească, a-și controla impulsurile, a citi sau a socoti? Am putea să întărim capacitățile copilului de a avea încredere, a se apropia, a fi rezistent, perseverent și de a face față unei situații? Ne aflăm mai aproape de împlinirea acestor țeluri decât și-ar putea imagina cineva. Numai că rezerva noastră de a accepta diferențele unice ale copiilor ne încetinește.

Tradițional, așteptăm de la copii să corespundă așteptărilor părinților și societății în general. Într-o oarecare măsură, asta e absolut corect. Așteptările pe care le avem

de la copii de a se socializa, de exemplu, de a învăța să își înfrâneze agresivitatea și de a fi empatici și buni cu alții sunt foarte importante. Pe de altă parte, în ultimii 50 de ani, am descoperit că a spera ca ei să se ridice la înălțimea așteptărilor noastre este o sabie cu două tăișuri. Gradul în care reușim să adaptăm experiențele la calitățile unice ale fiecărui copil crește probabilitatea ca acel copil să se dezvolte sănătos din punct de vedere fizic, intelectual și emoțional și, astfel, să fie capabil să împlinească așteptările familiei și societății.

La nivel istoric, au existat o creștere și o descreștere variabile ale raportului dintre dorința noastră de a potrivi copiii cu așteptările noastre și încercarea de a ne adapta îngrijirea la nevoile copiilor. În anii 1940, de pildă, copiii erau crescuți după orare fixe de hrănire și somn. Se credea că era nevoie de ordine pentru ca ei să se adapteze mediului lor. Asta dădea rezultate cu unii copii, care aveau capacitatea de a trata situațiile cu foarte mare flexibilitate (pe baza unui sistem nervos central foarte flexibil). Alți copii, însă, nu se descurcau prea bine într-un astfel de mediu. Ei deveneau mai iritabili, absenți, distrași sau deprimați ori agresivi.

În anii 1950 și 1960, diferențele individuale ale copiilor au ajuns să fie cunoscute mai bine. Cercetările despre temperament realizate de Stella Chess și Alexander Thomas au devenit cea mai vizibilă expresie a acestei noi viziuni asupra copiilor.⁵⁷ Aceste studii au arătat că părinții au percepții diferite despre copiii lor în chestiuni elementare precum nivelul de activitate și gradul de sociabilitate. Prin urmare, poate că părinții ar trebui să își adapteze modul de îngrijire la percepția lor despre copilul în cauză. Alți cercetători, cum ar fi Sybil Escalona, Lois Murphy și Jean Ayres, au mers dincolo

57 Chess, S. și A. Thomas, *Know Your Child*, Basic Books, New York, 1987.

de noțiunea de temperament și au arătat că bebelușii nu erau doar percepuți ca fiind diferiți, ci chiar aveau diferențe fizice, cum ar fi faptul că unii erau mai sensibili la zgomot sau atingere decât alții și, prin urmare, necesitau tipuri diferite de mediu în prima perioadă a vieții. Munca de cercetare a unuia dintre autori (TBB) a dus mai departe această înțelegere a copiilor prin studiile despre diferențele individuale și larg utilizata Scală de evaluare a comportamentului neonatal⁵⁸. El a arătat că nou-născuții pot fi evaluați sistematic și că li se pot identifica trăsăturile unice. Multe aspecte ale diferențelor lor fizice – felul în care reacționează la atingere, zgomot și imagini, modul în care își organizează mișcările – pot să îi ajute pe părinți să își cunoască bebelușii.

Aceste cercetări au dezvăluit felul în care nou-născuții devin atenți la stimuli vizuali sau auditivi interesanți și ignoră (sau se obișnuiesc cu) stimulii repetați neinteresanți. Ei diferă în ceea ce privește capacitatea de a-și controla stările de conștiință (somn, veghe, alertă, agitație, plâns) pentru a fi atenți. La naștere, unii fixează și urmăresc chipul omenesc și vocea umană, având un comportament facial activ și suprimând mișcările perturbatoare, pentru a fi atenți.

Am reușit să determinăm bebelușii care au fost afectați de substanțe toxice și malnutriție după comportamentul lor la naștere. Folosind comportamentul lor, putem să ne ajustăm comportamentul nostru auditiv, vizual și tactil pentru a încuraja o reacție optimă la orice nou-născut. Dacă vorbim prea tare, atingem prea brusc sau ridicăm în brațe prea brusc, un nou-născut fragil va privi în altă parte, va sughița sau va scuipa.

58 Brazelton, T.B., *Infants and Mothers: Differences in Development*, Delacorte Press, New York, 1969, 1982; T.B. Brazelton și J.K. Nugent, *The Neonatal Behavioral Assessment Scale*, ed. a 3-a, Cambridge University Press, New York, 1996.

Ei se pot apăra. Dar dacă un observator folosește o atingere blândă, câte o modalitate pe rând, el poate să comunice cu aproape orice nou-născut și să îl captiveze. Demonstrarea comportamentului nou-născutului devine o tehnică de demonstrare a temperamentului bebelușului la naștere pentru proaspeții părinți, care pot să vadă un răspuns la întrebarea lor: „Cum voi învăța să îmi îngrijesc bine bebelușul?” Răspunsul este: „Urmărește comportamentul bebelușului tău”. Un specialist care le demonstrează și le împărtășește părinților caracteristicile individuale ale nou-născutului ajută la cimentarea relației dintre părinți și copil.

Unul dintre autori (SIG) și colegii săi au demonstrat după aceea că aceste diferențe individuale sunt o parte importantă a dezvoltării sănătoase, normale, la fel cum sunt și diversele tipuri de probleme emoționale, sociale și de învățare de pe parcursul copilăriei⁵⁹. Ei au conceput intervenții specifice adaptate la aceste diferențe individuale, care pot fi folosite preventiv, precum și pentru tratamentul timpuriu.

Înțelegerea modului de a lucra cu diferențele individuale a condus la o schimbare fundamentală în cunoașterea noastră despre modul în care colaborează natura și educația. Nu există o cursă între natură și educație, în care să se poată spune că inteligența, abilitățile sociale sau temperamentul constituie X % educație și X %

59 Greenspan, S.I. și J. Salmon, *The Challenging Child: Understanding, Raising, and Enjoying the Five „Difficult” Types of Children*, Perseus Publishing, Cambridge, MA., 1995; S.I. Greenspan, *Infancy and Early Childhood: The Practice of Clinical Assessment and Intervention with Emotional and Developmental Challenges*, International Universities Press, Madison, Conn., 1992; S.I. Greenspan, *The Development of the Ego: Implications for Personality Theory, Psychopathology, and the Psychotherapeutic Process*, International Universities Press, Madison, Conn., 1989; S.I. Greenspan și N.T. Greenspan, *First Feelings: Milestones in the Emotional Development of Your Infant and Child from Birth to Age 4*, Viking Press, New York, 1985.

natură. Mai degrabă, în prezent am ajuns să înțelegem că natura se exprimă, în parte, prin modul specific al copilului de a percepe și înțelege senzațiile și de organizare și planificare a acțiunilor. Educația, interacțiunile pe care le oferim copiilor noștri colaborează apoi cu natura cam la fel cum face o cheie într-un lacăt. Experiențele potrivite pot să deschidă lacătul naturii și să ajute copiii să își realizeze potențialul.

Multe trăsături de personalitate derivă nu dintr-o singură caracteristică genetică, determinantă, ci din complexa interacțiune dintre factori multipli. Nou-născuții nu manifestă trăsături generale de temperament de tipul introvertit sau extravertit. Am observat, mai curând, că atât bebelușii care se dezvoltă normal, cât și cei cu deficiențe prezintă o mare varietate a trăsăturilor fiziologice cum ar fi sensibilitatea la zgomot și atingere, capacitatea de a planifica și realiza mișcări și capacitatea de a înțelege sunetele și cuvintele și de a sesiza tipare în spațiul fizic. Poate un nou-născut să își ducă repede mâna la gură când vrea să sugă? Când e mai mare, poate să copieze forme precum triunghiurile și prismele? Se retrage chiar și de la o atingere blândă, își ține mâinile la urechi când merge aspiratorul sau își închide ochii la lumină puternică?

De asemenea, copiii sunt diferiți în modul în care își înțeleg lumea. Unul s-ar putea să confunde sunetele, dar să fie un maestru la înțelegerea modului cum relaționează spațial lucrurile unele cu altele. Un altul ar putea fi exact opusul. Unii copii au un tonus muscular scăzut, astfel încât până și să își țină capul ridicat sau să privească într-o direcție sau alta necesită o energie extraordinară, pe când alții ar putea să-l lovească pe tată în nas atunci când intenționează ca doar să-l atingă ușor.

Astfel de tipare fiziologice pot avea multe cauze, inclusiv ereditatea, precum și factori din mediul prenatal,

cum ar fi consumul de droguri în timpul sarcinii. Deși contribuie la temperament sau personalitate ori la predispozițiile spre boală, ele constituie influențe intermediare și se pot manifesta în moduri diferite. Mulți copii cu risc de autism, de pildă, par adesea să fie absenți și să reacționeze slab la stimulii senzoriali, însă aceleași trăsături pot fi observate și la mulți copii sănătoși.

Un aspect optimist al observațiilor noastre este faptul că acei copii cu anumite caracteristici fizice nu trebuie să fie limitați de acestea. Reacția persoanei de îngrijire poate să aibă un impact mai mare decât se credea anterior. De exemplu, copiii excesiv de sensibili pot să devină sociabili și siguri pe ei. Copiii cu slabă capacitate de procesare auditivă pot să devină niște vorbitori iscușiți. Părinții pot să meargă dincolo de găsirea unei „potriviri” cu copiii lor. Prin metode speciale de îngrijire, ei pot, în măsuri variabile, să își ajute copiii să modifice modul în care funcționează sistemul lor nervos și, astfel, personalitatea. Deși există tendințe generale ale personalității, care sunt determinate parțial de caracteristicile fiziologice, acestea se pot încadra oriunde în cadrul unui continuum, de la tulburare la sănătate, în funcție, în parte, de felul în care interacționează persoanele de îngrijire cu copilul. Multe dintre cele mai importante trăsături de personalitate, cum ar fi capacitatea de a relaționa cu alții, încrederea și apropierea, empatia, gândirea logică și creativă, sunt în mare măsură determinate de modul în care hrănim caracteristicile înnăscute ale unui copil.

Există un feedback continuu între toate acestea. Modul unui copil de a procesa stimulii senzoriali și de a organiza reacțiile motorii influențează reacțiile persoanei de îngrijire, care la rândul său declanșează la copil o nouă rundă de procesare și reacție. Un nou-născut viguros, cu o coordonare bună, ar putea să

încerce să apuce o jucărie din mâna tatălui, inițiind un fel de întrecere de trasul funiei, în vreme ce părinții unui bebeluș moleșit s-ar putea să renunțe, atunci când acesta abia dacă atinge mingea sau ursulețul din pluș oferite. Fiecare copil determină reacția celor din jurul său. Cum persoana de îngrijire, prin nenumărate acțiuni mici, servește ca principal intermediar între mintea bebelușului, aflată în dezvoltare și mediul acestuia, propriul comportament al bebelușului ajută, prin urmare, la modelarea lumii pe care ajunge să o cunoască.

Cartea *Infants and Mothers* („Copii și mame”) ⁶⁰ le-a oferit pentru prima oară părinților o înțelegere a diferențelor individuale și a rolului copilului în modelarea lumii sale. Ea descrie trei tipuri diferite de bebeluși și temperamentul lor și îi ajută pe părinți să identifice individualitatea acestora.

Reacția unui părinte la un anumit tip de comportament poate, de asemenea, să varieze. Unii părinți au tendința de a încerca să comunice cu copilul, pe când alții așteaptă ca micuțul să acționeze. Unii vorbesc mult, pe când alții utilizează expresiile faciale pentru a transmite ceva. Unii sunt veseli, alții sunt mai serioși. Unii sunt calmi, alții sunt mai repeziți. Unii le fac pe plac energic copiilor, alții sunt mai pasivi și se descurajează repede. Aceste tipare parentale exercită, la rândul lor, propria lor influență asupra copiilor. Tiparele stabilite de persoana de îngrijire pot să modifice enorm tendințele către un anumit tip de comportament. Nou-născuții absenți pot să devină sociabili la vârsta de 2 ani, iar nou-născuții circumspecți pot să devină niște copilași curajoși. Prin interacțiunile dintre trăsăturile fiziologice ale bebelușului și comportamentul persoanei de îngrijire iau naștere caracteristicile personalității.

60 *Infants and Mothers*, ibid.

Cu o îngrijire adaptată la diferențele individuale, mulți copii născuți chiar și cu deficiențe grave se pot dezvolta mai bine decât ar fi de așteptat. Într-o analiză recentă a peste 200 de copii diagnosticați cu afecțiuni din spectrul autist, majoritatea s-au bucurat de o îmbunătățire semnificativă a funcționării psihice și emoționale atunci când părinții lor și o echipă de terapeuți au reușit să abordeze diferențele individuale și să descopere „cheile” potrivite⁶¹. Această realizare arată că trăsăturile fiziologice în sine nu limitează sau nu definesc neapărat potențialul unui copil. Mai mult, cu cât e mai compromisă înzestrarea unui copil, cu excepția vătămării masive sau care duce la handicap, cu atât este mai puternică și mai decisivă influența îngrijirii pe care o primește acesta. Atât de puțini copii cresc într-un mediu cu adevărat optim, încât nu știm care sunt, de fapt, parametrii de dezvoltare.

Părinții știu și acceptă de multă vreme faptul că fiecare dintre copiii lor este diferit. În prezent, putem furniza instrumentele care să confirme această impresie intuitivă, dar, și mai important, să o sistematizeze în așa fel încât părinții să își poată folosi cunoștințele pentru a promova dezvoltarea sănătoasă a fiecăruia dintre copiii lor, nu doar a celor care se potrivesc mai ușor în tiparele familiale conforme așteptărilor.

În activitatea clinică și cea de cercetare, unul dintre autori (SIG) a evidențiat stilurile de îngrijire care pot să sprijine sau să neutralizeze tiparele fiziologice specifice. Aceeași combinație de trăsături biologice poate fi dezvoltată și transformată în talente prețioase precum

61 Greenspan, S.I. și S. Wieder, “Developmental Patterns and Outcomes in Infants and Children with Disorders in Relating and Communicating: A Chart Review of 200 Cases of Children with Autistic Spectrum Diagnoses”, în *Journal of Developmental and Learning Disorders*, 1: 87-141, 1997; Greenspan, *Infancy and Early Childhood*; Greenspan și Wieder, *The Child with Special Needs*.

empatia, curajul, leadershipul, curiozitatea, creativitatea, hotărârea, autodisciplina, încrederea de sine, perseverența și originalitatea sau, în mod alternativ, ele pot servi ca bază pentru apariția lipsei de inhibiții, neglijenței, cruzimii, ostilității, rigidității, detașării, iraționalității și spaimei. Dacă aceste tipare fiziologice specifice vor deveni talente sau probleme depinde, pe scurt, de modul în care este îngrijită și educată zestrea biologică a copilului.

O îngrijorare tot mai mare pentru societate o constituie copiii, adolescenții și adulții *antisociali* violenți, care îi tratează pe ceilalți mai curând ca pe niște obiecte decât ca pe niște ființe umane asemenea lor. Sărăcia, abuzul și privarea afectivă au fost găsite vinovate, în mare măsură, de acest tipar periculos și îngrijorător. Lucrarea clasică a lui John Bowlby „Forty-Four Juvenile Thieves“ („Cei 44 de hoți juvenili“)⁶² a descris copii neglijăți în prima perioadă a vieții, care au devenit extrem de antisociali. Legătura evidentă, stabilită intuitiv între lipsa de afecțiune oferită unui copil și incapacitatea sa ulterioară de a simți afecțiune față de alții, i-a convins pe mulți, la vremea când s-a publicat articolul, în 1944, că influențele mediului erau extrem de importante în contribuirea la delincvență în prevenirea ei.

Totuși, datele biologice nu pot fi ignorate. Printre copiii grav privați de afecțiune și îngrijire în primii ani de viață, inclusiv cei din instituții, s-au observat două tendințe. Într-un grup, copiii au devenit retrași, deprimăți sau apatici. Unii au încetat să se dezvolte fizic, nu au reușit să ia în greutate sau chiar s-au îmbolnăvit grav și nu au supraviețuit. Cei din celălalt grup căutau stimuli senzoriali, devenind agresivi, neînfrânați și indiferenți la alții, relaționând cu aceștia doar pentru a-și satisface propriile nevoi concrete. În alte studii, în rândul copiilor

62 Bowlby, J. „Forty-Four Juvenile Thieves: Their characters and Home Life“, *International pf Psycho-Analysis*, 25:19-52, 107-127, 1944.

și adulților antisociali s-a descoperit un grad mai mare, decât cel preconizat, de deficiențe subtile ale funcționării sistemului nervos (probleme de percepție, de procesare a informațiilor și de funcționare motorie).

Comportamentul antisocial nu poate fi explicat nici prin modelul privării, care analizează cauzele sociale precum sărăcia, destrămarea familiei, moralitatea îndoielnică și lipsa autorității, nici prin modelul fiziologic, care menționează diferențele înnăscute ale funcționării sistemului nervos. Mai degrabă interacțiunea deficiențelor neurologice cu stresul din mediu este cea care, la rândul său, se combină cu anumite tipuri de relații timpurii părinte-copil, care cresc probabilitatea comportamentului antisocial.

Tiparele persoanelor de îngrijire care implică îngrijire suplimentară, experiență în ajustarea activității, oportunități sporite de antrenare în jocul simbolic, empatie și limite blânde, dar ferme conduc adesea la o dezvoltare pozitivă. Din contră, limitele punitive și ostilitatea sau evitarea, neglijarea și inconsecvența conduc adesea la tipare antisociale accentuate.

Există multe modalități de a descrie variațiile temperamentului sau ale tiparelor fiziologice la copii. Unul dintre autori (SIG) a descris cinci tipuri comune: ⁶³ *copilul activ, agresiv; copilul foarte sensibil; copilul absent sau adâncit în sine; copilul încăpățânat și copilul care are dificultăți de atenție*. Fiecare dintre aceste tipuri de copii necesită un parentaj adaptat la tendințele și nevoile specifice, dacă se dorește ca toți copiii să își dezvolte punctele forte personale.

O astfel de adaptare a interacțiunilor sau învățării la punctele forte individuale ale copilului îi poate ajuta, de asemenea, pe copiii considerați în mod obișnuit autiști sau retardați. Mai mulți copii diagnosticați cu afecțiuni din spectrul autismului, cu care am lucrat, au dobândit,

63 Greenspan, S.I. și Salmon, *The Challenging Child*, ibid.

în cele din urmă, remarcabile abilități cognitive, emoționale și sociale⁶⁴. Chiar dacă doar unii dintre ei au reacționat atât de bine, faptul dezvăluie o prognoză mult mai încurajatoare decât s-a considerat vreodată posibil. Retardul este socotit de obicei rezultatul unei lezări biologice generalizate atât de grave, încât copiii se plasează neapărat în partea inferioară a scalelor, în privința tuturor abilităților mentale, capacităților motorii, abilităților verbale și spațiale și altele asemenea. Totuși, o examinare mai atentă evidențiază că și acești copii prezintă o gamă de diferențe individuale, unii fiind mai slabi, iar alții fiind mai puternici în ceea ce privește abilitățile verbale, în raport cu cele spațiale sau capacitățile motorii ș.a.m.d. Lucrul cu aceste diferențe, concentrarea pe punctele forte ale copilului în același timp cu remedierea treptată a punctelor sale slabe i-au ajutat pe mulți copii să se dezvolte mult mai bine decât era de așteptat.

Nevoia de a adapta experiența la diferențele individuale este deosebit de importantă în educația timpurie. De exemplu, există un procent de copii care au dificultăți de a învăța să citească și care apoi sunt expuși riscului de eșecuri de învățare asociate, la discipline care necesită lectură, cum ar fi istoria și științele sociale, și care apoi se descurajează, căpătând probleme de comportament și fiind expuși riscului de a renunța la școală ș.a.m.d.

Când copiii nu reacționează la metodele de lectură obișnuite, chiar și atunci când le sunt oferite cu mai multă sistematizare și intensitate, acest lucru se întâmplă adesea deoarece ei au dificultăți de procesare a sunetelor. Nu pot distinge sunetele subtile și, prin urmare, le este greu să facă legătura între sunetele

64 Greenspan, S.I. și S. Wieder, "Developmental Patterns and Outcomes"; Greenspan, S.I., *Infancy and Early Childhood*; Greenspan și S. Wieder, *The Child with Special Needs*, ibid.

pe care le aud și literele pe care le văd. Alți copii au probleme cu percepția literelor propriu-zise, însă marea majoritate au dificultăți cu deosebirea sunetelor. Pentru acești copii, o metodă bazată pe cunoaștere fonetică, metodă care să îi ajute să învețe cum să distingă mai întâi sunetele și apoi să lege sunetele de percepția vizuală a formelor și literelor, pare să dea rezultate foarte bune. În diverse studii, s-a demonstrat că această metodă îi ajută pe copiii care au dificultăți cu cititul să citească și chiar să îndrăgească lectura⁶⁵. Similar, există copii care au dificultăți de însușire a conceptelor matematice nu atât din cauza incapacității de a memora datele matematice, cât din cauza dificultății cu procesarea vizual-spațială, astfel încât le este greu să își reprezinte conceptul de cantitate. Aici, metodele care combină interesul afectiv puternic față de anumite obiecte, cum ar fi monedele sau fursecurile, cu utilizarea capacității copilului de a vizualiza cantități sau distanțe (sau, la o adică, perioade de timp) par să ofere fundamentele pentru mai bune abilități la matematică. Ca un ultim exemplu, copiilor care au dificultăți cu planificarea și ordonarea motorie le este greu să scrie patru sau cinci propoziții la rând, care sunt toate legate una de alta. Mai degrabă înțelegerea problemei fundamentale, decât simplul antrenament al copilului la gramatică, într-o manieră bazată pe memorare, oferă drumul spre remedierea acestei situații. Moda actuală de întoarcere la lucrurile elementare și de zile de școală prelungite îndreaptă educația, din păcate, de la recunoașterea diferențelor individuale, către o abordare de tipul măsură universală. A face pur și simplu mai multe lucruri din cele

65 Calfee, R., Lindamood, C., "Acoustic-Phonetic Skills and Reading — Kindergarten Through Twelfth Grade" (1973), în *Journal of Educational Psychology* 64: 293-98.

care nu merg nu se va dovedi util, și nici nu poți învăța un copil doar testându-l. Similar, o mai mare răspundere, fără inovații în predare, va fi puțin probabil să aducă rezultate îmbunătățite, tot așa cum (după cum zice vechiul proverb) să cântărești întruna vaca nu o va îngrășa. Evaluarea poate fi o parte valoroasă din învățare, dacă le oferă profesorilor posibilitatea de a afla cât de bine funcționează metodele lor și dacă le oferă elevilor și părinților posibilitatea de a ști ce s-a învățat bine și ce nu s-a învățat. În cele mai bune tipuri de evaluare, copilul învață și evaluează permanent, ca o demonstrație pentru el însuși și pentru ceilalți a stăpânirii perfecte a materiei respective.

Când ne concentrăm asupra diferențelor individuale în educație, ne focalizăm pe procesele esențiale, cum ar fi procesarea auditivă și limbajul, gândirea vizual-spațială, planificarea și ordonarea motorie (denumită adesea *abilități de execuție*) și modularea senzorială, precum și asupra unor niveluri diferite ale gândirii abstracte, pe care copiii trebuie să o stăpânească bine pentru a avea succes școlar, dar și social și emoțional. Neglijăm adesea aceste diferențe individuale sau capacități de procesare fundamentale care stau la baza întregii învățări și educații, punând accentul pe memorarea informațiilor. Celor care spun: „Păi, ar trebui să știe, cel puțin, cine au fost Grant, Lincoln sau Washington“, răspunsul trebuie să fie că aceasta este o abordare greșită. Nu există „cel puțin“. Dacă acei copii rămân doar cu câteva informații izolate, ei tot vor fi slab educați. Desigur că trebuie să știe cine au fost Washington, Lincoln și Grant, însă trebuie să cunoască aceste nume în contextul noțiunilor de istorie. Pentru a înțelege aceste noțiuni, ei trebuie să fie cititori temeinici, cu o bună gândire vizual-spațială și să aibă abilități avansate de rezolvare a problemelor. Nu există scurtătură pentru aceste capacități de bază, care

constituie fundamentul întregului proces de învățare. Prin urmare, întoarcerea la lucrurile elementare trebuie să însemne întoarcerea la procesele elementare care constituie baza întregii învățări.

Pentru ca un sistem educațional sau un profesor individual să asigure buna stăpânire a acestor procese elementare, sunt necesare șase ipoteze fundamentale:

1. *Unicitatea fiecărui copil.* Experiențele copilului determină, în mare parte, ceea ce el învață. Pentru a facilita învățarea și o dezvoltare psihică adecvată, experiențele trebuie adaptate la sistemul nervos central „diferit în mod individual” al copilului. Copiii sunt diferiți în privința gradului lor de stăpânire a capacităților de dezvoltare timpurii, cum sunt capacitatea de a se concentra și de a fi prezenți, profunzimea relaționării și familiarității, capacitatea de a avea un scop și intenție, capacitatea de a soluționa probleme complexe, abilitatea de a utiliza idei în mod simbolic și creativ și capacitatea de a gândi logic și abstract. Tiparele familiale, culturale și comunitare sunt, de asemenea, unice. Înțelegerea acestor tipare face posibilă crearea programelor educaționale bazate pe diferențele individuale ale copilului, familiei și comunității sale.

2. *Conlucrarea dintre familii și educatori.* O abordare centrată pe diferențele individuale nu înseamnă testarea, etichetarea și apoi urmărirea copiilor. Educatorii și părinții ar trebui să conlucreze pentru a analiza dezvoltarea copilului, pentru a observa funcționarea lui și a-i descrie profilul. Mediul fizic, programa școlară și tipul de relații care vor încuraja învățarea sunt adaptate apoi la profilul fiecărui copil. Ca rezultat, sunt facilitate abilitățile sociale și cognitive și, adesea, sunt prevenite tulburările. Aceasta nu înseamnă un mediu de învățare distinct pentru fiecare copil sau grup de copii. Copiii învață împreună și își accelerează reciproc dezvoltarea.

Profesorii pot să folosească zone diferite ale sălii de clasă și module flexibile pentru a crea oportunități de învățare optime pentru fiecare copil. Pentru a se implementa o astfel de abordare, este necesar ca părinții să fie parteneri în conducerea școlii, iar școala ar trebui să fie pe deplin integrată în comunitate.

3. *Învățarea prin intermediul interacțiunilor afective dinamice.* Când copilul își începe educația formală, interacțiunile afective dinamice sunt utile pentru învățare. Gândirea abstractă, care este implicată în citire, înțelegerea istoriei, scriere, științele naturii, științele sociale și matematică, antrenează întotdeauna două elemente: (a) experiențe semnificative din punct de vedere afectiv și (b) capacitatea de a reflecta asupra interacțiunilor, de a le clasifica și de a extrapola pe baza acestor experiențe.

4. *Nicio ocazie de eșec.* Copiilor care nu reușesc să facă un anumit test sau exercițiu trebuie să li se acorde oportunitatea de a reface acel test sau exercițiu. Acest lucru se poate face în timpul orelor de școală, după școală, în weekend sau vara; cu toate acestea, copiii nu pot fi promovați cu ușurință, dar nici nu pot fi ținuti în clasă întâi timp de douăzeci de ani. Niciuna dintre aceste abordări nu va da rezultate. Mai degrabă, trebuie modificată abordarea educării copilului, până când se găsește o cale care îi permite acestuia să aibă un grad relativ de stăpânire a acelui domeniu particular. De pildă, este posibil ca unui copil care are dificultăți cu matematica să îi fie necesar mult timp pentru a înțelege noțiunea fundamentală de cantitate. Chiar dacă țelul, pentru acel copil, devine doar competența de a face adunări, scăderi, înmulțiri și împărțiri înainte de terminarea liceului, fie și acel țel ar merita cu prisosință efortul. Prin urmare, copilul reface exercițiul până când îl înțelege, dar de fiecare dată educatorii săi capătă o nouă înțelegere

a sursei dificultăților lui, pentru a-i asigura acelui copil o și mai bună abordare. De exemplu, dacă acel copil nu poate să își facă temele acasă deoarece nu există sprijin sau copilul este nemotivat, s-ar putea să trebuiască să i se ofere activități de tip after-school ca să facă temele care în mod obișnuit ar trebui făcute acasă. Motivarea copilului și organizarea familială în acest model al diferențelor individuale sunt luate ca diferențe individuale, ca variabile în ecuație, nu drept considerații morale care pot justifica lăsarea unui copil să eșueze în plan școlar. Motivarea copilului și dezorganizarea familială pot fi văzute, mai curând, ca niște încercări ce trebuie depășite. Pot fi aduse și alte servicii instituționale, pentru a sprijini familia, dacă există haos familial extrem sau dificultăți grave sau dacă acel copil are probleme emoționale și sociale grave și este expus riscului de a renunța la școală și de a manifesta un comportament delinquent ulterior. Alte mijloace de sprijin și ajutor comunitar sunt sugerate în capitolul 6.

Respectul pentru diferențele individuale nu subminează responsabilitatea individuală. Paradoxal, în acest model al diferențelor individuale, responsabilitatea individuală este mult mai mare decât în orice alt model. Copiilor nu li se permite să își găsească scăparea în pasivitate, neajutorare sau comportamente ce reflectă o adaptare neadecvată. Responsabilitatea lor individuală este provocată prin ajutor suplimentar și organizare. Nimeni nu scapă din această situație – nici copilul, nici educatorii, nici familia.

Noi (SIG) am creat un model al diferențelor individuale bazat pe relații (sau modelul DIR), în care copiii sunt înțeleși sub aspectul capacităților de dezvoltare, al diferențelor individuale și al relațiilor interactive care au probabilitatea de a le fi utile (precum și a acelor care

se desfășoară în prezent și ar putea să le compromită dezvoltarea)⁶⁶.

Modelul DIR a devenit fundamentul pentru o nouă organizație, Interdisciplinary Council on Developmental and Learning Disorders (ICDL Consiliul Interdisciplinar pentru Tulburări de Dezvoltare și Învățare), cu Consilii Regionale în majoritatea metropolelor americane. ICDL acționează pentru îmbunătățirea serviciilor acordate copiilor și familiilor cu nevoi speciale, inclusiv autism și afecțiuni asociate⁶⁷. Acest tip de abordare nu îl răsplătește neapărat pe elevul dotat mai mult decât pe cel mai slab la învățătură. Îi răsplătește pe amândoi pentru că iau parte la procesul de învățare. Fiecare dintre ei poate atinge un nivel ridicat de stimă de sine având un sentiment relativ de bună stăpânire a cunoștințelor în ceea ce privește situația de la care a pornit și ce a realizat. Într-o astfel de atmosferă, copiii vor adopta o abordare care îi ajută să învețe. Cu cât individualizăm mai mult și cu cât putem ajuta mai mult copiii să lucreze cu metode inovatoare, până când învață bine un anumit subiect, cu atât vom ajunge mai repede la un nivel mai ridicat de realizări educaționale și stimă de sine în rândul tuturor copiilor.

5. *Grupuri mici.* Modelul diferențelor individuale impune ca educarea copiilor să se facă în clase cu mult mai puțini elevi decât în prezent. Clasele cu 25-30 de elevi nu favorizează învățarea. În cea mai mare parte, numai copiii care sunt capabili să învețe, în esență, fără ajutorul școlii învață bine în astfel de clase. Pentru a-i ajuta pe elevii buni să își atingă potențialul maxim, pe

66 Vezi Greenspan, *Infancy and Early Childhood*; S.I. Greenspan și Lewis, N.B., *Building Healthy Minds*, Perseus Publishing, Cambridge, MA, 1999; Greenspan și Wieder, *The Child with Special Needs*, ibid.

67 Pentru informații despre *Clinical Practice Guidelines* (Principiile activității clinice) și activitățile Consiliului, vezi website-ul ICDL (www.icdl.com).

elevii medii să se descurce mai bine decât o fac în prezent și pe copiii cu deficiențe să devină competenți, este nevoie de clase cu mai puțini elevi, pentru toți copiii.

6. *În fiecare zi, timp alocat pentru chestiuni de bază.* Am afirmat deja că fiecare copil are propriul său profil de procesare în privința modului în care înregistrează și înțelege informațiile, comunică și gândește. Aceste capacități de procesare constituie elementele de bază care alcătuiesc fundamentul pentru: citire, matematică, scriere și toate tipurile de activități școlare, dar și sociale, și pentru gândire. În prezent, există tendința ca aceste elemente de bază să fie tratate informal, ca parte a proceselor aplicate diverselor materii școlare. Totuși, deoarece aceste procese sunt mai degrabă implicite decât explicite, adesea profesorii și elevii nu își dau seama suficient de bine care dintre aceste procese nu reprezintă dificultăți și care dintre ele necesită muncă și exerciții suplimentare. Elementele de bază despre care discutăm includ procesarea auditivă (capacitatea de a înregistra și a înțelege ceea ce auzi), procesarea vizual-spațială (capacitatea de a înregistra și a înțelege ceea ce vezi și de a te descurca în lumea fizică din jurul tău – aceasta este esențială pentru matematică și științele naturii, precum și pentru citire), adaptarea senzorială (capacitatea de a procesa informațiile fără a reacționa nici prea mult, nici prea puțin în cazul fiecăruia dintre cele cinci simțuri) și planificarea și organizarea motorie (capacitatea de a organiza și de a pune în practică acțiuni și gânduri – o componentă importantă a ceea ce adesea se numește *funcții de execuție*). Deoarece aceste capacități de procesare fundamentale stau la baza educației școlare elementare, un sfert până la o treime din fiecare zi de școală (începând de la grădiniță și continuând până la liceu și pe parcursul acestuia) ar trebui să fie alocată întăririi acestor abilități de bază. Mulți profesori buni

și multe școli pun deja în practică, informal, aceste abilități. Soluția este ca această practică să devină mai explicită și mai sistematică.

Conceptul de diferențe individuale are implicații și pentru sistemul nostru de asistență socială. Când se oferă sprijin familiei, este important să se înțeleagă modalitățile în care cei cu care lucrăm înregistrează, organizează și procesează informația, ca și modul în care își planifică acțiunile. Înțelegerea diferențelor individuale poate să furnizeze date despre talentele și nevoile naturale, necesare pentru pregătirea profesională în acest domeniu. De asemenea, diferențele individuale în organizarea și sprijinul familiei pot să ofere informații valoroase despre ce anume este nevoie într-un program de sprijinire a familiei.

Conceptul de diferențe individuale este extrem de important atunci când analizăm interfața dintre serviciul de asistență socială și sistemul juridic și abordările copiilor și familiilor care au dificultăți deosebite. Pentru a schița programe de reabilitare, chiar și atunci când acestea au loc în contextul detenției, din cauza activității infracționale, este imperativ să înțelegem diferențele individuale ale fiecărui copil și fiecărei familii. Profilul fiecărui copil poate să ofere repere generale pentru cum să fie ajutat copilul. De exemplu, într-un program pentru tineri cu potențial delincvent, un mentor plin de interes a lucrat cu copiii într-un mod adaptat la nevoile lor particulare, legate de un nou loc de muncă, problemele cu membrii familiei sau cu poliția și învățarea cititului, adunării sau planificării acțiunilor. Mentorul se afla pe teren, acolo unde erau copiii, oferindu-le sprijin de calitate permanent, precum și instruire în domeniile în care erau vulnerabili sau slabi, educațional și vocațional. După doi ani într-un astfel de program, 80% dintre copii se îndreptau către o direcție încununată de succes

în viața adultă, în ceea ce privește relațiile, familia și cariera. 80% din copiii care renunțaseră la școală și nu au beneficiat de un astfel de program centrat pe diferențele individuale au ajuns să aibă de-a face fie cu sistemul justiției penale, fie cu sistemul de sănătate mentală⁶⁸.

Modelul diferențelor individuale este important și în sistemul nostru de sănătate mentală. În abordările noastre privind bolile și sănătatea mentală am luat-o, într-o oarecare măsură, înaintea informațiilor pe care le deținem. Aplicăm etichete tiparelor de probleme și diagnosticăm diferite sindroame când încă nu este convingător faptul că multe dintre aceste comportamente îngrijorătoare chiar se încadrează în sindroame propriu-zise. Tratatând diverse feluri de comportament drept sindrom, în loc să le considerăm mai curând tipare de comportament, avem tendința să creăm intervenții sau tratamente care mai degrabă au ca țintă sindromul, în loc de elementele fundamentale care ar putea fi răspunzătoare pentru fiecare tip. Un bun exemplu este un copil care nu este capabil să fie atent. Dacă ne concentrăm asupra diferențelor individuale, s-ar putea să descoperim, de pildă, că acel copil are probleme cu planificarea și organizarea motorie. Exercițiile speciale pentru îmbunătățirea planificării și organizării acțiunilor ar putea fi foarte utile. Pe de altă parte, este posibil ca un copil să reacționeze în exces la sunete și zgomot și ar putea să devină și mai surmenat atunci când e frustrat sau neliniștit, iar această reacție ar putea intensifica tendința de a reacționa în exces la alte zgomote și sunete, precum și de a avea o activitate impulsivă. Reducerea zgomotului și stimulilor tactili din mediu,

68 Shore, M.F. și J.L. Massimo, „Contributions of an Innovative Psychoanalytic Therapeutic Program with Adolescent Delinquents to Developmental Psychology”, în S.I. Greenspan și G.H. Pollock (editori), *The Course of Life*, ed. a 2-a, vol. 4: *Adolescence*, International Universities Press, Madison, Con., 1990.

încurajarea capacității de autoliniștire și autodisciplinare și anticiparea circumstanțelor când este probabil să apară stresul auditiv sau tactil pot să îl ajute pe un astfel de copil să își organizeze, să își planifice și să își regleze comportamentul. Pe de altă parte, dacă aceste diferențe de procesare fundamentale sunt ignorate și se lucrează doar cu simptomele de suprafață și cu „sindromul” (de exemplu, din cauza comportamentului copilului, se presupune că acesta suferă de sindromul deficitului de atenție), s-ar putea să încercăm o medicație centrată pe sindrom, precum administrarea de Ritalin. La un anumit copil, acest lucru ar putea să aibă efecte neașteptate și nedorite, din cauza reacțiilor sale excesive la mediu și a tendinței sale, când este stresat, de a manifesta tipare exagerate de sensibilitate excesivă și acțiuni impulsive. La astfel de copii, am observat că este posibil ca uneori anumite medicații să aibă tendința de a cauza mai multă agitație și un comportament mai impulsiv și, câteodată, idei de grandoare (megalomanie). (Pe de altă parte, am observat în activitatea clinică faptul că acei copii care au tendința de a reacționa slab la sunete și atingere au de câștigat de pe urma unei astfel de medicații.) Avem aici un bun exemplu despre felul în care concentrarea asupra diferențelor individuale ne poate ajuta să acționăm mai eficient în cazul fiecărui copil și despre cât de important este ca, dacă intenționăm să încercăm un remediu biologic, să știm la ce să ne așteptăm de la început, ca să vedem dacă acesta produce efecte adverse ori este cu adevărat folositor.

Tipare similare se pot observa la copiii care se simt triști sau nefericiți. Acest lucru poate fi considerat un sindrom, depresia copilăriei, sau poate fi examinat în contextul diferențelor individuale ale copilului. Am observat, de exemplu, că unii copii, care încă de când erau bebeluși și copii mici au fost foarte sensibili la

variațiile subtile din mediul lor, în loc să devină activi sau impulsivi, au tendința de a se necăji cu ușurință. Unii dintre acești copii au capacități mai reduse de procesare vizual-spațială și capacități înalte de procesare auditivă și sunt, adesea, foarte sensibili chiar și la cele mai ușoare variații ale atingerii sau sunetului. Înțelegând aceste lucruri, putem să le oferim alinare și îngrijire suplimentare și, de asemenea, modalități de a-și verbaliza și a-și înțelege reacțiile la mediu. Când reușim să lucrăm în acest mod cu copiii, tendința lor de a deveni triști sau îmbufnați adesea se schimbă, căci ei își dezvoltă o flexibilitate bazată pe înțelegerea diferențelor lor individuale.

În timpul copilăriei, abordarea centrată pe diferențele individuale prezintă avantaje chiar și când se iau în considerare remedii biologice alături de cele psihologice. Orientarea centrată pe diferențele individuale încearcă să identifice profilul unic al fiecărui copil, în subtilitatea și infinitele sale variații, și încearcă să grupeze mai puțin copiii în sindroame etichetate, mai ales când, așa cum s-a arătat anterior, criteriile pentru sindroame nu sunt în totalitate stabilite.

În rezumat, abordarea bazată pe diferențele individuale, aplicată înțelegerii funcționării omului, are potențialul de a schimba semnificativ modul în care gândim despre copii și familii în instituțiile noastre de educație, ca și în sistemul de asistență socială și cel de sănătate mentală.

Discuție

SIG: Actualele noastre tipare de creștere a copilului, abordări educaționale și sisteme de asistență socială, sănătate și sănătate mentală numai rareori recunosc sau se ocupă de diferențele individuale. De asemenea, din diverse motive care nu sunt în întregime clare, poate din

cauza mediului timpuriu haotic sau expunerii la substanțe care afectează sistemul nervos, din ce în ce mai mulți copii par să prezinte dovezi extreme ale acestor diferențe individuale.

TBB: Trebuie să examinăm cu mai multă atenție aceste diferențe, atât în ceea ce privește interacțiunile părinte-copil, cât și în ceea ce privește restul societății. Toți contribuie la educația copilului – părinții, profesorii, prietenii, personalul centrelor de zi etc. Fiecare dintre aceștia are ocazia de a învăța despre un copil și de a fi atent la nevoile particulare ale acelui copil.

Identificarea timpurie a diferențelor

SIG: În modelul Punctelor de cotitură, fiecare copil, ca parte a unui program de îngrijire preventivă a copilului sau a unui program educațional, începând cu perioada de sugar și până crește, este evaluat periodic cu privire la diferențele individuale și nevoile de dezvoltare. Această evaluare necesită o cooperare între ministerele sănătății și educației și implică un nou concept legat de semnificația educației. De la principiul potrivit căruia orice copil trebuie educat începând cu vârsta de 5 ani, am scăzut această limită de vârstă și finanțăm de la guvern două programe pentru perioada preșcolară, Head Start și Early Head Start, pentru un număr limitat de copii. Următorul pas este adoptarea ideii că aceste evaluări trebuie să înceapă la naștere, poate prin intermediul acoperirii costurilor de către polița de asigurare (ca parte a îngrijirii medicale preventive a copilului, cu specialiști din cabinetele pediatrie, pregătiți corespunzător în problemele de dezvoltare a copilului). Ne-am dori să vedem că se acceptă faptul că, pentru a face o treabă bună, trebuie să înțelegem fiecare bebeluș și fiecare copil. Rezervele sunt previzibile. Unii vor

percepe acest lucru ca pe un amestec în treburile familiei sau ca pe o reducere a autorității parentale. Însă s-ar cuveni să fie văzut ca o extindere a îngrijirii medicale.

TBB: Da, mai curând un sprijin, decât un amestec. Trebuie să înțelegem bine fiecare familie pentru a-l putea ajuta pe copil să crească și să se dezvolte optim. Trebuie să le oferim familiilor un scop care să fie pozitiv. Dacă dăm buzna, îi tratăm de sus, ne pronunțăm cu privire la ce nu este bine și le prescriem lucrurile de care au nevoie, asta va fi percepută ca o subminare. În schimb, dacă adoptăm o abordare tranzacțională și spunem: „Vrem să înțelegem cum stau lucrurile în cazul tău și cum putem să te sprijinim și să fim alături de tine pentru a-l ajuta pe copilul tău să fie puternic și sănătos și să învețe bine“, cred că ar exista mai puține rezerve. Tot ar mai fi de lămurit cei extrem de conservatori, dar cred că ar exista o mai mare probabilitate de a reuși acest lucru cu majoritatea părinților – cu certitudine cu aceia care sunt foarte vulnerabili și deznădăjduiți. Ar exista o mai mare șansă de a le capta atenția și de a-i atrage, dacă s-ar folosi o astfel de abordare.

Am realizat un model pozitiv de sprijin în care copilul să fie în centrul atenției noastre și limbajului nostru și în care să vedem periodic părintele și copilul pentru motive de sănătate și psihologice, pentru a evalua cât de bine se descurcă, nu pentru a schimba sau a modela ori ceva de genul ăsta. Aceasta este esența programului Puncte de cotitură. De asemenea, încercăm să schimbăm modul în care îi pregătim pe medicii pediatri, asistentele medicale, asistenții sociali de la protecția copilului și pe profesori. Avem nevoie de un model tranzacțional de sprijin și înțelegere, care cred că se află în antiteză cu toată pregătirea profesională care ni s-a oferit. Trebuie să ne punem întrebarea: „OK, cât de des trebuie să consultăm o familie ca să aflăm dacă membrii ei vor reuși singuri sau

au nevoie de ajutorul pe care li-l putem oferi?" Pe un grafic al eficienței, utilitatea acestor examinări medicale prezintă o curbă descendentă? La aceste vizite medicale, specialiștii ar putea să se întâlnească cu o familie și să evalueze nivelurile de dezvoltare, precum și nevoile individuale. Am putea obține o foarte bună estimare despre ajutorul de care au avut nevoie oamenii și despre cel de care nu au avut nevoie. Nu toată lumea are nevoie de tot acest sprijin, dar un model ne-ar ajuta să identificăm diferențele.

În prezent, modelul nostru se bazează pe ideea că amesteci pe toată lumea la un loc și cei care se abat extrem de mult de la medie devin evidenți, iar atunci te ocupi de ei la nivel simptomatic. Asta nu va da și nu a dat rezultate. Extremele pot fi identificate de timpuriu. Atunci nu am mai fi nevoiți să ne concentrăm toate resursele asupra lor. Am lucra de la început cu acești copii. Stanley, programele pe care le-ai creat tu fac același lucru. Putem să aflăm multe atât de la copiii aflați la un nivel mediu, cât și de la cei care constituie excepții. Însă nu va fi ceva atotcuprinzător, o singură măsură care să se potrivească tuturor. Trebuie să fie ceva individualizat chiar de la început. Asta înseamnă că trebuie să îi pregătim pe furnizorii acestui serviciu – specialiștii din domeniul protecției copilului și cei din domeniul medical – astfel încât să își dea seama de ce anume are nevoie fiecare familie. Trebuie să îi pregătim, de asemenea, să stabilească o relație cu fiecare familie, bazată pe cooperare, în care toată lumea să lucreze în vederea celui mai bun rezultat pentru copil.

SIG: Să zicem că nu avem nimic în desfășurare. Cum am înființa sistemul? Cum și pe cine ai pregăti profesional?

TBB: Ei bine, aș pregăti pe toată lumea. Există niveluri diferite de pregătire. Îi pregătim pe traineri și ei merg la cei care urmează să asigure îngrijirea. Ei oferă

pregătire la nivelul comunității. Există, de asemenea, pregătire la nivelul specialiștilor. Specialiștii, cum ar fi fiziokinetoterapeuții sau terapeuții ocupaționali, au nevoie doar de un supliment la ceea ce fac deja, o trecere la o abordare orientată spre familii și relația cu acestea.

În programul nostru, asistentele medicale cu studii superioare, medicii pediatri, asistentele medicale, medicii de familie etc. primesc o pregătire generală. Ei se strâng și discută despre relații – cum să le crezi, cum să le folosești și cum să le cauți la momentul fiecărui punct de cotitură vulnerabil. Ei beneficiază de un curs rapid și intensiv de dezvoltare a copilului, pe care îl pot utiliza în munca lor cu părinții.

Nucleul programului nostru constă în acele momente pe care le numim puncte de cotitură. Acestea sunt momentele vulnerabile, ca regresiiile normale din dezvoltarea copilului, care ne oferă posibilitatea de a intra în sistemul familial și de a ne alătura părinților pentru a înțelege dezvoltarea copilului.

SIG: Să revenim la ce discutăm mai devreme – educarea fiecărui viitor părinte, probabil în școală. Un cuplu decide să se căsătorească și se gândește să aibă un copil. Într-o societate ideală, de unde începem cu ei? Începem acel întreg proces, cu părinți care au învățat ce înseamnă a avea un copil în școala primară? La vremea când acest cuplu se gândește să aibă un copil, cei doi ar trebui să posede o oarecare educație cu privire la dezvoltarea și creșterea copilului. Apoi începem Punctele de cotitură în perioada prenatală, cu educație privind nașterea și cu medicul obstetrician, asistenta medicală și toate celelalte ajutoare. Ar exista, astfel, un sistem, începând cu discuțiile de dinaintea perioadei prenatale.

TBB: Un alt moment esențial îl constituie vizita medicală la domiciliu, la șapte zile după naștere. Din cauza perioadei reduse de ședere în spital, depresia

postpartum trece adesea neobservată. Nu doar bebelușilor trebuie să li se facă un control medical după șapte zile, ca să vedem dacă sunt anemici, deshidratați ori prezintă un regres din cauza medicamentelor. Trebuie să te preocupe și dacă mama este sau nu foarte deprimată. Încerci, de asemenea, să-l incluzi și pe tată.

Aș începe cu un model asemănător cu programul Puncte de cotitură, pentru a încerca să ajungem la oameni și să îi cooptăm în sistem. Atunci am putea să ne ocupăm nu doar de dezvoltarea fizică a copilului, ci și de cea emoțională și cognitivă, cu efecte în interacțiunea familială.

Primul pas ar fi prevenția. Al doilea ar fi evaluarea, ca să știm exact cum este copilul. Dacă ai două sau trei puncte de evaluare pe parcurs, ai ceea ce numesc eu un grafic al recuperării. Acesta îți oferă o idee cu privire la lucrurile care vor merge bine, indiferent de ceea ce faci, și, de asemenea, la lucrurile care nu se vor schimba niciodată, precum și la cele la care ai putea să ajuți. Chestiunile legate de potrivirea dintre părinte și copil și de atașament sunt cele în care se poate cu adevărat interveni. Dar mai întâi trebuie să aducem familiile într-un sistem – un sistem de prevenție. Parte din această nevoie de experiențe adecvate este un sistem de sănătate preventivă și îngrijire a copilului, care poate identifica nepotrivirile și copiii ale căror temperament și nivel de dezvoltare nu sunt recunoscute.

Serviciile de prevenție

SIG: Putem crea un plan de bătaie, un program de sprijin, evaluări periodice. De exemplu, de ce anume avem nevoie pentru un copil care nu construiește o relație afectivă cu părinții săi?

TBB: Cine sunt oamenii care vor trebui să schimbe ce facem noi pentru a realiza asta? Ar trebui ca toate aceste

lucruri să fie introduse într-un sistem de creșe sau în sistemul de învățământ? Ce parte a aparatului birocratic ar trebui să se ocupe de asta? Sau avem nevoie de o nouă abordare?

SIG: Până la atingerea vârstei școlare, există unele servicii de asistență incluse în sistemul de învățământ. Ar trebui să cerem școlii să facă mai mult sau ar trebui să cerem ministerului sănătății să facă mai mult? De ce fel de servicii de asistență avem nevoie pentru a preveni rezultate catastrofale? Să zicem că am identificat un copil de 18 luni care are grave tulburări de limbaj receptiv, care are un tonus muscular scăzut și se află într-o familie dezorganizată. De ce anume avem nevoie ca să avem grijă de el?

TBB: Toată lumea trebuie să învețe să vorbească limba copilului și să fie preocupată de dezvoltarea lui optimă. Conceptul nostru de Puncte de cotitură nu li se adresează doar celor care furnizează îngrijire în creșe sau asistență medicală de prevenție. Li se adresează și telefonistelor, șoferilor de microbuze școlare și tuturor celor din comunitate, care au legătură cu copilul. Aș spune că avem nevoie să facem comunitatea să devină un mediu favorabil copiilor, orientat spre copii și orientat spre sprijinirea părinților. Apoi vom urmări realizarea lucrurilor pe care le-am aflat deja – cursurile de educare privind nașterea, mai târziu grupurile de mame create de Family Resource Coalition⁶⁹. Le-am recomandat celor care oferă programul nostru Touchpoints (Puncte de cotitură) să programeze la consultații mamele cu copii de aceeași vârstă la ore apropiate, astfel încât ele să stea împreună în sala de așteptare și să discute între ele despre ce se întâmplă. În felul acesta, ele devin un grup de persoane

69 Family Resource Coalition (în prezent Family Support America), www.fsca.org, 20 N. Wacker St. Chicago, Il. 60606, (312) 338-0900.

aflate în aceeași situație, care dezbat chestiuni legate de dezvoltarea copilului.

SIG: Să recomandăm ca aceste servicii să fie oferite prin intermediul spitalelor, ca în cazul cursurilor de educare privind nașterea, sau să le înlocuim cu altceva, de pildă cu educarea?

TBB: Când sunt indicate servicii de intervenție timpurie sau apar probleme de dezvoltare, atunci trebuie să incluzi alte discipline. Trebuie să îți fie disponibile. Acestea, la fel ca îngrijirea prenatală, probabil că trebuie să vină sub umbrela sănătății. Alte discipline trebuie să fie regândite, pentru a urmări mai degrabă relațiile, decât informațiile didactice.

SIG: Educația ideală care le-ar da posibilitatea părinților să identifice singuri problemele de dezvoltare a copilului și nevoile sale individuale începe cu educația de dinaintea perioadei prenatale, și apoi în timpul sarcinii și ar continua pe durata copilăriei și adolescenței, cu reevaluări periodice. Întrebarea este: de ce fel de servicii de asistență avem nevoie pentru a face toate astea? Să zicem că descoperi că o mamă este foarte deprimată, crezând că bebelușul ei nu va reuși sau și că ea nu va reuși. Tatăl s-a săturat și există multe probleme conjugale. După ce ai reușit să scoți aceste informații de la ei, este vorba de mai mult decât o simplă ascultare și înțelegere.

TBB: În sistemul nostru actual, o mamă ar putea să beneficieze de câteva ședințe cu un asistent social, dacă se zbate pentru asta. Aș prefera un grup de oameni care lucrează împreună, cum ar fi o clinică dedicată sănătății mentale a copilului. Aceasta ar implica un asistent social și un psihiatru sau un specialist în dezvoltarea copilului, care ar putea să identifice problemele. Este nevoie să ai toți acești oameni la dispoziție, să poți apela la ei, iar ei trebuie să fie obișnuiți să lucreze în echipă.

SIG: Dacă o mamă are alte probleme psihiatrice sau a avut un diagnostic clinic de depresie, ea ar avea nevoie de un specialist în probleme de sănătate mentală, care să lucreze cu ea și cu soțul ei. Dacă există doar anxietățile tipice, atunci participarea la un grup de viitoare mămici și viitori tătici ar putea fi de ajuns. Acest lucru ar trebui să fie sub tutela sistemului sănătății. Și aici intrăm în alte dileme: Ce anume autorizăm? Ce ar trebui să fie acoperit de asigurările de sănătate? Dacă ar exista reglementări federale care să spună că, pentru a activa, firmele de asigurări trebuie să acopere aceste servicii, ele le-ar acoperi. Dacă acest lucru nu ar fi autorizat, ele nu l-ar face.

TBB: Înainte de a face asta, trebuie să schimbi întreaga viziune cu privire la asistența medicală în direcția unei abordări preventive, suportive. Dacă nu faci asta, nu vei reuși să faci o firmă de asigurări sau pe oricine altcineva să plătească pentru ea. În prezent, asistența noastră medicală oferă plasturi scumpi atunci când există probleme. Nu am dovedit că prevenția va economisi mulți bani în celălalt capăt, acesta fiind lucrul care va motiva schimbarea.

SIG: Ar fi nevoie să definim aici ce anume este necesar. Este ușor să discuți despre prevenție, dar este greu să faci prevenție.

TBB: Ei bine, spre exemplu, imediat după naștere, în spital, cred că toți cei implicați în îngrijirea mamei și copilului ar trebui pregătiți să utilizeze scala mea NBAS și ar trebui să-i împărtășească mamei rezultatele. Asta e o chestiune de numai 10-15 minute. Am redus durata de timp necesară pentru scală, pentru a facilita folosirea ei mai largă.

SIG: Recomanzi ca acest lucru să fie făcut de către o *doula* sau de vreo asistentă medicală din spital? Ai include și genul de lucruri pe care le recomandă Marshall Klaus și John Kennell cu privire la procesul

nașterii, cu perioada de atașament și contactul piele pe piele dintre mamă și copil?⁷⁰

TBB: Eu le-aș oferi oamenilor posibilitatea de a alege. Unele mame vor bebelușul imediat, altele nu. Același lucru și cu privire la *doula*. Ele pot să fie de un imens ajutor, dar nu aș fi rigid în această privință. Cred că lucrul principal este să le oferi oamenilor opțiuni și să le explici cu adevărat aceste opțiuni, nu doar să spui: „Vrei asta?”, „Vrei aia?” și „Dacă da, semnează aici”.

SIG: Sunt de acord. Exact așa trebuie făcut. Conceptul de diferențe individuale se extinde la opțiunile familiei, ca și la bebeluși. Dacă folosim conceptul de adaptare la nevoile și diferențele individuale chiar din momentul nașterii, de exemplu, putem vedea că există o mulțime de experiențe care le sunt utile multor mame și bebeluși, cum ar fi posibilitatea de a avea un însoțitor în timpul travaliului sau de a petrece câteva minute cu bebelușul pe pântec după naștere. Aceste lucruri trebuie să fie examinate înainte de naștere cu mamele, ca parte din programul Puncte de cotitură. Apoi, spitalele ar trebui să fie flexibile pentru a face disponibile aceste experiențe, adaptând experiențele la diferențele individuale.

TBB: Unele dintre aceste opțiuni nu și le pot permite toate femeile, dacă nu sunt autorizate și acoperite de asigurarea de sănătate – o *doula*, de pildă.

SIG: Trebuie să identificăm acele lucruri despre care credem că sunt deosebit de utile și ar trebui să facă parte dintre opțiuni. De asemenea, am putea să susținem ca evaluarea diferențelor individuale să înceapă în perioada prenatală, examinându-se nivelurile de activitate a copilului. Este necesar ca o mamă să știe că își poate da seama de multe lucruri după ciclurile și stările copilului

⁷⁰ Klaus, M.H., J.H. Kennell și P.H. Klaus, *Bonding: Building the Foundation of Secure Attachment and Independence*, Perseus Publishing, Cambridge, MA, 1995.

in utero. Am putea până la urmă să aflăm că, dacă un bebeluș este foarte inactiv în perioada prenatală, acesta ar putea fi un semn că el este expus riscului unor anumite dificultăți. Este posibil să existe lucruri pe care le putem face care să-l ajute pe copil să fie un pic mai activ. Feedbackul de la experiența uterină nu a fost încă cercetat. Acesta ar fi un studiu minunat de făcut – să identifici bebelușii care sunt inactivi în perioada prenatală și să încerci anumite serii de exerciții fizice cu mama, ca să vezi dacă ele aduc vreo schimbare. Apoi, după ce se face evaluarea neonatală la naștere, să vezi dacă există vreo diferență între cei care au beneficiat de intervenții prenatale și cei care nu au beneficiat – asta ar deschide un domeniu important.

TBB: Este nevoie de multe altele. Trebuie să avem la dispoziție un consultant în alăptare. Am pomenit de vizita medicală realizată la domiciliu, după cinci până la șapte zile, de o asistentă medicală care are pregătire în evaluarea neonatală și care îi poate arăta mamei cum să fie pe aceeași lungime de undă cu temperamentul și nivelul de dezvoltare al bebelușului. Apoi, la trei săptămâni, ar trebui să aibă loc din nou o astfel de vizită.

SIG: Cred că în acest moment avem nevoie să ne punem mai mult mintea la contribuție cu toții în legătură cu serviciile de asistență necesare. Când identificăm cazurile extreme, avem nevoie de acea echipă la care ne refeream mai devreme, alcătuită din specialiști din diverse discipline. Tipul intervenției pe care îl avem acum la dispoziție este necorespunzător. Să zicem că un bebeluș este identificat la 6 luni cu tonus muscular scăzut, ceea ce-l expune riscului de a avea probleme de limbaj, cognitive, de dezvoltare motorie, socială și emoțională. Dacă bebelușul se află într-un program de supraveghere a copiilor prematuri în cadrul unui spital, este posibil ca el să beneficieze de o terapie fizică

sau ocupațională asociată programului respectiv. Dacă bebelușului i se recomandă o intervenție timpurie, un program pentru grupa de vârstă 0-3 luni, în multe locuri există probabilitatea ca tot ce o să se întâmple să fie o vizită la domiciliu o dată pe săptămână sau o dată la două săptămâni. S-ar putea ca persoana care face vizita să nu aibă pregătire în terapia fizică sau ocupațională, dar să îi ofere mamei o idee despre cum să se joace cu bebelușul. E posibil ca asta să nu fie cu mult mai mult decât ceea ce mama poate să citească într-o carte. În prezent, acest lucru variază foarte mult și probabilitățile ca bebelușul să beneficieze de un program complet sunt minime. Un bebeluș cu tonus muscular scăzut va avea nevoie de două-trei vizite pe săptămână. Va fi nevoie de un specialist care să lucreze interactiv pentru a descoperi cum să comunice cu acel bebeluș cu tonus muscular scăzut. În prezent, așa ceva nu există. Nu avem mulți oameni pregătiți profesional să facă acest fel de muncă. Nici măcar nu există o suficientă conștientizare a faptului că, odată ce identifiți un risc fizic, te afli, de asemenea, expus riscului apariției dificultăților de interacțiune și întârzierilor în dezvoltarea intelectuală și emoțională. Dacă un bebeluș nu interacționează, el nu învață să aibă intenție și scop și nu vocalizează ca reacție. Trebuie să monitorizezi limbajul și dezvoltarea socială, emoțională și cognitivă, ca să vezi dacă e nevoie în continuare de lucrul cu copilul, pe măsură ce acesta crește un pic. S-ar putea să fie necesar să aduci un logoped care să lucreze cu abilitățile motorii orale, fiindcă bebelușul nu poate să scoată un sunet chiar dacă interacțiunile devin mai bune.

Trebuie să identificăm, de asemenea, dacă nu cumva cauza problemei se află altundeva. Poate că există o mamă dependentă de droguri care nu vrea să își aducă bebelușul la fizioterapie sau copilul are un tonus

muscular scăzut din cauza privării afective (nu din motive de ordin fizic), ori s-ar putea ca un copil să fie abuzat fizic fiindcă iubitul mamei este furios.

TBB: Toate acestea pot de obicei să fie băgate de seamă în cadrul evaluărilor din modelul Puncte de cotitură. Aceste întârzieri în dezvoltarea motorie și hipersensibilitatea sau disfuncțiile în alte sfere ar putea fi aduse la lumină dacă părintele are o relație bună cu persoana care oferă serviciul de asistență medicală.

Avem nevoie de un personal mai numeros și mai bine pregătit pentru amplasamentele care oferă intervenție timpurie. 99-457⁷¹ a fost o reglementare federală (1978) care oferea finanțare pentru copiii cu retard și cu dizabilități. Intervenția timpurie pentru acești copii și părinții lor era văzută ca un *drept* al copiilor cu astfel de probleme. Early Intervention Centers (Centrele de Intervenție Timpurie) care sunt disponibile în majoritatea metropolelor și pot fi contactate prin intermediul tuturor spitalelor de pediatrie sunt la dispoziția oricărui părinte care suspectează că bebelușul sau copilul său nu face progrese. Cu cât astfel de copii sunt descoperiți mai repede, cu atât este mai mare progresul posibil. United Cerebral Palsy Foundation (Fundatia Unită pentru Paralizie Cerebrală) este o veritabilă susținătoare a acestor centre. Ea a publicat un studiu care demonstrează sensibilitatea părinților la progresele bebelușului lor. Dacă părinții își aduceau copiii pentru intervenție, o făceau încă de la 4 luni. Dacă acest lucru era lăsat în seama furnizorilor de servicii de asistență medicală (de exemplu, medicii pediatri), ei nu erau trimiși până la 16 luni. Mult prea adesea, un medic grijuliu s-ar putea să spună: „Nu vă faceți griji, o să-i treacă pe măsură ce mai crește“. Programele de

71 Healthy Step Program, c/o Commonwealth Fund,
www.healthysteps.org, 1 E 75th St. New York, NY 10021.

intervenție timpurie ne-au învățat foarte multe despre dezvoltarea timpurie și despre beneficiile intervenției pentru părinți și copii.

SIG: Ceea ce există acum în materie de servicii de profil este o confederație haotică. Dacă, din întâmplare, abuzul realizat de către iubitul mamei este descoperit, serviciile de asistență socială s-ar putea să se implice și este posibil să se facă o evaluare pentru a se vedea dacă este sau nu necesar un plasament familial. Ar putea fi implicat un centru comunitar de sănătate mentală care nu are niciun fel de experiență cu bebelușii și nu știe ce este de făcut.

TBB: Un bebeluș care vine la control la vârsta de 3 săptămâni sau la vârsta de 6 luni este de fapt la mila persoanei de îngrijire principală. Într-un exemplu bun – să zicem aici, la Spitalul de Pediatrie din Boston – familia ar avea acces la toate secțiile. Cu toate acestea, ne-am dori să avem mai multă muncă de echipă, oameni care se cunosc și știu cum să lucreze cu familiile și copiii. În cadrul relației lor, ei ar putea să își pună întrebări legate de dezvoltarea timpurie, cât încă există o plasticitate și o mai mare probabilitate de recuperare de pe urma unor vătămări la naștere sau în timpul nașterii.

SIG: Spitalul de Pediatrie din Boston este unul dintre cele mai bune din țară. Ce se întâmplă acolo dacă este adus un bebeluș de 6 luni și medicii observă că el are un tonus muscular scăzut și are o întârziere în privința statului în șezut (dar nu suficient de mult pentru ca acest lucru să fie considerat paralizie cerebrală)? Mama este foarte deprimată, dar reușește să afișeze o mină bună în timpul vizitei medicale. Tatăl este alcoolic. Ce este probabil să se întâmple acum la cel mai bun spital din țară?

TBB: Nimic, până când bebelușul nu dă de necazuri mai mari de-atât. Nu întotdeauna discutăm cu părinții

sub aspectul prevenției sau facem evaluări. Acesta e unul dintre lucrurile pe care încercăm să le realizăm – să-i facem pe oameni să vină la cursurile noastre de pregătire și să înceapă să urmărească aceste semne la 2 luni și la 4 luni și jumătate. Ei învață despre sistemul motor, sistemul cognitiv și sistemul afectiv și îl examinează pe fiecare în parte. [Pentru principiile generale din programul Puncte de cotitură, vezi Anexa.]

SIG: Pregătirea este, într-adevăr, esențială. Dacă nu o întrebi pe mamă despre soțul ei, nu afli că acesta consumă alcool. Dacă nu observi cu atenție interacțiunea persoană de îngrijire-bebeluș, nu bagi de seamă că un bebeluș nu relaționează sau nu manifestă intenție. Chiar și atunci când se face o evaluare adecvată, este probabil să nu se întâmple nimic, deoarece nu există o echipă de sprijin. Este posibil ca asigurarea de sănătate să nu plătească pentru serviciile medicale asociate cu dificultățile de dezvoltare.

TBB: Unii furnizori de astfel de servicii ar putea să o numească pur și simplu o problemă de ordin genetic și să lase lucrurile așa. Unul dintre țelurile noastre în cadrul programului Puncte de cotitură este să pregătim specialiștii să identifice astfel de situații. În prezent, pregătim asistente medicale cu studii superioare în multe școli sanitare, iar în două facultăți îi pregătim pe proaspeții medici să îi evalueze pe nou-născuți. Sperăm că asta va spori numărul de recomandări medicale pentru intervenția timpurie, și nu mai târziu, când deficiențele s-au fixat. Împărtășirea observațiilor clinice cu părinții îi poate atenționa pe aceștia cu privire la comportamentul nou-născutului lor și îi poate ajuta să aibă încredere în furnizorul de servicii medicale.

SIG: Însă chiar dacă specialiștii cu pregătire corespunzătoare identifică problemele, în prezent este foarte probabil ca acești copii să primească recomandări

pentru servicii unde trebuie să stea la coadă. Nu vor beneficia de suficiente vizite medicale și majoritatea furnizorilor de astfel de servicii nu sunt îndeajuns de bine pregătiți pentru a ajuta. Trebuie să existe cursuri de pregătire pentru cei care evaluează copii și pentru cei care alcătuiesc o echipă de intervenție.

TBB: Așadar, avem nevoie nu doar de evaluări, ci de servicii disponibile care ar putea să se pună în mișcare chiar în acel moment și să le ofere oamenilor un pic de speranță. Chiar și acolo unde există instituții de intervenție timpurie, cu un personal multidisciplinar, este posibil ca medicii pediatri să nu știe de ele.

SIG: Medicii clinicieni simt că dispun de mai multă putere dacă, atunci când fac o evaluare, își dau seama că au în spatele lor o echipă de intervenție bună. În acest caz, există o mai mare probabilitate ca ei să caute și lucrurile subtile. Ce procent de neurologi pediatri, pediatri comportamentali sau pediatri generaliști cred că putem face mare lucru în privința acestor probleme? Ce procent ar spune că, chiar dacă am putea să evaluăm problema și să avem o echipă de intervenție foarte bună, nu am putea să facem prea multe în legătură cu ea? Mulți vor spune: „Să mai așteptăm și să mai vedem“. Într-o astfel de viziune, copilul fie se îndreaptă spre probleme de dezvoltare precum autismul, fie o să le depășească pe măsură ce crește; genele sale determină ce se va întâmpla.

TBB: Un grup numeros de pediatri nici măcar nu își vor da seama de întârzierile subtile. Dintre cei care le sesizează, 1% zic că putem să facem multe în această privință, iar 99% zic: „Hai să mai așteptăm și să mai vedem dacă problema nu se îndreaptă de la sine“. Când aceasta se agravează, chiar știm ce să facem în privința ei.

SIG: Acesta e un aspect foarte important. Există o nevoie reală de educație aici. Chiar știm ce să facem pentru acești copii într-o etapă timpurie.

TBB: Știi, însă, toate acestea se bazează încă pe modelul patologic, școala de medicină, modelul patologic. Mi-aș dori să modific în sens contrar acest model și să spun: „Căutați punctele forte ale oamenilor“. Ce punct forte, pe care să poți clădi, îți aduce această mamă cu un bebeluș cu tonus muscular scăzut? Este ea cu adevărat lipsită de puncte forte? Este ea atât de deprimată, încât nu-l poate ajuta pe copil? Atunci te uiți la copil și vezi după expresia feței că bebelușul are o oarecare motivație, chiar dacă mușchii săi nu o exprimă. Zici: „OK, pot să fac ceva în legătură cu asta, deoarece bebelușul este motivat. Acum trebuie să transpun această motivație în acțiune. Pe cine pun să facă asta?“ Consideri acest lucru ca fiind mai degrabă un punct de vedere proactiv, nu doar o etichetă. Dacă vom schimba modelul din școala de medicină cu un model mai pozitiv, cu o abordare sistemică, atunci cred că am fi mult mai pregătiți să acționăm. Dacă nu, cred că trebuie să mergem mai departe cu aceeași veche mentalitate, așteptând până când bebelușul dă semne clare că nu reușește, înainte de a putea să facem ceva.

SIG: Când ai în funcțiune un întreg sistem care înțelege nivelul de dezvoltare al copilului și diferențele sale individuale și apoi ai la dispoziție mijloace de susținere, dacă este nevoie, încă de la început este vorba despre achiziționarea unor aptitudini. Lucrezi cu bebelușul acela cu tonus muscular scăzut și o ajuți pe mamă să interacționeze cu el și să îi interpreteze semnalele înainte să fie diagnosticată o gravă afecțiune de dezvoltare.

TBB: În locurile în care s-a încercat aplicarea ideilor din programul Puncte de cotitură în cadrul intervențiilor timpurii se constată că oportunitățile în primii trei ani de viață se măresc. Când ai o mamă care suferă din cauză că are un bebeluș cu retard sau cu o tulburare, este

normal ca ea să aibă o atitudine defensivă. Va asculta un specialist care spune: „O să depășească problema asta când mai crește“ deoarece încă mai are speranță. Dar, dacă o persoană de îngrijire medicală identifică punctele forte ale copilului înainte de a o ataca pe mamă pentru eșecurile acestuia, ea poate să audă ce i se zice. Programul Puncte de cotitură sprijină abilitățile părintelui, recunoaște că părintele este expertul în privința copilului său, că toți părinții au puncte forte, că toți părinții vor să se descurce bine cu copilul și că toți părinții pot să adauge ceva în fiecare etapă de dezvoltare a copilului. De asemenea, evidențiem faptul că sentimentele ambivalente sunt *normale*. Această abordare încurajează o relație între persoana de îngrijire și părintele care suferă și, astfel, există o mai mare probabilitate ca părinții să rămână implicați.

SIG: Acesta este un mod de gândire foarte diferit. Trebuie să facem în așa fel încât să obligăm asigurările de sănătate să acopere costurile și trebuie să silim guvernul să se implice în furnizarea serviciilor pentru aceia care nu au asigurări de sănătate.

TBB: Există un alt model în programul Healthy Steps (Pași Sănătoși) pe care îl sprijină Margaret Mahoney de la Commonwealth Fund⁷². Potrivit acestui model, există specialiști în dezvoltarea copilului în sistemul privat de asigurări de sănătate care pot să stabilească nivelul de dezvoltare al copiilor și care fac testări în timp ce aceștia se află în sala de așteptare. Ei sunt psihologi și fac parte din echipa firmelor private de asigurări. Părinții învață să conteze pe ei pentru sfaturi privitoare la dezvoltarea copilului. Pediatrii din firmele private de asigurări simt că au un sprijin și sunt dispuși să discute mai des cu părinții despre chestiuni referitoare la dezvoltarea copilului. Este un model foarte bun.

72 Greenspan and Wieder, *The Child with Special Needs*, ibid.

SIG: Așa cum spui, asigurările private ar trebui convinse că furnizarea unor astfel de servicii le-ar face să economisească bani pe termen lung. Însă, examinând această chestiune din punctul de vedere al lor, dacă eșecul este în mare parte psihologic, social și emoțional, s-ar putea ca asigurările să nu ajungă să plătească acele costuri. Ar putea să provină din sistemul de învățământ, închisori, serviciile de sănătate mentală etc. Poate că guvernul ar putea să spună că există bonusuri pentru fiecare firmă de asigurări care „produce” cetățeni sănătoși. Pe de altă parte, dacă asigurările private nu se ocupă de aceste lucruri, pot exista penalizări, poate contribuții la programe educaționale sau de educație specială. Problema este crearea unui stimulent. La modul ideal, diferitele sisteme – sănătate, educație, asistență socială – ar trebui să conlucreze, suportând împreună responsabilitatea. Încerc să mă gândesc cum să schimb rapid atitudinile oamenilor. Dacă ești un sistem guvernat de principiile reducerii costurilor cu sănătatea și creșterii calității serviciilor din sănătate și vei fi obligat să te preocupe cum se va descurca la școală un copil la vârsta de 7–8 ani și să plătești penalizări dacă el nu va putea să învețe, cred că asta i-ar motiva pe unii. Dacă oamenii dintr-un astfel de sistem s-ar gândi că vor trebui să plătească în viitor pentru meditorul copilului din timpul școlii, este posibil ca asta să fie un stimulent ca ei să lucreze cu acel copil acum.

TBB: Nu cred că un astfel de sistem poate să gândească pe termen lung. Deocamdată, cred că ei nu văd mai departe de 1–2 ani.

Diferențele individuale în sistemul de învățământ

SIG: După ce copilul ajunge un pic mai mare, care ar trebui să fie responsabilitatea sistemului de învățământ, care să se adauge la responsabilitățile medicale?

TBB: Cred că ar trebui ca în sistemele școlare să lucreze cei mai bine pregătiți experți evaluatori (am aflat asta în programul Head Start⁷³). Clasa întâi se cuvine să aibă personal pregătit care să îi urmărească pe copii pentru a vedea cine funcționează bine și cine nu. Apoi ne-ar trebui niște sisteme de recomandare de consult medical, pentru a se ocupa de îndreptarea problemelor.

SIG: Ce fel de echipă sau persoană ne dorim în școli pentru a transmite mai departe această filosofie?

TBB: Cineva care privește copilul în întregul său. Ar trebui să fie psiholog de copii, cu pregătire în problema dezvoltării copilului. Persoana respectivă ar putea să își dea seama de stadiul de dezvoltare al copilului, de temperamentul și diferențele individuale ale acestuia și să își creeze o imagine a căminului pentru fiecare copil din clasă.

SIG: Această persoană ar lucra în cadrul sistemului de sănătate sau în cadrul sistemului de învățământ?

TBB: Cred că acest lucru s-ar cuveni făcut prin intermediul ambelor sisteme; mai întâi prin asistența medicală acordată mamei, nou-născutului și copilului mic în cadrul sistemului de sănătate și apoi de îndată ce copilul ajunge în școală. Dacă îi introduci în programul Head Start, atunci începi din acel moment. Am dovedit că, făcându-se ce se putea, ceea ce nu era foarte mult, Head Start a contat în rezultatele de mai târziu ale copilului.

SIG: Modelul Punctelor de cotitură ar putea continua pe tot parcursul adolescenței, astfel că persoana din școală ar colabora cu persoana cu pregătire medicală de la programul Puncte de cotitură.

TBB: Nu am ajuns în sistemul de învățământ, dar am pătruns în centrele de zi și a funcționat foarte bine.

⁷³ Programul Head Start este susținut de Departamentul de Stat al Sănătății și le oferă servicii extinse de educație, sănătate, nutriție și implicare parentală copiilor și familiilor defavorizate. (N. red.)

Personalul din centrele de zi îi spune unei mame: „Copilul dumneavoastră de 1 an se trezește noaptea?” și mama zice: „Da, de unde știți?” „Pentru că toată ziua muncește foarte mult ca să învețe să meargă, cu siguranță se trezește noaptea și în mod sigur este greu de hrănit.” Mama spune: „Oh, îmi cunoaște copilul!” și ajunge să fie interesată de centrul de zi într-un mod în care nu era înainte.

SIG: Școlile publice trebuie să facă aici o schimbare conceptuală. Sistemul public de învățământ, și, într-o oarecare măsură, sistemul de centre de zi, se percepe pe el însuși ca fiind pur educațional. El trebuie să își schimbe aria de cuprindere, la fel cum asistența medicală trebuie să își lărgască sfera și să aibă în vedere și relațiile, și interacțiunile, și dezvoltarea afectiv-socială ca parte a îngrijirii medicale. Similar, educația nu poate avea o definiție restrânsă a inteligenței. Când lărgești definiția inteligenței, sesizezi importanța relațiilor timpurii. Relațiile interactive constituie baza modului în care înveți să gândești.

Nu vorbim despre un număr mic de copii atunci când discutăm despre copiii care au diferențe individuale care pun probleme deosebit de dificile. Deși s-a estimat că între 15 și 20% dintre copii au probleme ce pot fi identificate clinic, copiii care vin la școală încrezători, capabili de apropiere, capabili de participare, capabili de empatie și capabili să utilizeze idei în jocul simbolic și în discuțiile reflexive (în loc să „joc” nevoi) constituie, probabil, mai puțin de jumătate dintre copii.

Sfera educației trebuie lărgită pentru a lua în considerare toate aceste diferențe individuale despre care am discutat. Școlile nu pot închide ochii la ele. Nu pot să spună: „Asta înseamnă să ceri educației să facă prea mult. Treaba noastră este să-i învățăm pe copii matematica și cititul”. Pentru ca un copil să înțeleagă relațiile spațiale din matematică, el trebuie să fie capabil să judece și să

gândească. Pentru a judeca și a gândi, el trebuie să fie în stare să interacționeze și să comunice cu alții.

TBB: Când am avut prilejul să discut cu oameni de la National Education Association (NEA – Asociația Națională pentru Educație), ei mi-au spus că în prezent sunt încetiniți de faptul că trebuie să rezolve probleme sociale, probleme de dizabilități de învățare, că sunt ocupați până peste cap cu astfel de probleme și asta le consumă toată energia. Dacă ar fi eliberați de aceste probleme de către specialiști care să preia munca lor cu copiii și familiile care au nevoie de ajutor, ei ar fi gata să facă orice volum de muncă de diagnostic. Ei ar avea, cu certitudine, cunoștințele necesare.

SIG: Ce îi împiedică să îi aducă pe acei specialiști ca să îi ajute chiar acum? Modelul centrat pe prevenție, despre care vorbești, ar reduce numărul copiilor din clasele cu nevoi speciale. Acordându-le atenție de timpuriu copiilor cu dificultăți motorii, de concentrare, de limbaj, sociale, emoționale și familiale, am reduce numărul celor care ar continua să aibă nevoie de clase speciale foarte cuprinzătoare.

Dacă urmezi acest model preventiv, ai putea reproiecta educația specială din această țară la un cost mai mic și cu rezultate mult mai bune. În prezent, modelul educației speciale este doar ceea ce critici tu – un model patologic unde deficiențele copilului sunt evaluate și etichetate și în care nu sunt așezate fundamentele pentru cunoaștere. Copiii sunt "remediați" în prăpastii și mai adânci.

TBB: Acum, până când copiii ajung să beneficieze de ajutor, au fost făcuți să sufere atât de mult între timp, încât sunt complet epuizați și nu mai au nicio speranță.

Mărimea efectivului de elevi și diferențele individuale

SIG: Una dintre întrebările care se ridică în școală ar fi cea legată de cât de mare ar trebui să fie efectivul de elevi dintr-o clasă, dacă noi credem cu adevărat în diferențele individuale și în adaptarea abordării la sistemul nervos al copilului.

TBB: Nu am experiență de predare în școală, dar în primii câțiva ani cred că ar trebui să începi cu ceea ce spuneam anterior pentru creșă.

SIG: Dacă te uiți la mărimea efectivelor de elevi din școlile particulare, multe au între 12 și 15 copii. Asta contează foarte, foarte mult. Într-o școală particulară, multe clase au tendința de a rămâne la această medie de 12-15. Ocazional, numărul efectivului de elevi crește la 20 în cazul unei clase foarte solicitate. Acest lucru este valabil din clasa I până în clasa a XII-a.

Părerea mea despre asta e că există două grupuri de copii. Există copii care pot să învețe singuri. În esență, ei pot să învețe fără școală. Dă-le manuale și caiete și vor învăța singuri. Copiii care au cu adevărat nevoie de un profesor care să-i ajute să învețe trebuie să fie în clase cu mai puțin de 15 sau 16 copii. Altfel, se compromite ceea ce învață. Lumea vorbește despre mai multă tehnologie în educație, de școli de vară pentru copii și de mai multe ore de cursuri pe zi, dar cu toate astea s-ar putea ca ei să nu ia în considerare cea mai importantă chestiune, și anume că efectivul de elevi este prea mare, 25-30 de copii. Nu poți să adaptezi activitatea la diferențele individuale într-o clasă cu un efectiv atât de mare.

În perioada preșcolară, în cazul copiilor de 2 ani, aș zice că am putea avea patru copii la fiecare persoană de îngrijire. În cazul copiilor de 3 ani, am putea să ajungem la cinci copii, iar în anul următor, la șase copii de adult. Am putea avea o clasă de doisprezece copii cu doi adulți.

În al șaselea an, la grădiniță, am putea avea șapte copii de adult sau până la paisprezece copii cu doi adulți.

În clasa I, aș menține efectivul clasei la 15 copii sau mai puțini și aș face același lucru pentru restul anilor de școală, inclusiv la liceu – plus sau minus câțiva elevi. Unele clase ar putea avea 18, altele ar putea avea 13 elevi. Pe parcursul școlii primare, aș prefera doi adulți la o clasă. La acest nivel, unul dintre adulți ar putea fi un ajutor. Această a doua persoană nu e nevoie să fie un profesor cu pregătire completă. Din clasa a VI-a până în clasa a XII-a, poți să ajungi la un adult la 15 copii. Ai putea, de asemenea, să faci treptat această tranziție cu un adult în clasele a V-a și a VI-a.

Majoritatea copiilor au nevoie de mult mai multă activitate unu-la-unu pentru a fi educați cu adevărat. Dacă vorbim despre sprijinirea dezvoltării intelectuale și suntem serioși cu privire la educație, trebuie să facem schimbări. Nu poți să subcontractezi factorul uman. Învățarea are loc prin intermediul relațiilor și interacțiunilor. A încerca să faci ca tehnologia sau mai multe ore de exercițiu să ia locul învățării interactive a rezolvării de probleme pur și simplu nu merge prea bine. Liantul care face mintea să se dezvolte este liantul interacțiunii umane. Dacă încerci să înlocuiești factorul uman cu tehnologie, o să ajungem să ne dezumanizăm populația. Și nu vor fi niște oameni bine educați.

TBB: Unele dintre aceste cifre poate că nu sunt realiste. Pentru copiii de 2 ani, cred că ai putea să crești efectivul la 6–8, iar pentru cei de 3 ani, la 8–10. În cazul copiilor de 4 ani, cred că ai putea avea 10 copii de adult, iar la grădiniță, 12–14. Apoi aș menține colectivul la 12–16 elevi în clasele primare și nu aș depăși 16 elevi până la absolvire. Însă cerem ceva ce este destul de costisitor.

SIG: În esență, cred că suntem pe aceeași lungime de undă. Ideea este efective mai mici de elevi în clase, pe

parcursul școlii. Tu încerci să fii mai realist cu privire la ce este posibil din punct de vedere financiar, iar eu încerc să fiu foarte idealist. În perioada preșcolară, de pildă, încerc să mă gândesc la ce este optim pentru acești copii, astfel încât ei să nu fie privați afectiv și să aibă parte de suficient contact cu adulții. Dacă ar exista un adult la patru sau cinci copii, așezat pe jos ca să-i ajute să se joace, băgându-se între ei sau ieșind dintre ei după cum este nevoie, copiii ar avea un sentiment de securitate, exact ca acei copii care se joacă acasă. Încerc să mă gândesc la ce anume constituie o experiență ideală pentru copii. Aduci în vizită acasă patru copii de prin vecini ca să se joace, iar mama intră și iese întruna. Toți cei patru copii au acces la un adult. Dacă aduci zece copii, nu mai există chiar același acces la adult. Copiii vor depinde mai mult de interacțiunea dintre ei, ceea ce e bine până la un punct, dar lasă breșe.

TBB: Te gândești mai mult la copiii cu nevoi speciale?

SIG: Poate că în activitatea mea practică văd mai mulți copii cu dizabilități acute, însă văd și mulți copii cu deficiențe ușoare sau care se află în parametri normali. Diferențele noastre au de-a face mai mult cu realitatea a ceea ce este finanțabil. Cred că, dacă ți s-ar oferi ocazia de a înființa o creșă sau un program preșcolar și banii nu ar constitui o problemă, iar finanțatorii ar vrea să știe câți copii ar fi optim să existe pentru fiecare persoană de îngrijire, ai spune între unul și patru, nu între unul și opt, în cazul unor copii în vârstă de 2 ani.

TBB: Da, aș spune că între unul și patru copii.

SIG: Ideea este că, pentru a adapta experiențele la sistemul nervos și la diferențele individuale ale copilului, un adult are nevoie de timp pentru fiecare copil. După siguranța fizică și protecție și după relațiile cu multă afecțiune și căldură, primele două nevoi identificate de

noi, copiii au nevoie de această atenție adaptată fiecăruia dintre ei.

TBB: Unul dintre cele mai tragice lucruri care s-au întâmplat în sistemul nostru educațional este că părinții au devenit marginalizați. Ei nu se mai simt necesari pentru educația copiilor lor. Dedicarea părinților față de învățare și înțelegerea nevoilor copiilor lor sunt esențiale pentru succesul școlar al acestora. Familiile asiatice sunt un bun exemplu în acest sens.

Este firesc ca profesorii și părinții să intre în competiție pe un copil la care țin. Eu numesc asta *controlul accesului*. Acest lucru are loc ori de câte ori doi adulți țin foarte mult la același copil. Se întâmplă între părinți și între părinți și îngrijitori. Nu are cum să fie evitat în școli. Însă mai ales azi părinții au nevoie să se simtă necesari și incluși în educația copilului lor. Ei sunt adesea atât de sfâșiați între două servicii cu normă întreagă, încât trebuie și mai mult să îi includem în procesele de dezvoltare precum școlarizarea. Poate că Parent-Teacher Associations (Asociațiile părinți-profesori) nu mai sunt o soluție, dar ar trebui să solicităm metode noi, inovatoare, de atragere a părinților.

Școlarizarea la domiciliu și diferențele individuale

TBB: În termeni de atenție individualizată, multă lume vorbește despre școlarizarea la domiciliu. Am fost copleșit de scrisori de la oameni care vorbeau despre avantajele educației acasă, față de școlile din prezent. Când sunt întrebat dacă eu cred că educația acasă este OK pentru copii, evidențiez câteva minusuri, inclusiv ocaziile mai puține de a socializa. Copiii învață foarte mult unii de la alții și m-ar îngrijora izolarea lor socială într-o asemenea măsură. Scrisorile pe care le primesc vorbesc despre scoaterea unui copil din situațiile

negative din școli și despre cât de mult contează acest lucru în privința imaginii de sine. Mulți astfel de părinți trec prin multe greutăți ca să mențină funcționarea grupurilor de copii cu aceeași vârstă, a grupului de atletism ș.a.m.d. în rândul copiilor școlarizați la domiciliu. Asemenea părinți își apără filosofia și muncesc din greu pentru a o pune în aplicare.

SIG: Am avut niște copii cu nevoi speciale ai căror părinți au ales să facă educație acasă cu sprijinul meu, iar unii dintre acești copii au avut rezultate de-a dreptul remarcabile când părinții lor foarte grijulii au preluat controlul. Unii au angajat o persoană cu pregătire corespunzătoare pentru copilul lor pe timpul zilei (unii părinți erau ei înșiși educatori), copiii făceau parte din grupuri de joacă după-amiaza și participau de asemenea la alte activități, cum ar fi dans, muzică sau sport.

TBB: Se poate face acest lucru. Totuși, eu cred că poate fi o scuză pentru inacțiune. Consider că trebuie să lucrăm cu școlile, căci nu mulți părinți au mijloacele de a face toate astea singuri. Este foarte probabil ca unii dintre cei care încearcă școlarizarea la domiciliu să fie părinți deziluzionați, care se simt lăsați pe dinafară de sistemul nostru actual.

SIG: Cei pe care i-am cunoscut au fost siliți să facă asta deoarece școala nu dădea rezultate și nu găseau opțiuni adecvate. Unul era un băiețel cu paralizie cerebrală gravă și deficiențe de limbaj, cognitive și sociale. Când am văzut prima oară acest copil, avea în jur de 4 ani, însă nu avea deloc limbaj ori capacități de planificare motorie și doar foarte puține însule cognitive. Făcea foarte puține progrese. Devenise un pic mai apropiat și mai hotărât, însă venea în continuare și maximum ce putea să facă era să se întindă după ceva sau să inițieze cu un gest motoriu. Beneficia de fizioterapie și logopedie și părinții lui încercau să facă acasă ceea

ce eu numesc „joaca pe podea“. Însă programul școlar în care era inclus nu dădea rezultate în cazul lui. Era absent ore în șir în timpul orelor de curs. Părinții lui erau pe drept îngrijorați. Nu reușiseră să oblige școala să adapteze un program la diferențele lui individuale. Au spus: „De vreme ce asta evident nu merge, ce-ar fi să încercăm un program acasă pe care să-l adaptăm cu adevărat la el?“ Am fost de acord că ar merita încercat. Ei nu numai că au organizat un program la domiciliu, dar au dat în judecată sistemul de învățământ și au câștigat, astfel încât acesta să plătească persoanele de care aveau nevoie ca să-i ajute acasă. Au conceput un program în care cele 4-5 ore pe care copilul le pierdea la școală erau consacrate acum interacțiunilor de învățare unu-la-unu. Acestea erau structurate pe trei niveluri. Unul consta în adoptarea inițiativei copilului și angajarea lui în comunicare reciprocă. Al doilea consta în niște situații structurate de învățare prin rezolvare de probleme, care să motiveze o nouă învățare și cunoaștere. Al treilea consta în activități motorii, senzoriale și vizual-spațiale. Acel copil este acum foarte capabil de relaționare și hotărât, utilizează cuvinte și construiește propoziții scurte și poți purta un dialog cu el. Este limpede că astfel de copii se pot descurca mai bine decât ne așteptăm, dacă nu ne dăm bătăuți. Însă trebuie să pui în practică un program. Dacă acești copii sunt lăsați să fie absenți în grupuri mari sau programe care ignoră diferențele individuale, nu se va întâmpla nimic sau problemele lor se vor agrava.

Recomandări

- **La naștere:** În timpul spitalizării mamei la naștere, nou-născutul ar trebui consultat în prezența părinților folosindu-se Scala de Evaluare

a Comportamentului Neonatal. Ar trebui să le fie explicate diferențele individuale și nivelul de dezvoltare și ar trebui să se ia măsuri dacă intervenția timpurie pare necesară.

- **Vizita medicală la domiciliu:** Recomandăm ca fiecare familie să fie vizitată acasă de o asistentă medicală cu specializare în dezvoltarea copilului, pentru a observa depresia postpartum și relațiile părinte-copil, precum și capacitatea părintelui de a adapta îngrijirea la diferențele individuale ale copilului. [Vezi programul Puncte de cotitură din Anexă.]
- **Îngrijirea medicală preventivă a copilului sănătos:** La primele examinări medicale, ar trebui să se acorde atenție relaționării, precum și evaluării oricăror întârzieri de natură motorie sau neurologică ce necesită ajutor.
- **Abordarea preventivă:** Evaluările timpurii, în timpul cărora le sunt evidențiate părinților punctele forte ale copilului, ar trebui folosite pentru a depista deficiențele sau întârzierile înainte ca ele să ducă la tipare de eșec. Recomandările pentru intervenție ar trebui să vină *după* ce persoana care furnizează asistență medicală a stabilit o relație bună cu părintele.
- **Serviciile de sprijinire:** Fiecare medic pediatru sau asistentă medicală cu studii superioare, care îngrijește bebeluși și copii foarte mici, ar trebui să fie sprijinit de o echipă care să angreneze toate ramurile medicale relevante preocupate de dezvoltarea timpurie. Aceste servicii ar trebui să se bazeze pe înțelegerea diferențelor individuale atât ale copilului, cât și ale familiei.
- **Asigurarea medicală:** Controalele medicale de rutină, evaluarea timpurie și intervenția ar trebui autorizate de firmele de asigurări de sănătate și planurile de asigurare medicală.

- **Educația:** Educația trebuie să realizeze învățarea în jurul noii înțelegeri a diferențelor individuale existente în felul în care copiii învață și interacționează cu alții și cu lumea. Acest lucru include modurile în care ei înregistrează informații, le înțeleg, gândesc cu ele și reacționează la ele.

Efectivul unei clase în perioada preșcolară, la grădiniță, în ciclul elementar și la liceu ar trebui să le ofere copiilor posibilitatea de a învăța în funcție de nivelul lor individual și de stilul lor, iar profesorilor, posibilitatea de a identifica punctele forte și întârzierile. Asta ar însemna nu mai mult de 4–6 copii la un adult în al treilea an (copiii în vârstă de 2 ani), 5–7 copii la un adult, în al patrulea an, 6–8 copii la un adult, în al cincilea an, și 10–12 copii la un adult, la grădiniță (grupa pregătitoare). În restul școlii elementare, efectivul unei clase nu ar trebui să depășească 12–15 copii, iar la liceu ar trebui să rămână la 12–16 copii.

Metodele orientate spre învățare și cunoaștere ar trebui să înlocuiască abordările orientate spre eșec din curriculum. Testele ar trebui folosite pentru a descoperi ce copii au nevoie să învețe și pentru a modifica metodele de predare pentru acel copil, nu pentru a blama copilul. Programele de tip after-school și meditațiile individuale ar trebui să fie utilizate pentru a ajuta copilul să stăpânească materia din curriculum într-o progresie logică și gradată. Un copil ar trebui să dea un test de mai multe ori, până când este capabil să obțină cel puțin nota 9, cu cerința ca acelui copil să i se ofere ajutor pentru a-și însuși noțiunile testate și a merge mai departe. Unii copii înaintează mai încet, alții, mai repede.

Ar trebui să se facă o deosebire între noțiunile de bază reprezentate de citire, scriere și matematică și materiile care necesită mai multă discuție și sunt bazate

pe mai mult conținut, la care copiii pot să lucreze mai mult în grupuri. Noțiunile de bază trebuie să fie mai adaptate individual, astfel încât copiii să nu ajungă ca la absolvirea liceului să fie incapabili să citească și să rezolve probleme elementare de matematică. Această abordare va necesita grupuri mici de învățare și multă pregătire individuală.

În plus, elementele componente fundamentale ale gândirii și rezolvării de probleme ar trebui să constituie punctul central explicit al educației. Prin urmare, programa școlară ar trebui să includă activități legate de procesarea auditivă, procesarea vizual-spațială, planificarea și organizarea motorie și adaptarea senzorială. Se poate lucra cu aceste componente fundamentale în contextul unor materii școlare tradiționale precum matematica, științele naturii, citirea, limba maternă și scrierea.

În plus, testele pentru măsurarea coeficientului de inteligență sau alte teste structurate nu ar trebui să fie folosite ca modalitate principală pentru a clasifica sau eticheta un copil. Deși aceste teste au în spate o lungă tradiție, ele pot să măsoare doar capacitățile cognitive selectate, într-un anumit moment. Mai mult, ele nu măsoară toate capacitățile de procesare esențiale care au legătură cu funcționarea intelectuală, iar rezolvarea lor cu succes poate fi subminată de deficiențe de procesare selectivă, cum ar fi problemele grave de planificare și organizare motorie. De exemplu, în activitatea noastră clinică am observat copii cu grave probleme de planificare și organizare motorie care și-au îmbunătățit performanța la testele de IQ cu 30-50% în decursul unei perioade ce cinci ani, pe măsură ce planificarea și organizarea lor motorie au devenit mai bune. Testele de tip IQ nu sunt nici pe departe la fel de utile ca observarea unui copil învățând în decursul timpului,

prin intermediul interacțiunilor de învățare adaptate la profilul său de dezvoltare legat de procesarea punctelor forte și a punctelor slabe. De fapt, etichetarea unui copil și tratarea sa ca și cum ar fi similar cu alții din categoria sa au tendința de a reduce probabilitatea interacțiunilor de învățare individualizate. Din contră, când se lucrează cu un copil și se încearcă permanent să se găsească mijloace din ce în ce mai bune de a-i înțelege diferențele individuale și de a crea interacțiuni de învățare individualizate și dinamice, acest fapt determină adesea oportunități continue pentru dezvoltare.

Educația trebuie să folosească metodele de învățare interactive și dinamice care promovează înțelegerea conceptuală, nu memorarea papagalicească. Părinții și educatorii pot să conlucreze pentru a adapta experiențele de învățare la diferențele individuale ale copilului. Această cooperare se poate extinde la implicarea părinților în conducerea școlii.

- **Educația specială, copiii cu nevoi speciale:** Este necesară peste tot o abordare bazată pe diferențele individuale și pe dezvoltarea funcțională (de exemplu, modelul DIR⁷⁴), una în care cu copilul se lucrează într-un mod interactiv în contextul sistemului său nervos unic și al capacităților sale de dezvoltare. Trebuie să fie disponibilă suficientă interacțiune unu-la-unu, mai ales pentru copiii absenți, lipsiți de scopuri sau perseverenți. Aceste servicii de asistență nu ar trebui niciodată să aștepte până când copilul eșuează. Serviciile de sprijin ar trebui să funcționeze de timpuriu, iar efectivele mai mici dintr-o clasă ar trebui să le permită acestor copii cu nevoi speciale să

74 DIR: Developmental, individual differences, Relationship-based (Diferențe individuale, de Dezvoltare, bazat pe Relaționare) este un model de dezvoltare pentru evaluarea punctelor forte și slabe ale copiilor. (N. red.)

rămână în clase obișnuite. Școlarizarea la domiciliu a copiilor cu întârzieri în dezvoltare ar trebui să constituie o opțiune pentru părinții motivați.

Cele mai recente studii sprijină o abordare individuală, de dezvoltare funcțională⁷⁵. Cu toate acestea, multe programe din școli și din alte instituții pentru copiii cu autism se bazează pe un model comportamental mai vechi. Acest model a făcut muncă de pionierat în privința activităților intensive unu-la-unu, ceea ce a reprezentat un important progres la vremea aceea. Totuși, abordările comportamentale încearcă să modifice comportamentul de suprafață fără să lucreze suficient la întărirea diferențelor individuale de bază sau a relațiilor familiale. Noi cercetări și observații clinice ne dau posibilitatea să mergem dincolo de acest model mai vechi și să creăm abordări individualizate intensive care întăresc capacitățile de procesare de bază.

Mai mult, cercetarea asupra abordărilor comportamentale este mult mai limitată decât se admite în mod obișnuit de către apărătorii săi. Studiul citat adesea în sprijinul acestor abordări, realizat de Lovaas și colegii săi⁷⁶, s-a realizat numai pe 19 copii, și nu pe o populație reprezentativă de copii cu autism (criteriile de selecție au exclus din continuum extremele reprezentate de cazurile moderate și grave), și nu a măsurat rezultatele cele mai periclitate în autism (de exemplu, capacitatea

75 ICDL *Clinical Practice Guidelines*, capitolul 4, „Intervention Research”, pe site-ul ICDL, www.icdl.com, sau de la sediul organizației, ICDL 4938 Hampden Lane, Suite 800, Betsheda, MD 20814.

76 Lovaas, O.I. (1987), „Behavioral Treatment and Normal Educational and Intellectual Functioning in Young Autistic Children”, în *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, nr. 55, pp. 3–9; McEachin, J.J., Smith, T. și Lovaas, O.I. (1993), „Long-Term Outcome for Children With Autism Who Received Early Intensive Behavioral Interventions”, în *American Journal of Mental Retardation*, nr. 97, pp. 359–372.

de gândire abstractă, cum ar fi realizarea inferențelor, folosirea imaginației, descifrarea și răspunderea la gesturi nonverbale și aluzii afective [reciprocitatea socială], crearea de soluții noi la probleme și înțelegerea sentimentelor proprii și ale altora). De asemenea, studiul nu și-a comparat abordarea cu alte abordări de intensitate egală și nu a utilizat o metodologie de cercetare clinică⁷⁷. În anumite circumstanțe, metodele comportamentale pot fi o componentă a unei abordări mai cuprinzătoare, însă, în baza cercetărilor și observațiilor clinice actuale, ele nu ar trebui să constituie abordarea principală.

Prin urmare, ne aflăm acum în fața unei provocări naționale (și internaționale) majore. Pentru a oferi îngrijire corespunzătoare copiilor cu tulburări de dezvoltare și de învățare, inclusiv autism, trebuie să transformăm programele mai vechi și mai limitate într-o viziune bazată pe diferențele de dezvoltare și funcționale individuale, care adaptează programul la profilul de dezvoltare unic al copilului, cu privire la diferențele de procesare fundamentale (în loc să încerce să ajusteze copilul la un program standard). Pentru a ajuta copiii și familiile cât mai devreme posibil, avem nevoie, de asemenea, de controale medicale curente pentru depistarea problemelor de dezvoltare, de învățare și emoționale, ca parte a îngrijirii medicale preventive a copilului și a educației timpurii. Pentru a face față acestor provocări va fi nevoie de un important efort național de pregătire profesională și dezvoltare a programelor.

- **Sistemul de asistență socială și sistemul juridic:** Viziunile cu privire la comportamentele-problemă, delincvență și comportament infracțional, ar trebui să combine deopotrivă responsabilitatea și pedeapsa

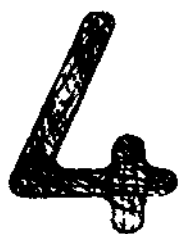
77 ICDL *Clinical Practice Guidelines*, cap. 4, "Intervention Research".

cu programe de reabilitare adaptate la diferențele individuale. Programele de reabilitare ar trebui să ia în considerare capacitățile de procesare diferite ale copilului și caracteristicile mediului său. Nu ar trebui să se prezume o tendință moștenită generală către comportamentul antisocial delinquent, ci mai degrabă să se caute tendințe precum înclinațiile de implicare, cum sunt lăcomia senzorială și impulsivitatea. Ar trebui să se facă încercări în direcția îmbunătățirii mediilor familiale care au dificultăți în asigurarea organizării și îndrumării, empatiei și comportamentului de creștere și educare.

- **Sănătatea mentală:** Terapia trebuie să îmbrățișeze și ea o viziune bazată pe diferențele individuale⁷⁸. În așteptarea mai multor informații, ar trebui evitată tentația de a pune repede la grămadă tipare diferite din punct de vedere individual, în sindroame mai largi. Profilul individual ar trebui să fie ghidul într-un program de intervenție pentru copil, care să cuprindă suficiente abordări individuale, familiale și educaționale, precum și o luare în considerare a intervenției biologice. În prezent, există adesea insuficiente intervenții psihosociale.
- **Educarea părinților și a viitorilor părinți cu privire la diferențele individuale și dezvoltarea timpurie:** Prin intermediul campaniilor publice de educare și prin intermediul educației oferite în școli referitor la nevoile copiilor, părinții ar trebui să se familiarizeze cu noțiunea de diferențe individuale. În acest fel, ei vor fi pregătiți pentru provocări cum ar fi un copil care este sensibil la atingere și sunet sau un copil care reacționează slab, ca și pentru alte

78 Nugent, J.K. și T.B. Brazelton, „Preventive Infant Mental Health: Use of the Brazelton Scale”, în H.E. Fitzgerald și J.D. Osofsky (editori), *Handbook of Infant Mental Health*, Wiley, New York, 1999.

numeroase variații. Aceste așteptări vor fi foarte utile în prevenirea tiparelor de adaptare deficitară și ajutarea fiecărui copil să deprindă modalități pozitive și adaptative de interacțiune și învățare.

NEVOIA DE EXPERIENȚE ADECVATE DIN PUNCTUL DE VEDERE AL DEZVOLTĂRII

Pe măsură ce cresc, copiii stăpânesc diferite etape de dezvoltare. Fiecare dintre aceste etape oferă elemente componente fundamentale pentru inteligență, moralitate, sănătate emoțională și abilități școlare. De exemplu, în timpul unei etape copiii învață să relaționeze cu alții cu compasiune și empatie; în timpul altei etape, ei învață să descifreze indiciile sociale, iar în alta, să gândească imaginativ și logic.

În fiecare etapă, sunt necesare anumite experiențe. Pentru a învăța să relaționeze cu alții cu compasiune e nevoie de persoane de îngrijire care oferă creștere și educație și interacțiuni empatică. Învățarea descifrării indicilor sociale necesită ca persoanele de îngrijire să li se alăture copiilor în joc interactiv și negocieri. Gândirea creativă și logică necesită ca persoanele de îngrijire să

devină parteneri în jocul simbolic, în discuții centrate pe opinii și în dezbateri.

Când un copil parcurge o nouă etapă de dezvoltare, el continuă să aibă nevoie de tipurile de interacțiuni asociate cu etapele anterioare. Deoarece noile tipuri de interacțiuni se adaugă celor vechi, la vremea când copilul ajunge la vârsta școlară există o varietate de experiențe esențiale de care el are nevoie în dezvoltare. Mulți părinți sesizează intuitiv care sunt aceste experiențe esențiale. Ei intuiesc, de asemenea, care sunt experiențele achiziționate de copilul lor și care sunt cele care necesită mai multă atenție sau exercițiu. Unii copii, de pildă, au nevoie de mai mult exercițiu pentru a învăța să relaționeze cu căldură și încredere. Este posibil ca ei să fie mai liniștiți și mai absenți în primul an și numai treptat, în al doilea an de viață, să devină mai prietenoși și mai apropiați. Alți copii au nevoie de mai mult timp pentru a învăța jocul simbolic.

Copiii stăpânesc aceste sarcini de dezvoltare într-un ritm foarte diferit. A grăbi copilul să parcurgă o etapă poate chiar să îl încetinească. Costul este imens. Se construiește atunci o fundație șubredă, tot așa cum, dacă fundația unei case este construită în grabă, ea se va dărâma ușor la primul uragan.

Majoritatea programelor destinate copilăriei mici, precum și recomandările National Association for the Education of Young Children (Asociația Națională pentru Educația Copilului Mic) oferă metode adecvate din punctul de vedere al dezvoltării. Dificultatea de a transforma acest țel în realitate constă, însă, în identificarea celui mai bun mod de a caracteriza abilitățile de dezvoltare ale fiecărui copil. Aceasta reprezintă o chestiune importantă, căci, dacă putem adapta experiențele la nevoile de dezvoltare cele mai presante ale copilului, vom putea adesea să ajutăm un copil să-și

depășească deficiențele și, de asemenea, vom putea să promovăm creșterea și dezvoltarea sănătoase. Deoarece capacitățile motorii, cognitive, de limbaj, emoționale și sociale pot să progreseze într-un ritm diferit, trebuie, de asemenea, să examinăm nivelul la care copiii au ajuns în fiecare dintre aceste domenii. Dacă există o întârziere la anumite abilități, putem atunci să înțelegem cum ar putea acest lucru să îl afecteze pe copil.

Există variate modalități în care au fost descrise etapele de dezvoltare. Unul dintre autori (SIG) a conturat șase etape principale sau șase capacități de dezvoltare funcțională, plus trei etape adiționale care caracterizează perioada școlară⁷⁹. În aceste capacități de bază, copilul aduce laolaltă toate abilitățile sale diverse. Aceste funcții arată modul în care capacitățile sale mentale confluerează ca o echipă. Capacitățile cognitive, motorii, de limbaj, emoționale și sociale acționează împreună pentru a-l ajuta pe copil să învețe să se descurce în lume.

Aceste etape pot fi descrise după cum urmează.

Securitatea și capacitatea de a privi, a asculta și a fi liniștiți

Una dintre primele capacități de care au nevoie toți copiii și, negreșit, copiii de vârstă școlară este aceea de a fi liniștiți și, în același timp, de a fi interesați de mediul lor și atenți la el. Aceasta înseamnă să fie interesați de oameni, lucruri, priveliști, sunete, mirosuri, mișcări și atenți la ele etc.

79 Vezi Greenspan, S.I. și Lewis, N.B., *Building Healthy Minds*, Perseus Publishing, Cambridge, MA, 1999; Greenspan, S.I. și Salmon, J., *Playground Politics*, Perseus Publishing, Cambridge, MA, 1993; Greenspan, S.I. și Benderly, B.L., *The Growth of the Mind and the Endangered Origins of Intelligence*, Perseus Publishing, Cambridge, MA, 1997.

Copiiilor nu le este ușor să învețe să fie liniștiți și, în același timp, să fie atenți la o lume interesantă. În mod normal, copiii încep să învețe această sarcină în primele luni de viață. La 3-4 luni, bebelușii ar trebui să se concentreze asupra a ceea ce ating, văd și aud, fără să-și piardă controlul. Unii bebeluși zâmbesc și gânguresc în mod natural, înregistrând priveliștile și sunetele, dormind regulat și mâncând cu ușurință. Alți copii – și sunt mulți – au mai multe dificultăți în această privință. Dacă un copil nu are această capacitate, la orice vârstă, atunci trebuie să lucrăm cu el. Nu se poate sări peste acest punct de răscruce.

Relaționarea: capacitatea de a se simți afectuos și apropiat față de alții

Securitatea internă care îi dă posibilitatea unui copil să fie atent îi oferă și capacitatea de a fi afectuos, încrezător și apropiat, atât cu adulții, cât și cu cei de o seamă cu el. În mod normal, observăm această capacitate atinând un crescendo timpuriu la vârsta de 4-6 luni⁸⁰. Un nou-născut studiază chipurile părinților, gângurind și întorcându-le zâmbetele cu o căldură specială, în timp ce se tatonează reciproc și învață împreună despre iubire. Vedem acest lucru la un copil de 7 ani, care lucrează independent la pupitrul său, care, când se apropie învățătoarea, o întâmpină cu un zâmbet strălucitor și îi arată cu mândrie ce a făcut. Vedem acest lucru la un copil de 12 ani care, în recreație, se îndreaptă agale spre un grup de prieteni și începe să glumească și să discute cu ei, punându-și relaxat brațul pe umerii unuia dintre ei și înghiontindu-l în joacă.

⁸⁰ Brazelton, T.B. și Cramer, B.G., *The Earliest Relationship: Parents, Infants, and the Drama of Early Attachment*, Perseus Publishing, Cambridge, MA, 1990.

Copiii care nu sunt capabili să relaționeze cu oamenii în această manieră afectuoasă, încrezătoare – copiii care sunt distanți, retrași și circumspecți ori cei care se așteaptă să fie umiliți – devin izolați și chiar incapabili să audă ce spune cineva. Ar putea să decidă că cel mai bine e să fii un singuratic sau să tratezi oamenii ca pe niște lucruri, răbindu-i pe alții pentru că ei nu speră să obțină ceea ce vor. De asemenea, ar putea să decidă că se pot baza numai pe propriile lor gânduri sau experiențe. Neîncrezători în alții, ei fac efectiv ce vor. Pierduți în propriile senzații, sentimente și gânduri, ei pot să devină – într-o anumită măsură – înstrăinați de realitatea exterioară și de lumea logicii și obiectivității. Astfel de copii au o deficiență fundamentală de depășit înainte de a putea trece mai departe la următorul nivel de dezvoltare. Motivul este acela că, în primii ani de viață, cea mai mare parte a învățării – informații, intuiții și principii – provine din ceea ce învățăm în cadrul relațiilor. Toate conceptele intelectuale, abstracte pe care copiii le vor deprinde mai târziu se bazează pe conceptele pe care le învață în cadrul relațiilor timpurii.

Comunicarea bidirecțională intenționată, fără cuvinte

Cea de a treia capacitate se construiește pe primele două (trebuie să fii capabil să fii atent și să relaționezi cu oamenii, înainte de a putea să comunici cu ei). De la o vârstă fragedă, copiii învață să folosească și să descifreze semnale care sunt exprimate nu prin cuvinte, ci prin comportament, expresii faciale, postură a corpului și altele asemenea. Capacitatea copiilor de a comunica se desfășoară într-o succesiune de etape începând între 6 și 18 luni. La început, copiii comunică numai nonverbal, însă pot să poarte un dialog bogat alcătuit din zâmbete,

încruntări, arătatul cu degetul, zvârcoliri, răsuciri, murmure și plâns. La 18 luni, copiii sunt adesea foarte buni la descifrarea aluziilor nonverbale („atenționare“).

Copiii care pot utiliza și înțelege comunicarea nonverbală înțeleg mult mai bine principiile interacțiunii umane și comunicării decât copiii care nu pot face acest lucru. Ei au tendința de a fi mai cooperanți și mai atenți la școală. Sunt capabili să sesizeze aluzii nerostite și să priceapă situații pe care pe alți copii s-ar putea să nu le înțeleagă. Copiii care au dificultăți cu comunicarea nonverbală este posibil să aibă dificultăți la școală și cu prietenii deoarece încă mai lucrează la învățarea interpretării aluziilor nonverbale și la înțelegerea a ceea ce vrea să spună cu adevărat cealaltă persoană, în loc să se simtă îndeajuns de în largul lor ca să se concentreze asupra lecțiilor. Este important de ținut minte că această capacitate de a descifra și reacționa la indiciile nonverbale, pe care un copil o învață foarte de vreme în viață, joacă un rol permanent în capacitatea copilului de a socializa și de a învăța pe parcursul anilor de școală.

Rezolvarea de probleme și formarea unui sentiment al sinelui

Pe parcursul acestei etape, copiii mici învață cum funcționează lumea. Ei sunt capabili acum să recunoască tipare și să le folosească în rezolvarea de probleme. Faptul că ei pot să identifice acțiunile care provoacă o reacție dorită la părinți duce la o serie complexă de interacțiuni. Cum ei reușesc acum să obțină ceea ce vor – suc, o jucărie sau o îmbrățișare –, copiii de 14–18 luni încep să capete un sentiment al sinelui. Din aceste experiențe afective timpurii, legate de rezolvarea problemelor împreună cu o altă persoană, se dezvoltă un

număr de capacități cognitive și curiozitatea incipientă pe care se clădește cercetarea științifică.

Ideile emoționale

În etapa următoare, copiii încep să învețe să își formeze reprezentări sau imagini mentale – să își formeze idei despre dorințele, nevoile și emoțiile lor. Un copil care spune: „Vreau creionul ăla“, în loc ca doar să îl înhațe, utilizează simboluri. Observăm această capacitate atunci când copiii zic: „Dă-mi aia“ sau „Sunt fericit“ ori „Sunt trist“. Ei încep să substituie un gând sau o idee („Mi-e foame!“) unei acțiuni (datul cu piciorul sau lovirea). Ei nu doar că trăiesc emoția, ci sunt și capabili să experimenteze ideea de emoție, pe care apoi o pot exprima în cuvinte sau în jocul simbolic. Ei folosesc o idee, exprimată în cuvinte, pentru a comunica ceva despre ce vor, ce simt sau ce au de gând să facă.

Această capacitate deschide o nouă lume de provocări: copiii pot să înceapă să își exerseze mintea, trupul și emoțiile ca pe o totalitate. Este esențial ca ei să fi deprins acest tip de comunicare când ajung în primii ani de școală, ca să poată atât să înțeleagă cuvintele care le sunt spuse, cât și să utilizeze cuvinte și idei pentru a se exprima.

Mulți copii (și adulți) continuă să aibă dificultăți în ceea ce privește această capacitate. Ei pun semnul egal între sentimente sau gânduri și acțiune. Copiii care nu pot să își identifice intențiile și sentimentele și care au doar o abordare a vieții bazată pe acțiune sunt mult mai capabili de a folosi agresiunea ca mijloc de a face față situațiilor dificile.

În mod natural, copiii învață aceste etichete emoționale în familie, experimentând zi de zi legarea cuvintelor de ceea ce se petrece în interacțiunile și în corpul

lor. Copiii învață auzindu-i pe alții folosind cuvinte pentru a-și exprima emoțiile în anumite contexte, iar apoi, când ei trăiesc aceeași emoție sau experiență, încearcă să folosească acele cuvinte. Dacă eforturile lor sunt întâmpinate cu empatie și sunt lăudate exagerat, conexiunea dintre acel cuvânt sau concept și sentiment este consolidată.

Gândirea emoțională

Următoarea capacitate antrenează depășirea simplei etichetări a unui sentiment – copiii dobândesc capacitatea de a gândi cu aceste imagini. Între vârsta de 2,5 și 3,5 ani, copiii iau acele idei emoționale pe care le-au ridicat de la nivel comportamental la nivelul ideilor și fac legături între diferite categorii de idei și sentimente: „Sunt supărat azi pentru că n-ai venit să te joci cu mine” sau „Sunt fericit fiindcă mami a fost drăguță”. Dacă stai să te gândești, această legătură întruchipează un punct de vedere destul de sofisticat – înseamnă corelarea a două sentimente peste timp și sesizarea faptului că unul îl provoacă pe celălalt. Această capacitate de a construi legături între idei, la un nivel emoțional, stă la baza întregii gândiri logice viitoare. Logica și gândirea de tip cauză-efect mai abstracte sunt clădite pe această gândire fundamentală de tip cauză-efect. De fapt, gândirea emoțională reprezintă fundamentul pentru toată gândirea viitoare.

De asemenea, în această etapă, copiii leagă toate acele idei care au de-a face cu „eu” și toate acele idei care țin de „non-eu”. În acest fel, ei încep să facă o distincție între închipuire (lucruri care sunt în mine) și realitate (lucruri care sunt în afara mea). De asemenea, ei sunt capabili să utilizeze această distincție „eu-non-eu” pentru a-și controla impulsurile și pentru a se gândi și a planifica în viitor: „Dacă fac ceva rău altcuiva, s-ar putea

să supăr cealaltă persoană și e posibil să fiu pedepsit". Pentru a reuși la școală, copiii trebuie să poată înțelege că acțiunile au consecințe – adică să își imagineze felul în care acțiunile lor de azi îi vor afecta mai târziu – deoarece mare parte din școală este orientată spre viitor. Temele pentru acasă nu au mare sens pentru copii dacă ei nu își dau seama că rezultatele acestora vor fi mai multe cunoștințe, note bune, laude din partea profesorilor și părinților și un sentiment plăcut în ei înșiși. Ei trebuie să fie capabili să tolereze frustrarea, să persevereze într-o sarcină și să anticipeze realizarea.

Gândirea triangulară, vârsta fantasmelor și omnipotenței

În prima etapă din anii de școală, copiii își dezvoltă și mai mult abilitățile de a relaționa, a comunica, a-și imagina și a gândi. În această etapă, care are tendința de a se întinde între 4,5 și 7 ani, totul este încă posibil. Selma Fraiberg a descris pentru prima oară sentimentul de grandoare și magie în această perioadă⁸¹. Copiii manifestă curiozitate față de viață, au o expresivitate îndrăzneată („Sunt cel mai bun!") și un profund sentiment de uimire față de lume.

Această etapă este denumită în mod obișnuit stadiul oedipian: potrivit acestei ipoteze, băieții au fantasme erotice legate de mamă și fetele legate de tată, iar copiii capătă rivalități puternice față de părintele de sex opus, care coexistă cu sentimente iubitoare. Această fază introduce un nou tip de relație: relația triumfiulară. Mama și tatăl nu se mai substituie cu ușurință unul pe altul, așa cum puteau să facă atunci când copilul era mai mic, când nevoile lui esențiale erau siguranța și încrederea.

81 Fraiberg, S., *Anii magici*, Editura Trei, București, 2009.

Existența a trei persoane într-un sistem îi oferă copilului o mai mare flexibilitate emoțională. Copilul nu trebuie să privească relația cu fiecare părinte ca pe o situație de tip totul sau nimic. Un triunghi este un eficient sistem de verificări și echilibrări emoționale, care îi permite copilului să deslușească și să-și rezolve sentimente complicate, fără accese explozive. Sunt manifestate și epuizate tot felul de rivalități și intrigi.

În același timp, acești ani când „lumea e a mea” pot fi o perioadă de mari temeri. Sentimentul de grandoare și viața plină de fantezie constituie o sabie cu două tăișuri. Copiii se înspăimântă ușor de propria lor putere. S-ar putea să se teamă de vrăjitoarele de sub pat, de fantome și de răufăcători care vor veni să îi răpească. Vor să dea fuga în patul mamei și tatălui pentru a fi apărați.

Dacă totul decurge bine, copiii ies din această etapă cu anumite capacități: puterea lor de înțelegere a realității începe să fie mai mare, deși ei încă posedă o fantezie activă și un grad de omnipotență grandioasă. Sunt capabili să înțeleagă relații mai complexe și, în acest fel, devin mai stabili emoțional. Încep să își dezvolte capacitatea pentru emoții mai „adulte”, cum ar fi vinovăția sau empatia (deși empatia le dispare cu ușurință atunci când se simt geloși sau competitivi). Ei pot să treacă printr-o gamă mai largă de emoții și drame afective – care gravitează în jurul dependenței, rivalității, mâniei și iubirii, de exemplu. Toate aceste abilități îi înzestrează pe copii pentru a ieși din familie și a intra în lumea largă.

Vârsta prietenilor de-o seamă cu ei și a intrigilor

Pe măsură ce parcurg vârsta de 7-8 ani, orizontul copiilor se extinde. Lumea lor o repezintă ceilalți copii. Ei încep să treacă din etapa de dezvoltare centrată pe

familie în lumea cu multe fațete a celor de-o vârstă cu ei, intrând în intrigile de la locul de joacă.

Copiii se definesc acum mai mult după modul în care se potrivesc cu colegii de clasă. Imaginea lor de sine începe să se definească, în parte, după ierarhia care predomină la locul de joacă. În toate, de la performanțele sportive la popularitate, înfățișare, inteligență și haine, copiii se clasează singuri printre ceilalți.

Copiii dobândesc importante beneficii din auto-definirea ca membri ai grupului. De pildă, capătă o imensă abilitate pentru gândirea complexă. Pentru a se descurca bine în încâlceala relațiilor multiple din cadrul unui grup, ei trebuie să învețe să raționeze la un nivel foarte sofisticat. Ei învață: „Nora s-ar putea să vrea să se joace cu Emily nu pentru că mă urăște sau fiindcă sunt o prostănacă, ci pentru că astăzi Emily e cea mai bună prietenă a ei, iar eu sunt a doua cea mai bună prietenă a ei și Joey e al treilea cel mai bun prieten al ei. Însă asta s-ar putea să se schimbe, mai ales dacă o invit pe Nora la mine acasă de câteva ori și o las să se joace cu jucăriile cele noi pe care le-am primit de ziua mea“.

Această capacitate de a diagnostica dinamica grupului îi ajută pe copii să dobândească abilități cognitive și sociale care vor fi foarte prețioase la școală – și dincolo de școală, în lumea reală. Ei învață că cea mai mare parte a vieții funcționează în nuanțe de gri, nu în extremele de tipul totul sau nimic. Determinarea mărimii acestor nuanțe subtile necesită înțelegerea faptului că sentimentele și relațiile pot să existe în termeni relativi. Un copil începe să învețe că „Pot să fiu un pic furios într-o zi, foarte furios în ziua următoare și încă și mai furios în altă zi“.

La această vârstă, competiția poate să fie foarte intensă. Jocurile sunt luate foarte în serios („Ai trișat și știu asta!“). Copiii ar putea fi intoleranți dacă cineva

(oricine în afară de ei înșiși) schimbă regulile și este posibil să se simtă foarte ofensați de pierderea unui joc. În această etapă din viață, umilirea, pierderea respectului și dezaprobarea ar putea să constituie cele mai mari temeri ale unui copil.

Sentimentul interior al sinelui

De pe la 10-12 ani, copiii încep să dobândească un înțeles mai substanțial cu privire la cine sunt ei. Treptat, sunt tot mai capabili să își creeze o imagine interioară despre ei înșiși, bazată pe țelurile și valorile lor în formare, și despre cine sunt ei ca oameni, mai degrabă decât despre cum îi tratează ceilalți de la o zi la alta. Totuși, s-ar putea să se simtă prinși între dorințele copilăriei, legate de apropiere și dependență, și dorința lor de a crește și de a fi adolescenți și adulți tineri. Uneori, ei sunt sfidători – „Cine are nevoie de tine?” sau „Știu mai bine decât tine!” Alteori, se tem de independența lor – „Nu vreau să merg la școală. Vreau să rămân acasă!”

Ei se pot agăța acum de două realități: realitatea grupului celor de-o vârstă cu ei și realitatea lor interioară formată din valori și atitudini, aflată în dezvoltare (de pildă, „Vreau să fiu profesor într-o bună zi”).

Desigur, aceste etape nu încheie parcursul. Ele ne trec doar prin anii de școală elementară. În timpul adolescenței, copiii își continuă acest proces de învățare a modului de a se descurca bine chiar și în sfere interioare și exterioare mai complexe. Însă, după ce copiii deprind aceste abilități de bază, ei au fundamentul pentru a rezolva, cu ajutorul familiei, profesorilor și prietenilor, multe dintre încercările și dramele specifice care se ivesc în viață.

Suntem înclinați să ne concentrăm atenția pe multe abilități izolate din sfera motorie, a limbajului sau din

cea școlară. Cu toate acestea, deoarece aceste abilități posedă componentele fundamentale ale capacităților mai integrate pentru inteligență și sănătate emoțională, credem că ele ar trebui să fie folosite de părinți, medici pediatri și educatori pentru a urmări și a înțelege creșterea și dezvoltarea unui copil. Ele pot fi utilizate împreună cu modelul Puncte de cotitură. Pentru aplicații practice, ele pot fi redată în forma unei curbe a creșterii. (Vezi Anexa.)

A acorda atenție nivelurilor de dezvoltare și experiențelor necesare pentru fiecare nivel are o valoare mult mai mare decât una pur academică. Ne ajută să înțelegem unde se situează copiii sau de ce fel de experiențe au nevoie. Ne spune cum să echilibrăm viața copilului și ce feluri de experiențe să îi punem la dispoziție în vederea unei creșteri și dezvoltări sănătoase. (Vezi în Anexă Principiile generale ale Punctelor de cotitură și Curba creșterii și dezvoltării.)

De exemplu, îi punem pe preșcolari să joace jocuri simbolice sau să stea în fața computerului și să dobândească abilități preșcolare? Se poate argumenta că jocul simbolic este sănătos pentru dezvoltarea emoțională, dar că joaca la computer și învățarea pronunțării pe litere și a cititului vor fi mai bune pentru dezvoltarea intelectuală și școlară. Însă înțelegerea experiențelor de care au nevoie copiii pentru a stăpâni diferite niveluri de dezvoltare ne spune că acest argument este pur și simplu fals. Jocul simbolic, însoțit de discuții lungi, dezbateri și conversații centrate pe opinii (în care îi întrebăm pe copii ce părere au și îi provocăm cu întrebări de tip „de ce”), este mult mai important decât programele educaționale bazate pe utilizarea computerului, care funcționează mai mult pe abilități de memorie papagalicească sau pe tipuri foarte structurate de capacități teoretice. Asta nu înseamnă că spunem că 20–30 de minute de

jocuri la computer centrate pe învățare nu ar putea să fie folositoare, ci că mare parte din zi ar trebui petrecută în interacțiuni de învățare dinamice.

A ajuta un copil să treacă prin aceste etape și a stimula aceste capacități fundamentale necesită mult timp și multă energie din partea adultului, mult timp petrecut pe podea, interacționând cu copilul. Acest lucru nu se poate face în 15 minute pe zi sau de către un părinte obosit care vrea doar să stea comod și să se uite la știrile de seară. Pentru asta este nevoie de un părinte energic, care se poate bucura sincer de copilul său mic ori de preșcolarul său și de capacitățile în formare ale acestuia.

Similar, când copilul trece din perioada preșcolară în perioada școlară, trebuie să ne angajăm în noi tipuri de interacțiuni, care implică niveluri mai ridicate de creare și corelare logică a ideilor și de reflectare asupra acestora. Miza este foarte mare (copilul să simtă că se are grijă de el și că e în siguranță; să își dezvolte capacitatea de gândire reflexivă, comparativă, în „nuanțe de gri”; să aplice aceste capacități la relațiile cu cei de vârstă sa și în activitatea școlară). Un tipar alcătuit din privitul la televizor și efectuarea temelor pur și simplu nu va da rezultate, deoarece, deși copilul s-ar putea ca temporar să se descurce bine la școală, nu va deprinde la perfecție aceste abilități fundamentale. Fiecare zi trebuie să fie echilibrată. Ar trebui să existe prilejuri de joacă unu-la-unu, de cel puțin trei-patru ori pe săptămână. De asemenea, trebuie să se stabilească ocaziile când părinții se alătură intereselor copilului și se joacă împreună. Când copilul începe efectuarea temelor, apare o nouă ocazie pentru participarea părintelui și pentru discuții părinte-copil. Chiar și negocierile cu privire la sarcinile în gospodărie și realizarea împreună a treburilor casnice pot să conțină o interacțiune animată și rezolvare de probleme.

Pentru a menține acest nivel de participare și implicare este necesar ca părintele să fie disponibil în cea mai mare parte a orelor serii pentru teme, cină și joacă, precum și pentru discuții care să stimuleze abilitățile de reflecție ale copilului, aflate în formare (compararea prietenilor, înțelegerea lecțiilor și a cărților pe care le citește copilul). Pe scurt, anii de școală necesită un echilibru între prieteni, timpul petrecut în familie, activități și muncă școlară. Când un copil petrece un interval exagerat de timp cu efectuarea temelor, de exemplu, doar ca să țină pasul, acest lucru s-ar putea să nu fie benefic pentru el. S-ar putea să fie nevoie de discuții cu școala. Dacă acel copil are nevoie să meargă într-un ritm mai lent pentru a păstra un echilibru în viața sa și a deprinde abilitățile fundamentale de gândire și cele caracteristice celor de aceeași vârstă cu el, atunci este posibil ca progresul școlar să trebuiască să aibă loc un pic mai lent, eventual o parte din vară fiind petrecută în activități școlare.

Această echilibrare a experienței zilnice include chestiuni elementare precum limitarea timpului petrecut la computer și televizor, care nu numai că nu oferă interacțiune umană, dar poate să stimuleze în exces sistemul nervos al copilului. Timpul petrecut cu prietenii constituie o experiență de dezvoltare foarte importantă pentru preșcolari și elevii din ciclul elementar, precum și pentru adolescenți. Joaca alături de cei de aceeași vârstă îl ajută pe copil să învețe lucruri noi despre relații și implică abilități de reflecție avansate, pentru a rezolva complicațiile care se ivesc în interacțiunile cu cei de aceeași vârstă. Experiențele de dezvoltare adecvate implică și activități în familie. Acestea pot fi jocuri în care copiii fac echipă cu mama și tatăl sau discuții familiale constructive despre reguli, despre începerea cultivării unei grădini de legume sau legate de planuirea unei excursii.

Este mai mare probabilitatea ca frații să se joace împreună când fiecare dintre ei se simte îngrijit și educat, în siguranță și apreciat de părinți, astfel încât ei nu sunt nevoiți să se ia la întrecere pentru nevoile vieții. Atunci ei se pot întrece pentru plăcerea competiției în sine, adică pentru a-și arăta măiestria, nu pentru a concura ca să fie iubiți sau apreciați. Acest fel de competiție jucăușă dă naștere unui simț asertiv sănătos, care se va manifesta în activitatea școlară, în sport sau în carieră.

Așa cum spuneam, toate experiențele despre care am discutat necesită un timp însemnat din partea părinților. Unul dintre autori (TBB) a înfățișat adesea importanța orei când părinții se întorc de la serviciu⁸². Părinții trebuie să își păstreze niște energie pentru întoarcerea acasă. Trebuie să fie pregătiți ca toată lumea să o ia razna când ajung ei. Copiii își păstrează protestele și sentimentele de tristețe până când se află în siguranță, în timp ce părinții pot să cheme copiii să stea într-un balansoar mare și să întrebe:

- Cum a fost ziua de azi?
- Groaznică!
- Și a mea la fel. Mi-a fost dor de voi toată ziua.

Înainte de a începe pregătirea cinei sau orice altă sarcină, părinții și copiii au nevoie de un răstimp relaxat, de trândăveală, în care doar să relateze despre ziua respectivă și să stea împreună. Apoi, când toată lumea s-a re apropiat, părinții și copiii pot să trebuiască împreună în bucătărie. Adesea, copiii sunt recunoscători să se simtă parte din soluție.

În cazul copiilor de vârstă școlară, ambii părinți trebuie să fie complet disponibili cam de pe la ora 6 seara. În majoritatea familiilor, există o pendulare permanentă, fără delimitări precise, între intervalele

82 Brazelton, T.B., *Puncte de cotitură*: ed. citate; Brazelton, T.B., *Working and Caring*, Ed. Perseus Publishing, Cambridge, MA, 1985.

în care se efectuează teme, activități de joacă, servirea cinei și chiar un pic de privit la televizor sau de jucat la computer. Părinții pot să fie atenți la echilibrul general dintre aceste intervale de timp și să se asigure că este unul sănătos.

Această pendulare ar trebui să aibă loc într-un ritm care să mulțumească nevoile membrilor familiei. În general, copiii vor orchestra acest ritm dacă părinții sunt disponibili (dacă mama nu se ascunde în spatele navigării pe internet sau dacă tatăl nu e prea ocupat să dea telefoane). A fi disponibil (iar copiii simt disponibilitatea părinților) îi face pe copii să vină și să-i caute pe părinți pentru joacă, sfaturi și ajutor la teme.

Însă în familiile în care unul sau amândoi părinți ajung acasă la ora 7, 7:30, 8 sau mai târziu (în loc să înceapă timpul petrecut cu familia la ora 6 seara), se creează o atmosferă stresată, zorită. Dacă mama vine devreme acasă și este apoi singură cu copiii, așa cum se întâmplă în unele familii (în altele, tatăl este acela care ajunge primul acasă), ea se simte stresată și împovărată de nevoile copiilor, care în mod invariabil se ceartă între ei și se simt copleșiți. Când ambii părinți ajung acasă repede, se creează o atmosferă mult diferită. Cei doi pot să formeze o echipă minunată.

Mulți părinți cred că un astfel de program este ne-realist. Unii simt că nu-și pot permite să pună mâncare pe masă și să le asigure copiilor un acoperiș deasupra capului dacă ajung acasă la ora 6-6:30. În unele cazuri, este adevărat. În altele, este o chestiune de priorități. Adesea, serile târzii sau weekendurile pot fi folosite astfel încât părinții să lucreze același număr de ore fără a lua din intervalul orar vital dintre 6 și 9:30 seara, necesar pentru viața de familie.

În cazul copiilor de vârstă preșcolară și școlară, în timpul după-amiezilor târzii, ar trebui să fie disponibil

un părinte sau o persoană de îngrijire foarte stabilă (o bunică, mătușă sau o bonă care locuiește cu familia, de pildă). Să stea toată ziua la școală și după aceea să fie înscriși în programe de tip after-school până la ora 6:30 seara nu este potrivit pentru dezvoltarea majorității copiilor de această vârstă. Un program de tip after-school de la 2 la 4 sau de la 3 la 5 după-amiaza, unde copiii se pot juca alături de cei de-o vârstă și pot să participe la cluburi sau alte activități organizate, poate să dea rezultate în cazul copiilor de vârstă școlară. Hawaii are un program (cinci-0) în care statul finanțează toate programele de tip after-school. Totuși, după-amiaza târziu, copiii au nevoie să petreacă un timp cu părinții lor, într-o viață de familie relaxată.

Discuție

SIG: Care sunt experiențele cotidiene tipice din viața unui copil? Substituim experiențele virtuale celor reale sau supraîncărcăm programul copiilor cu sporturi de echipă, în loc pur și simplu să ieșim cu ei afară în curte și să batem mingea împreună?

TBB: Acest lucru este valabil mai ales în cazul copiilor din familii mai înstărite. Aici, fiecare oră s-ar putea să fie programată. Trebuie să existe o bună parte din viața copilului când adultul să nu încerce să facă din el o persoană care învață mai bine. Copilul are nevoie să relaționeze cu cei de vârsta sa.

SIG: Când eram eu copil, ieșeam la locul de joacă de peste drum și ne împărțeam în tabere, după care inventam propriile noastre jocuri. Acum, există antrenori care le spun copiilor ce să facă și totul este programat conform unui orar. Există și familii cu totul diferite care ies în curte și își născocesc propriile jocuri și reguli. La vârste mai mici, asta e mult mai creativ și mai distractiv

decât sporturile de echipă. Trebuie să ne punem întrebări cu privire la ce anume pierd copiii prin faptul că nu își petrec pur și simplu timpul liber împreună, udându-se pe picioare în pârâu și inventându-și propriile jocuri. Foarte adesea, privitul la televizor înlocuiește joaca „de-a hoții și vardiștii” în spatele casei.

TBB: Trebuie să examinăm modul în care își petrece, de fapt, un copil ziua.

SIG: Să zicem că este la școală până la ora 2:30 sau 3 după-amiaza. Când ajunge acasă, ia o gustare și părinții insistă să se apuce de teme. Nu iese afară să se joace, nu se duce să construiască o căsuță în copac. La 4:30 sau 5, s-ar putea să aibă antrenament la fotbal sau oră de balet, care implică și un drum lung cu mașina, apoi cina, încă un pic de teme, după care merge la culcare. Așa arată ziua lui. Dacă mai rămâne timp, de obicei este petrecut în fața televizorului. Există foarte puțin timp în acest program pentru a sta pur și simplu cu un prieten din vecini. Ce părere avem despre asta? Dată fiind natura sistemului nervos...

TBB: Trebuie plătit un preț. Pentru că nu are ocazia de a-și încerca ideile la joacă, un copil își pierde spontaneitatea. Se învață foarte multe din imitarea celor de aceeași vârstă, din testarea limitelor, din faptul de a învăța cum să împarți cu cineva.

SIG: În cazul familiilor cu care mă întâlnesc, spun adesea: „Când Johnny și Susie vin acasă de la școală, ei au nevoie să iasă afară și să se joace cel puțin o oră”. Insist să existe 4–5 ocazii pe săptămână în care copiii să se joace. Susie vine acasă de la școală și găsește niște copii din vecini sau are o prietenă care vine în vizită ori merge ea acasă la o prietenă, să se joace o oră-două. Să înceapă efectuarea temelor la ora 5. Dacă există un antrenament la fotbal, lasă copilul să se întâlnească cu un alt copil înainte de antrenament pentru o jumătate

de oră sau 45 de minute, doar ca să își petreacă timpul împreună. Majoritatea copiilor nu au prilejul să învețe despre relaționarea cu cei de aceeași vârstă, așa cum spuneai. A te înțelege bine cu alți copii este o abilitate care își are propriile-i procese. Pentru a fi capabil să faci față competiției și respingerii, ambele constituind o parte a relaționării cu cei de aceeași vârstă, copiii au nevoie să petreacă multe ore împreună. Fără ocazia de a trăi umilirea și tachinarea, ești pus în dificultate în relațiile adulte. Dacă nu aloci mai multe ore pentru asta, nu vei deprinde aceste abilități.

TBB: Copiii au nevoie de o întreagă varietate de experiențe. Au nevoie de timp petrecut cu prietenii de seama lor, de timp petrecut la computer, de timp cu familia și de niște ore în care să facă pur și simplu ce vor ei. Însă cred că va trebui să le programăm joaca, de vreme ce se pare că acesta e modul nostru de viață.

Timpul liber petrecut împreună

SIG: Părinții și copiii au nevoie și de timp neorganizat, mai ales în acei ani formatori când părinții s-ar putea să fie la serviciu sau ocupați să-i ajute pe copii la teme. Însă ei au nevoie de acest timp neorganizat și în adolescență, și chiar și după anii adolescenței. Familiile au nevoie de „timp de trândăveală împreună“, nu de efectuare a temelor sau de activități organizate.

TBB: Este necesar să facem loc din când în când pentru câte o oră când copilul nu trebuie să facă nimic. De asemenea, recomand o întâlnire cu fiecare părinte. Doar ei doi, timp pentru a fi împreună. Fiecare copil are nevoie de asta. Ellen Galinsky de la Family and Work Institute (Institutul pentru Muncă și Familie) a interviuat copii cu părinți care lucrau. Ceea ce le lipsea cel mai mult acestora (când acest lucru nu era posibil) era

„să petreacă timp liber“ cu un părinte ocupat. Nu „timp special“, ci doar „timp liber“ împreună⁸³.

SIG: Da, toți copiii în anii de școală elementară au nevoie de timp pentru a-și suna un prieten și a sta la taclale, precum și de a petrece timp liber cu mama și tatăl, pur și simplu tăind frunză la câini. Acestea sunt prilejurile pe care ți le amintești ulterior ca momente plăcute, deoarece comunicați unul cu altul.

TBB: Recomand ca părinții care lucrează să intre în casă și să nu facă absolut nimic, doar să se așeze cu copiii și să spună: „Cum a fost azi?“ După un timp, copiii vor deveni nerăbdători și vor fi gata să se învârtă prin casă și atunci îi poți duce în bucătărie și să-i lași să te ajute să pregătești cina. Copiii care ajută într-o familie ocupată simt că au o contribuție și că este nevoie de ei.

Limite la televizor și jocurile pe computer

SIG: Asta ne duce înapoi la discuția anterioară despre protecție și siguranță: este necesar să protejăm copiii de utilizarea excesivă a televizorului și jocurilor pe computer. Adesea, acele momente petrecute împreună nu au loc niciodată fiindcă televizorul este pornit. Când oamenii se îngrijorează în legătură cu televiziunea, atenția este concentrată asupra conținutului, care este o problemă, însă cea mai mare vătămare o reprezintă pasivitatea. Pericolul mai mare, când vine vorba despre televiziune, este lipsa interacțiunii reciproce. Copiii ratează interacțiunea reciprocă, schimbul sau reciprocitatea care mobilizează sistemul nervos central în căile integrate de conducere a impulsului și care duce la dezvoltare. Când această privare este combinată cu violența de la televizor, ai parte de două rele în același

83 Galinsky, E., *Ask the Children: What America's Children Really Think About Working Parents*, Morrow, New York, 1999.

timp. Ai niște oameni aflați într-o stare aproape hipnotică, asaltați de imaginile negative de la televizor. Când copiii sunt afară și se joacă de-a hoții și vardiștii, asta este în regulă, deoarece ei rezolvă situația dintre băieții buni și băieții răi și se gândesc la justiție și injustiție. Lucrează la temele vieții, ceea ce este foarte diferită de pasivitate și simpla absorbire a imaginilor de pe ecran.

TBB: Am studiat ce se întâmplă cu copiii de 3 ani când stau în fața televizorului și am descoperit cât sunt de epuizați emoțional și în ceea ce privește autonomia. După 30 de minute de privit la televizor, când sunt luați din fața ecranului, sunt terminați. Le-am făcut copiilor niște teste privind pulsul și respirația, iar acestea au evidențiat efectul asupra cortexului. La început, copilul era stimulat, apoi intervenea obișnuirea. După ce opreai procesul de obișnuire, copilul „exploda” și intra într-o stare de descărcare prin activitatea motorie și autonomă. Obișnuirea este modul în care creierul îl protejează pe copil de stimularea excesivă.

Mai ții minte cutiile Skinner?⁸⁴ Părinții îmi povesteau că, atunci când copiii lor se aflau în acestea, dormeau buștean, iar când erau scoși de acolo, se urcau pe pereți. La vremea aceea, am considerat asta un efect al sistemului homeostatic. Vedeam același lucru la copiii din fața televizorului, testându-le pulsul și respirația. Intrau în această stare hipnotică și electroencefalogramele lor arătau o linie dreaptă. Când erau luați de la televizor, totul o lua razna. Pentru mine, era un exemplu al vătămării provocate de aceste situații artificiale.

84 Skinner, B.F., profesor de psihologie la Universitatea Harvard, a creat niște leagăne transparente, închise, pentru a observa comportamentul bebelușilor. Acestea aveau niște motorașe pentru aer condiționat, care scoteau un zumzet. Nou-născuții s-au obișnuit la zumzet într-un somn profund.

SIG: Dacă nu i-ai fi urmărit după ce se uitau la televizor, ci doar le-ai fi măsurat funcționarea fiziologică în timp ce se uitau la televizor, ai fi putut să crezi că erau într-o stare de odihnă. Nu semăna cu o stare de nestimulare.

TBB: Am considerat întotdeauna asta drept un proces activ, de protecție. Pulsul încetinea și devenea regulat. Nu exista nicio variație. Și respirația încetinea și devenea regulată, fără nicio variație, în ciuda asaltului de lucruri care veneau de la televizor. Apoi electroencefalogramele începeau să arate ca și cum copiii ar fi dormit.

SIG: Lipsa de variație era un semn de stres în sistem. Când mă uit la televizor seara târziu, mi se pare greu să mă întorc la ce am de lucru. Mă simt obosit și nu mai am energie deloc. Până la urmă, mă reapuc de lucru, însă îmi ia mult să ies din starea aceea pasivă. Pare să existe ceva relaxant în a nu avea nimic de făcut, însă este o stare psihologică din care se iese greu pentru a te reintegra.

TBB: Trebuie să punem limite pentru televizor? Aș zice că în cazul copiilor de vârstă școlară este suficient să se uite la televizor o oră pe zi în timpul săptămânii și două ore în weekend. Lasă-i pe copii să te ajute să iei decizia cu privire la ce emisiuni să se uite, însă părintele deține, totuși, controlul. Ar trebui să considerăm televizorul drept unul dintre cei mai mari competitori la sufletul și mintea copiilor noștri. Ar trebui să-l luăm în serios.

SIG: O oră pe zi este realist. Dar dacă ar fi să vorbim despre un interval de timp ideal, aș încerca să reduc uitatul la televizor la o jumătate de oră în timpul zilelor de școală și o oră sau poate două în weekend. Dar se întâmplă adesea ca părinții să vină acasă și să dea drumul la televizor, ca să se uite la știri, și apoi familia se uită la televizor împreună. Este un lucru care creează dependență.

TBB: Mai sunt și alte tehnologii media care au același efect, de pildă jocurile pe computer.

SIG: Dacă nu au altceva de făcut, copiii sunt în stare să stea patru ore să se joace la computer. Aceste jocuri sunt repetitive, nu solicită mintea. Mulți copii ar prefera jocul interactiv, dacă li s-ar oferi ocazia. Am înregistrat video copii jucându-se la computer și apoi jucând jocuri demodate, precum jocurile de cărți. În cazul jocurilor pe computer, a existat foarte puțină exprimare emoțională sau interacțiune. În cazul jocurilor de cărți, copiii au prins viață. Râdeau, discutau și rezolvau probleme. Se petreceau mult mai multe lucruri.

TBB: Însă eu am văzut copii cu dizabilități de învățare care pur și simplu prindeau viață într-un mod incredibil în timp ce jucau aceste jocuri pe computer.

SIG: Avem programe pe care le folosim pentru copiii cu probleme de dezvoltare, niște programe pentru vorbire și limbaj sau programe pentru matematică. Acestea implică jocuri pe computer. Ele sunt OK; dar chiar și acolo, dacă acei copii petrec multe ore pe zi făcându-le, ei încep să manifeste stereotipii și devin mai absenți. Dacă fac asta o jumătate de oră și apoi beneficiază de multă interacțiune, este în regulă și poate fi ceva util.

TBB: Tehnicile asistate de calculator sunt nemai-pomenite în cazul unora dintre acești copii. Însă când exagerezi cu ele, pierzi efectul benefic. Așa că fiecare dintre aceste lucruri – televizor, jocuri pe computer – trebuie să fie evaluat pentru efectele sale.

Temele pentru acasă

SIG: Când încercăm să facem loc pentru joacă și timp liber petrecut împreună, trebuie să ne gândim și la teme. Unii copii se așază la birou și petrec patru ore făcând

teme. Deoarece copilul nu suportă să stea așa patru ore, se ridică din zece în zece minute, astfel că două ore de teme devin patru ore de teme și toată după-amiaza, seara sau sâmbăta este petrecută de părinte obligându-și copilul să stea locului și să încerce să-și facă temele. Copilul nu apucă să se joace cu prietenii, să învețe despre natură, să deseneze sau să construiască.

TBB: Nu-mi prea place ideea de a le ordona copiilor ce să facă cu timpul lor. Vreau să scap de asta. Îmi place ideea ta despre dezvoltarea diferitelor sfere din viața copilului. Temele, cred eu, s-ar cuveni hotărâte între părinți și copil. I-am îndepărtat pe părinți de implicarea în sistemul nostru de educație și cred că aceasta este o mare greșeală. Dacă într-adevăr există ceva ce trebuie învățat acasă, și nu la școală, atunci acel lucru necesită participarea întregii familii.

SIG: Mi se pare că multe familii fac deja asta.

TBB: Da, însă cu siguranță ar fi util dacă scopul temelor ar fi participarea familiei. Am putea să privim temele ca pe o activitate pe care copilul și familia să o facă împreună.

SIG: OK, să zicem că adoptăm asta ca principiu de bază, însă ai oferi niște reguli generale pentru vârste și clase diferite? Ar trebui un copil de 6 ani să petreacă mult timp la teme? Nu ar trebui să iasă afară să se joace cu prietenii? Cât de multe teme?

TBB: Nu multe, așa crede. Nu știu suficient de multe despre nivelurile de activitate din fiecare clasă, însă clasa a IV-a este momentul în care copiii încep să se familiarizeze mai mult cu gândirea simbolică și să citească bine singuri. Cu siguranță, atunci ei se pot descurca să efectueze independent temele. Atunci ar putea fi instituite temele în scopul învățării. Înainte de acest moment, scopul ar putea fi implicarea părintelui.

SIG: În clasa I, copiii învață să citească și să facă operații simple de matematică – adunarea și scăderea. În clasa a II-a, încep să facă adunări și scăderi cu numere din două cifre și înmulțiri simple și fac povestiri întregi. Un pic de exercițiu suplimentar ar putea fi potrivit.

TBB: Da, pentru copii ar fi distractiv să participe cu familia la astfel de lucruri. Nu ar trebui să fie ceva obligatoriu, dar este un prilej pentru părinți să fie la curent cu ce învață copilul și cum stă acesta, iar pentru copil, să facă pe grozavul în fața părinților. Un pic de exercițiu, în jur de o jumătate de oră, ar prinde bine.

SIG: În majoritatea școlilor nu se dau multe teme pentru acasă în clasele I și a II-a și nu se exagerează cu asta, dar când ajungi în clasa a III-a, există o tranziție, iar când ajungi în a IV-a, volumul temelor pentru acasă începe să crească și crește întruna la gimnaziu și la liceu. Pentru clasele a IV-a, a V-a și a VI-a – vorbim acum despre copii de 9, 10 și 11 ani – ce înseamnă prea multe teme?

TBB: Orice depășește două ore. Cred că la liceu un copil se poate concentra la ceea ce face, și atunci trei ore de teme ar fi OK.

SIG: Așadar, am putea spune maximum două ore din clasa a IV-a până în clasa a VIII-a și apoi între două și trei ore la liceu. Cred că acea a treia oră de teme ar trebui să fie la o sarcină de care elevul este cu adevărat pasionat, nu să fie silit să facă ceva ce s-ar putea să nu-l intereseze deloc. Două ore înseamnă timp din belșug pentru temele obligatorii, mai ales după șase ore de școală.

TBB: Același volum de teme nu va necesita același volum de timp pentru toți copiii.

SIG: Da, bineînțeles, un copil rapid poate face multe în acele două ore, iar unui alt copil o să-i ia mai mult. Dar când începi să pui orice copil să facă teme timp de 4-5 ore, întrebarea este: care sunt costurile în alte sfere din dezvoltarea copilului? Îi înveți pe elevi cum să scrie

un eseu, însă unui copil încet asta îi ia toată după-amiaza și seara. El nu poate să se mai joace cu prietenii, așa că nu învață despre relații. Nu va avea parte de experiențele de care are nevoie pentru ca, la un moment dat, să scrie un eseu bine gândit sau o narațiune de ficțiune.

TBB: Și atunci cum rămâne?

SIG: Ei bine, copiii cu nevoi speciale de învățare sau cu dizabilități de învățare s-ar putea să aibă nevoie de muncă și exercițiu suplimentare, dar dacă asta înseamnă o a treia sau a patra oră în plus pe zi, s-ar putea să le ceri să plătească un preț care le va răpi prea multe alte oportunități. Ceea ce propun este ca acești copii care au nevoie de ajutor suplimentar să beneficieze de el la școală sub forma unui ajutor individual și apoi să petreacă niște timp suplimentar în acest scop în weekend.

TBB: Aici e locul pentru intervenția părinților, care ar putea să vină în ajutor. Ar trebui să fie suficient ca părinții și copilul să lucreze împreună două ore după-amiaza sau seara.

SIG: Ar fi de ajutor, de asemenea, dacă, în loc să le dea tuturor elevilor 20 de probleme la matematică, să zicem la clasa a V-a, profesorul ar da 30, dar 15 să fie opționale. Un copil face cele 30 de probleme de matematică într-o oră și poate că un elev mai încet face doar 15. Adesea, le sugerez părinților: „Vorbiți cu profesorul și cereți-i ca lui Johnny să i se acorde credit pentru rezolvarea a 15 probleme, câteva din fiecare categorie, ca să învețe cum se fac. Dacă are nevoie să lucreze mai mult ca să învețe lucrul respectiv, nu doar ca să-l repete, poate să facă asta în weekend“. Profesorii sunt adesea de acord când părinții se duc să discute cu ei. Am văzut cazuri în care copiii fac o a treia sau a patra oră chinuitoare de teme și nu au deloc timp de stat cu prietenii, încât ajung să fie negativisti și refractari. Acest lucru naște conflicte familiale și prețul este foarte ridicat.

TBB: Poate că e necesar să existe un avertisment că, în cazul în care un copil are nevoie de mai mult de două ore pentru teme cu ajutorul părinților, atunci este momentul să se solicite o dispensă specială sau ajutor pentru remedierea situației. Părinții și profesorii ar trebui să vadă asta ca pe un semn, un punct de cotitură, în sensul că trebuie să examineze ce se petrece în cazul copilului respectiv.

SIG: Foarte mulți copii cu probleme de planificare motorie sunt foarte buni în ceea ce privește înțelegerea conceptelor, dar sunt foarte înceți; le ia cinci minute să scrie o propoziție, nu două minute, ca altor copii. În cazul lor, mai puține teme, dar bine proiectate, este o metodă care dă rezultate bune. La școală, în cazul copiilor care sunt înceți, dar inteligenți și sofisticati din punct de vedere conceptual, testele fără limită de timp pot să dea rezultate foarte bune. În loc să li se răpească șansa de a arăta ce știu, li se acordă timp. La urma urmei, nu viteza este ceea ce testăm, ci testăm cunoștințele. Profesorii trebuie să se descotorosească de ideea că trebuie să facă să fie la fel pentru toată lumea. Este necesar să existe mai multă flexibilitate și preocupare.

TBB: Același lucru se aplică participării părinților. Aceasta poate să varieze la vârste diferite. La un anumit moment, ea devine intruzivă sau subminează inițiativa. Copiii au nevoie de prilejul de a experimenta și chiar de a da greș.

SIG: Cu privire la participarea părinților la efectuarea temelor, în cazul copiilor de liceu, unii părinți le redactează un pic sau mai mult. Unii s-ar putea să scrie un eseu întreg pentru copil, dar cred că asta se întâmplă rar. Din propria-mi experiență cu trei copii și toți prietenii lor, văd un spectru întreg al ajutorului. Uneori există un minimum de ajutor, ca: „Oh, ai mâncat o virgulă aici” sau „Gramatica ta nu este prea grozavă. Trebuie să

recitești asta“. Unii părinți s-ar putea să zică: „Ce vrei să spui aici? Nu înțeleg paragraful ăsta“. Însă am văzut cazuri când este miezul nopții și copilul vrea să meargă la culcare și zice: „Tot nu reușesc să scriu introducerea asta. Tu cum ai scrie-o, mami?“ Și mama spune: „Păi, ai putea să spui așa dacă vrei“.

TBB: În acel moment, munca nu-i aparține copilului. Așa cum am menționat anterior, părinții de origine asiatică ne-au arătat ce înseamnă să te implici în educația copilului. Multe din ceea ce imputăm sistemului nostru de învățământ sunt rezultatul faptului că părinții nu sunt motivați să se implice. Dacă vrem să le oferim copiilor experiențe variate și libertatea de a explora, părinții trebuie să participe la planificarea acestora. Să ajuți copiii fără a face lucrurile în locul lor reprezintă un echilibru dificil.

Notele

TBB: Pe lângă identificarea și abordarea diferențelor individuale și capacităților de dezvoltare ale fiecărui copil, și în această privință avem nevoie de un model construit mai degrabă pe puncte forte, decât pe eșecuri. Am văzut efectul Rosenthal⁸⁵. Primești exact lucrul la care te aștepti atunci când etichetezi oamenii, așa că există toate motivele să ai o viziune mai optimistă, în loc de una resemnată, care le transmite celor pe care îi slujești așteptări de eșec.

SIG: Trebuie să pornim de la prezumția că fiecare copil poate să învețe. Nu există nicio scuză pentru ca un copil să nu fie capabil să facă lucrurile elementare. Soluția este conceptul de experiențe de dezvoltare

85 Robert Rosenthal, profesor de psihologie la Universitatea Harvard, a demonstrat efectul pe care îl au ideile preconceptuate ale profesorului asupra performanței elevului.

adecvate, însoțite de atenția față de diferențele individuale. Adecvat din punctul de vedere al dezvoltării înseamnă a comunica și a ajunge la copil acolo unde se află el, nu cu doi pași înainte sau înapoi. Fiecare copil trebuie să construiască pornind de la nivelul său actual. Cu toate acestea, adesea, ne aflăm înaintea copilului și el nu învață chestiunile fundamentale. Făcând un pas mai departe, ai merge până acolo încât să spui că modul în care evaluăm copiii, prin testările de la școală, alimentează modelul eșecului? Cu alte cuvinte, copiii primesc note ca să înțeleagă ce știu, dar și ce nu știu, iar acestea sunt notele care le sunt atașate. Putem utiliza testarea într-un mod diferit? Cu alte cuvinte, să zicem că dai testul o dată și iei nota 4. Ce-ar fi dacă ar exista o responsabilitate din partea profesorului și nu te oprești acolo? Dacă iei un 4, dai testul iar și iar până când obții un 8 sau o notă mai bună, ceea ce înseamnă că știi materia. Dacă iei un 5, nu știi cu adevărat materia. Dacă iei un 8 sau o notă mai bună, s-ar putea să fi făcut o greșală minoră, dar știi materia. Continuă să lucrezi, dar lucrezi într-un mod gradat, începând din locul în care te situezi și mergând în sus, câte un pas odată, nu sărind mai mulți pași ca să dai o impresie bună. Pot să existe lecții suplimentare după școală și meditații individuale sau orice altceva. Nu vei pica la test, deoarece ai ocazia să construiești treptat, cu ajutor și muncă suplimentare.

TBB: Ce se întâmplă când suntem în aprilie și Johnny încă mai dă testul numărul 1?

SIG: Înseamnă că nu îi identificăm nivelul și nu construim treptat. Care e țelul nostru? Acela de a răspândi copiii pe curba în formă de clopot a distribuției normale a rezultatelor la testele de inteligență și de a-i judeca în funcție de asta, sau țelul nostru e să facem în așa fel încât toată lumea să poată să rezolve testul la nivelul

notei 8? Nu ar trebui să modificăm întregul mod în care le punem note copiilor?

TBB: Este adevărat că, în prezent, notele sunt doar etichete, în mare parte etichete negative. Dacă, pe de altă parte, am face ceea ce facem în cazul copiilor autiști – să privim mai degrabă procesul, nu nota – atunci cred că ar fi posibil să întrerupem ciclul eșecului.

În cazul copiilor mici, aș privi procesul, aș analiza nivelul la care se află la fiecare compartiment diferit al învățării. De pildă, unde se află la citit? Sunt la nivelul la care doar identifică literele și sunetele sau înțeleg realmente ceea ce citesc și pot să analizeze materialul sau să privească înapoi ori înainte ș.a.m.d?

SIG: Să zicem că, pe o scală de 10 puncte, ai un elev de clasa a V-a care este la nivelul 8 la citit, ceea ce înseamnă că poate să citească și apoi să interpreteze și să discute concepte și alte experiențe, dar nu este chiar la nivelul 10, care înseamnă înțelegerea completă și abilitatea de a extrapola. Un alt copil este la nivelul 5. Le-ai pune notă în concordanță cu asta, spunând că unul ia nota 8 și unul ia nota 5, sau doar i-ai oferi fiecăruia o descriere verbală a ceea ce este capabil să facă?

TBB: Asta este ceea ce fac multe școli particulare. Un raport spune că fiul sau fiica ta se află la cutare nivel de înțelegere și talent ș.a.m.d., dar până la urmă iei note sau copilul zice „Sunt al cincilea din clasă“. Este interesant să-l întrebi pe un copil: „Cine e cel mai deștept din clasă? Cine e pe locul doi?“ Întotdeauna o să-ți spună clasamentul și chiar va zice: „Iată, aici mă situez eu“.

SIG: Da, copiii știu cu toții clasamentul și, adesea, îl știu mai bine decât profesorii.

TBB: Așadar, prin evitarea notelor, nu ascunzi nimic?

SIG: Numai că ierarhia stabilită de copii este diferită. Interesant este că ei își fac aceste determinări ale ierarhiei grupului pe baza abilităților, nu a notelor.

Profesorii o fac pe baza performanței, dar copiii știu mai bine. Ei s-ar putea să își dea seama că cineva care e mai deștept este posibil să nu aibă rezultate bune la un anumit test. Copiii întotdeauna știu cine e cu adevărat inteligent în anumite domenii.

TBB: Deci notele nu sunt neapărat necesare.

SIG: Numai că școlile vor spune: ei bine, asta e în regulă pentru școala primară. Putem ca pur și simplu să descriem copiii și nu e musai să le dăm note. Însă la liceu, acești copii au nevoie de situația matricolă pentru facultate. Ce facem când treaba devine atât de serioasă? Ce sistem ai recomanda?

TBB: Eu tot aș căuta mai curând un sistem de motivare, decât un sistem de etichetare, și nu sunt sigur ce formă să ia acesta. Dacă este suficientă motivare și copiii vor să meargă la facultate și vor să stăpânească la perfecție toate materiile, poate că sistemul de etichetare dă roade în cazul lor. Aș examina mai întâi ce putem face la început. În clasele mai mici, cred că o abordare bazată pe proces le oferă copiilor, precum și părinților și profesorilor informații despre cum cum învață copiii. Faptul că li s-ar cere să analizeze punctual abilitățile și punctele forte le-ar impune profesorilor să fie cu adevărat atenți la elevii lor. Aceasta ar fi valoarea reală a abordării bazate pe proces. De pildă, un profesor ar putea să spună: „Cutare elev învață gândind lucrurile la un nivel mai degrabă cantitativ decât calitativ. Aș vrea să-l fac să gândească mai mult și la nivel calitativ, dar în prezent el este atât de concentrat pe măsurarea lumii, încât nu am reușit să fac acest lucru“.

SIG: Aceasta e o viziune îndreptată spre copil mai mult decât o face sistemul actual, dar nu orientată spre copil în sensul extrem. Îți concentrezi intervenția și provocările educative asupra nivelului la care se află copiii în fiecare domeniu, asupra nivelului lor de înțelegere

a fenomenelor pe care încerci să le predai. Deci asta înseamnă proces pedagogic focalizat pe diferențele individuale și nivelul de dezvoltare, dar nu orientat spre copil, în sensul că acesta poate să o șteargă la locul de joacă sau la colțul străzii atunci când tu vrei să lucrezi cu el abilitățile de citire. Procesul pedagogic poate fi focalizat pe dezvoltare deoarece sunt luate în considerare interesele copilului, fără a fi orientat spre copil în sensul strict de a urma direcția copilului.

TBB: În clipa în care începi să înțelegi copilul; el știe asta și începe să se uite la tine pentru a reflecta dificultățile prin care este conștient că trece.

SIG: Cred că trebuie să învățăm mai mult și să exprimăm această orientare spre proces, exact așa cum sugerezi tu. Înțelegerea componentelor fundamentale ale unei anumite abilități trebuie să constituie o parte din pregătirea profesională a educatorilor. Abilitățile matematice progresează într-o anumită ordine. Mulți educatori înțeleg elementele componente fundamentale ale direcției în care se îndreaptă la matematică și științele naturii. Cred că predarea înseamnă îndreptarea în acea direcție, deci, dacă te interesează istoria, înveți să gândești potrivit unui cadru de referință istoric. Poți să te întorci, de la ceea ce te aștepti ca elevul tău de clasa a XII-a să fie capabil pentru a înțelege istoria, la ceea ce înseamnă cu adevărat să înțeleagă istoria. Care sunt pașii, elementele componente fundamentale, de la un nivel de clasa I până la un nivel de clasa a XII-a? După ce ai definit acești pași, poți să spui unde se află un copil pe acest parcurs. La fel și cu matematica. Ce înseamnă să gândești matematic, să înțelegi adunarea, scăderea, împărțirea și înmulțirea? Unde se situează copilul la toate acestea? Odată ce educatorii fac astfel acest lucru, ei înțeleg copilul mai bine și înțeleg de ce anume are nevoie acesta.

TBB: Mă aflu în afara sferei mele de specialitate când e vorba de examinarea acestor componente fundamentale. Însă aş căuta două lucruri: (1) o abordare individualizată, adică examinarea efortului alocat deprinderii acelor componente fundamentale şi cât de mult îl costă pe copil acest efort şi (2) o încercare de a lucra cu temperamentul individual al fiecărui copil. Dacă profesorii ar lua în considerare aceste două lucruri în înţelegerea fiecărui copil, ar avea o ocazie mult mai bună de a-şi menţine aşteptările pozitive şi de a nu se mai bloca în eşec. De fapt, m-ar surprinde dacă majoritatea profesorilor nu ar fi dornici să adopte această abordare.

Modelul stăpânirii cunoştinţelor

SIG: Întregul concept al procesului şi elementelor componente este un model pozitiv.

TBB: Da, cred că această abordare se aplică foarte larg. Când copiii se lovesc de un obstacol la o materie – geometrie, să zicem, în loc să vezi acest lucru doar ca pe un eşec, poţi să îl consideri o provocare pentru toate energiile copilului. Folosind modelul nostru Puncte de cotitură, atunci când există un regres sau o dificultate, aceasta poate fi văzută ca un moment de reorganizare: „OK; acest copil are dificultăţi la geometrie. Care este costul acestui lucru în alte sfere cognitive? În relaţiile cu cei de seama lui?” Un profesor poate să folosească fiecare dintre aceste momente vulnerabile ca să comunice cu copilul, precum şi cu părinţii, şi să creeze cu adevărat o legătură. Aceasta poate fi, de asemenea, o abordare economică. Nu este nevoie să faci asta tot timpul anului şcolar, deoarece chiar îţi dai seama de momentele când copilul pare să aibă dificultăţi. Asta nu înseamnă neapărat ajutor pentru remedierea situaţiei sau terapie ori ceva de genul ăsta. Când un copil are

dificultăți la o materie, este momentul să se ia legătura cu familia. Dat fiind genul de sprijin despre care vorbeam anterior, s-ar putea ca un profesor să identifice probleme pe care nu le-ar fi observat înainte și să îl ajute pe copil înainte să intervină eșecul.

SIG: Întocmai. O dificultate la geometrie, ca să păstrăm acest exemplu, ar putea dezvălui o dificultate cu o abilitate de bază, să zicem la gândirea abstractă sau spațială. Așadar, adesea ea dezvăluie nu doar dificultăți la geometrie, ci ceva mult mai important. Poate că exersarea anumitor tipuri de exerciții poate să ajute. Am văzut mulți asemenea copii cu „blocaje la matematică” în clasa a II-a. Lor pare să le lipsească un simț foarte elementar al cantității. Ca să lucrăm cu ei, o luăm de la început și îi facem să negocieze pentru fursecuri, monede sau bucăți de pizza. Le zicem: „Câte vrei?” și ei nu pot să îți arate. Le lipsește simțul elementar al cantității. Așa că ne întoarcem la stabilirea conceptelor de cantitate doar din punct de vedere vizual, motoriu și spațial. Începem cu numere mici. Tăiem pizza în șase felii și spunem: „OK, el primește două felii de pizza, iar ea primește trei. Câte felii vor mânca în total?” Copilul are pizza în fața lui și poate să vadă doi plus trei. El încă e nevoit să numere, pentru că nu poate face adunarea. Apoi îl punem să închidă ochii: „OK; acum poți să închizi ochii și să-ți imaginezi feliile de pizza? Ea primește două și el primește trei. Cât fac asta în total? Calculează cu ochii închiși și imaginează-ți pizza. Nu atinge pizza”. Când copilul poate în sfârșit să închidă ochii și să își imagineze feliile de pizza, atunci știm că el stăpânește conceptul. Lucrăm la adunare și scădere, înmulțire și împărțire și fracții, toate cu numere sub șase, ca să păstrăm mici numerele. Nu îl punem să le memoreze, ci să își imagineze cantitățile. Folosim stimuli importanți din punct de vedere afectiv, precum

pizza, bomboanele sau monedele. Când copilul va merge din nou la ora de matematică, se va simți mai încrezător și, adesea, se va descurca foarte bine la matematică.

TBB: Așadar aceasta este terapia în situațiile de acest tip!

SIG: Copilul nu stăpânește matematica deoarece nu stăpânește la perfecție un simț fundamental al cantității. Identificând această problemă și lucrând la ea, îl aduci pe copil înapoi pe calea cea bună. Indiferent dacă el a ratat această componentă fundamentală din motive care țin de sistemul nervos central sau din lipsă de experiență ori ambele, acest lucru urma să provoace probleme. Aceasta este o abordare foarte diferită de cea în care doar încerci să predai fiecare abilitate la un anumit nivel și îl lași pe copil să eșueze.

TBB: Exact asta este ceea ce facem în modelul nostru. Puncte de cotitură cu intervenția timpurie; ne întoarcem la nivelul copilului și părinților și lucrăm pornind de la acest nivel.

SIG: Da, metoda dă rezultate la fiecare nivel. Când un profesor testează un copil să vadă dacă știe 10 informații, acesta este un model bazat pe eșec. Dar dacă profesorul încearcă să vadă unde se situează copilul în privința capacității sale de a gândi din perspectivă istorică, el utilizează un model bazat pe stăpânirea perfectă a cunoștințelor. Asta reprezintă o diferență profundă. Educația se îndreaptă în această direcție, dar singurele școli care fac acest lucru acum sunt școlile particulare, de obicei pentru copiii foarte inteligenți. Ironia este că toți copiii au nevoie de acest lucru, nu doar cei care sunt talentați la anumite materii. Mulți copii își dau seama de dificultățile de la fiecare nivel, chiar dacă școala lor nu este perfectă. Însă alți copii au nevoie de această focalizare pe proces. Mai ales elevul cu deficiențe are nevoie de ea. Nevoia și realitatea din sistemul nostru

sunt inversate. Copiii înzestrați, din clasele cu efectiv restrâns aflate în școlile particulare sau dintr-o clasă de avansați, primesc adesea o instruire adaptată nivelului lor de înțelegere, pe când copiii cu dificultăți, incluzând aici sărăcia, beneficiază de o învățare mai mult papagalicească în clase cu efective foarte numeroase. În cazul acestora din urmă, mare parte din testare și etichetare este focalizată asupra eșecului.

Recomandări

1. Familia. Experiențele familiale ar trebui să asigure gama completă de experiențe de dezvoltare adecvate pentru un copil de o anumită vârstă. Acest lucru include comunicarea cu acel copil la nivelul său și multă muncă depusă pentru a urca pe scara dezvoltării. Pentru copiii de toate vârstele, activitățile independente ar trebui să nu i se aloce mai mult de o treime din timpul cât copilul este treaz (after-school, joaca alături de copiii de vârsta lui și alte activități programate), iar două treimi ar trebui păstrate pentru participarea familiei. Aceste două treimi ar trebui împărțite între ajutarea copilului să își înțeleagă și stăpânească lumea și îndrumarea jocului interactiv și conversației interactive. În cazul bebelușilor și copiilor mici, cel puțin patru intervale de 20 de minute (sau mai mult) în fiecare zi ar trebui să fie rezervate pentru joacă, activități și conversații interactive directe; în cazul preșcolarilor, cel puțin trei, iar în cazul copiilor de vârstă școlară, cel puțin două astfel de intervale. Copiii obțin beneficii din implicarea fiecărui părinte, în fiecare zi, în acest tip de interacțiune. Câteva dintre principiile care ajută la funcționarea acestei metode de dezvoltare sunt următoarele:

- Orice copil are nevoie în fiecare zi de timp cu părinții, care să fie petrecut în activități care îl atrag pe copil la nivelul său. Acesta ar putea fi joc simbolic în cazul unui copil mai mic, jocuri și activități în cazul unui copil mai mare sau doar o discuție plăcută în cazul unui adolescent sau al unui copil de vârstă școlară mai mare. Aceste momente calde, de creștere și educare, în care se adoptă inițiativa copilului, oferă baza pentru siguranța permanentă de care au nevoie toți copiii și, de asemenea, păstrează încrederea de care va fi nevoie în situațiile când lucrurile devin mai dificile.
- De la 3,5 la 4 ani, și în continuare pe perioada anilor de școală generală și de adolescență, toți copiii au nevoie de oportunități de a sta de vorbă cu părinții lor despre școală, prieteni și dificultăți, precum și de a anticipa dificultățile din viitor. Rezolvarea anticipativă de probleme implică discuții în care părinții și copiii încearcă împreună să își imagineze sau chiar să vizualizeze dificultățile din viitor și își închipuie cum se vor simți în acele situații, ce face cineva în mod tipic în acea situație dificilă și ce alternative ar putea fi luate în considerare.
- În discuțiile cu copiii, este important să empatizăm cu perspectiva copilului, chiar și când nu suntem de acord. Indiferent că e vorba de un joc în care personajul este supărat sau de o discuție vehementă legată de faptul că respectivul copil vrea să se culce mai târziu sau vrea să evite să își facă o anumită temă – părintele ar trebui să îi arate copilului că este înțeles și să găsească în memorie experiențe proprii, pentru a manifesta înțelegerea, înainte ca ei să rezolve problema împreună, în vederea unei soluții mai bune.
- Indiferent că învață un concept la matematică sau că învață să facă treburi casnice ori să lase și pe altcineva

să se joace cu jucăriile lor, provocările prin care trec adulții cu copiii trebuie să fie aranjate în asemenea mod încât să existe pași mici, fiecare asociat cu învățarea. În general, copiii vor să muncească din greu atunci când simt un sentiment de satisfacție.

- Toate cele de mai sus înseamnă timp petrecut în familie, caracterizat de multă disponibilitate parentală. Părinții trebuie să fie disponibili pentru a ajuta la efectuarea temelor sau la realizarea unui hobby și să se implice direct în conversații sau joacă unu-la-unu cu copiii. În cazul bebelușilor și copiilor mici, am oferit reguli generale în capitolul 1. Copiii de vârstă preșcolară și școlară au nevoie de un adult acasă, atunci când se întorc de la școală. Toate familiile cu copii trebuie să petreacă timp împreună cu aceștia în fiecare după-amiază, de la ora 6 până seara.

2. Joaca alături de copii de vârsta lor. Copiii au nevoie de timp pentru a se juca alături de prietenii lor în afara școlii sau activităților organizate, de patru ori pe săptămână sau mai mult, pentru a li se asigura procesele complexe de gândire și socializare pe care numai o astfel de joacă le poate oferi. De asemenea, orice copil are nevoie de timp neorganizat, pentru a explora și a se juca alături de prieteni, frați sau părinți, precum și de unii singuri, fără îndrumare din partea adulților.

3. Temele pentru acasă. Temele pentru acasă trebuie privite doar ca pe una dintre experiențele care ajută la dezvoltarea intelectuală și socială. Dacă temele încep să ocupe tot timpul după școală, s-ar putea ca ele să concureze cu alte experiențe necesare pentru o creștere și dezvoltare sănătoase. Conversațiile cu părinții și descâlcirea relațiilor complicate dintre cei de aceeași vârstă constituie surse importante pentru realizările

intelectuale, cum este învățarea de noțiuni matematice sau citirea unei cărți. Sugerăm următoarele principii generale pentru educatori și părinți:

- Implicarea părinților în încurajarea și facilitarea temelor ar trebui să fie bine-venită.
- Nu ar trebui să existe teme pentru acasă în cazul copiilor de grădiniță.
- În cazul copiilor de clasele I și a II-a, timpul alocat pentru efectuarea temelor nu ar trebui să depășească o oră pe zi.
- În cazul copiilor de clasele a III-a și a IV-a, timpul alocat pentru efectuarea temelor ar trebui să fie între o oră și o oră și jumătate pe zi.
- În clasele a V-a și a VI-a, nu mai mult de 1 ½ ore pe zi.
- În clasele VII-VIII, nu mai mult de 2 ore pe zi.
- În clasele IX-XII, în medie, nu mai mult de 2 ore pe zi, cu excepția proiectelor sau lucrărilor scrise speciale sau înainte de tezele de sfârșit de semestru.

4. Înțelegerea și urmărirea nevoilor de dezvoltare, aflate în permanentă schimbare, ale copiilor. La fel cum urmărim creșterea fizică a copilului (de pildă, înălțimea și greutatea), părinții, pediatrii și educatorii ar trebui să monitorizeze etapele de dezvoltare intelectuală și emoțională pentru a identifica punctele forte, precum și nevoile de experiențe suplimentare, adecvate din punctul de vedere al dezvoltării. (Vezi Anexa pentru principiile generale ale programului Puncte de cotitură și Graficul creșterii și dezvoltării funcționale.)

5. Școala. Faptul de a pune la dispoziția copiilor experiențe din punctul de vedere al dezvoltării adecvate are implicații profunde în educația lor. Inteligența și abilitățile cognitive se dezvoltă din aceste experiențe, care

furnizează componentele fundamentale ale gândirii și învățării. Învățarea bazată pe informații și memorizare nu este același lucru cu a învăța cum să gândești despre lume și cum să înțelegi lumea. Abordările educaționale care sunt cu adevărat adecvate, din perspectiva dezvoltării, se regăsesc mult mai probabil în următoarele circumstanțe:

- **Clase cu efective mici de elevi** (pentru numărul de elevi recomandat, vezi capitolul 3).
- **Un curriculum dinamic**, axat pe rezolvarea de probleme, centrat pe **profilul individual de dezvoltare** al copilului.
- **Programe de tip after-school și programe inovatoare în școli**, pentru copiii care au nevoie de ajutor specific, cum ar fi nevoia unui model de adult grijuliu (de exemplu, programe în care să beneficieze de ajutorul unui mentor pentru after-school, precum și menținerea aceleiași persoane de îngrijire în timpul primilor șase ani de viață) sau ajutorul unui mediator la materiile care provoacă dificultăți.
- **Oportunități extracurriculare** pentru copiii care sunt interesați să facă sport, să participe la dezbateri interșcolare și la competiții de matematică, să activeze în trupe de teatru, să desfășoare activități artistice și muzicale etc. Acestea ar trebui să aibă niveluri variate și să le fie deschise tuturor copiilor.
- **Notele** ar trebui înlocuite, cel puțin în școala elementară și, la modul ideal, și la liceu, cu rapoarte care să identifice, în cazul fiecărui copil, nivelul de înțelegere și stăpânire a abilităților de bază la fiecare materie.
- **Urmărirea** ar trebui să aibă loc doar pentru fiecare abilitate sau materie. Urmărirea și gruparea abilităților pe o bază largă de clasificare ar trebui evitate.

- **Pregătirea profesională a profesorilor** ar trebui să acorde mai multă atenție înțelegerii abilităților sau tipului de gândire necesar la fiecare materie, nu învățării de informații.
- Ar trebui să existe un **accent pe stăpânirea abilităților**. Eșecul de a dobândi o abilitate nu ar trebui să aibă ca efect o notă sau o etichetă permanentă, ci ele ar trebui folosite ca o fereastră pentru a identifica nivelul la care se află copilul și nivelurile care trebuie achiziționate și stăpânite la perfecție, precum și dificultățile (cum ar fi procesarea auditivă sau vizuală), care pot fi depășite cu un ajutor punctual.

Timpul petrecut la televizor și computer.

Experiențele din punctul de vedere al dezvoltării adecvate înseamnă, de asemenea, impunerea de limite la experiențele neadecvate, cum ar fi folosirea în exces a televizorului și computerului. Părinții trebuie să stabilească limite pentru aceste activități. Prin urmare, timpul petrecut la computer fără scopul de a lucra pentru școală și timpul petrecut în fața televizorului ar trebui limitate la un total de o oră pe zi în timpul săptămânii de școală și la două ore pe zi în weekend. Timpul petrecut la televizor și computer ar trebui să existe numai dacă există timp *după* efectuarea temelor, joaca alături de prieteni și timpul petrecut cu familia.

- 1-3 ani: nu mai mult de jumătate de oră pe zi
- 3-5 ani: nu mai mult de o jumătate de oră pe zi
- 6-9 ani: nu mai mult de o oră pe zi
- 10-16 ani: nu mai mult de două ore pe zi

Serviciile de asistență socială și sistemul juridic.

Conceptul de experiențe adecvate din punctul de vedere al dezvoltării ar trebui să ghideze eforturile de

reabilitare în ceea ce privește asigurarea experiențelor care lipsesc, cum ar fi:

- Persoane de îngrijire stabile, grijulii pentru copiii care cresc în familii instabile.
- Limite și organizare corespunzătoare pentru copiii care cresc fără îndrumare.
- Oportunități pentru a achiziționa și stăpâni diferitele etape de dezvoltare prezentate anterior, pentru copiii care manifestă comportamente-problemă.
- Utilizarea, de către sistemul juridic, unui model bazat pe dezvoltarea capacităților funcționale ale copilului în stabilirea responsabilității.
- Utilizarea, de către sistemul juridic, unui model bazat pe dezvoltare pentru reabilitare. Un profil al copilului, în ceea ce privește experiențele de dezvoltare adecvate stăpânite sau nu de acesta, poate să determine tipurile de experiențe care ar fi utile copilului.

Sănătatea mentală. Abordările legate de sănătatea mentală trebuie să ia în considerare și conceptul de experiențe adecvate din punctul de vedere al dezvoltării. Nu este suficient să se trateze simptomele sau chiar vulnerabilitățile biologice fundamentale. Programele de tratament trebuie să includă sprijinul familial și psihosocial corespunzător, astfel încât copiilor cu probleme de sănătate mentală să le fie asigurate experiențele adecvate.

Acest punct este foarte important deoarece majoritatea problemelor de sănătate mentală sunt asociate cu o lipsă, într-o formă sau alta, a experiențelor adecvate din punctul de vedere al dezvoltării. De exemplu, adesea, copiii care au probleme relaționale nu au deprins descifrarea aluziilor și semnalelor sociale. Copiii care au reacții emoționale extreme adesea nu au achiziționat gândirea relativă, bazată pe zone de gri, mai ales așa

cum se aplică ea în cazul sentimentelor. Fiecare set de probleme, când sunt examinate din perspectiva profilului de dezvoltare al copilului, poate conduce la identificarea experiențelor specifice care necesită o atenție deosebită în programul de intervenție și viața acelui copil. În felul acesta, sănătatea mentală implică familia și școala, precum și alte situații în care este antrenat copilul în experiențele cotidiene⁸⁶.

86 Vezi Greenspan, S.I., *The Growth of the Mind*, Perseus Publishing, Cambridge, MA, și Greenspan, S.I., *Developmentally Based Psychology*, International University Press, Madison, Conn.

5

NEVOIA DE STABILIRE A LIMITELOR, DE STRUCTURĂ ȘI DE AȘTEPTĂRI

Deși există un consens general cu privire la nevoia de limite, structură și îndrumare în viața unui copil, în rândul multor specialiști există o puternică diferență de opinie în privința celor mai bune metode de a satisface aceste nevoi. Unii cred mai mult în metodele educative, în oferirea de explicații pentru întrebările de tip „de ce”, iar alții susțin standarde de disciplină foarte fermă chiar și pentru copiii mici și preșcolari, cu accent pe disciplină, ordine și respect. Aceste dezbateri amintesc de cele din anii 1940 și 1950, când a avut loc o tranziție de la maniera foarte strictă și rigidă de hrănire și de-prindere a folosirii toaletei la metode mai focalizate spre individ, promovate de dr. Benjamin Spock și alții din generația sa. Este interesant de urmărit variația metodelor mai structurate și a celor mai flexibile în decursul anilor. Aceste chestiuni de bază sunt dezbătute încă în prezent, după 50–60 de ani.

Pentru a ajuta la clarificarea acestor dispute, este important să înțelegem cum învață bebelușii și copiii

foarte mici. Toată învățarea, chiar și cea a limitelor și a structurii, începe cu îngrijirea și educarea, din care copiii învață încrederea, afecțiunea, apropierea, empatia și atașamentul față de cei din jurul lor. Limitele și ordinea încep cu îngrijirea și educarea deoarece 90% din sarcina de a-i învăța pe copii să internalizeze limitele se bazează pe dorința copiilor de a-i mulțumi pe cei din preajma lor. Copiii vor să facă pe plac din câteva motive diferite: pentru că iubesc persoanele care au grijă de ei și vor aprobarea și respectul acestora, sau pentru că se tem. Evident, adesea există o combinație de teamă și dorință de aprobare. De asemenea, copiii învață imitând exemplul celor din jurul lor. Moralitatea se dezvoltă din încercarea de a deveni la fel ca un adult pe care îl admiră.

Motivele pentru care copiii vor să îi mulțumească pe adulți prin respectarea regulilor și limitelor stabilite sunt importante, din cauza efectului diverselor metode asupra copiilor, dacă aceștia extind și generalizează ceea ce învață acasă la alte situații, cum ar fi la școală sau cu prietenii de vârsta lor, sau mai târziu, când există mai multe tentații. Copiii care își limitează agresivitatea și „comportamentul urât” doar din teamă este probabil să se comporte frumos în situațiile unde este prezentă o figură de autoritate, deoarece aceasta va aplica pedeapsa. Frica are tendința să existe în funcție de o situație specifică. Dacă frica este excesivă, ea poate duce la o stare de anxietate și inhibiție a copilului în majoritatea situațiilor, chiar până acolo încât să inhibe tipurile sănătoase de exprimare a asertivității, ceea ce, de asemenea, nu constituie un rezultat dorit. Mulți copii nu generalizează la fel de bine din frică. De exemplu, un copil care învață să îi fie teamă să își bată fratele este posibil să nu-și lovească fratele când este de față părințele, dar s-ar putea să bată alți copii la școală din cauză că nu a fost pedepsit explicit pentru lovirea altor copii la

școală. Pe măsură ce cresc, copiii care au fost disciplinați prin frică sunt mai expuși riscului de a bea, de a face exces de alcool, de a consuma droguri și de a manifesta un comportament delinquent.

Când disciplina este considerată metodă pedagogică și este exprimată cu multă empatie și grijă, copiii se simt bine când se conformează. Este un sentiment cald, încurajator, să simți că ești mândria cuiva. Când copilul primește o privire dezamăgită pentru că și-a lovit sora, el simte un sentiment de pierdere, deoarece îi lipsește răsplata pozitivă pe care a primit-o atunci când s-a comportat adecvat. Dacă nu ar avea niciodată acele sentimente pozitive, nu ar exista niciun sentiment al pierderii sau dezamăgirii, care să-l motiveze *din interior* să își schimbe comportamentul.

Pedeapsa fizică, cum ar fi lovirea sau plesnirea copilului, nu mai este o alternativă acceptabilă la disciplină. Disciplina înseamnă a-l învăța pe copil, *nu* a-l pedepsi. Pedeapsa fizică nu este respectuoasă și în mod inevitabil va submina imaginea de sine a copilului. S-ar putea să se acumuleze mânie, care să fie exprimată mai târziu. În plus, în prezent trăim într-o societate violentă și folosirea violenței pentru a soluționa o dispută înseamnă a-i spune copilului: „Asta este metoda prin care rezolvăm lucrurile. Violența este mijlocul de a face față frustrării sau mâniei“. Nu ne mai putem permite un astfel de mesaj.

În loc de pedeapsă, părinții trebuie să profite de fiecare ocazie să stea de vorbă cu copilul și să-i spună: „De fiecare dată când faci asta, trebuie să te împiedic, până când te vei putea împiedica singur“. Prin urmare, când apare nevoia de disciplină, primul pas este să folosim orice măsură pentru a întrerupe rapid ciclul (imobilizarea, izolarea, trimiterea la „colț“). Următorul pas este să stăm de vorbă și să le explicăm. Disciplina este o chestiune pe termen lung, nu pe termen scurt.

Scopul este să învățăm copilul să își controleze impulsurile.

Copiii au, totuși, nevoie de ajutor uneori, când tentațiile sunt puternice, când sunt supărați sau când se grăbesc să meargă undeva? Bineînțeles. În aceste cazuri, părinții trebuie să combine îngrijirea și educarea empatică cu ordinea: „Îmi pare rău, prietene, nu putem pleca până când nu-ți strângi jucăriile. O să întârziem cu toții câteva minute“. Așadar, există sancțiuni împreună cu discuțiile și încercările de a înțelege natura comportamentului său. Mai târziu, copiii disciplinați în acest mod vor respectul profesorilor deoarece și aceștia sunt adulți care pot fi iubitori și grijulii și care oferă admirație și aprobare. În felul acesta, sentimentul că se are grijă de ei, că sunt înțeleși și iubiți clădește fundamentul pentru sentimentele de respect și admirație, care la rândul lor clădesc fundamentul pentru un sentiment intern de respect și admirație, standarde internalizate care pot să îi guverneze comportamentul.

Standardele internalizate au mai multe niveluri. Ele încep cu sentimentul copilului că este îngrijit și educat de către alții. Concomitent cu sentimentul că este îngrijit și educat de către alții, apare și *sentimentul că este respectat*. Respectul duce la un sens al scopurilor interne și în cele din urmă al valorilor interne, iar apoi îndeplinirea și respectarea acestor țeluri și valori interne pot să-l facă pe copil să se simtă îngrijit și bine în interior, chiar și în absența figurilor de autoritate. Evident, când se formează un astfel de sistem și copiii sau adolescenții sunt ghidați de valorile și țelurile interne, ei se pot afla într-o varietate de situații și pot face judecăți înțelepte cu privire la caracterul adecvat al comportamentului lor, deoarece acum ei nu mai fac doar pe placul părinților, al profesorilor sau al normelor sociale, ci își satisfac propriul sens intern al valorilor și scopurilor. În

comparație cu limitele bazate pe teamă, care au tendința de a fi concrete și bazate pe situații specifice, limitele internalizate conduc la setul de principii generale mai larg, internalizat și fin discernut, atât de necesar pentru a acționa în societatea noastră complexă, cu multe fațete.

Cum își creează și dezvoltă un copil acest set internalizat de principii generale? Prin mai mulți pași, în diferitele etape de dezvoltare a copilului⁸⁷. Înainte să poată copilul să gândească în cuvinte, limitele sunt stabilite prin intermediul comunicării nonverbale prin gesturi. Vom vedea adesea bebeluși de 14 luni care se îndreaptă spre locul din cameră unde se află priza și pe mamă clătinând din cap în semn de „nu” și indicând cu mâna „nu”, dar copilul se uită în sus la ea cu un zâmbet superior pe față, oprindu-se pentru o clipă și apoi îndreptându-se către țelul său. Este posibil ca această comunicare reciprocă prin gesturi să aibă loc de încă 5-6 ori înainte ca mama să fie nevoită să blocheze fizic accesul copilului la priză sau să-l ia în brațe de acolo și, cu un zâmbet pe față, să-i spună: „Nu poți să faci asta. Trebuie să te împiedic. Nu poți să atingi asta”.

Copilul va ajunge să înțeleagă că alte negocieri prin gesturi nu sunt la fel de serioase, fiindcă atunci când, de pildă, el vrea să meargă cu pași șovăitori în camera de zi, deși mama vrea ca el să stea în camera de joacă, ea merge cu el și clatină din cap „nu”, însă vocea ei e voioasă și abia când el vrea să pună mâna pe o vază vocea ei devine un pic mai serioasă. El învață despre diferitele grade de inhibiție. Învață, de asemenea, că uneori ajunge să fie ridicat în brațe și îndepărtat, iar alteori se angajează într-o negociere fin reglată care implică ajustarea reciprocă a comportamentului său.

87 Brazelton, T.B., Snyder, D.M. și Yogman, M.W., „A Developmental Approach to Behavior Problems”, în R.A. Hockelman ș.a. (editori), *Principles of Pediatrics*, McGraw-Hill, New York, 1994.

Când are loc această înțelegere, ea conduce la al doilea nivel al limitelor. La 18-30 de luni, de obicei copilul poate forma o idee, un simbol sau o imagine. Copiii sunt capabili acum să spună „nu” sau să își spună în sinea lor: „Nu face asta”. Copilul și-l poate închipui pe tată clătinând din cap și zicând „nu” și poate să își spună asta sieși, ca pe o idee de ghidare internă.

Pe măsură ce un copil înaintează în vârstă, de la 30 la 48 de luni, și învață să lege idei, el poate avea acum o dezbatere interioară („Nu ar trebui să fac asta, dar vreau să o fac”) și, de asemenea, anticipează ceea ce s-ar putea întâmpla („Dacă fac asta, nu o să mai am voie la televizor sau o să fiu pus la colț” ori „Dacă fac ce trebuie, mami și tati vor fi mândri de mine”). Copilul nu folosește încă toate aceste cuvinte; când va ajunge la 4 ani, va putea să o facă. Însă acum combină idei pentru a căpăta un înțeles al consecințelor și a se gândi la alternative. În acest punct, un părinte poate să-i spună copilului: „Ori de câte ori o să faci asta, te voi împiedica, până când vei fi capabil să te oprești singur”.

Fundamentul fiecăruia dintre aceste niveluri este dorința copiilor de a face pe plac, dorința lor de a obține respectul persoanelor de îngrijire și, în cele din urmă, abilitatea lor de a-și internaliza acest sentiment de respect și admirație într-un set de țeluri și principii generale interne. Odată ce se creează acest set, copiii pot să aibă grijă constant de ei înșiși prin strădania de a atinge aceste țeluri. Îngrijirea și educarea constituie, prin urmare, baza pentru orice simț durabil al disciplinei și moralității⁸⁸.

În centrul metodei de predare a disciplinei se află așteptările. Părinții se așteaptă de la copiii lor ca aceștia

88 Brazelton, T.B., *Puncte de cotitură*, ed. citate; S.I. Greenspan și J. Salmon, *The Challenging Child: Understanding, Raising and Enjoying the Five „Difficult” Types of Children*, Perseus Publishing, Cambridge, MA, 1992.

să învețe la școală, să fie membri ai comunității, să le pese de alți oameni și să fie empatici. În același timp, ne așteptăm ca ei să năzuiască spre țeluri care să fie ale lor. Sperăm ca ei să se simtă împliniți că și-au atins țeluri importante pentru ei, nu doar să îndeplinească o dorință a părinților lor.

În discuțiile noastre, am aflat câteva principii călăuzitoare. Principiul cel mai important este cel potrivit căruia copiii învață din relațiile lor cu noi și își creează așteptări de la aceste relații. Ei învață, însă, nu doar din ceea ce le spunem, ci și din modul cum relaționăm cu ei și din modul în care le spunem acele lucruri. Prin urmare, îi învățăm empatia, de exemplu, nu prin a le spune copiilor să fie drăguți cu alții sau să încerce să-i înțeleagă pe alții, ci prin a avea răbdare, ca părinți, să îi ascultăm pe copii și făcându-i pe copii să se simtă înțeleși. După ce au înțeles prin propria experiență ce înseamnă empatia, ei o pot crea în relațiile lor. Similar, dragostea poate fi descrisă mult și bine, dar dacă nu am simțit niciodată dragoste, este posibil să nu avem un punct de referință emoțional pentru a înțelege ce înseamnă. Trebuie să trăim noi înșine aceste sentimente complicate pentru a le înțelege și a învăța cum să le aplicăm la alții.

O a doua trăsătură importantă a așteptărilor este să-i ofere copilului țeluri ample, prin modul în care ne ducem viața și prin ceea ce încurajăm. Scopurile ample sunt mai bune decât cele înguste, concrete. Învățarea și descoperirea lucrurilor despre lume și entuziasmul satisfacerii curiozității cuiva sunt un țel minunat, de exemplu, deoarece nu îi spune copilului ce anume să îl intereseze sau să îl pasioneze – biologia sau literatura – însă îi transmite un sentiment de entuziasm pentru procesul de învățare, atât de necesar într-o societate complexă. Stabilirea unor scopuri ample nu înseamnă doar o prelegere despre

importanța faptului de a fi deștept. Înseamnă ca acel copil să simtă entuziasmul nostru, să ne imite în curiozitatea noastră în timp ce explorăm pădurea sau îi citim o carte, discutăm politică sau chiar jucăm un joc într-o manieră inovatoare. Un exemplu diferit de așteptări ar putea fi sănătatea – practicarea cu plăcere a dansului sau sportului ori a dietelor sănătoase. Copiilor le plac aceste activități împreună cu părinții, indiferent că e un joc, servirea unei mese ori o excursie cu caiacul.

Următorul pas în crearea unor așteptări sănătoase este să-i clădim copilului sentimentul de a fi respectat pentru modul în care el este unic. Acest lucru le oferă copiilor capacitatea de a-și crea, în cele din urmă, propria lor etichetă care îi face să se simtă împliniți într-o manieră personală. Abilitatea copilului de a selecta ce vrea să facă se întemeiază, însă, pe sentimentul său că este apreciat pentru ceea ce este unic și special la el. Astfel că aici ajungem la ceva ce am discutat anterior – respectul pentru diferențele individuale. Copiii care se simt unici și speciali au o mult mai mare probabilitate de a-și crea un set de așteptări față de ei înșiși cu privire la relații, carieră și învățare, care să îi împlinească și să fie important, în loc să se simtă că duc la îndeplinire planul altcuiva. Acest din urmă lucru poate duce la revoltă sau la un sentiment de complianță ori pur și simplu la pasivitate.

Mai există însă o piesă în dezvoltarea așteptărilor și scopurilor care le oferă copiilor capacitatea de a urmări țeluri importante, dictate din interior. Copiii au nevoie să simtă un sentiment de plăcere în stăpânirea acelor sfere ale vieții, care sunt importante sau vor fi importante pentru ei. Acest sentiment de măiestrie nu așteaptă până când o persoană devine sportiv de performanță sau om de știință câștigător al Premiului Nobel, ci începe cu pașii mici, implicați în însuși procesul de învățare.

Când ești înzestrat de la natură pentru ceva cum este talentul pentru dans, de pildă, poți să încerci repede pași mai complicați și ți se vor părea firești, îți vor aduce satisfacție și mulțumire. Când nu ești talentat la dans, acești pași complicați ți se vor părea ciudați, stânjenitori, împiedicați și nu îți vor aduce nicio mulțumire. Cu toate acestea, este posibil ca un prim pas simplu să îți aducă satisfacție. Un copil de 3 ani care nu poate să deseneze un cerc sau triunghi s-ar putea să obțină multă satisfacție din simpla realizare a unor mângălituri. Dacă un adult și copilul țin fiecare în mână creionul și fiecare îi face celuilalt o mângălitură, copilul s-ar putea să fie mândru de mângălelile sale. Dacă acele mângăleli se transformă treptat, în decurs de câteva săptămâni, într-o linie, iar apoi acea linie se transformă într-un cerc, copilul s-ar putea să învețe treptat să îi placă să deseneze forme. Un alt copil poate să înceapă cu cercurile și, în trei-patru săptămâni, să ajungă să facă diverse litere. Sunt necesare succesiuni foarte diferite pentru fiecare copil, dar dacă respectăm nevoia copiilor de a-și dezvolta abilitățile în felul lor, în ritmul propriu, construim un sentiment de măiestrie și plăcere, nu unul de frustrare.

Copiii care se revoltă împotriva așteptărilor nu au, adesea, abilitățile sau capacitățile de a satisface acele așteptări. Așa că ne revine nouă, părinților și educatorilor, obligația de a crea oportunități pentru măiestrie, fiecare pas mic asociat cu un sentiment de plăcere și măiestrie. Asta nu înseamnă evitarea muncii asidue. Din contră. Copiii sunt dispuși să muncească mai mult când au un sentiment de plăcere și măiestrie. Niciun copil nu alege să facă lucruri care sunt în mod inerent dificile pentru el. Un cititor talentat sau un elev înzestrat pentru matematică nu este în mod intrinsec mai motivat sau mai conștiincios decât un copil care evită astfel de

sarcini. Acel copil este pur și simplu un copil căruia cititul și matematica i se par oarecum lipsite de efort și, prin urmare, aducătoare de satisfacții. Pe de altă parte, copilul care are greutate la realizarea acestor sarcini se simte neajutorat și stângaci.

Pe măsură ce învățăm despre pașii care duc la stăpânirea diferitelor capacități, suntem din ce în ce mai capabili să adaptăm metodele la fiecare copil, în mod individual, astfel ca tot mai mulți copii să poată căpăta un sentiment al măiestriei⁸⁹. Lucrând asupra competențelor reale și pașilor de dezvoltare ai copiilor, suntem capabili să ajutăm copilul să asocieze așteptările cu o atitudine asertivă, centrată pe învățarea la perfecție, pe măiestrie. Din primele zile de viață, pe tot parcursul vieții noastre, există oportunități pentru învățare asertivă, în opoziție cu experiențele pasive. Nou-născutul care este îmbiat să privească în jur ca să examineze de unde vin sunetele acelea interesante, în timp ce urmărește vocea și fața animată ale tatălui de la stânga la dreapta și de jos în sus, cere cu hotărâre să își descopere lumea. El este foarte diferit de copilul ai cărui părinți doar stau în fața lui și îi vorbesc, sau pur și simplu îl leagă și îl calmează. Persoana care îngrijește un copil de 16 luni și care, în momentul în care copilul dorește o jucărie, doar îi aduce acestuia jucăria încurajează pasivitatea, pe când părintele care îl ia de mână pe copil și îi spune: „Hai să o căutăm împreună” îi oferă oportunități de rezolvare a problemelor și de bună învățare asertivă. Părintele care își pune copilul mic sau preșcolarul în fața televizorului sprijină pasivitatea, spre deosebire de persoana de îngrijire care se așază pe jos și joacă alături de copil un joc simbolic, adoptând inițiativa

89 Vezi S.I. Greenspan și S. Wieder, *The Child with Special Needs*, Perseus Publishing, Cambridge, Ma, 1998; S.I. Greenspan, *Infancy and Early Childhood*, International Universities Press, Madison, CT, 1992; S.I. Greenspan, *The Challenging Child*.

copilului. Jocul simbolic, conversațiile centrate pe opinii, în care sunt importante gândurile copilului și dezbaterile active, alimentează, toate, o atitudine asertivă, nu doar în comportament, ci și în gândire. Folosind metoda socratică pentru a încerca găsirea de soluții sau poate adoptarea de către părinte a rolului de „avocat al diavolului” sprijină o abordare mult mai asertivă.

O astfel de metodă îi învață, de asemenea, pe copii să tolereze frustrarea și să facă față pierderii și dezamăgirii. Oferindu-i copilului șansa de a stăpâni instrumentele învățării în toate sferele vieții, încurajăm o atitudine asertivă și abilitatea de a-și urmări și împlini așteptările. Când oferim aceste tipuri de stimulente împreună cu structura și limitele adecvate și le însoțim de afecțiune și un sentiment sincer de admirație pentru unicitatea copilului, îl ajutăm pe copil să își stabilească propriile țeluri interne și propria disciplină.

Discuție

SIG: Multă lume crede că, atunci când respecti diferențele individuale și lucrezi cu diferite niveluri de dezvoltare ale copiilor, îi înconjori de atât de multă grijă, încât îi răsfeți. Însă, de fapt, respectul pentru nivelurile de dezvoltare constituie o parte foarte importantă a stabilirii limitelor. Nivelurile de dezvoltare și diferențele trebuie neapărat avute în vedere. Când familiile fac brainstorming cu privire la posibilele consecințe ale faptului că nu se face ceea ce trebuie, atunci toată lumea devine un participant la stabilirea regulilor. O atmosferă unde există așteptări, structură și limite adecvate pentru vârsta și nivelul unui copil este necesară pentru siguranța elementară de care am discutat anterior.

TBB: Aș zice că disciplina este al doilea lucru important pe care i-l poți oferi unui copil. Dragostea e pe

primul loc, dar foarte aproape în urma ei vine disciplina. Scopul este de a-l învăța pe copil, nu de a-l pedepsi. Este posibil ca „*limite*“ să fie un cuvânt prea aspru. Țelul pe termen lung este autodisciplina. Asta înseamnă ani de învățare, nu se întâmplă peste noapte. Niciodată ceea ce faci peste noapte nu va fi prea grozav. Toată povestea asta cu „*trimisul la colț*“ pentru cinci minute la cutare vârstă, un minut pentru fiecare an din vârsta copilului, nu este ceea ce înțeleg eu prin disciplină. Când un copil nu se poartă cum trebuie, mai întâi oprești secvența prin orice mijloace care dau rezultate în cazul tău, trimisul la colț sau orice altceva. După ce ai captat atenția copilului, stai imediat de vorbă cu el și zici: „Și acum hai să vorbim despre asta. Asta e ceva ce nu ai voie să faci. Așa că, de fiecare dată când vei face asta, eu trebuie să te opresc. Cum să te opresc? Poți să mă ajuți? Spune-mi tu ce ar trebui să fac, pentru că asta e treaba ta, nu a mea. Aș vrea să-ți asumi tu responsabilitatea pentru asta“. La 4-5 ani, copilul poate să îți spună ce l-ar ajuta să obțină rezultate în cazul lui și poate fi deja implicat în proces. Acest lucru poate avea rezultate minunate. Aceasta e modalitatea în care aș privi stabilirea limitelor. Fiecare purtare urâtă devine o oportunitate pentru învățarea limitelor – un țel pe termen lung.

Pedeapsa fizică

SIG: Ce părere ai despre pedeapsa fizică? Eu aș fi de acord cu tine și aș zice nu pedepsei fizice. Din păcate, în prezent există prea multe familii în care ea poate duce la abuz.

TBB: Însă dacă stau de vorbă cu o mamă despre care știu că își lovește întruna copilul, trebuie să-i văd lucrurile din perspectiva ei. S-ar putea să încerc să spun: „Știu că trebuie să fie foarte greu să ai un copil la care

să ții atât de mult și din cauza căruia să fii nevoită să te superi așa de tare. Pot să te ajut? Ce ar ajuta la reducerea presiunii pentru o vreme?" Trebuie să găsim alternative la lovirea cuiva care tocmai și-a lovit copilul, cineva care și-a pierdut controlul. Să-i oferim din nou o senzație de control.

SIG: Trebuie să atragem atenția copilului cu sancțiuni care, din punctul de vedere al dezvoltării, sunt în concordanță cu nivelul de dezvoltare al copilului, de exemplu, pierderea privilegiilor de joacă la computer în cazul unui copil de vârstă școlară și alte lucruri. Însă soluția este să îi facem să fie motivați să asculte și apoi să discutăm cu ei și să-i ajutăm să înțeleagă motivele și felul în care să abordeze diferit lucrurile.

TBB: Disciplina începe la 8-9 luni, când copilul se cățără până la televizor, uitându-se în jur spre tine ca să fie sigur că ești acolo. În următoarele câteva luni (9-18), s-ar putea ca distragerea atenției și luarea în brațe să fie adecvate.

De la 1 an și jumătate la 3 ani și jumătate, nevoia de limite înțelegătoare, dar ferme, este foarte puternică. Atunci când părinții reacționează la testarea provocatoare a limitelor din partea copilului, poți să vezi o expresie de ușurare la el. Anumite limite respectuoase, calme, cum ar fi imobilizarea în brațe și trimitul la „colț“, sunt o bună metodă de a începe. Însă imediat după aceea copilul are nevoie de o explicație: „De fiecare dată când vei face asta, eu trebuie să te opresc până când vei putea să te oprești singur“.

De la 3 ani și jumătate la 6 ani, discuția poate deveni mai sofisticată: „De fiecare dată când faci asta, mă supăr. Nu îmi place să fiu supărat pe tine. Poți să-mi sugerezi ceva ce m-ar putea ajuta să te ajut înainte să dăm de necaz?“ Apoi, limitele ferme și discuția despre motivul pentru care tu trebuie să monitorizezi limitele, până

când copilul își poate stabili propriile limite. Pedepsa fizică nu are în vedere așa ceva.

Echilibrul dintre limite și îngrijire

SIG: Împreună cu stabilirea de limite, eu recomand ca în fiecare zi să existe un timp relaxat de interacțiune unu-la-unu între părinte și copil. Eu l-am numit *ora de joacă pe podea*. Adesea, adoptând o vreme inițiativa copilului, puteți avea discuții despre rezolvarea problemelor, în care să stabiliți limitele împreună. De asemenea, anticipează situațiile viitoare. În același timp, întotdeauna să arăți înțelegere pentru perspectiva copilului, chiar dacă nu ești de acord cu ea. Încearcă întotdeauna să încurajezi schimbarea cu pași mici. Asigură-te că, în cea mai mare parte a timpului, copilul trăiește succesul, nu un eșec substanțial. Dacă trebuie să stabilești multe limite, mărește proporțional timpul petrecut împreună într-un mod relaxat, afectuos. Dacă ți se pare că intri într-o situație în care stabilești mai multe limite cu copilul tău, nu lăsa ca relația voastră să se deterioreze. Se poate întâmpla să începi să te superi pe copil; copilul este agresiv și tu începi să te retragi și nu te mai joci cu el deoarece ești prea supărat în cea mai mare parte a timpului. Atunci, viața devine o luptă puternică tot timpul. Pierzi afecțiunea și îngrijirea. Așa că, dacă îți sporești limitele, sporește-ți și afecțiunea și îngrijirea. *Oferind mai mult, poți să aștepți mai mult.*

TBB: Este util să facem comentarii de fiecare dată când copilul își folosește propriile limite internalizate. De asemenea, părinții pot să fie pentru ei un exemplu de stăpânire și control. Cu anumite ocazii, verbalizați: „M-a înfuriat atât de tare femeia aceea care s-a băgat în fața mea la coadă, încât îmi venea să o împing, dar știam că nu ar trebui să fac asta“.

SIG: Îmi place să văd un copil vizualizând dinainte ce o să-l facă să dea de necaz, de exemplu, faptul că își lovește sora sau fratele, și cum se simte, cum se simte cealaltă persoană și ce anume a dus la situația respectivă. Poți să-l întrebi pe copil ce face de obicei când surioara lui îl mușcă și care sunt variantele, ce altceva ar putea să facă astfel încât să nu dea de necaz. Astfel copilul anticipează, participă și vizualizează, mai ales partea de sentimente. Atunci ești polițistul cel bun. Dacă va lovi din nou, primește o sancțiune și trebuie să plătească „amenda” sau orice altceva ați convenit, dar atunci trebuie să lucrezi cu copilul ca să-și reprezinte în minte ce se va întâmpla mâine, astfel încât să nu dea din nou de necaz. Prin acest fel de experiență, copiii învață toate aceste lecții importante. Învață cum să își depășească propriul egoism, mânia și sentimentul că totul li se cuvine. Cel mai important lucru pentru maturitatea adevărată este cum să facă față dezamăgirii. Acesta este un lucru foarte important. Fiind empatic cu copiii, îi ajuți să își exprime frustrarea atunci când lucrurile nu ies cum vor ieși sau când consideră că un lucru este nedrept. De asemenea, prin intermediul limitelor și discuțiilor, transmiți aspirații, țeluri și așteptările pe care le ai de la copil, și acest lucru îi oferă un sentiment de securitate.

Disciplina și părinții care lucrează

TBB: Am mai văzut și altceva: părinților care lucrează le este foarte greu să se gândească la limite. Abilitatea lor de a stabili limite a scăzut foarte mult în această generație. Părinții îmi zic: „Nu suport să fiu plecat de acasă toată ziua și apoi, când mă întorc, să fiu cel care impune disciplina”. Ei au nevoie de multă încurajare pentru a-și da seama că disciplina este importantă pentru copil. Motivul pentru care copiii se poartă foarte

urât, îi supără pe alții și sunt haotici la sfârșitul zilei, când părinții ajung acasă, este acela că ei încearcă să obțină securitatea care vine odată cu limitele. Trebuie să acordăm atenție faptului că oamenilor, adulților, le este foarte greu să aibă de-a face cu disciplinarea în prezent. Ei nu vor să fie cei care impun disciplina, în scurtul timp pe care îl petrec alături de copiii lor⁹⁰.

SIG: Ridici o chestiune importantă. Dacă părintele nu și-a văzut copilul toată ziua și copilul se poartă urât, părintele se simte prost când trebuie să intervină și să stabilească limite imediat, deoarece se simte vinovat pentru că a fost plecat toată ziua. Problema are două laturi: părinții se simt vinovați; ei nu simt că și-au câștigat dreptul de a stabili limite, iar copilul care se poartă urât s-ar putea să atragă atenția părintelui, exact în modul în care spuneai mai devreme, că acolo se petrece ceva mai complicat. Pentru a stabili cu succes limite, este posibil ca părinții să trebuiască să aloce timp petrecut cu copilul și apoi ei pot să simtă că și-au câștigat dreptul de a impune disciplina. Dacă sunt „prezenți“, sculându-se noaptea la bebeluș, fiind mereu pe baricade în privința îngrijirii copilului, ei nu vor simți prea multă vinovăție când stabilesc o limită. Atunci te simți foarte îndreptățit, ca părinte, să stabilești acea limită. Însă, dacă simți că nu ești prezentă acolo, lângă copiii tăi, suficient de mult, s-ar putea să nu te simți bine să-i ceri copilului să fie cuminte cât vorbești tu cu tata despre ceva important.

TBB: Așa cum discutăm mai devreme, o rutină de întâmpinare la sfârșitul zilei îl poate ajuta pe părinte să reușească să reintre în rolul de persoană îndreptățită. Cred cu tărie că este recomandabil ca părinții care lucrează să creeze un ritual al reîntoarcerii lor acasă, prin care toată lumea să se simtă din nou apropiată.

90 Brazelton, T.B., *Working and Caring*, Perseus Publishing, Cambridge, MA, 1985.

Apoi ei sunt gata să joace rolul de persoană care impune disciplina. Însă nu înainte de asta.

SIG: Și dacă rutina începe să se piardă, dacă ambii părinți încep să ajungă acasă la 7:30 seara (din cauza carierelor solicitante), atunci ei trebuie să își dea seama că o seară petrecută în grabă nu este de ajuns.

TBB: Limitele sunt foarte importante pentru copil. Ele trebuie să vină de la părinți în primul rând și de la alte persoane de îngrijire în al doilea rând. Părinții trebuie să înțeleagă foarte clar asta.

SIG: Cu privire la acest lucru, să zicem că o familie tipică, o familie tânără cu copii mici, vine la noi. Ei spun: „OK. Cât timp trebuie să petrecem cu copiii când ajungem acasă? Vrem să facem ce este bine. De cât timp este nevoie în fiecare zi pentru a rămâne apropiat, dar și pentru a stabili limite?” Ce le-ai recomanda?

TBB: M-aș exprima ceva de genul: „Sunteți plecați toată ziua. Le datorați copiilor un interval de două ore când ajungeți acasă“. O oră ar trebui să fie alocată în primul rând cimentării relației voastre și apoi, dacă lucrurile merg bine, puteți să folosiți ora următoare pentru stabilirea limitelor, îndatoririlor gospodărești și restul. Însă acelui copil i se datorează cel puțin o oră de atenție afectuoasă, neîntreruptă: să-i citiți, să-l legănați, să cântați. Toate acestea fiind spuse, un minimum de două ore este absolut necesar.

SIG: Așadar, tu zici, în cazul părinților care lucrează, două ore de implicare directă cu copilul. Una dintre acestea ar trebui să fie cu adevărat centrată pe copil, iar cealaltă poate consta în realizarea împreună a treburilor casnice. Așa cum am discutat în capitolele precedente, circa două treimi din timpul disponibil (de exemplu, în afară de școală și joaca alături de prieteni) ar trebui să constea din diferite tipuri de interacțiune cu părinții, și este necesar ca unul dintre părinți să fie

acasă după-amiaza, iar, în cazul familiilor cu doi părinți, ambii să fie acasă la ora 6 seara. Această disponibilitate parentală va face din stabilirea limitelor și oferirea de îndrumări o parte firească din zi.

TBB: Însă prima oră este esențială. Dacă părinții pot să se apropie în acea primă oră și copilul devine apoi fără astâmpăr, ei vor continua să fie disponibili pentru copiii lor în timp ce gătesc, fac curățenie sau orice altceva.

SIG: Cred că toate astea sunt importante deoarece au efect asupra limitelor. Nevoia de limite și nevoia de relații permanente sunt strâns legate între ele.

TBB: Asta nu înseamnă neapărat că familiile în care ambii părinți au o carieră nu fac treabă bună în ceea ce privește disciplina. Am văzut care este latura pozitivă a muncii la multe mame în ultimele două generații. Unele îmi spun că, deoarece sunt plecate de lângă familie cel puțin o parte din zi, ele funcționează mai bine în cadrul familiei. Părinții care simt că își urmează țelurile câștigă o perspectivă asupra chestiunilor care contează în ceea ce privește limitele.

Stabilirea împreună a limitelor

SIG: Unul dintre ultimele aspecte ale acestui subiect despre limite este că mama și tatăl trebuie să lucreze bine împreună, ca o echipă. Ei nu vor lucra bine ca echipă decât dacă se îngrijesc, oferindu-și unul altuia niște „supă de pui“, care înseamnă intimitate sexuală, afecțiune și înțelegere, compasiune și găsirea de timp pentru toate acestea. Unii părinți stresați, nu au deloc timp pe care să-l petreacă singuri. Ei nu ies în oraș sâmbăta seara să ia cina sau să meargă la cinematograf, ori ca să stea la palavre unul cu altul. Această intimitate pierdută îi face mai predispuși la lovirea copilului,

deoarece sunt frustrați. Ei nu îi oferă copilului îngrijire din cauză că ei înșiși nu își oferă reciproc îngrijire. A discuta despre disciplină înseamnă a recunoaște nevoile părinților. Asta nu înseamnă neapărat că trebuie să aloci timp pentru una sau alta. Ar trebui să fie ceva firesc, la fel cum un copil iese pur și simplu afară să se joace. Însă poate că, în anii copilăriei mici, ar trebui să existe prescripții care să le recomande părinților să petreacă timp împreună. A petrece un pic de timp împreună în pat după trezire, dimineața, este un precept în religia iudaică. Rabinii discută de ce este necesară. În cazul dependenților de muncă, persoanelor care nu vor decât să se dea jos din pat și să meargă la serviciu, asta înseamnă că trebuie să își acorde atenție una alteia. Poate că în societatea noastră astfel de lucruri ar trebui rostite cu voce tare. Un pic de timp petrecut împreună în fiecare seară și ieșitul în oraș în weekend par să fie deosebit de importante. Și părinții singuri trebuie să fie conștienți de propria lor nevoie de îngrijire și sprijin, lucruri importante care se pot pierde cu ușurință în lupta lor pentru a-și câștiga existența și a avea grijă de copii.

Recomandări

Stabilirea limitelor în familie

- **A oferi mai mult și a aștepta mai mult.** Aceasta înseamnă că îmbinăm limitele și așteptările cu îngrijirea, că ne punem copiii la încercare în timp ce le acordăm o îngrijire corespunzătoare. Această combinație vitală este cea care dă rezultate în cazul unei mari părți dintre cei mai productivi membri ai societății. Atunci când pierdem acest echilibru vital, când avem așteptări fără să oferim și oferim fără să

avem așteptări, copiii devin fie mânioși și încăpățânați, fie răsfățați și pasivi.

- **Disciplina ca mijloc pedagogic.** Disciplinarea ar trebui să fie verbală și ar trebui să cuprindă limite, rezolvare de probleme, învățarea anticipării situațiilor dificile și învățarea depășirii dezamăgirii și sentimentelor de pierdere și umilire.
- **Pedeapsa corporală.** Aceasta nu mai este acceptabilă, într-o lume a violenței permanente.
- **A nu umili niciodată.** Umilirea nu face decât să nască resentimente, mânie și mai multă rebeliune în loc de internalizarea valorilor și scopurilor importante din perspectiva societății.
- **Așteptările, parte integrantă a relațiilor.** Copiii trebuie să vadă că adulții fac pentru ei ceea ce ne așteptăm noi de la ei să facă, în cele din urmă, pentru ei înșiși și pentru alții. Nu doar prezența ca martori oculari și observarea sunt cele care îi învață, ci și faptul că aparțin unei relații în care anumite atitudini, valori, idealuri și țeluri sunt parte integrantă a interacțiunilor suportive adult-copil.
- **Așteptările trebuie să corespundă vârstei copilului.** Nu ne putem aștepta de la copii ca ei să internalizeze limitele și să le facă plăcere învățarea, decât dacă li se asigură instrumentele pentru a învăța despre lume, pentru a o deprinde și a o înțelege. Acest lucru necesită identificarea etapelor de dezvoltare și utilizarea metodelor educative care dau rezultate pentru toți copiii. (Vezi capitolul 4.)
- **Autodisciplina.** Scopul părinților în stabilirea limitelor ar trebui să fie acela de a transfera treptat această sarcină copilului. A-i ajuta pe copii să își aleagă propriile sancțiuni și a găsi împreună metode de a-și gestiona sentimentele puternice îi încurajează să își asume responsabilitatea.

- **Disciplina la sfârșitul unei zile de muncă.** Prima oră după ce părinții ajung acasă ar trebui petrecută acordându-se atenție nevoilor copilului și restabilirii familiarității. După aceea, părinții se vor simți mai îndreptățiți să stabilească limitele necesare.
- **Părinții ca echipă.** Disciplina dă cele mai bune rezultate când părinții petrec timp unul cu celălalt, pot să stabilească limite și să le pună în aplicare ca echipă. Imitarea exemplului de autodisciplină oferit de părinți este o metodă eficientă pentru ca un copil să învețe autodisciplina. Este necesar ca părinții singuri să își recunoască nevoia de îngrijire și sprijin.

Stabilirea limitelor în instituții

- **Instituțiile vitale** (de învățământ, din sistemul juridic și sistemul de asistență socială) ar trebui să încurajeze experiențele adecvate de dezvoltare și respectul pentru diferențele individuale. Această etică a lui „a oferi mai mult și a aștepta mai mult” trebuie să caracterizeze nu doar viața familială, ci și școlile, instituțiile din domeniul educației, sistemul juridic și sistemul de asistență socială, instituțiile religioase și alte organizații din cadrul comunității. Numai copiii care fac progrese pot să învețe să internalizeze limitele și să își făurească idealuri constructive. Abilitatea de a crea și internaliza mai deplin valori și experiențe se dezvoltă adesea între 9 și 12 ani, în cea de-a noua etapă de dezvoltare a noastră. Această etapă se clădește pe cei opt ani anteriori. Se construiește pe relații empaticе, de îngrijire și educare, pe un mediu ordonat și pe abilitatea de a comunica și gândi creativ și logic. Ea derivă din parcurgerea cu succes a etapelor de gândire triunghiulară, relațiilor cu prieteni de aceeași vârstă și gândirii relative. Este un

produs al unui lung parcurs de dezvoltare. Nu putem aștepta această realizare de la copiii noștri decât dacă le asigurăm ingredientele pentru acest parcurs.

- În școli sau în centre de reeducare pentru minori, aparținând sistemului de justiție pentru minori, copiii și adolescenții trebuie să aibă un sentiment de protecție și relații permanente de îngrijire și educare, precum și structură. În aceste instituții, așteptările născute din interacțiunile cu adulții și dezvoltarea de abilități reale sunt esențiale pentru asigurarea oportunităților de creștere și dezvoltare.
- În așezămintele de sănătate mentală (de exemplu, pentru copiii care trebuie instituționalizați pe perioade scurte sau, uneori, pe perioade mai lungi), relațiile de reglare și de îngrijire și educare trebuie să fie trăsătura esențială. Atunci când sunt îmbinate cu limite blânde, dar ferme, și așteptări rezonabile adaptate la abilitățile emoționale și intelectuale ale copiilor în continuă evoluție, copiii și adolescenții învață să internalizeze limitele și așteptările constructive. Metodele excesiv de rigide, punitive, sau cele excesiv de permissive nu cuprind această combinație de factori esențiali.

NEVOIA DE COMUNITĂȚI STABILE ȘI SUPORTIVE ȘI DE CONTINUITATE CULTURALĂ

Comunitățile și culturile oferă contextul sau cadrul pentru celelalte nevoi esențiale despre care am discutat. Această componentă vitală este ușor de scăpat din vedere. Eforturile în beneficiul copiilor vor fi la fel de puternice pe cât este sprijinul familiei, comunității și culturii în cadrul cărora se dezvoltă copilul. În același timp, au existat dezbateri importante cu privire la felul în care să se echilibreze respectul pentru tiparele culturale, de exemplu, permițându-le familiilor să se adapteze la o societate complexă, la interacțiunea cu alte grupuri culturale și satisfacerea cerințelor școlii și, în cele din urmă, ale forței de muncă. Aceste dezbateri au izbucnit în jurul abordărilor educative pentru copiii mici. De exemplu, în ce măsură ar trebui limba vorbită în familie să fie vehiculul de învățare în școală și în ce măsură ar trebui copilul să fie provocat să învețe engleza? Cât de mult ar trebui să se pună accentul pe

civilizația occidentală și cât ar trebui să se predea despre alte civilizații din lume sau istoria particulară a unui grup etnic? Pe măsură ce se ridică aceste întrebări, este posibil să apară percepția că această chestiune a continuității culturale nu este una ușoară la nivelul practicii.

Deși toată lumea ar fi de acord cu privire la importanța existenței unor comunități stabile, independente, care să aibă un sentiment al identității și coeziunii, și aici au loc dispute aprinse. În ce măsură ar trebui ca subvențiile federale sau statale să fie acordate comunităților individuale pentru ca ele, prin grupuri de cetățeni, biserici, sinagogi sau alte organizații, să determine prioritățile pentru aceste resurse și implementarea și evaluarea lor? Sau în ce măsură ar trebui ca aceste priorități să fie determinate de instituțiile federale, statale sau municipale? Aici sunt importante, de asemenea, chestiunile legate de perspectivă și control.

Aceste chestiuni privind controlul se desfășoară, printre alte locuri, în școli. În ce măsură familiile locale supraveghează și ghidează educația publică? Sau în ce măsură este controlată educația publică de instituțiile și consiliile de educație ale statului federal, municipalității, comitatului, care, deși alese, par foarte îndepărtate de îngrijorările unei familii dintr-un cartier, care folosește o școală generală locală. Dezbateri aprinse au loc în jurul școlilor alternative și al susținerii pe bani publici a școlilor parohiale sau religioase.

Când un cartier înființează o școală sau când o persoană particulară, cu sprijinul puternic al unui grup de familii, înființează o școală sau când o școală este condusă de o organizație religioasă cu puternice rădăcini și supraveghere locale, există un mult mai mare sentiment de apropiere și implicare imediată în supravegherea și conducerea acelei școli. Totuși, există de asemenea un puternic sprijin pentru standardele statale

sau naționale și o educație gratuită și egală pentru toți. Deși toată lumea este de acord asupra importanței contribuției familiilor, există grade diferite în care se desfășoară această contribuție, de la îndepărtatele consilii de educație și supravegherea statului, municipiului și regiunii până la școlile de cartier dirijate de familii care locuiesc la o aruncătură de băț una de alta.

Cum putem să le insuflăm copiilor noștri respectul pentru unicitatea lor culturală și, de asemenea, să îi ajutăm să deprindă și să stăpânească instrumentele englezei, matematicii, istoriei și altor asemenea discipline care le vor fi necesare pentru a activa în societate în ansamblul ei? Aici, dilema este mai mult aparentă decât reală. Este nevoie ca toți copiii să stăpânească anumite forme ale limbii scrise care caracterizează societatea în care trăiesc. Întrebarea este dacă limba vorbită acasă este considerată ca un punct forte care îi ajută să înțeleagă noi concepte sau este ignorată și văzută ca un competitor cu noua învățare. Dacă o anumită limbă sau dialect are termeni unici pentru a exprima anumite idei sau sentimente, se pune întrebarea dacă există termeni comparabili, utilizați de alții, astfel încât să poată exista un vocabular comun pentru a exprima aceste sentimente și atitudini. De asemenea, pe măsură ce un individ se străduiește să stăpânească noi concepte, cum ar fi conceptele de dreptate, devotament și responsabilitate, el ar trebui să caute limbajul folosit în diferite grupuri culturale care fac parte din discuție, pentru a se ajuta să înțeleagă și adesea pentru a îmbogăți aceste concepte. De exemplu, culturile asiatice s-ar putea să posede un set mai dezvoltat de concepte pentru înțelegerea responsabilității familiale și loialității decât culturile europene sau cea americană.

Trecerea permanentă de la subtilitățile de limbaj ale limbii materne la subtilitățile de limbaj ale unei limbi

noi îl ajută pe individ să deprindă și să stăpânească termeni și concepte noi. Însă punctele de referință pentru sensurile emoționale subtile sunt întotdeauna mai puternice în limba de bază. Din acest motiv, îi încurajăm pe părinți să interacționeze cu propriii copii în limba maternă a părinților cel puțin o parte din zi⁹¹. Lucrurile ar trebui să se petreacă astfel, indiferent dacă limba cuiva este doar o variație a limbii obișnuite, din cauza cartierului sau diferențelor culturale, sau dacă este o limbă cu totul diferită.

Similar, predarea istoriei nu necesită a face o alegere între istoria grupurilor culturale specifice sau forma occidentalizată a istoriei (de exemplu, istoria continentului european și a continentului american). Atenția ar trebui să se concentreze nu asupra tiparului de istorie studiată și asupra conținutului studiat, ci mai degrabă asupra proceselor de înțelegere a istoriei, a mecanismelor prin care trecutul ne poate informa. Istoria asiatică, istoria africană, istoria americană și istoria europeană pot fi studiate toate, cu accent mai mult asupra analizei istorice, decât a conținutului regional. A deveni un „istoric” este diferit de cunoașterea la perfecție a informațiilor despre Războiul Civil. Studiarea unui singur război poate fi folosită ca o fereastră pentru înțelegerea conflictului și războiului în general. Abordate în această manieră, nici istoria, nici folosirea limbii nu este nevoie să fie conflictuale. Limbile diferite și istoriile diferite se pot îmbogăți reciproc dacă scopul este procesul învățării, și nu memorarea concretă a unor informații anume.

91 Wharton, R.H., Levine, K., Miller, E., Breslau, J. și Greenspan, S.I. (2000), "Children With Special Needs in Bilingual Families: A Developmental Approach to Language Recommendations", *The ICDL Clinical Practice Guidelines*, S.I. Greenspan, ICDL, Bethesda, MD.

Când examinăm subiectul continuității culturale în ceea ce privește modul în care se predau limba, literatura și istoria sau când examinăm structura de conducere din școli, vedem că disputa dintre asimilare și diversitate nu este o dispută care poate fi soluționată prin declarații generale cuprinzătoare. Deși, cu certitudine, este vitală o anumită filosofie generală, de respect pentru diferențele culturale și zonale, aceste chestiuni trebuie dezbătute și rezolvate în practica efectivă, înainte de a se putea găsi un echilibru fundamental.

Această problemă este complicată și mai mult din cauză că multe regiuni și majoritatea metropolelor sunt foarte diverse, sunt alcătuite din numeroase grupuri culturale diferite, cu origini diferite, fapt care se adaugă la complexitatea modului în care un individ poate să respecte toate aspectele diversității și, în același timp, să reunească familiile pentru o funcționare consolidată a regiunii. Eforturile noastre de a încuraja comunitățile stabile, integrate, care pot să accepte diversitatea oferind în același timp organizare și sprijin pentru familii și copii, mai au multe de realizat în acest sens. Totuși, dacă dorim ca nevoile esențiale ale copiilor, descrise în această carte, să fie satisfăcute, astfel de comunități trebuie să devină regula.

Pentru a înțelege cum funcționează comunitățile, unul dintre autori (SIG) a cercetat felul în care diferite niveluri de organizare coincid cu nivelurile de dezvoltare ale indivizilor⁹².

Primul nivel se referă la cel la care o comunitate asigură protecție, siguranță fizică și un sentiment de reglementare internă. Știm că multe comunități sunt caracterizate de frică și un grad mare de pericol și nu

92 Vezi S.I. Greenspan și B.L. Benderly, *The Growth of the Mind and the Endangered Origins of Intelligence*, Perseus Publishing, Cambridge, MA, 1997, cap. 14.

sunt capabile să asigure siguranță. Alte comunități creează o bază de siguranță.

La al doilea nivel, comunitățile se caracterizează prin capacitatea lor de a oferi un sentiment de coerență și legătură între diferiții lor membri. Comunitatea este fragmentată, alcătuită din familii izolate sau grupuri mici sau există activități care reunesc mulți oameni (de exemplu, organizații religioase, asociații civice, sport, consilii locale, comitetele de părinți și profesori, organizații artistice)? Poate comunitatea să se reunească în modalități care se află deasupra diferențelor culturale individuale, cum ar fi în numele unor oportunități economice, al instituțiilor sanitare sau al unei educații mai bune? Reprezintă bunăstarea copiilor din comunitate un principiu organizator?

La un alt nivel, comunitățile se caracterizează prin cât de bine comunică membrii comunității în vederea realizării scopurilor stabilite și în ce măsură își înțeleg așteptările reciproce și tiparele culturale. La un nivel și mai avansat, comunitățile se caracterizează prin gradul în care împărtășesc anumite simboluri, valori sau idealuri care sunt mai largi decât convingerile și comportamentele individuale. Un exemplu ar fi susținerea unor valori ca egalitatea, drepturile individului, justiția sau protecția mediului. Prin comparație, unele comunități se reunesc în jurul unor convingeri mai polarizate, uneori creând mentalități de tipul „noi” în opoziție cu „ei”, care duc la teamă, suspiciune și agresiune.

La nivelul superior, comunitățile se caracterizează prin gradul în care sunt capabile de autorefecție și planificare activă pentru viitor. Comunitățile mature pot să reflecteze asupra propriilor nevoi și să facă pași spre planificarea și transpunerea în practică a acțiunilor care vor duce la transformări și îmbunătățiri pe baza circumstanțelor schimbătoare.

Comunitățile care se luptă să asigure coeziune, siguranță și securitate, care se confruntă cu lipsa de comunicare între membri sau cu convingeri polarizate nu vor avea, în general, mijloacele necesare și energie pentru acțiune reflexivă. Există multe exemple de comunități nesigure și haotice care sunt fragmentate în familii sau indivizi izolați, epuizați, sau în facțiuni care se războiesc între ele din cauza unor convingeri polarizate. De asemenea, există multe comunități care au format legături de coeziune care transcend barierele culturale și permit acțiuni planificate, gândite în sprijinul educației, sănătății, al spațiului deschis și altor nevoi ale copiilor.

Pentru toți aceia dintre noi preocupați de bunăstarea copiilor, întrebarea cea mai importantă devine, evident: ce tipuri de pași încurajează comunitățile caracterizate de coeziune, sigure, reflexive, în raport cu cele nesigure, polarizate, fragmentate și/sau suspicioase?

Din capul locului, grupurile care sunt sprijinite, în ceea ce privește identitatea lor culturală unică (și care, prin urmare, au un puternic sentiment de identitate personală), sunt, prin această securitate, mai capabile să accepte diferențele altora. În același timp, sentimentul de securitate, identitate și sens, care provine din sprijinirea originii unice a individului, trebuie să fie echilibrat cu instrumentele și cunoștințele despre comunitatea mai mare. Acest fapt aduce un sentiment de control al mediului în care se găsește individul. În lipsa abilităților educative, politice și economice necesare, un grup cultural dintr-o societate mai mare se poate simți izolat și temător și ar putea să existe o mai mică probabilitate ca el să participe într-o manieră reflexivă în cadrul comunității mai mari din jurul său.

Care sunt câțiva pași concreți care pot întări și integra o comunitate? Am menționat deja controlul comunității și nivelurile corespunzătoare de control al programelor,

inclusiv al programelor educative, de către acea comunitate. Organizațiile existente cum ar fi bisericile și sinagogle sau organizațiile comunitare ori organizațiile regionale pot să constituie un început. Programele plasate în aceste organizații locale asigură o oportunitate pentru ca elementele comunității să înceapă să se reunească și să creeze structuri coerente.

Când ne ocupăm de comunitățile fragmentate, adesea este dificil de știut de unde să începem. Comunitățile care sunt organizate și funcționează bine au tendința de a beneficia de mai multe servicii de sprijin deoarece ele sunt capabile să concureze mai eficient. În schimb, anumite servicii trebuie să fie dirijate spre ajutarea comunităților să se organizeze în modalitățile fundamentale.

Adesea, comunitățile se organizează cu succes în jurul școlilor. Școlile oferă un model util pentru alte servicii comunitare, deoarece ele există deja în fiecare comunitate mai mare. În unele școli există deja o participare activă a părinților, prin Asociațiile Părinți-Profesori, consiliul de conducere al școlii și mai multe evenimente informale (întâlniri cu profesorii și altele asemenea). În alte școli, părinții rămân oarecum detașați și, deși este posibil ca foarte puțini dintre ei să participe la întâlnirile cu profesorii, ei sunt practic neimplicați în conducerea școlii și în programul educativ al acesteia. Pentru a sluji copiii și familiile dintr-o comunitate, școlile trebuie să se afle sub un oarecare control local, iar părinții ai căror copii frecventează școala să asigure un control (ca în majoritatea școlilor particulare). Odată ce se creează o astfel de structură de conducere, reprezentanții părinților și comunității pot să extindă rolul școlilor.

Ce tip de activități after-school sau activități extrașcolare pot face parte din această structură importantă

care provine din banii contribuabilor? Ar putea școala să răspundă și unora dintre nevoile, despre care am discutat, referitoare la activitățile de după-amiază, mai ales pentru cei expuși unor riscuri, sau să fie un loc unde serviciile de asistență medicală și cele de asistență socială pot deveni mai accesibile unei comunități? Cu alte cuvinte, școlile au posibilitatea de a fi mult mai mult decât sunt în prezent.

De asemenea, este important ca părinții să aibă întâlniri regulate cu profesorii și ca școala să încerce să îi ajute pe părinții excesiv de ocupați sau pe părinții care ar putea fi prea preocupați de probleme familiale, ca să se implice în viața școlară a copiilor lor.

Edward Zigler și James Comer de la Yale au creat modele pentru extinderea rolului și dirijării școlilor. În programele lor, părinții și membrii comunității participă la toate aspectele activității școlare, iar activitatea școlii se extinde în comunitate⁹³. Acest scop al unei dirijări îmbunătățite a școlii este esențial atât pentru scopul pe termen lung, constând în organizarea și îmbunătățirea întregii comunități pentru familii și copii, cât și pentru beneficiile educative imediate.

În multe comunități există dificultăți enorme, cu copii care dau de probleme după școală, din cauza lipsei de supraveghere din partea familiei sau a lipsei de activități adecvate. „Statul degeaba cu prietenii” și provocarea de probleme iau locul sportului, muzicii, dansului, echipei de dezbateri sau al altor activități care ar fi mult mai constructive și ar avea o valoare mult mai pozitivă pe termen lung.

93 Zigler, E., „Addressing the Nation's Child Care Crisis: The School of the 21st Century” în *American Journal of Orthopsychiatry*, 59: 484-491, 1989; pentru informații despre Școlile Comer, vezi E. Zigler, *Child Development and Social policy: Theory and Applications*, McGraw, New York, 2000, pp. 245-246.

În comunitățile și cartierele cu risc crescut, este posibil ca școlile să trebuiască să devină instituții cu program non-stop, pentru a sprijini dezvoltarea copiilor și familiilor din acea comunitate. Asta înseamnă un program after-school mult mai ambițios, cu tot felul de activități, de la cele educative, de ajutare a copiilor care au nevoie de exercițiu în plus pentru a beneficia de oportunități sporite de învățare la fizică, chimie, biologie, matematică, desen, literatură și discipline artistice, până la o serie de activități teatrale, muzicale și sportive. Acei copii care beneficiază de o viață familială activă și de supravegherea familiei și vor doar să se joace cu prietenii s-ar putea să nu aibă nevoie de aceste programe, însă aceste alte opțiuni ar trebui să fie disponibile, nu doar într-un mediu din centrele de zi sau într-un mediu de susținere, ci un mediu cu un ambițios program de învățare după școală.

La nivel de liceu, vedem adesea unii copii implicați în multe activități de tip after-school, jucând în una, două sau trei echipe sportive, într-o piesă de teatru, dar, deși aceste activități arată bine pe hârtie, în realitate ele nu sunt utile pentru marea majoritate a copiilor. De exemplu, numai 15 copii reușesc să intre în echipa de baschet performantă a școlii, când poate că 100 aspiră să facă parte din echipă. Acest accent pus pe sportul de performanță este o utilizare cu adevărat corectă a banilor contribuabililor și a resurselor comunității, pentru că a face un sport de echipă oferă nu doar o utilizare sănătoasă a energiei și abilității sportive, ci și lecții despre apartenența la o echipă, comportament sănătos și, atunci când este bine condus, valori pozitive. Poate că ar fi mult mai bine, decât să existe o singură echipă cu trei antrenori și toate resursele să fie alocate pentru a avea, la nivelul școlii, o varietate de ligi diferite, să poată exista trei sau patru niveluri, astfel încât toți

copiii care doresc să facă sport de performanță să poată fi într-o echipă și să joace împotriva altor școli într-o atmosferă competitivă și veselă. Deși s-ar putea ca școala să fie nevoită să angajeze niște antrenori în plus sau să apeleze la voluntari din comunitate care să vină să dea o mână de ajutor, fără îndoială că în echipele de fete și băieți, alcătuite pe două sau trei niveluri de performanță, s-ar putea găsi un loc pentru majoritatea copiilor care sunt pasionați de un sport. Copiii care aspiră să devină mai buni ar putea să treacă de la un nivel la altul. În acest fel, nimeni nu rămâne pe dinafară și sportul este accesibil tuturor.

Similar, trupa de teatru este deosebit de competitivă în majoritatea școlilor și doar o mână de copii reușesc să facă parte din ea și să joace în piesă. Aceasta pare o utilizare nefericită și incorectă a banilor contribuabililor, căci numai cei mai talentați au șansa de a-și desăvârși măiestria, în vreme ce restul sfârșesc prin a se uita la cei câțiva norocoși. Nu există niciun motiv pentru care școala să nu poată pune în scenă două sau trei piese de teatru în același timp, cu ajutorul voluntarilor din comunitate. Fiecare piesă ar putea fi mai puțin elaborată în privința producției, însă mai mulți copii ar avea șansa să participe. Cu alte cuvinte, principiul îl reprezintă activități de tip after-school pentru toți copiii. După cum se întâmplă acum, majoritatea copiilor talentați la sport, muzică, teatru sau o anumită materie își găsesc un loc în cadrul activităților extrașcolare, pe când cei mai puțin talentați sau elevii timizi, care au nevoie chiar mai mult de exercițiu suplimentar, ajung să își petreacă timpul stând degeaba, intrând în necazuri sau pur și simplu devenind mai pasivi și mai absenți.

Însă activitățile de după școală reprezintă doar un element din tipul de programe pe care școlile l-ar putea iniția și organiza în favoarea creării coeziunii, dialogului și valorilor și țelurilor comune în cadrul unei

comunități. O comunitate ar putea avea acces și la școlile serale. Acestea pot include cursuri educative pentru părinți, servicii de asistență socială și îngrijire medicală pentru familii, activități serale pentru copiii mai mari și pentru adolescenți și reunirea membrilor și liderilor comunității în vederea conducerii și administrării acestor școli. Cu alte cuvinte, comunitatea ar trebui să poată să folosească proprietatea susținută din bani publici (adică școala) pentru o varietate de scopuri, potrivit cu prioritățile acelei comunități. Atunci, interesul comun pentru educație și management al educației ar putea constitui începutul unei colaborări care se poate extinde la alte nevoi ale comunității, inclusiv asistență socială, sănătate, educația adulților și programe de după-amiază, focalizate pe prevenție, destinate copiilor și adolescenților, care ar cuprinde prevenția consumului de droguri, a comportamentului delincent și a obiceiurilor proaste legate de sănătate. Programele de meditații ar putea constitui, de asemenea, o parte atât a activităților școlare, cât și a celor de după școală.

Cu toate acestea, în majoritatea comunităților există și familii care au nevoie de mai mult decât niște simple servicii de asistență organizate prin intermediul școlilor și altor instituții. Dacă o secție de urgențe nu poate să îngrijească pacienții bonavi aflați în stare acută, un spital întreg se demoralizează cu privire la capacitatea sa de a-și îndeplini principalele funcții de sprijinire și ameliorare a sănătății. Similar, comunitățile trebuie să aibă capacitatea de a avea grijă de cei aflați în cea mai mare nevoie. Există familii expuse unor riscuri multiple sau care au multe probleme, familii care se confruntă cu depresia sau boli psihice, consum de droguri, mari probleme conjugale și, drept consecință, cu dificultăți grave

în educarea copiilor⁹⁴. Din cauza anilor de deznădejde, pasivitate, suspiciune și evitare înrădăcinate, adesea pe parcursul mai multor generații, multe familii cu aceste caracteristici sunt incapabile să utilizeze, pentru ajutor, serviciile tradiționale de asistență medicală, asistență socială sau instituțiile de sănătate mentală. În loc să caute ajutor, ele se implică în și mai multe practici autodistructive, precum consumul de droguri sau izolarea socială. Multe programe care lucrează cu o gamă largă de astfel de dificultăți și-au demonstrat eficacitatea⁹⁵. Elementul esențial pentru ca un astfel de program să fie lansat cu succes într-o comunitate pentru a ajuta și a lucra cu familiile aflate în cea mai mare dificultate este reprezentat de caracterul său cuprinzător și capacitatea lui de a se extinde.

O modalitate de creare a unor astfel de programe este formarea a ceea ce a fost descris (SIG) ca un Sat vertical. Un bloc de mari dimensiuni ar putea servi drept cadru fizic. Acest Sat vertical ar adăposti diferiți locatari: niște familii foarte disfuncționale; alte familii, atât unele care lucrează, cât și altele care trăiesc din ajutorul de șomaj; niște familii mai în vârstă, poate de pensionari, persoane care trăiesc fie singure, fie cu rude; niște adulți fără copii.

Serviciile destinate copiilor și părinților ar fi disponibile chiar în clădirea respectivă. Un centru de îngrijire pentru bebeluși și copii bine echipat, cu un personal

94 Vezi S.I. Greenspan, S. Wieder, A. Lieberman, R. Nover, R. Lourie și M. Robinson, *Infants in Multi-Risk Families*, International Universities Press, New York, 1987; S.I. Greenspan, *Infancy and Early Childhood: The Practice of Clinical Assessment and Intervention with Emotional and Developmental Challenges*, International Universities Press, Madison, Conn., 1992.

95 Greenspan ș.a., *Infants in Multi-Risk Families*; Stanley I. Greenspan, *The Growth of Mind*, Perseus Publishing, Cambridge, MA, 1997, cap.13.

suficient de numeros și bine pregătit, i-ar primi pe copii practic de la naștere. Atât copiii, cât și părinții ar veni aici zilnic, cei mici petrecându-și timpul cu joacă și activități de învățare, părinții oferindu-le ei înșiși educația și îndrumarea potrivite nevoilor lor. Angajați pricepuți ar lucra în scopul formării legăturilor personale durabile cu fiecare membru, ajutând adulții să își perfecționeze abilitățile de parentaj și oferind în același timp copiilor o îngrijire familiară, sigură și de calitate, pentru a asigura sprijin părinților lor adesea excesiv de stresati. Pentru fiecare familie cu risc crescut, un angajat și-ar asuma rolul de „rudă” surogat, în genul unei mătuși sau bunici înțeleghătoare și capabile. Această persoană de îngrijire profesionistă ar stabili o legătură permanentă cu familia, veghind ca părinții să rezolve problemele personale care stau în calea îngrijirii copiilor lor, pentru ca aceștia din urmă să primească îngrijirea și educația de care au nevoie în fiecare etapă de dezvoltare, indiferent de capacitatea părinților lor de a le oferi acest lucru.

Formarea profesională în programul Puncte de cotitură (TBB) este un exemplu de sprijin construit în jurul relațiilor. Este un model de susținere proiectat să creeze relații de muncă între persoanele de îngrijire (specialiștii din domeniul asistenței medicale), furnizorii de îngrijire a copilului (creșa, centrul de zi), specialiștii în intervenție timpurie și părinți. Teoria este că, dacă am putea să schimbăm modelul de sprijin de la un model centrat pe deficit sau eșec la unul care valorifică punctele forte ale părinților, utilizând dezvoltarea copilului ca pe un limbaj de comunicare, părinții ar deveni mai implicați în fiecare dintre aceste programe. Personalul din jurul furnizorului are, de asemenea, pregătirea profesională necesară pentru a încerca să comunice cu părinții vulnerabili și să îi ajute. Fiecare „punct de cotitură” sau fiecare regres în procesul de dezvoltare al copilului

devine o oportunitate pentru participare și aprofundarea relației specialist-părinte. Cunoștințele sunt împărtășite, nu „predate”, iar părinții devin disponibili în mod deschis. Ascultarea este sporită miraculos atunci când părinții simt că iau parte serios la progresul copilului. Ei se simt sprijiniți și înțeleși. Modelul negativ, centrat pe boală, nu a funcționat niciodată pentru cimentarea relațiilor. Dacă vrem să îi includem pe părinți, este nevoie să pregătim profesional echipe de sprijin în fiecare dintre aceste sisteme de contact. Părinții sunt disponibili și neajutorați. (Vezi principiile generale ale programului Puncte de cotitură din Anexă.)

Lucrând cu aceeași persoană de încredere în decursul unei perioade de 4-5 ani, copilul ar putea câștiga un centru de stabilitate care să reziste în ciuda tulburărilor care ar putea avea loc acasă. Astfel, o mamă prea deprimată pentru a-i răspunde corespunzător bebelușului ei nu-l va priva total de sprijinul și interacțiunea de care are nevoie pentru a clădi relații sau pentru a deprinde comunicarea. Până și mamele dependente pot deveni disponibile, dacă viitorul copiilor lor este scopul acestui demers. Îndoparea cu medicamente sau un episod petrecut la dezintoxicare nu va da peste cap lumea copilului și nu-l va arunca pe acesta în incertitudinea unui plasament familial. Cu personal care să acopere 24 de ore asistența necesară la centru ar fi un refugiu sigur la orice oră și pentru o perioadă atât de lungă cât este nevoie, reducând drastic haosul din viața copiilor.

O astfel de resursă de încredere aflată în apropiere ar aduce ordinea și responsabilitatea și în viața părinților, oferind, pe lângă formarea abilităților de parentaj, oportunități pentru consiliere personală, tratament împotriva dependenței de droguri, educație medicală și de planificare familială, cursuri în vederea completării și

echivalării studiilor liceale și pregătire profesională sau asistență în căutarea unui loc de muncă.

Personalul de noapte ar putea fi format tot din persoane familiare și de încredere, înlăturând presiunea părinților de a avea grijă de copiii lor atunci când nu pot. Un părinte în criză ar avea întotdeauna un loc în care să apeleze pentru ajutor și, în schimb, personalul centrului ar solicita părintelui să atingă un minimum nivel de maturitate înainte ca viața familială să poată fi reluată pe deplin, impunând astfel standarde de îngrijire responsabilă.

Pentru a face acest sistem să funcționeze, fiecare familie cu probleme ar aparține unei comunități caracterizate prin coeziune, ai cărei membri ar funcționa, în majoritate, foarte bine împreună. Celelalte familii care ar locui în clădire – unele trăind din ajutorul social, altele, nu – ar aparține, de asemenea, centrului, copiii frecventând spațiile destinate lor, iar adulții luând parte la cursuri, grupuri și activități care s-ar potrivi situației lor. De exemplu, adulții aflați în căutarea unui loc de muncă ar putea fi pregătiți profesional ca lucrători specializați în îngrijirea copilului, pentru a ocupa poziții remunerate în centru. Alți adulți, mai ales cei mai în vârstă sau persoanele pensionare cu pregătire în îngrijirea copilului și educație, ar putea lucra în centru fie ca voluntari, fie ca angajați. O serie de stimulente financiare – chirii mici, taxe reduse pentru îngrijirea copilului, oportunități educaționale – ar putea să atragă locatari în acest „cartier” divers, dar totuși echilibrat.

Un astfel de Sat urban ar putea atrage putere și sprijin din partea culturii și instituțiilor din comunitate. Bisericele, centrele comunitare, grupurile civice și organizațiile caritabile locale, preferabil aflate în legătură cu moștenirea culturală și etnică a rezidenților, ar putea să asigure resursele sociale, spirituale, recreaționale

și educaționale. În loc să fie un ghetou pentru cei mai dezavantajați, cum sunt locuințele sociale din prezent, comunitatea le-ar oferi beneficii nu doar celor săraci, ci și familiilor cu alte opțiuni.

Ideal, un părinte cu copil, expus riscului, ar face parte din această rețea a satului încă dinainte de nașterea copilului. În loc să intervină după ce copilul a început să aibă dificultăți, personalul ar pune din timp la dispoziție ajutor, pentru a maximiza șansele de dezvoltare ale fiecărui copil.

Deși deosebit de rentabil pe termen lung, un astfel de program este departe de a fi ieftin. Lipsa personalului disponibil 24 de ore pe zi a zădărnicit asemenea eforturi în trecut. Când familiile trec prin crize, un personal pregătit, suficient de numeros, trebuie să fie gata să intervină și să sprijine dezvoltarea copiilor. Deși dificil de implementat, programele pentru ajutorarea familiilor aflate în cea mai mare nevoie dezvăluie esența a ceea ce este pregătită să ofere o comunitate.

Discuție

Controlul accesului

TBB: Vorbim, într-adevăr, aici despre o nevoie esențială a părinților, precum și a copiilor. Exact cum discutăm mai devreme despre mamele care trebuie îngrijite, părinții trebuie să fie acceptați și incluși în straturile comunității. În loc de asta, adesea avem servicii de protecția copilului sau de asistență socială care slăbesc atașamentul părinte-copil. Consider asta un fel de control al accesului.

SIG: Controlul accesului însemnând...

TBB: Ei bine, toți cei care țin la un copil mic se află în competiție pentru acel copil și, astfel, ei vor încerca,

inconștient, să excludă din relație cealaltă persoană. Vor da vina pe celălalt când ceva va merge prost cu copilul. Acest lucru se referă nu doar la părinți și lucrătorii din domeniul îngrijirii copilului, ci și la custodie, la tot felul de chestiuni. Dacă acest control al accesului este adus la suprafață, părinții se retrag și au resentimente.

SIG: Da, când părinții nu au acest sprijin și ajutor pentru a se gândi la nevoile lor, ei pot să se simtă ofensați și să se supere. Atunci situația se polarizează. Părinții și profesorii sau lucrătorii de la asistența socială ori de la protecția copilului se blochează într-o competiție și în rivalități meschine. Vezi așa ceva tot timpul în instituții. Când finanțările și subvențiile curg, toată lumea este fericită. Dar când resursele se împuținează, oamenii regresează la nivelul unde există calomniile, clișeele și conflicte. Acesta este momentul în care are loc ceea ce tu numești controlul accesului. El este minim când toată lumea e bine susținută, când părinții vor să conlucreze cu profesorii și persoanele de îngrijire ca o echipă.

TBB: Atașamentul față de un copil, care creează fenomenul de control al accesului, poate fi, totuși, un punct forte. El poate fi transformat într-un lucru bun. Trebuie doar să fie scos la suprafață. De aceea este esențial, cred eu, ca la creșă părinții și personalul de îngrijire să discute tot timpul despre cum se simt, despre cum intenționează să rezolve una sau alta. Nu e nevoie să ajungă la un acord, dar trebuie să fie conștienți fiecare de sentimentele celuilalt: „Când faci asta, mă simt foarte gelos” sau „Când vin să o iau la sfârșitul zilei și țipă când mă vede, mă simt respinsă”.

SIG: Va exista o mai mare probabilitate ca îngrijitoarea de la creșă, care nu este ea însăși înțeleasă și îngrijită, să se ia la întrecere cu părintele și să fie mai critică. Îngrijirea unui copil nu este întotdeauna ușor de realizat în comun. Părinții ar trebui să se intereseze

dacă persoana care are grijă de copilul lor este foarte nefericită sau este lipsită de sprijin. Să zicem că personalul creșei nu primește un salariu corespunzător sau că directorul creșei este excesiv de critic – este mai probabil ca personalul aflat în această situație să dea vina pe mamă pentru că aduce copilul răcit la grădiniță, de exemplu: „Dacă ai avea grijă de copil, nu ar răci întruna“. Genul ăsta de lucruri. Relația plină de adversitate este mai probabilă când îngrijitoarele provin dintr-o situație familială unde ele însele sunt stresate sau când situația din creșă nu este una în care ele sunt sprijinite, ori le aduce un venit prea mic. Dacă au soți care le iubesc și directorul creșei este o persoană caldă și gata să le sprijine și să le încurajeze, s-ar putea ca ele să fie mult mai înclinate să fie înțeleghătoare: „Se simte mai bine? Răcelile astea se răspândesc“.

Nimic din toate astea nu e deosebit de misterios. Într-o instituție sau comunitate cu un sprijin social puternic, se poate observa că oamenii își identifică nevoile și rezolvă situațiile respective. Într-un mediu plin de privațiuni și haotic, vedem oamenii purtându-se urât și devenind egocentrice, plini de critici și rivalități. Așa că, atât în cazul ambilor părinți, cât și în cel al persoanelor care au grijă de ei în creșe, grădinițe și școli, nevoile copiilor depind direct de familii integrate, care au parte de îngrijire și educație.

Însă putem să facem familiile să își acorde îngrijire și societatea să aibă grijă de ele? Presupunem adesea că asta ar trebui să se întâmple. Însă o mare parte din timp nu se întâmplă acest lucru, și atunci cum facem să realizăm asta? Din fericire, există în țară mai multe grupuri care au intrat în acțiune pentru a susține familiile.

TBB: Family Support America din Chicago este un exemplu al posibilității de a reuni părinții în scopul sprijinului reciproc. Organizațiile care reunesc părinți ai

copiilor cu nevoi speciale în grupuri de ajutor reciproc sunt un alt exemplu despre cât de important poate fi această lucruri. Child Care Action Campaign din New York este încă un exemplu de grup care încearcă să îmbunătățească sistemul de creșe din întreaga țară și să sprijine părinții care sunt nevoiți să lucreze în afara casei.

Programele noastre Puncte de cotitură, desfășurate în 30 de orașe din țară, sprijină îngrijirea copilului, îngrijirea medicală preventivă și intervenția timpurie pentru părinți, în comunitățile lor. Acestea dau rezultate și le oferă părinților sentimentul că cineva are grijă de ei.

Punctele forte culturale

SIG: Însă mai există un aspect în această chestiune, stratul cultural, atunci când derulezi programe ca Puncte de cotitură sau programe de intervenție în cadrul comunităților. Ele au succes sau nu, în măsura în care sunt sensibile la nevoile culturale și în măsura în care oamenii care fac parte din cultura respectivă le modelează, spre deosebire de un program federal cu tot felul de sarcini și obligații care sunt transmise la nivelurile subsecvente. Cu un program condescendent, creat din exterior, obții neajutorare și dependență. Pe de altă parte, dacă participanții iau ei înșiși inițiativa, există forța sentimentului că te descurci singur și că îndrepti acest efort către nevoile reale.

TBB: Am pierdut familia extinsă și sprijinul culturii. Am scăzut importanța etnicității. E nevoie să regândim toate astea. Lucrând cu nou-născuți din multe grupuri etnice și religioase și văzând ceea ce diversitatea aduce în cultura noastră prin nou-născuți, întotdeauna mă scandalizează să văd că am transformat etnicitatea în ceva negativ. Mi-ar plăcea ca într-o zi să am ocazia să studiez nu doar rădăcinile din care se trag oamenii și

ceea ce aduc cu ei, ci și la ce trebuie să renunțe pentru cultura noastră. Aș vrea, de asemenea, să examinez punctele de cotitură sau momentele când aceste diferențe etnice sunt puse în discuție. Să zicem că o fetiță de 4 ani vine acasă și zice că a fost tachinată pentru părul ei creț sau „Pielea mea este foarte neagră“. Dacă am ști mai multe despre aceste experiențe, am putea să sprijinim părinții să nu cadă în capcană în acel moment, ci să fie pregătiți pentru el. Un părinte ar putea să spună: „Bineînțeles că te necăjesc. Le place de tine. Toată lumea îi tachinează pe cei de care le place. Ei încearcă să înțeleagă de ce ești altfel decât ei. Tu înțelegi de ce ești altfel?“ Apoi află de la copil la ce nivel se află cu înțelegerea și discută cu el despre toate felurile de diferențe: limbă, convingeri, culoarea pielii ș.a. Dacă am fi cu toții pregătiți pentru aceste puncte de cotitură, nu am tot încuraja, de la o generație la alta, ideea că diversitatea este ceva negativ.

SIG: De asemenea, putem să examinăm diferite grupuri culturale, religii și origini etnice și să spunem: „În ce mod pot aceste diferențe religioase, culturale sau etnice să sprijine familiile?“ Mai întâi, așa cum ziceai și tu, de unde provin punctele forte? Anumite convingeri religioase s-ar putea să faciliteze satisfacerea nevoilor copilului. De exemplu, dacă o religie propovăduiește relații și implicare foarte puternice față de copii, ea îți facilitează sarcina de a fi disponibil și util copilului tău, de a petrece mai mult timp cu el, de a face eforturi. Respecti un precept religios și te simți bine în legătură cu tine pentru că faci acest lucru. Adesea, există mai mult sprijin, decât își dau oamenii seama, încorporat în spiritul sau filosofia religiei, însă este posibil ca oamenii să nu îl utilizeze în felul acesta. Aproape toate religiile sprijină o puternică implicare familială. Poți să valorifici asta.

Însă pot să existe și tradiții îngrijorătoare, de pildă dacă se propovăduiește pedeapsa corporală.

TBB: Oamenii folosesc religia pentru a susține lucruri foarte rigide și autoritare. Pentru binele sufletului său, lasă copilul să plângă, hrănește-l doar din patru în patru ore, dă nuiua jos din cui.

SIG: Să lași copilul să plângă?

TBB: Da. Am auzit asta la părinți din anumite comunități.

SIG: Însă este mult mai util să ne concentrăm pe sprijin și puncte forte. Puteți să ne îndreptăm atenția către implicarea și responsabilitatea pe care le propovăduiește o religie.

TBB: Știi, cu toții simțim un fel de gol în legătură cu sistemul de valori din țara asta. Multe dintre valorile pe care le-am adoptat ca națiune nu dau rezultate bune. Căutăm unele mai bune. Când începi să cauți, îți dai seama că există unele valori pe care le-am abandonat. Multe dintre culturile care s-au contopit în a noastră au trebuit să renunțe la valorile lor. Cu toții am face bine să privim în urmă și să spunem: „Ce am pierdut și ce am primit în schimb?” Am renunțat la multe dintre valorile noastre religioase și din sistemele noastre etnice de convingeri și nu am primit mare lucru înapoi. Vedem că, de fapt, pretutindeni în jurul nostru, oamenii revin la originile lor culturale, etnice și religioase.

Valori comune

SIG: Când lucrez cu grupuri din alte culturi, încerc să pun accentul pe lucrurile din cultura lor, care le dau putere ca părinți. De exemplu, să luăm un părinte care are un copil hipertensiv și care se panichează din cauză că acesta este tratat cu bruschete, dar a cărui cultură sprijină pedeapsa aspră. Pentru a-l ajuta, îi zic: „Știi că

micuțul Johnny are pielea sensibilă. Poate că o mică palmă ție ți s-ar părea nimica toată, dar pentru el este ca o lovitură foarte puternică. Pentru el este ceva înspăimântător. Nu cred că ai vrut cu adevărat să-l sperii. Nu există nimic în credința ta care să zică să sperii copiii, însă, într-adevăr, zice să îi disciplinezi. Sunt metode de a-l disciplina și de a-l face să fie respectuos fără să-l înspăimânte. Scopurile mai largi ale religiei sau culturii sunt, de obicei, foarte constructive. Este foarte interesant să examinezi convingerile religioase în contextul conceptelor noastre psihologice despre o ființă umană sănătoasă și matură.

Toate religiile și culturile ajută la supraviețuire în anumite moduri, altfel nu ar fi durat peste timp. Însă este important pentru indivizi să descopere ce anume din cultura lor le-ar putea oferi ajutor într-o situație anume, cu care se confruntă cu copilul lor. Țelul nostru aici, de a sprijini dezvoltarea unei persoane sănătoase, creative, atente și respectuoase, probabil că este împărtășit de majoritatea religiilor și culturilor. În cele mai multe cazuri, o cultură are propriul ei mod de satisfacere a nevoilor esențiale pe care le-am susținut aici. Majoritatea culturilor promovează legăturile de familie puternice, relațiile serioase, stabilirea limitelor și indivizi care echilibrează autonomia cu sentimentul de compasiune.

TBB: Cu toate acestea, multe dintre culturile minoritare au renunțat la anumite valori pozitive pentru a se integra în societatea noastră dominantă. Cred că trebuie să-i facem pe părinți mai conștienți de acest lucru și să le dăm permisiunea de a căuta sprijin în propriile lor tradiții. Însă asta înseamnă deschidere și înțelegere din partea tuturor. De exemplu, în vechea cultură tradițională greacă, nou-născuților nu li se dă un nume. Mama nici măcar nu vrea ca un străin să îi admire bebelușul,

de teamă că acesta îi va fi luat. Dacă un neonatolog sau o asistentă medicală dintr-un spital de obstetrică de la noi ar întâlni aceste practici și nu ar ști motivele, ei ar putea crede: „Mama și bebelușul nu stabilesc o legătură puternică“.

Părinții de origine latino-americană trebuie adesea să renunțe la tradițiile de familie unită și apropiată pe care le aduc cu ei atunci când intră în societatea noastră. Ca rezultat, nu se simt sprijiniți. Au renunțat la multe dintre legăturile strânse de familie care le-ar fi dat putere în confruntarea cu sarcina dificilă de a se integra în societatea noastră.

Recomandări

Cartierele cu familii stabile și organizațiile comunitare constituie fundațiile necesare pentru satisfacerea nevoilor esențiale ale copiilor. Sprijinul pentru familii și caracteristicile lor culturale pot să vină din mai multe direcții.

Cartiere caracterizate prin coeziune

- Sprijinul comunității la nivel de cartier include familiaritatea cu ceilalți vecini, supravegherea stradală (monitorizarea unii de către alții și monitorizarea de către fiecare a proprietății celorlalți) și schimburi sociale, cum ar fi petrecerile de cartier. De la cartierul lor, familiile capătă o identitate personală și relații care sunt încurajatoare și suportive.
- Bisericele, școlile, asociațiile civice, grupurile de părinți și instituțiile țin structura unei comunități. La rândul lor, sunt întărite prin colaborarea pentru binele comunității – curățirea străzilor, crearea unui parc, existența unui program after-school, centre comunitare pentru diverse activități etc. Mediul

comunității este îmbunătățit, de asemenea, de organizații finanțate dincolo de nivelul cartierului: poliție, pompieri, asistente medicale din sistemul de sănătate publică, biblioteci, magazine cooperatiste. Mare parte din această infrastructură socială, care poate sprijini familiile, lipsește sau este pe cale de dispariție în multe comunități (de exemplu, programele de vizite medicale la domiciliu efectuate de către asistente medicale, bisericile, bibliotecile).

Programele statale și federale

- Acestea trebuie concepute, așa cum se întâmplă din ce în ce mai mult, să conlucreze cu eforturile locale cât mai deplin posibil. Încercările de a controla școlile, organizațiile și practicile locale (de pildă, hârțogăraia neproductivă și responsabilitatea) demoralizează adesea eforturile locale. Astfel de programe ar trebui să profite mai mult de rețelele comunitare și culturale existente. Programele noi ar putea fi evaluate printr-un test bazat pe un singur indicator: „Sprijină sau subminează funcționarea familiei și infrastructura socială cu bază comunitară” (inițiativele educative nu sprijină foarte mult funcționarea familiei). Un asemenea test ne-ar ajuta adesea să evităm gândirea nerealistă că inițiativele izolate pentru astfel de programe pot să compenseze lipsa fundamentelor elementare sau existența unor fundamente vulnerabile. Noi eforturi de cercetare se adaugă capacității noastre de a evalua programele⁹⁶.

96 Karr-Morse, R. și M. Wiley, *Ghosts from the Nursery*, Atlantic Monthly Press, New York, 1997; S. Provence și A. Naylor, *Working with Disadvantaged Parents and Their Children: Scientific and Practical Issues*, Yale University Press, New Haven, 1983; A.S. Honig și J.R. Lally, *Infant Caregiving: A Design for Training*, Syracuse University Press, Syracuse, N.Y., 1981; J.R. Berueta-Clement, L.J. Schweinhart,

Famiiliile cu probleme multiple

- Programele destinate famiiliilor cu probleme multiple trebuie să ofere disponibilitate 24 de ore pe zi pentru bebeluși și copii, sprijin și îndrumare pentru părinți și familie; servicii de ajutor și în caz de criză; capacități de diagnostic și intervenție timpurie; oportunități de pregătire educativă și vocațională, toate integrate în ceea ce noi (SIG) am numit un Sat vertical. Un astfel de Sat vertical trebuie să se caracterizeze prin respectul permanent pentru famiiliile expuse riscurilor multiple sau cu multe probleme și capacitatea de a persevera cu căldură și compasiune în ciuda imeselor dificultăți. Asemenea relații fac parte din programul Puncte de cotitură (vezi Anexa).

Creșele și școlile

- Pentru a realiza implicarea familiei și a face școlile mai sensibile la comunitățile pe care le slujesc, dirijarea parentală și comunitară este, prin urmare, esențială ca un prim pas. Părinții și membrii comunității, lucrând îndeaproape cu profesorii, ar putea înființa o structură pentru fiecare școală publică (similară cu cea a unei școli particulare), cu un consiliu de conducere local compus din consilieri și comitete de lucru în toate ariile importante (cuprinzând programa, activitățile speciale, teatrul, dansul, muzica și activitățile de tip after-school).

W.S. Barnett, A.S. Epstein și D.P. Weikart, *Changed Lives: The Effects of the Perry Preschool Program on Youths Through Age Nineteen*, High/Scope, Ypsilanti, Mich., 1984; C.T. Ramey și F.A. Campbell, „Preventive Education for High-Risk Children: Cognitive Consequences of the Carolina Abecedarian Project”, în *American Journal of Mental Deficiency*, nr. 88 (1984), pp. 515–523; Greenspan ș.a., *Infants in Multi-Risk Families*.

- Atât familiile, cât și cartierele ar fi mai puternice dacă școlile ar evolua spre adoptarea unui rol mai extins în comunitate decât cel pur de învățământ. Acest lucru ar fi valabil mai ales în cartierele și comunitățile cu risc crescut. Acest rol înseamnă programe extrașcolare mult mai ambițioase, care să includă diferite tipuri de activități, de la activitatea educativă de ajutorare a copiilor care au nevoie să își sporească oportunitățile de învățare la chimie, fizică, biologie, matematică, artă, literatură și până la activități artistice pentru acei copii care sunt interesați și de teatru, muzică și sport. Tuturor copiilor trebuie să li se ofere șanse egale de a participa la activități pentru care există cerere mare, cum ar fi sportul și teatrul, având la dispoziție diferite echipe și ligi și multe oportunități de spectacole. Asistența medicală ar putea fi făcută mai accesibilă prin intermediul școlilor. Întrunirile de seară ale comunității ar putea să folosească spațiul școlii.
- În cazul familiilor expuse riscurilor multiple și al celor cu multe probleme, școala ar putea fi organizată ca o instituție cu program permanent.
- Cei care lucrează cu copii mici – în creșe, în sistemul medical, în școli sau în instituțiile de asistență socială – ar trebui să facă tot ce pot pentru a conlucra cu părinții ca o echipă, în loc să intre în competiție (controlul accesului). Conștientizarea competiției și discuțiile pe această temă pot constitui un pas important către cooperare.
- Fără salarii adecvate și respect pentru importanța muncii lor, nu ne putem aștepta din partea personalului din creșe sau a profesorilor ca ei să îi sprijine pe părinții anxioși sau stresați. Îmbunătățirea statutului și salariilor profesorilor și angajaților implicați în îngrijirea copiilor trebuie să fie o prioritate națională.

Oferindu-le acestora educația și apoi supervizarea necesare, vom face multe în direcția prevenirii epuizării profesionale.

- Cei care lucrează cu familiile trebuie să caute permanent tradițiile și învățăturile care sprijină rolul părintelui. Valorile și țelurile pe termen lung, împărtășite de diverse religii și culturi, cântăresc mai mult decât conflictele cu privire la mijloacele și stilurile de parentaj. Bisericile care abordează aceste nevoi esențiale contribuie deja mult la micșorarea stresului părinților moderni.

7

PROTEJAREA VIITORULUI

Nicio temă despre nevoile esențiale ale copiilor nu ar fi completă fără punerea în discuție a angajamentului țărilor dezvoltate față de copiii din părțile afectate de probleme grave sau părțile cel mai puțin dezvoltate ale lumii.

Noi, cei din țările dezvoltate, deplângem condițiile din țările care permit sau provoacă existența foametei, bolilor și disoluției familiei la nivel de mase. Prin intermediul diverselor organizații și grupuri internaționale de ajutor, facem încercări de a îmbunătăți unele dintre aceste condiții. Cu toate acestea, la nivel global nu ne-am angajat în favoarea copiilor lumii așa cum am făcut-o în alte scopuri politice și economice. Nu am pus în fruntea priorităților internaționale foametea și bolile copiilor. Deși ne gândim în mod rațional că există obstacole politice (și uneori culturale) în calea protejării copiilor lumii, știm cu toții că am putea să facem mai mult dacă acesta ar fi scopul nostru numărul unu de pe agenda internațională.

Examinând politicile noastre generale față de copii, este nevoie să ținem cont că și privarea afectivă poate

să aducă la fel de multe pagube ca privarea fizică și alimentară. În unele privințe, vătămările cauzate de privarea afectivă dezvoltării normale a copilului sunt chiar mai devastatoare, din cauza suferinței și dezorganizării emoționale pe care le produce. Astfel de privări vlăguiesc spiritul omenesc și capacitatea oamenilor de a fi părinți buni pentru generațiile viitoare. Îngrijirea copilului nu permite separarea nevoilor fizice de nevoile emoționale. De fapt, o parte din motivația noastră de a scrie această carte despre nevoile esențiale ale bebelușilor și copiilor mici o constituie dorința noastră de a reuni toate nevoile de bază ale copiilor într-un singur cadru, în care împlinirile fizică, socială, emoțională și intelectuală sunt văzute, toate, ca fiind în egală măsură esențiale pentru continuarea vieții omenești așa cum o știm și, în mod cert, pentru continuarea progresului social, politic și economic în lumea întreagă. Acest cadru ar face posibil un „carnet de note“ pentru fiecare țară, bazat pe gradul în care satisface acea țară aceste nevoi esențiale. Carnetul de note pentru nevoile esențiale ne-ar da posibilitatea de a merge dincolo de indicatori ai bunăstării copiilor, precum mortalitatea infantilă, morbiditatea și sărăcia, și să avem în vedere indicatori-cheie pentru fiecare nevoie, în baza recomandărilor sugerate anterior în această carte. De exemplu, s-ar putea avea în vedere politicile privind acordarea concediului parental, legile privind munca prestată de copii, calitatea îngrijirii acordate bebelușilor abandonati și programele de sprijinire a familiei în ceea ce privește nevoia esențială de îngrijire și educare continuă.

Când ne gândim la viitorul copiilor, indiferent dacă este vorba de cei din țările dezvoltate sau de cei din țările în curs de dezvoltare, ne vin imediat în minte amenințările nucleare, biologice și ecologice. Capacitatea de a limita proliferarea armelor nucleare pare să reprezinte

mai degrabă doar încetinire, decât o limitare reală. Provocările ecologice, cum sunt încălzirea globală și substanțele toxice din deșeurile industriale care distrug rezerva de apă, regnul vegetal sau viața marină, constituie îngrijorări din ce în ce mai serioase. Boli noi, ca SIDA, care pot să traverseze rapid frontierele naționale, reprezintă o altă amenințare importantă pentru viitorul nostru, ca și armele biologice de distrugere în masă, care în prezent devin tot mai accesibile, alături de armele nucleare.

Acestea sunt amenințări vizibile pentru viitorul nostru. Ele stârnesc două reacții. Una o constituie teama și deznădejdea, însoțite adesea de negare și evitare. A doua reacție este intensificarea colaborării internaționale pentru a reduce sau combate aceste amenințări. Teamă, negarea și evitarea, însă, încetinesc colaborările internaționale de care este nevoie.

Toate acestea ar părea niște chestiuni foarte îndepărtate de nevoile esențiale ale copiilor, dacă nu ar fi faptul că toate celelalte nevoi pâlesc în fața nevoii de supraviețuire și de naștere a unor noi generații. Fiecare generație poate acum să submineze viața pe Pământ, până acolo încât să periclitizeze habitatul și supraviețuirea generațiilor viitoare. Cea mai importantă moștenire pentru copiii noștri este o planetă sigură care să mențină și să susțină dezvoltarea umană. Fără îndoială că aceasta ar trebui să fie mai curând prima, și nu ultima dintre nevoile esențiale, însă, din cauza naturii sale înfricoșătoare (și a tendinței pe care o avem de a o nega, ca preocupare majoră), cel mai bine este să fie considerată drept o nevoie atotcuprinzătoare, în relație apropiată cu toate celelalte nevoi.

Pentru a proteja viitorul, este nevoie ca toate națiunile lumii să coopereze cu o mult mai mare eficiență decât până acum. Cooperarea internațională fără

precedent, de care este nevoie, dezvăluie, însă, un nivel mai profund al acestor șapte nevoi esențiale.

Ne confruntăm în prezent cu un nou tip de interdependență, cu un nou tip de provocare psihologică, cu care umanitatea nu s-a mai confruntat. Mai mulți factori au provocat schimbarea de la grupuri relativ mici, cu granițe între ele, la un singur grup mare, mondial. Statele Unite nu se mai pot ascunde în spatele hotarelor sale, Canada, în spatele granițelor ei, India, în spatele granițelor ei ș.a.m.d. Legăturile, în ceea ce privește valorile, idealurile, sistemele politice sau caracteristicile culturale naționale, care ajută grupuri relativ definite să formeze relații de coeziune și să sprijine comunități și societăți, sunt destrămate în prezent de preocupări și influențe mai globale.

Întâi de toate, amenințările deja menționate – armele nucleare, dezastrul ecologic și provocările biologice – ne reunesc într-o interdependență a fricii. Arderea țițeiului în Orientul Mijlociu poate crea nori care să blocheze soarele în alte părți ale lumii. Virusurile create în laboratoarele dintr-o parte a lumii pot să afecteze cetățeni din altă parte a planetei. În ciuda încercărilor de a crea o umbrelă care să protejeze o țară de atacul nuclear, o astfel de umbrelă nu s-a inventat. Prin urmare, interdependența biologică, ecologică și nucleară provoacă temeri care ne leagă pe toți. Numai soluțiile comune pot să reducă această teamă.

În al doilea rând, suntem tot mai legați economic între noi. Piețele care se prăbușesc în Indonezia sau America de Sud pot să afecteze piețele din Statele Unite și Europa. Aceste evenimente au devenit cât se poate de evidente în ultimii ani, când a existat o acțiune puternică a statelor occidentale pentru sprijinirea economiilor din Asia și America de Sud. Legat de interdependența economică este modul în care companiile și corporațiile

mari creează noi organizații care traversează frontierele internaționale. Unii se îngrijorează deoarece aceste companii mari pot să opereze asemenea unor guverne, fără reguli sau reglementări. Acordurile internaționale de comerț, în baza cărora își desfășoară ele activitatea, prevalează față de reglementările privind sănătatea și mediul ale fiecărei țări în parte. Indiferent de riscuri, ele creează încă o direcție de interdependență.

Un al treilea factor este interdependența cauzată de comunicare. Televiziunea este pretutindeni, reunind toate părțile lumii. În curând, internetul va lega orice individ din orice colț îndepărtat al lumii de orice altă persoană. Interesant, comunitatea de interese și tipare culturale, fie ele în muzică, modă sau filme, aduce laolaltă oamenii planetei mai repede decât pot guvernele lor să se unească. Vedem, de asemenea, lideri mai tineri împărtășind valori comune cu alți lideri mai tineri care apar în multe țări ale lumii. Aceste valori comune izvorăsc fie din experiențe educaționale comune, fie din interdependența comunicării.

Suntem, prin urmare, legați cu toții unii de alții, indiferent dacă prin teamă, comunicare sau economie. Cum să funcționăm ca o adevărată familie globală sau ca un veritabil sat planetar?

În trecut, am soluționat conflictele internaționale fie prin cooperare, fie prin intimidare. Dacă nu dădea rezultate cooperarea, exista întotdeauna la îndemână intimidarea. Țările cu putere militară mai mare puteau să învingă folosind o mentalitate de tip „supraviețuirea celui mai puternic” sau „unde este puterea, acolo și dreptatea”. Vedem acum însă că asemenea strategii, așa cum s-a evidențiat din experiența Statelor Unite în Vietnam și din cea a Uniunii Sovietice în Afganistan, adesea nu dau rezultate nici măcar deținând o forță militară superioară. În orice caz, țări mai mici, mai

puțin puternice, vor avea în curând suficiente arme biologice și nucleare pentru a cauza daune inacceptabile fie în propria zonă, fie în altă parte. Cu alte cuvinte, când majoritatea țărilor au capacitatea de a distruge planeta, riscurile folosirii intimidării sunt prea ridicate.

În mod tipic, când grupurile devin foarte mari, indivizilor le este greu să se organizeze. Ei recurg la mecanismele psihologice primitive pe care le vedem adesea guvernând relațiile internaționale, cum ar fi gândirea polarizată de tip „noi contra lor“, nerecunoașterea sau retragerea, suspiciunea și încercările de manipulare și intimidare. Totuși, aceste tactici primitive, indiferent că au fost folosite între indivizi sau între națiuni, au doar un succes parțial în păstrarea organizării grupurilor din trecut. În lumea viitorului, din cauza interdependenței mai mari, aceste mecanisme primitive nu vor fi capabile să edifice cooperarea necesară pentru a proteja viitorul pentru generațiile următoare.

Prin urmare, viitorul poate fi protejat numai prin crearea unei noi psihologii, care să se poată confrunta cu interdependența noastră. Familia globală are nevoie de metode și tipare de comunicare care să nu se descompună în distorsiuni, polarizări sau tipare de retragere, evitare și suspiciune.

Cum se poate crea o astfel de psihologie a cooperării? Cum putem să ne mobilizăm fără precedent interdependența, pentru a accepta și susține diversitatea, pentru a extinde sentimentul comun al umanității și a colabora pe baze de cooperare?

În încercarea de a facilita comportamentul de grup mare, care să poată colabora cu altele în viitor, trebuie să examinăm factorii care au tendința de a spori gândirea suspicioasă, polarizată și retragerea sau agresivitatea.

Aici încheiem cercul: factorii care duc la extinderea sentimentului de umanitate comună sunt elementele

fundamentale despre care am discutat. Avem nevoie de aceste elemente fundamentale într-o profunzime și continuitate mai mare ca niciodată până acum în istoria noastră. Prin urmare, trebuie să schimbăm macazul, să întrerupem deplasarea către impersonal și fragmentare și să adoptăm câteva principii de bază ale dezvoltării umane, care pot să încurajeze colaborarea între oameni în viitor.

- **Siguranța de a avea satisfăcute nevoile fizice.** Grupurile preocupate de supraviețuire se vor uni în jurul nevoilor foarte concrete și nu își vor oferi luxul de a reflecta asupra țelurilor mondiale pe termen lung. A-i asigura populației lumii mâncare, locuințe și îngrijire medicală suficientă reprezintă o bază esențială, exact ca în cazul copiilor privați individual. Aici, câștigul economic nu mai poate constitui doar o chestiune personală, el trebuie să constituie o preocupare internațională largă. Strategiile care încurajează capacitatea fiecărei țări de a crește economic vor ajuta la asigurarea unui mediu sigur pentru toți.
- **O filosofie etică mondială, care sprijină relațiile umane permanente ce prezervă și susțin familiile și comunitățile.** Numai indivizii care se simt în siguranță, bine îngrijiți, sunt capabili să se alăture și să adopte o etică mai extinsă a umanității comune. Indivizii privați, ca și cei stresați și înfomețați adoptă o viziune concretă și îngustă, bazată pe propriile lor anxietate și teamă. Lipsa îngrijirii și educației elementare reduce drastic abilitatea lor de a-și oferi sprijin altor membri ai speciei umane. Ne-am îndreptat atenția asupra „supraviețuirii celui mai puternic”, tema competiției în evaluare, dar am negat importanța îngrijirii care le dă oamenilor posibilitatea de a forma și menține relații și familii,

de a coopera în grupuri și comunități și de a lucra împreună pentru îndeplinirea țelurilor politice, economice și militare. Într-o societate complexă, îngrijirea este fundamentul colaborării necesare supraviețuirii. Cu o lume interdependentă, care ne impune să adoptăm cu toții o gamă mai largă de „alții” decât am făcut-o vreodată și să ne proiectăm într-un viitor mult mai îndepărtat decât cel al vieții noastre sau a copiilor noștri pentru a proteja planeta, nu mai putem subestima importanța îngrijirii și educației în evoluția omului. Îngrijirea continuă, în familii stabile, reprezintă prin urmare o premisă pentru producerea de copii care să fie capabili să simtă o responsabilitate și o grijă mai cuprinzătoare.

- **Familii, așezăminte educative și comunități care ajută copiii să devină niște membri comunicativi, chibzuiți ai societății.** Așa cum am discutat în capitolele anterioare, este necesar ca pe această bază de îngrijire și educație să se clădească interacțiuni adecvate din punctul de vedere al dezvoltării, adaptate la diferențele individuale. Prin urmare, este nevoie ca indivizii din toată lumea să aibă o oportunitate pentru o educație avansată, centrată pe rezolvarea de probleme. De asemenea, trebuie să încurajăm comunitățile stabile să sprijine familiile și sistemul de educație și alte instituții care le dau posibilitatea cetățenilor să își dezvolte abilitățile de gândire reflexivă necesare, pentru soluționarea dificultăților comune ale lumii.

Asigurarea nevoilor esențiale ale bebelușilor și copiilor mici și ale familiilor lor este primul pas în producerea de cetățeni ai lumii, care să poată să își extindă suficient sentimentul de umanitate pentru a face față noii interdependențe a lumii. Așadar, cea de-a șaptea nevoie esențială identificată de

noi necesită, pentru a-și găsi soluția, îndeplinirea celorlalte șase nevoi. Aceasta înseamnă crearea de cetățeni ai lumii care să aibă un sentiment suficient de cuprinzător al umanității lor, pentru a-i accepta pe toți ceilalți astfel încât să poată să se îndrepte spre realizarea unor eforturi de colaborare bine gândite. Sentimentul nostru de justiție trebuie să se extindă, de asemenea, asupra echității dintre generații, asupra preocupării pentru felul de lume pe care o vor avea de înfruntat nepoții noștri. Fără o asemenea perspectivă, nu putem începe efortul fără precedent de a demara etape de planificare pe termen lung, de 50 de ani, pentru a reduce riscul unei catastrofe biologice, ecologice și nucleare.

Pentru a îndeplini acest țel, trebuie să ridicăm nevoile esențiale ale copiilor la nivelul de prioritate internațională absolută, alături de drepturile omului, ca un „drept” pentru toți. Cele șapte nevoi esențiale pot servi drept cadru (carnet de note) pe baza căruia țările, regiunile din cadrul țărilor și comunitatea internațională în ansamblu să monitorizeze situația actuală și să ofere stimulente pentru progres.

În întreaga lume, generațiile viitoare de copii și familii vor fi mult mai legate între ele. Pentru a proteja viitorul unui singur copil, trebuie să îl protejăm pentru toți.

MODELUL TOUCHPOINTS (PUNCTELE DE COTITURĂ)

Dr. T. Berry Brazelton

Mulțumiri: Autorul ar dori să le mulțumească lui Maureen O'Brien, Kristie Brandt și celorlalți colegi din programul Touchpoints pentru contribuția lor la această lucrare. Acest articol se bazează pe o lucrare publicată inițial în revista *Infants and Young Children*, nr. 10, pp. 74-84, 1997.

Toți părinții au beneficii de pe urma informațiilor despre dezvoltarea copilului și importanța faptului de a le oferi copiilor lor un mediu caracterizat de îngrijire și educație. Țelul nostru, ca specialiști în îngrijire, ar trebui să fie acela de a ne alătura lor ca aliați în sistemul de îngrijire a copiilor lor. Sistemele noastre actuale sunt prea adesea guvernate de criză, centrate pe deficit și neprimitoare pentru părinți. Multe familii, în special cele care au un copil cu nevoi speciale, se simt adesea izolate și nesprrijinite (Bowman ș.a., 1994; Turnbull, Turnbull

& Blue-Banning, 1994). Atenția noastră ar trebui să se concentreze, în schimb, asupra creării și dezvoltării unui sistem în care furnizorii de îngrijire gândesc preventiv și în care caracteristicile etnice, religioase și de stil de viață ale părinților sunt valorificate. În loc să tratăm o adolescentă însărcinată ca pe o ratată, fapt care o va îndepărta și care ne va micșora șansa de a avea o interacțiune reușită cu ea, am putea să-i acceptăm sarcina, să îi evidențiem potențialele oportunități viitoare pentru copilul ei și să îi oferim sprijinul nostru. Dacă noi, ca furnizori suportivi, putem să le oferim părinților informațiile și formarea necesare pentru ca ei să înțeleagă dezvoltarea copilului lor și să o îmbunătățească, putem să jucăm un rol crucial în direcția succesului sistemului familial.

În ultimii câțiva ani, am lucrat la modelul Puncte de cotitură (Brazelton, 1992). Punctele de cotitură sunt perioade din timpul primilor trei ani de viață, pe parcursul cărora salturile în dezvoltare ale copiilor au ca efect o pronunțată tulburare în sistemul familial. Punctele de cotitură sunt precum o hartă a dezvoltării copilului care poate fi identificată și anticipată atât de către părinți, cât și de către furnizorii de asistență specializată. (Vezi Figura 1.) S-au observat 13 puncte de cotitură în primii trei ani de viață, începând din timpul sarcinii. Ele se concentrează mai degrabă în jurul temelor de îngrijire care contează cu adevărat pentru părinți (de exemplu, hrănirea, disciplina) decât în jurul momentelor importante tradiționale. Parcurgerea de către copil a acestor puncte poate fi considerată o sursă de succes pentru sistemul familial. Cunoașterea acestor puncte de cotitură și a strategiilor de abordare a lor poate ajuta la reducerea tiparelor negative care altfel ar putea da naștere unor probleme în ariile somnului, hrănirii, învățării folosirii toaletei etc. Situarea în timp

a punctelor de cotitură poate fi oarecum întârziată în cazul unui copil născut prematur sau al unui nou-născut fragil, dar ele vor fi cu atât mai importante ca oportunități de sprijinire a părinților lor îngrijorați. Principiile generale ale modelului punctelor de cotitură pot fi găsite în figura de mai jos.

Specialiștii pot utiliza aceste puncte de cotitură ca pe un cadru pentru fiecare întâlnire cu familia în timpul primilor trei ani de viață ai copilului. Câteva ipoteze generale despre părinți formează nucleul practicii Puncte de cotitură cu familiile. Împreună, specialiștii și părinții pot să descopere temele recurente și strategiile de depășire a dificultăților din viitorul apropiat. De exemplu, în cazul copiilor de 4 luni, se poate prevedea că va exista în curând un salt în conștientizarea cognitivă a mediului.

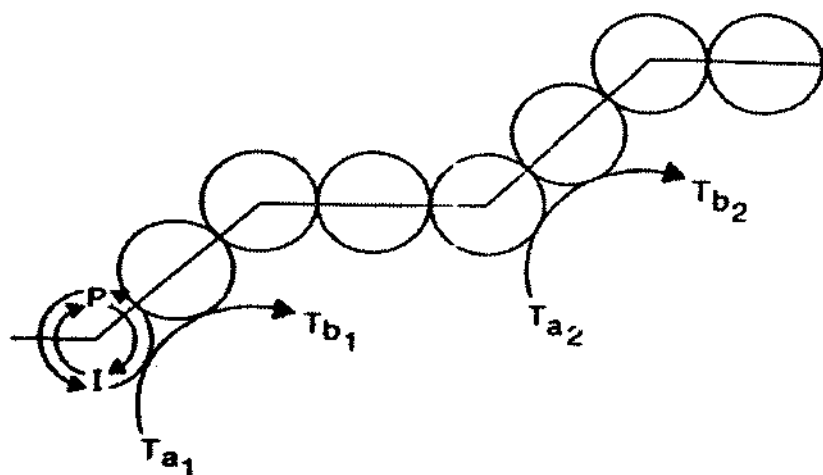

Figura 1. – Puncte de cotitură pentru intervenție

Principiile generale Touchpoints

1. Valorifică și înțelege relația dintre tine și părinte.
2. Utilizează comportamentul copilului ca limbaj.
3. Identifică ce anume aduci tu în interacțiune.
4. Fii dispus să discuți chestiuni care depășesc rolul tău tradițional.
5. Caută oportunități pentru sprijinirea măiestriei părinților.
6. Concentrează-te asupra relației părinte-copil.
7. Valorifică pasiunea oriunde o descoperi.
8. Valorifică dezorganizarea și vulnerabilitatea ca pe o oportunitate.

Copilul va fi greu de hrănit. Se va opri din mâncat ca să privească în jur și să asculte fiecare stimul din mediul înconjurător. Spre mâhnirea părinților, va începe din nou să se trezească noaptea. Totuși, când părinții vor înțelege această perioadă ca pe o precursoră firească a dezvoltării rapide și interesante care urmează, nu va mai fi nevoie să se simtă de parcă aceasta reprezintă un eșec. În cadrul Punctelor de cotitură, îndrumarea sau „schelăria” pe care specialiștii le-o pot oferi părinților este mai degrabă una de sprijinire, decât una prescriptivă. Îndrumarea anticipativă nu este doar o furnizare de „recomandări ale specialistului”, ci purtarea unui dialog, o discuție comună în jurul felului în care se simt părinții și al modului în care ar reacționa în fața unor noi provocări. Acesta se bazează, în parte, pe modul în care au tratat în trecut chestiuni înrudite.

Părinților li se pare liniștitor că salturile și regresele în dezvoltare sunt ceva la care să se aștepte. Conceptul

de suprapunere, pe diferite direcții de dezvoltare, reprezintă adesea o modificare în gândire pentru părinți, care fără acest concept ar pune adesea la îndoială propria lor eficiență în îngrijirea copilului. În fața regreselor comportamentale ale copilului lor, ei se întreabă ce nu fac bine. Comunicarea acestor puncte de cotitură îi ajută pe părinți să se simtă mai încrezători în ei înșiși și în copilul lor.

Modelul Puncte de cotitură a fost creat inițial pentru cadrul de asistență medicală primară. Cu toate acestea, modelul nostru este utilizat acum de specialiști din diverse discipline, care lucrează într-o varietate de medii. Noi prețuim experiența profesională a practicienilor și îi încurajăm să adapteze modelul la propria lor clientelă sau cadru. **Ipotezele despre utilizarea de către specialiști a acestui model pot fi găsite în Tabelul 3.** Esența formării profesionale în modelul Puncte de cotitură constă în îndrumarea anticipatoare preventivă, abordarea sa este una multidisciplinară, iar atenția sa se concentrează asupra interesului comun al părinților și specialiștilor pentru copil. Touchpoints se concentrează pe construirea de relații ca *țel* integrant al interacțiunilor părinte-practician în diverse cadre: cursurile de pregătire pentru naștere, în timpul vizitelor la cabinet și la domiciliu, în întâlniri la creșe etc. Continuitatea îngrijirii oferite familiilor confruntate cu serviciile fragmentate este, de asemenea, un punct central în activitatea noastră. Cum pot practicienii individuali să lucreze ca o echipă, pentru a sprijini un sentiment de legătură cu familiile, care este semnificativ pentru sănătatea și dezvoltarea copilului? Din perspectiva sistemelor, credem că, pentru cea mai bună practică în raport cu familiile, este esențială crearea unei comunități a practicienilor.

Țelul nostru este deopotrivă să schimbăm practica individuală și să provocăm o modificare în sistemul mai

larg de îngrijire în jurul familiilor. Realizarea acestei modificări la nivelul comunității necesită o extindere a definiției de „practician“, pentru a include gama completă de furnizori care se află în slujba familiilor din perioada prenatală până în copilărie, și includerea de practicieni din diverse cadre de practică (de exemplu, cabinete de pediatrie, spitale, instituții particulare/nonprofit și publice, creșe etc.). Acest model multidisciplinar centrat pe comunitate se testează acum ca program-pilot în 13 comunități și primele rezultate sunt încurajatoare.

Ca model conceptual, noi vedem cadrul Punctelor de cotitură ca pe o bază pentru ajutorarea indivizilor și sistemelor lor să îmbunătățească îngrijirea oferită familiilor. Cu două centre de interes, dezvoltarea și relațiile, modelul are implicații pentru furnizori multidisciplinari de îngrijire și pentru diverse familii. Pe măsură ce situațiile de practică se îndreaptă spre o mai mare colaborare, orientarea către o comunitate a practicienilor trebuie să cuprindă un cadru conceptual exprimat explicit. Atunci când va fi adoptat de organizație și împărtășit de colegi, acest cadru poate forma baza pentru dezvoltarea profesională în locul de desfășurare a activității și în comunitate. Numai atunci vom fi capabili să depășim actuala stare de fragmentare a serviciilor, pentru a ne alătura mai eficient familiilor ca aliați în cadrul unui sistem mai grijuliu, fără delimitări precise.

Bibliografie

Bowman, P., Grady, M., Kendrick, M., Ladew-Duncan, J., Mentzer, S., Newman, R., Pease, R., Son., K. și Spandinger, L., *From the heart: Stories by mothers of children with special needs*, University of Southern Maine, Portland, ME, 1994.

Brazelton, T.B., *Touchpoints: Emotional and behavioral development*, Ed. Addison-Wesley, Reading, MA, 1992.

Turnbull, A.P., Turnbull, H.R. și Blue-Banning, M., Enhancing inclusion of infants and toddlers with disabilities and their families: A theoretical and programmatic analysis, *Infants and Children*, nr. 7 (1994), pp.1-14.

Teme majore la fiecare punct de cotitură

Punctul de cotitură prenatal

Pregătirea – Părinții se pregătesc pentru paternitate, respectiv maternitate, atât fizic, cât și mental. Nerăbdarea și anxietatea în legătură cu procesul nașterii sunt pe primul loc în mintea lor, pe măsură ce se apropie data nașterii.

Bebelușii imaginați – Bebeluși imaginari – idealizați, vătămați și reali – sunt elemente active ale vieții interioare a părintelui (părinților). Ele sunt dovada angajamentului lor afectiv față de copil, al modificărilor în viziunea lor despre ei înșiși și al anxietății cu privire la solicitările viitorului.

Relațiile – Pregătirea pentru venirea pe lume a copilului este însoțită de o realiniere a relațiilor. Adesea, relația mamelor cu propriile mame devine mai intensă. Prietenii cu cei de seama lor, care nu au copii, s-ar putea să piardă din importanță. Ca practician, joci un rol important în constelația de sprijin din jurul viitoarei mame.

Părintele imaginat – E posibil ca viitorii părinți să simtă deopotrivă mândrie și îndoială de sine când se imaginează ca părinți. Părintele imaginat este asociat cu bebelușul imaginat.

Punctul de cotitură de la apariția nou-născutului

Sănătate – Bebelușul meu e bine? Părinții au nevoie să fie asigurați că bebelușul lor este sănătos. Iar dacă nu este sănătos, ei necesită onestitate și sprijin pentru abordarea chestiunilor privitoare la sănătatea copilului lor.

Emoțiile parentale – Părinții trăiesc emoții intense și adesea complet opuse și confuze cu privire la nașterea copilului. Fericirea, ușurarea, anxietatea, dragostea, mânia, singurătatea, bucuria și îndoiala pot toate să apară. Bebelușul este un puternic provocator al gamei de puncte emoționale forte și slabe ale părintelui.

Bebelușul real – Caracteristicile unice ale copilului – sex, dimensiuni, culoare, temperament – sunt descoperite și li se conferă însemnătate de către părinți pe măsură ce ei încep să înlocuiască bebelușul idealizat din imaginația lor cu cel real care tocmai li s-a născut.

Atașamentul – Relația cu bebelușul se va dezvolta pe măsură ce se va derula primul an de viață al acestuia, dar evenimentele din primele minute și ore ale vieții împreună dau un imbold legăturilor afective inițiale dintre părinte și copil.

Punctul de cotitură de la vârsta de 3 săptămâni

Epuizarea părintelui – Bunăstarea emoțională a părintelui este deosebit de vulnerabilă în acest moment. Mama încă se recuperează după naștere și e posibil să treacă printr-o depresie postpartum. Solicitățile copilului sunt foarte mari, dar capacitatea mamei de a interacționa cu el nu este încă definită clar.

Hrănirea – Necesitățile de îngrijire a copilului se concentrează în jurul hrănirii și dormitului. Hrănirea este cea mai puternică reprezentare a abilității părintelui de a avea grijă de copil. Chestiunile legate de creșterea

în greutate, de orarul de hrănire și de eliminare sunt adesea în primul plan al preocupărilor părinților la această primă vizită.

Individualitatea – Organizarea comportamentală și temperamentul copilului încep să devină mai vizibile. El începe treptat să le arate părinților cum reacționează la eforturile lor de a-l îngriji.

Relațiile – Schimbările din viața părinților sunt acum mai frapante. Relația dintre părinții înșiși se modifică. Și relațiile cu familia extinsă, prieteni și societate în general sunt acum în mod evident diferite față de perioada de dinaintea venirii pe lume a copilului.

Punctul de cotitură de la vârsta de 6–8 săptămâni

Sociabilitatea – Bebelușul începe să devină mai sociabil. Capacitățile sale sporite de a se angrena în lume – perioade mai lungi de atenție, atenție vizuală, zâmbete sociabile – le oferă părinților ocazia de a interacționa cu bebelușul dincolo de cerințele îngrijirii.

Încrederea în sine a părintelui – Epuizarea și istovirea emoțională pe care le trăiesc părinții când bebelușul are vârsta de 3 săptămâni sunt de obicei înlocuite de o viziune mai așezată despre parentaj. Proaspetele mămici și proaspeții tătici nu mai supraviețuiesc și atât, ci sunt părinți. Pe măsură ce obiceiurile de hrănire și de somn devin mai stabile și mai predictibile, părinții au tendința să devină mai încrezători în sine. De exemplu, ei pot să facă distincție între felurile de plâns ale copilului și își gestionează propriul program de somn mai bine decât la 3 săptămâni.

Relațiile – Părinții reintră în lumea exterioară. Bucuria și epuizarea nașterii și adaptarea inițială la copil au trecut, iar chestiunile legate de restabilirea relațiilor și reîntoarcerea la serviciu devin mai vizibile. La acest

moment, părinții sunt adesea îngrijorați că relația dintre ei s-a alterat pentru totdeauna.

Punctul de cotitură de la vârsta de 4 luni

Atașamentul – Legăturile afective puternice dintre copil și părinți se formează prin tipare de interacțiune mai clare și mai predictibile.

Interesul față de lume – Copilul începe să își îndrepte atenția spre exterior. Începe să devină captivat și interesat de lumea exterioară.

Tipare de îngrijire – Se stabilesc obiceiurile de îngrijire – adesea cu efectul unei mai mari încrederi în sine a părinților. Obiceiurile de hrănire și somn devin mai predictibile.

Solicitările copilului – Solicitățile sporite și mai eficiente de atenție din partea copilului pot satisface dorința părinților de a avea o relație cu copilul sau îi pot necăji pe părinții care nu reușesc să împlinească solicitarea acestuia.

Implicarea tatălui – Pe măsură ce copilul devine tot mai interesat de lume, este posibil ca tatăl să sesizeze mai multe oportunități de a se ocupa de copil. Este posibil ca mama să simtă această orientare spre exterior a copilului ca pe o pierdere a intimității.

Punctul de cotitură de la vârsta de 7 luni

Abilitățile motorii – Abilitățile motorii ale copilului, asociate cu o mai mare conștientizare cognitivă, îi conferă un control mai mare asupra mediului său. Controlul sporit al trunchiului îi permite să exploreze cu mâinile mai liber, iar inițierea apucării ca într-un clește îi permite să își folosească mâinile mai eficient. Copilul explorează cu mai multă țință.

Hrănirea – Noile abilități motorii și cognitive ale copilului îi afectează hrănirea, în sensul că nu mai este mulțumit doar cu simpla hrănire de către altul. Distragerea ușoară a atenției care l-a caracterizat în ultimele câteva luni este înlocuită de nevoia de a participa activ la procesul de hrănire, precum și la tot ce se petrece în jurul său.

Somnul – Entuziasmul de a explora lumea se prelungește și pe timpul nopții. Să-l faci pe copil să se culce și să doarmă și să aibă grijă de el când se trezește noaptea îi reîntoarce pe părinți la încercări pe care poate că le credeau trecute.

Permanența obiectelor – Copilul începe să înțeleagă că obiectele au o existență distinctă de percepțiile sale senzoriale. El își manifestă interesul pentru manipulara obiectelor și pentru descoperirea proprietăților fizice ale acestora.

Punctul de cotitură de la vârsta de 9 luni

Mobilitatea – Abilitățile motorii se află în prim-planul activităților copilului. La acest moment, el poate, în mod obișnuit, să se ridice și să stea în picioare, însă nu poate să își mențină îndeajuns de bine echilibrul pentru a merge. În același timp, el poate efectiv să se târască de-a bușilea și să se strecoare într-o mulțime de locuri la care nu putea să ajungă înainte.

Atenționarea socială – Copilul devine acum mai conștient de reacțiile părinților la activitatea sa. Este posibil să meargă de-a bușilea până la un loc interzis lui, doar pentru a vedea reacția lor. Acest fapt deschide pentru părinți și copil o nouă lume de înțelegere și neînțelegere.

Permanența persoanelor – Saltul cognitiv reprezentat de înțelegerea de către copil a faptului că

obiectele au o existență proprie, distinctă de percepțiile sale senzoriale imediate se face acum în mod liber către persoane. Când oamenii vin și pleacă, bebelușul vrea să-i rețină sau îi împinge departe de el.

Controlul – Atât somnul, cât și hrănirea sunt afectate de nou-descoperitele abilități ale copilului de a se mișca și gândi. Noua conștientizare a intențiilor reciproce aduce în prim-plan chestiuni legate de cine deține controlul.

Punctul de cotitură de la vârsta de 12 luni

Independența – Echilibrul dintre independență și dependență se bazează pe un atașament solid între copil și persoana care îl îngrijește. Abilitatea lui de a-și explora lumea este sprijinită de siguranța relațiilor sale. Paradoxul unei dependențe mai mari, care duce la o mai mare independență, este adesea greu de acceptat de părinți într-o perioadă în care dependența se exprimă atât de puternic.

Abilitățile motorii – Abilitatea copilului de a se mișca în două picioare este o realizare plină de semnificație pentru părinți și incitantă pentru copil. Anticiparea abilității, dar nedeținerea încă a acesteia, poate fi frustrantă pentru copii. Așteptările părinților legate de primii pași și reacția lor la negativismul copilului ar putea îngreuna mai mult decât este nevoie această atingere a unui reper deosebit de important în dezvoltarea copilului.

Învățarea – Lunile de după primul an de viață sunt pline de descoperiri. Copilul are acum un sentiment al permanenței obiectelor și începe să exploreze proprietățile acestora și restul lumii cu interes și hotărâre, experimentând obiectele și căutând reacțiile celorlalți la ceea ce descoperă el.

Iritabilitatea – Datorită progreselor în abilitățile de a se mișca singur și a comunica verbal, copilul poate să vrea să își folosească noile abilități. Este posibil ca acum comunicările lui să capete un ton negativ, pe măsură ce învață că directivele lui au efectul de a le mobiliza pe persoanele care îl îngrijesc.

Punctul de cotitură de la vârsta de 15 luni

Autonomia – Saltul fizic și intelectual în dezvoltare, care marchează intrarea în copilăria mică, reclamă exersarea de către copil a noilor sale capacități. Provocarea pentru părinte este să încurajeze aceste abilități noi, dar în același timp să țină copilul în siguranță și să-l învețe care sunt limitările sale.

Joaca – Acum, copilul este un adevărat explorator. Tranzacțiile sale cu lumea fizică se caracterizează prin experimentare și descoperire. Să facă baie constituie o studiere a apei și a proprietăților obiectelor care se scufundă și plutesc. Fiecare ungher al casei reprezintă o altă regiune care trebuie explorată. Pe lângă pasiunea sa pentru explorare, îl interesează acum și efectul pe care îl are el asupra obiectelor și oamenilor.

Abilitățile motorii – Există o mare variație în privința vârstei la care copiii încep să meargă. Cei mai mulți, însă nu toți copiii care se dezvoltă tipic merg la această vârstă. Dacă nu merg, probabil că părinții lor sunt îngrijorați. Abilitățile motorii fine sunt acum mai rafinate. Copilul poate să întindă mâna după obiecte mici, să le apuce și să le dea drumul cu o ușurință mai mare decât la 12 luni. Și poate să o ia la fugă chicotind, combinându-și autonomia incipientă cu recent descoperite abilități motorii.

Dependența – Reversul autonomiei este extrema dependență existentă adesea la această vârstă. Când

copilul își exersează recent descoperitele abilități, el descoperă adesea că se află acolo de unul singur și trebuie să se asigure că părinții lui sunt acolo când are nevoie de ei. Aceasta este perioada în care anxietatea față de persoanele necunoscute și anxietatea de separare se află în punctul culminant.

Limbajul – Învățarea limbajului începe să consume mai mult din energia copilului. E posibil ca el să utilizeze câteva cuvinte, dar, și mai important, este mai vizibilă înțelegerea de către copil a impactului lor. Frustrarea de a vrea să spună ceva, de a ști că acel lucru poate fi spus, de a încerca să-l spună, dar de a nu fi înțeles de ceilalți poate să fie foarte mare. La această vârstă, copilul înțelege mai bine decât poate să se exprime.

Punctul de cotitură de la vârsta de 18 luni

Cogniția – Aceasta e perioada când abilitatea copilului de a gândi trece de la „aici și acum“ la planul simbolic. Acest lucru se vede cel mai bine în creșterea spectaculoasă a folosirii limbajului nu doar pentru a obține ceea ce îi trebuie, ci și pentru a descrie și organiza ceea ce experimentează. Se observă, de asemenea, în jocul simbolic mai sofisticat.

Sentimentul sinelui – Această perioadă este marcată de o mare modificare în conștiința de sine a copilului. Frustrarea pe care o exprimă când nu reușește să imite cu succes un adult, înțelegerea sporită a ceea ce înseamnă comportament bun sau rău și manifestările de mândrie la succesele sale și de empatie față de alții marchează, toate, dezvoltarea unui sentiment mai clar al sinelui.

Luptele pentru control – Noile abilități sunt însoțite inevitabil de dorința de a le exersa. Dezvoltarea

remarcabilă a capacităților intelectuale și personale duce la conflicte între copil și persoanele care îl îngrijesc. Fiecare limită este o provocare pentru autonomia copilului. Părinții sunt adesea prinși cu garda jos de intensitatea pe care o manifestă în aceste conflicte copilul lor până nu de mult atât de ușor de stăpânit.

Limbajul – La această vârstă, copilul posedă de regulă un set de câteva cuvinte pe care le poate folosi în mod repetat și eficient, dar înțelegerea limbajului continuă să depășească abilitatea lui de a se exprima. Adulții pot să utilizeze limbajul pentru a-i explica diverse lucruri și pentru a-i stăpâni comportamentul într-o manieră mult mai eficientă decât în trecut. Însă copilul este încă legat de aspectul fizic și senzorial. Așteptările legate de înțelegerea limbajului trebuie să fie temperate de cunoașterea faptului că acel copil continuă să aibă nevoie de contactul direct cu oamenii și lucrurile.

Punctul de cotitură de la vârsta de 2 ani

Jocul simbolic – Copilul intră acum în lumea cu totul nouă a imaginației. În jocul său simbolic, el poate să înceapă să „joc” obiceiurile din viața lui și să imite rolurile adulților din jurul său. Folosește obiectele pe care le manipulează – cuburile, păpușile sau mașinuțele sale – pentru a înțelege o lume complexă.

Limbajul – capacitatea copilului de a atribui semnificație în jocul său egalează capacitatea de a face la fel cu limbajul. El utilizează acum verbe în propoziții scurte și începe să folosească limbajul ca pe un mijloc de interpretare a propriilor sale acțiuni. Sporirea spectaculoasă a abilității de a înțelege și utiliza limbajul îi permite să intre în comunitatea celor care vorbesc.

Autonomia – Faimosul neastâmpăr al copilului în vârstă de 2 ani are două laturi. Este apogeul recent

descoperitelor abilități fizice, cognitive și sociale care trebuie să se exprime. Și este generalizarea excesivă a abilităților percepute, la tot ce se poate imagina. Părinții, care s-au relaxat un pic în ceea ce privește îngrijirea copilului, se confruntă acum cu o personalitate care consideră că are priorități mult mai importante decât părinții săi.

Abilitățile motorii – La 2 ani, un copil are un control motoriu mult mai bun decât cu doar câteva luni înainte. Abilitățile sale motorii vaste s-au dezvoltat până la punctul în care se poate cățăra pe aproape orice. Abilitățile motorii fine îi permit să manipuleze cu o singură mână o cană și obiecte mici. El se mișcă acum cu mai mare încredere și pricepere, o reflectare nu numai a abilității sale motorii, ci și a unui sentiment al sinelui mai puternic.

Punctul de cotitură de la vârsta de 3 ani

Imaginația – Cu abilitatea sa de a utiliza simboluri, copilul își dezvoltă acum o imaginație bogată și activă. Își reprezintă în minte aspecte ale lumii și ale relațiilor sale cu ceilalți. Și, de vreme ce acum are capacitatea de a genera idei noi, diferite de experiența sa, copilul începe să utilizeze fantezia în modalități care îl ajută să înțeleagă o lume complexă. Un prieten imaginar sau un obiect tranzițional precum un ursuleț de pluș s-ar putea să devină deosebit de important la această vârstă.

Frici și fobii – Odată cu abilitatea copilului de a-și utiliza imaginația pentru a-și înțelege experiențele și sentimentele, apar și fricile și fobiile atunci când capacitatea de imaginație se concentrează pe aspectele deosebit de neplăcute ale experienței. Linia dintre fantezie și realitate, mai ales atunci când copilul se trezește din

somn, nu este clară. Sentimentele sunt reale și trebuie să li se răspundă cu siguranță și respect.

Limbajul – Limbajul explodează. El devine mijlocul principal prin care copilul relaționează cu alții. De asemenea, copilul începe să îl utilizeze pentru a-și organiza lumea. Aceasta este perioada când mulți copii par să pună permanent întrebări, când vorbesc adesea singuri în timp ce se joacă și când li se cere să „spună în cuvinte” când vor ceva. Modul în care părinții și alți adulți folosesc limbajul se îmbină cu modul în care îl utilizează copilul și are implicații majore pentru experiența sa școlară ulterioară. Cititul poate să înceapă să devină un proces de colaborare, pe măsură ce copilul își mărește abilitatea de a-și reprezenta idei cu ajutorul cuvintelor.

Relațiile cu cei de aceeași vârstă – În general, copilul de 3 ani este o persoană foarte sociabilă. Este mult mai capabil să tolereze despărțirile de îngrijitorii săi și să fie puternic atras de joaca interactivă cu cei de aceeași vârstă cu el. Încă nu are abilitățile sociale de a împărtși și coopera la planurile de joacă, dar este în stare să participe activ într-o asemenea interacțiune.

Înțelegerea socială – Copilul este acum mai capabil să descifreze aluziile altora, să înțeleagă impactul comportamentului său și să se poarte în consecință. Părinții așteaptă un comportament mai matur și comportamentul necorespunzător capătă mai multă semnificație. Copilul în vârstă de 3 ani este mult mai capabil de manipulare prin instigarea părinților unul împotriva celuilalt și prin nedeazăluirea intențiilor sale.

CHESTIONARUL ȘI GRAFICUL DEZVOLTĂRII FUNCȚIONALE

Dr. Stanley I. Greenspan

Pentru a evalua dacă dezvoltarea copilului tău a atins un nou reper funcțional important, răspunsul trebuie să fie „da” la toate întrebările din cadrul acelui reper. Dacă ai răspuns cu „nu” chiar și numai la o singură întrebare, copilul nu stăpânește încă la perfecție etapa respectivă. Ține minte că acest grafic este doar un instrument vizual pentru a-ți atrage atenția asupra acelor arii din dezvoltare în care copilul tău progresează așa cum este de așteptat și asupra acelor în care este posibil ca el să se confrunte cu unele dificultăți.

Vârsta de 3 luni (Etapa 1: Autoreglare și atenție)

- Bebelușul tău manifestă de obicei interes față de lucrurile din jur uitându-se la priveliște și întorcându-se către sunete?

Vârsta de 5 luni

(Etapă 2: Stabilirea de relații)

(Pune-ți întrebările din categoria precedentă, plus cele noi din această categorie.)

- Bebelușul tău pare fericit sau încântat când vede persoanele sale preferate: privindu-le și zâmbind, scoțând sunete sau făcând alte gesturi, cum ar fi mișcări ale brațelor, care indică plăcere sau încântare?

Vârsta de 9 luni

(Etapă 3: Interacționează într-un mod intenționat)

(Pune-ți întrebările din toate categoriile precedente, plus cele noi din această categorie.)

- Bebelușul tău este capabil să arate ce vrea întinzându-se sau arătând cu mâna spre ceva, întinzându-se să fie luat în brațe sau scoțând intenționat anumite sunete?
- Bebelușul tău le răspunde oamenilor care se joacă sau vorbesc cu el scoțând sunete, strâmbându-se, inițiind gesturi (întinzându-se spre ei) etc.?

Vârsta de 14–18 luni

(Etapă 4: Organizează lanțuri de interacțiuni; rezolvarea problemelor)

(Pune-ți întrebările din toate categoriile precedente, plus cele noi din această categorie.)

- Copilul tău este capabil (la 14 luni) să arate ce vrea sau de ce anume are nevoie folosind acțiuni, cum ar

fi să te conducă de mână până la ușă ca să i-o deschizi sau indicând cu mâna să-i cauți o jucărie?

- Copilul tău este capabil (la 18 luni) să organizeze lanțuri de interacțiuni mai complexe când rezolvă probleme și să îți arate ce vrea, inclusiv lucruri ca obținerea de mâncare (de exemplu, te ia de mână, te conduce până la frigider, apucă de mâner și arată cu mâna spre o anumită mâncare sau sticlă de suc ori lapte)?
- Copilul tău este capabil (la 18 luni) să utilizeze imitarea, cum ar fi să-ți imite sunetele, cuvintele sau gesturile motorii, ca parte dintr-o interacțiune jucăușă permanentă?

Vârsta de 24–30 de luni

(Etapa 5: Utilizează idei – cuvinte și simboluri – sentimentele)

(Pune-ți întrebările din toate categoriile precedente, plus cele noi din această categorie.)

- Copilul tău (la 24 de luni) răspunde vreodată celor care îi vorbesc sau se joacă cu el utilizând cuvinte sau asocieri de sunete care sunt în mod clar încercări de a exprima un cuvânt?
- Copilul tău (la 24 de luni) este capabil să imite acțiuni familiare în manieră simbolică, cum ar fi hrănirea sau îmbrățișarea unei păpuși?
- Este capabil (la 24 de luni) să își îndeplinească unele nevoi simple cu ajutorul unui cuvânt sau al câtorva cuvinte (este posibil să fie nevoie ca părintele să spună mai întâi cuvântul), cum ar fi "suc", "deschide" sau "pup"?
- Este capabil (la 24 de luni) să urmeze indicații simple, implicând o singură acțiune, primite de la

persoana de îngrijire pentru a-și satisface unele nevoi simple, de exemplu "Jucăria e acolo" sau "Vino să-i dai lui mami un pupic"?

- Este capabil (la 30 de luni) să se angajeze în joc simbolic interactiv cu un adult sau cu un alt copil (să dea de mâncare păpușilor, să servească ceaiul etc.)?
- Este capabil (la 30 de luni) să utilizeze idei – cuvinte sau simboluri – pentru a-și împărtăși încântarea sau interesul? ("Uite camion!", de exemplu.)
- Este capabil (la 30 de luni) să folosească simboluri (cuvinte, imagini, jocuri organizate) în timp ce se distrează și interacționează cu unul sau mai mulți copii de aceeași vârstă?

Vârsta de 36–48 luni

(Etapa 6: Creează legături logice între idei)

(Pune-ți întrebările din toate categoriile precedente, plus cele noi din această categorie.)

- Este copilul tău în stare (la 36 de luni) să utilizeze cuvinte sau alte simboluri (de exemplu, imagini) pentru a arăta ce îi place și ce nu îi place, cum ar fi "Vreau asta" sau "Nu vreau asta"?
- Este copilul tău capabil (la 36 de luni) să participe la un joc simbolic cu altă persoană în care povestea sau scenariul să aibă logică? (De exemplu, îi pune pe ursuleți să meargă în vizită la bunica și apoi să ia un prânz copii?)
- Copilul tău este capabil (la 36 de luni) să înceapă să explice dorințe sau nevoi ("Mami, afară."; "Ce ai de gând să faci afară?"; "Joc.")? Este posibil să aibă nevoie de ajutor din partea ta, adică să-i pui întrebări cu variante multiple. ("Ce vrei să faci, să te joci sau să dormi?")

- Preșcolarul tău poate (la 48 de luni) să explice motivele pentru care vrea ceva sau vrea să facă ceva ("De ce vrei suc?"... "Pentru că mi-e sete")?
- Preșcolarul tău poate (la 48 de luni) să folosească ocazional sentimente pentru a explica motivele unei dorințe sau comportament (pentru că sunt fericit/nerăbdător/trist)?
- Preșcolarul tău poate (la 48 luni) să participe în scenarii simbolice interactive atât cu adulți, cât și cu prieteni de aceeași vârstă, în care există un număr de elemente care se îmbină logic (Copiii merg la grădiniță, au diferite activități, iau prânzul și se întâlnesc cu un elefant în drum spre casă)?
- Preșcolarul tău este capabil (la 48 de luni) să poarte o conversație logică alcătuită din patru sau mai multe replici despre o varietate de subiecte, mergând de la negocierea felurilor de mâncare și a orelor de culcare până la discuții despre prieteni sau grădiniță?

Între 4 și 7 ani

- Copilul tău formează prietenii cu alți copii de vârsta lui, inclusiv întâlniri de joacă în afara școlii?
- Copilul tău este afectuos și apropiat de părinții săi?
- Copilul tău este capabil să negocieze cu două sau mai multe persoane în același timp (de exemplu, să dialogheze în același timp când cu mama, când cu tatăl, pentru a încerca să obțină permisiunea de a merge la culcare la o oră mai târzie sau pentru a primi un fursec în plus, ori să încerce să convingă doi prieteni de vârsta sa să joace jocul așa cum vrea el)?
- Copilul tău este capabil să compare două idei, cum ar fi să explice de ce îi place mai mult de un prieten decât de altul sau de ce îi place mai mult un fel de mâncare decât altul)?

- Copilul tău este capabil să discute cum se simte și de ce se simte într-un anumit fel?
- Copilul tău este capabil să își tempereze impulsurile și anxietățile (să își controleze comportamentul și să se calmeze cu un pic de ajutor)?
- Copilul tău începe să deprindă și să stăpânească provocările școlare, cum ar fi să învețe să citească, să numere, să adune și să scadă, să scrie?

La 9 ani

- Este copilul tău angajat pe deplin în prietenii cu cei de vârsta lui?
- Copilul tău este afectuos și apropiat de părinții săi?
- Copilul tău este capabil să facă față dezamăgirii și/sau frustrării în relațiile cu cei de seama lui și/sau în tipare familiale, fără să aibă toane sau accese de furie majore?
- Copilul tău este capabil să se angajeze în gândirea relativă (a zonelor gri) (de exemplu, să discute cum îi place un copil mai mult decât altul sau dacă este un pic trist, foarte trist sau foarte, foarte trist)?
- Copilul tău stăpânește abilitățile școlare corespunzătoare vârstei sale, cum ar fi să citească paragrafe, să facă adunări și scăderi și să treacă la înmulțire și împărțire și la scrierea unei înșiruii de idei în propoziții organizate?
- Copilul tău este capabil să își tempereze impulsurile și anxietățile și să se simtă bine în legătură cu el însuși, în cea mai mare parte a timpului?

La 12 ani

- Copilul tău este afectuos și apropiat față de părinții săi?

- Copilul tău este capabil să fie angajat pe deplin în prietenii cu cei de vârsta sa și, în același timp, e capabil să aibă propriile păreri despre el însuși și despre alții?
- Copilul tău începe să își formeze propriile idei interne despre ce este bine și ce este rău, ce îi place și ce nu îi place și ce vrea să facă în viitorul apropiat?
- Copilul tău este capabil să gândească relativ și să cântărească un număr de factori necesari pentru ajungerea la o concluzie (indiferent că discută despre o poveste, despre propriile-i sentimente, despre prieteni sau despre motivele pro sau contra unei acțiuni și ia în calcul prezentul, precum și trecutul apropiat sau viitorul apropiat)?
- Copilul tău este capabil să raționeze măcar un pic cu privire la propriile-i stări de dispoziție și sentimente și să își tempereze impulsurile și anxietățile, precum și stările de dispoziție, pentru a nu fi copleșit de ele?

GRAFICUL DEZVOLTĂRII FUNCȚIONALE

Etapele de dezvoltare

9. Își construiește o lume interioară a standardelor incipiente, alături de o lume a familiei/celor de aceeași vârstă

8. Avansează în prietenii cu cei de aceeași vârstă și în gândirea relativistă

7. Își extinde relațiile cu familia și cei de aceeași vârstă, precum și complexitatea gândirii

6b. Creează legături logice între trei sau mai multe idei emoționale

6a. Creează legături logice între idei

5b. Utilizează ideile dincolo de exprimarea nevoilor simple sau pentru jocul simbolic

5a. Utilizează idei (cuvinte/simboluri) pentru a exprima intenții sau sentimente

4b. Organizează lanțuri de interacțiune (rezolvarea de probleme complexe)

4a. Organizează lanțuri de interacțiuni (rezolvarea de probleme simple)

3. Interacționează într-o manieră intenționată

2. Stabilește relații

1. Este atent și urmărește priveliștile sau sunetele

Vârsta în luni/ani →

0
luni

3
luni

5
luni

9
luni

13
luni

Problemele de
mari pe măsură ce

